

การสร้างอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน
Construction of Local Wisdom Identity under the Schooling System

สายใจ เบ็ญโສ๊ะ

Saijai Bensoh

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement for the Degree of
Master of Art in Human and Social Development
Prince of Songkla University

2556

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์   การสร้างอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน
 ผู้เขียน   นางสาวสายใจ เบ็ญโญ๊ะ
 สาขา   พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....
 (ดร.มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ)

.....ประธานกรรมการ
 (ดร.ฉัตรวรัญ องค์กรสิงห์)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

.....
 (รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสัจการ)

.....กรรมการ
 (ดร.มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ)

.....กรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสัจการ)

.....กรรมการ
 (ดร.สุรพงษ์ ยี่มละมัย)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
 ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม

.....
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรพล ศรีชนะ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้เป็นผลมาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ.....

(ดร.มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ.....

(นางสาวสายใจ เบ็ญโสภา)

นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน และ
ไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ.....

(นางสาวสายใจ เบ็ญโญ๊ะ)

ชื่อวิทยานิพนธ์	การสร้างอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน
ผู้เขียน	นางสาวสายใจ เบ็ญโญ๊ะ
สาขา	พัฒนามนุษย์และสังคม
ปีการศึกษา	2555

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ เพื่อวิเคราะห์การสร้างอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน และวิเคราะห์ผลที่มีต่ออัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบโรงเรียนรวมถึงอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยศึกษาอัตลักษณ์ความรู้ของชุมชนที่มาจากฐานความเชื่อของชาวบ้าน ที่เป็นการสร้างความรู้จากบริบทของชุมชน และศึกษาการศึกษาที่อยู่ในระบบโรงเรียน อันเป็นการเรียนรู้และการสร้างความรู้ที่มีระเบียบ แบบแผน กฎเกณฑ์ของโรงเรียน โดยอยู่บนฐานคิดของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย รวมถึงศึกษาความรู้ภูมิปัญญาที่อยู่ในระบบโรงเรียนว่าเป็นอย่างไร

ผลจากการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตของชุมชน มีเงื่อนไขและกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาในระบบความรู้ของชุมชน เกิดจากรากฐานความเชื่อ ความศรัทธา การให้คุณค่าและความหมายต่อการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับโลกนามธรรม และสิ่งแวดล้อมที่สัมผัสได้รอบตัว ส่วนการศึกษาในระบบโรงเรียนมีแบบแผนการพัฒนาจากรัฐ เป็นนโยบายที่ส่งต่อให้เกิดการปฏิบัติขึ้นในโรงเรียน เพื่อรองรับสังคมความทันสมัย เป็นการสร้างความรู้เพื่อการแข่งขันและเป็นการเรียนรู้แบบการลดทอนสำหรับการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนแตกต่างจากอัตลักษณ์ของความรู้ภูมิปัญญาในชุมชน ซึ่งมีเงื่อนไขการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาขึ้นอยู่กับหลักสูตรและนโยบายของโรงเรียน รวมถึงการเห็นความสำคัญของผู้อำนวยการสถานศึกษา ครู ชาวบ้านที่จะมีส่วนร่วมให้ความรู้ภูมิปัญญาแก่นักเรียน โดยองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่เข้าสู่ระบบโรงเรียนถูกลดกระบวนการเหลือแค่ผลผลิตของความรู้ และกระบวนการสอนถูกจัดให้สอดคล้องกับการสอนแบบวิชาการตามระบบโรงเรียนมากกว่าการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตในชุมชน

Thesis Title	Construction of Local Wisdom Identity under the Schooling System
Author	Miss Saijai Bensch
Major Program	Human and Social Development
Academic Year	2012

ABSTRACT

This study aimed to analyze the construction of local wisdom identity under the schooling system, and the effects on the identity of local wisdom in the schooling system as well as the identity of local wisdom in the community. The study investigated knowledge identity of the community based on beliefs of its people that was knowledge from the community context. It also investigated education in the schooling system which was the learning and the building of knowledge that was with rules and regulations of the school based on the idea of development and modernization of the country. In addition, knowledge and wisdom in the schooling system was investigated.

The study findings revealed that the identity of local wisdom originated from learning for living of the community. There were conditions and the process of creating the identity of local wisdom in the knowledge system of the community based on belief, faith, value and meaning given to the way of life related to the abstract world and the tangible environments. As for education in the school system, it has development plans from the state as policy that requires implementation in the school in order to be prepared for modern society. It is construction of knowledge for competition and reductionist learning. Construction of local wisdom identity in school is different from that in the community in that it has conditions for identity creation that depend on school curriculum and policy. Moreover, it depends on the importance that the school director, teachers, and people attach to their participation in providing knowledge and wisdom to students. The body of knowledge and wisdom that enters the schooling system is reduced to only product of knowledge. The teaching process is managed to correspond with academic teaching according to the schooling system rather than learning for living in the community.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เกิดจากความช่วยเหลือจากผู้มีพระคุณหลายท่านนับตั้งแต่ พ่อแม่ พี่น้อง ญาติ และมิตรสหาย ที่ให้ความช่วยเหลือ และให้กำลังใจอย่างดี เสมอมา ขอขอบคุณอาจารย์ที่ช่วยประสิทธิ์ประสาทวิชาการให้เป็นอย่างดี ให้คำปรึกษาตลอด การศึกษางานวิจัยซึ่งได้แก่ อาจารย์ ดร.มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ เสียสละเวลาให้คำปรึกษางานวิจัยอย่างละเอียดและสร้างวินัย แนวทางในการศึกษาซึ่งเป็น แบบอย่างที่ดีแก่ข้าพเจ้า ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสังการ ที่ร่วมเป็นที่ปรึกษา ให้อีกท่าน ได้ให้กำลังใจ เอื้ออำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานในการวิจัยและเป็น กำลังใจแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างดี ทำให้ข้าพเจ้าทราบซึ่งถึงน้ำใจของความเป็นครูบาอาจารย์ที่มีต่อศิษย์ และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ข้าพเจ้า ขอขอบคุณอาจารย์ ดร.สุรพงษ์ ยิ้มละมัย ที่ให้ความร่วมมือ ในการศึกษาค้นคว้าและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าชื่นชมในความสามารถของท่านเสมอมา จะได้นำมาเป็นแบบอย่างในการทำงานต่อไป และขอขอบคุณ ดร.นัทรวิทย์ องค์สิงห์ที่กรุณา เสียสละเวลามาพิจารณางานวิจัยให้เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเพื่อนพ้อง น้องพี่ ในหลักสูตรพัฒนามนุษย์และสังคมที่ร่วมเดินทาง มาด้วยกันในการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่ให้กำลังใจและคำปรึกษาที่ดีตลอดมา ขอขอบคุณคุณครู พี่ ป้า น้า อา และเยาวชน ในชุมชนที่ข้าพเจ้าได้ไปเก็บข้อมูลการวิจัยที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี รวมถึงเจ้าหน้าที่ประจำหลักสูตร ที่ให้ความช่วยเหลือในการประสานงาน ติดต่อกันในทุกเรื่อง หากวิจัยฉบับนี้บกพร่องประการใดก็ขออภัยมา ณ โอกาสนี้

สายใจ เบ็ญโญ๊ะ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(5)
ABSTRACT.....	(6)
กิตติกรรมประกาศ.....	(7)
สารบัญ.....	(8)
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของการวิจัย.....	1
คำถามการวิจัย.....	8
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	8
ประโยชน์ของการวิจัย.....	8
2 แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	9
อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน.....	12
อุดมการณ์และความเชื่อภูมิปัญญาต่อการดำรงชีวิตของชุมชน.....	14
ความสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญา.....	22
ภูมิปัญญากับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน.....	29
กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียน.....	42
การสร้างความรู้พื้นฐานการพัฒนาแบบตะวันตก.....	42
การศึกษาแบบแยกส่วน.....	49
การศึกษาตามรูปแบบของรัฐ.....	55
การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน.....	61
การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้อุดมการณ์ความรู้วิชาการในระบบโรงเรียน.....	62
การสร้างความรู้ความจริงเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	69
ในระบบโรงเรียน	
การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้จิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	72
กรอบแนวคิดการวิจัย.....	78

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	81
สนาม.....	82
การเข้าสู่พื้นที่การศึกษา.....	83
การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	84
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	85
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	87
การเสนอรายงานการวิจัย.....	90
4 อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน.....	91
อัตลักษณ์ทางสังคมของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	92
อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นบนความเชื่อแห่งโลกนามธรรม.....	94
อัตลักษณ์แห่งความเชื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน.....	97
อัตลักษณ์ของความรู้ภูมิปัญญากับการใช้ดำรงชีวิตของชุมชน.....	104
อัตลักษณ์ความรู้ภูมิปัญญาที่ใช้ในการทำมาหากินในชุมชน.....	105
อัตลักษณ์ความรู้ภูมิปัญญากับการให้คุณค่าความจริงใจ.....	112
อัตลักษณ์ความรู้ภูมิปัญญากับการดูแลสุขภาพ.....	116
5 กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียน.....	120
การศึกษาในระบบโรงเรียนต่อการพัฒนาสู่ความทันสมัย.....	121
การศึกษาในระบบโรงเรียน: การสร้างความรู้เพื่อการแข่งขัน.....	127
การศึกษาในระบบโรงเรียน : การเรียนรู้แบบการแยกส่วน ลดทอน.....	137
6 การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน.....	146
การสร้างตัวตนของความรู้ภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน.....	147
เงื่อนไขการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน.....	151
การดำรงอยู่ของความรู้ภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน.....	160

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
7 บทสรุปเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนา.....	172
การเรียนรู้การสร้างอัตลักษณ์ภูมิปัญญากับการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม.....	177
บรรณานุกรม.....	179
ภาคผนวก.....	185
ประวัติผู้วิจัย.....	211

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาประเทศแบบสังคมทันสมัย (Modernization) เน้นการทันสมัยด้วยเทคโนโลยีส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและกระบวนการอุตสาหกรรม มองวิถีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ล้าหลัง ทั้งที่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสังสมประสบการณ์ของคนเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตของชุมชนจนทำให้เกิดความไม่สมดุลของการพัฒนา ถึงแม้ยังมีอภิปฎิเศษสังคมของการแข่งขันในปัจจุบันได้ ครอบงำที่ยังมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างไร้พรมแดน ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคง การศึกษา การแข่งขันมีอย่างไม่หยุดทั้งระดับประชาชนและระดับประเทศ จำเป็นต้องพัฒนาให้รู้เท่าทันกระแสเพื่อความอยู่รอดปลอดภัย ความมั่นคงของคนในชาติและเพื่อเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน หนทางหนึ่งที่ใช้พัฒนาประเทศได้ คือการให้การศึกษาแก่คนในประเทศที่เป็นทรัพยากรอันสำคัญของการพัฒนามนุษย์จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาทั้งทางกายภาพ อารมณ์สติปัญญา เพื่อให้มีความประพฤติและอารมณ์ที่มั่นคง มีความเฉลียวฉลาด และมีพละมานัยที่แข็งแรง ทำให้มีความรู้ในวิชาแขนงต่างๆมีความรู้ในด้านอาชีพนำไปประกอบอาชีพ สร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมโดยใช้การศึกษาหรือการเรียนรู้เป็นเครื่องมือของการทำมาหากิน เกิดความรู้ความเข้าใจต่อชีวิต และโลกได้ใกล้เคียงกับสถานะความเป็นจริงมากที่สุด จนสามารถนำความรู้ความเข้าใจนั้นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนรวมทั้งการกระทำต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อสังคม ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืนบนพื้นฐานสังคมไทย โดยที่ไม่มองข้ามศักดิ์ศรีความรู้ภูมิปัญญาของสังคมที่สั่งสมผ่านระยะเวลาอันยาวนาน

จากการจัดการศึกษาที่ผ่านมามีมุ่งไปทางการพัฒนาคนให้มีทักษะเพื่อสอนให้มีความรู้เป็นไปตามกระแสหลักในทิศทางเดียวโดยผ่านการศึกษาในระบบ โรงเรียน จนกระทั่งผลการวิเคราะห์การศึกษาไทยพบว่า ในระดับที่ผู้เรียนสามารถจะทำงานได้นั้นทั้งระดับมัธยมและสายอาชีพ ที่เป็นแรงงานระดับกลาง ยังขาดแคลนและมีคุณภาพต่ำ แรงงานในระดับอุดมศึกษาเติบโตเชิงปริมาณ แต่มีคุณภาพค่อนข้างต่ำ บัณฑิตส่วนใหญ่ยังคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ไม่เป็น เรียนแต่ท่องจำ ตำรา (วิทยากร เชียงกูล, 2551: 19) การจัดการศึกษาที่ผ่านมามีสอนในระบบโรงเรียนยังไม่สอดคล้องกับสภาพชุมชน นักการศึกษา นักวิชาการและ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้ให้ความสนใจกับปัญหาและช่องว่างที่เกิดขึ้น ได้มีการระดมความคิดจนทำให้เกิด

การปฏิรูปการศึกษาเพื่อหาทางออกและจากการปฏิรูปการศึกษานั้นได้เน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรมและกระบวนการเรียนรู้ การบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ได้แก่ ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา กฎมปีญญาไทย และการประยุกต์ใช้กฎหมายไทย และผลของสภาวะของประเทศที่ผ่านมาพบว่า การขยายตัวด้านการศึกษาขยายตัวเชิงปริมาณอย่างรวดเร็ว โดยจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีการขยายโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีมากขึ้น แต่ความสามารถในการเรียนรู้โดยเชื่อมโยงที่จะนำความรู้ไปปรับใช้ของคนไทยยังอยู่ในระดับต่ำ ค่านิยมท้องถิ่นที่ดิงามและกฎหมายท้องถิ่นยังถูกละเลย มีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ ทั้งระบบคุณค่าของสังคมไทยในเรื่องจิตสาธารณะ ความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือซึ่งกัน และกันเริ่มเสื่อมถอย ขณะเดียวกันพฤติกรรมการค้ารังชีวิตและการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนปรับเปลี่ยนไปจากอดีต(สุริวงส์ พงศ์ไพบูลย์, 2547:24, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 , 2550: 16)

การพัฒนาทางเศรษฐกิจมุ่งพัฒนาให้เป็นสังคมทันสมัยมองข้ามกฎหมายที่จะสัมพันธ์กับสภาพชุมชน จึงทำให้เกิดปัญหาแก่ผู้เรียนส่วนหนึ่งที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ต้องพึ่งพานายทุน นายจ้างและสภาวะเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เพราะการพัฒนาทางเศรษฐกิจจะคัดคนจากระบบการศึกษาเข้าทำงาน โดยใช้บรรทัดฐานการสอบแข่งขัน หากเมื่อไม่สามารถสอบแข่งขันได้ผ่านองค์กรที่คัดเลือกเฉพาะคนเก่งเท่านั้น เรียกได้ว่าสอบตกจากระบบการคัดเลือก และการด้อยโอกาสทางการศึกษาของผู้ยากไร้ที่ไม่สามารถต่อยอดทางการศึกษาให้สูงขึ้นได้ ทำให้เกิดปัญหาสังคม เช่น ปัญหาการว่างงาน ปัญหาภาระหนี้สิน ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาอื่นที่สร้างความเดือดร้อนตามมาได้ เหตุผลหนึ่งเนื่องจากการให้การศึกษาคาดการเชื่อมโยงและขาดการบูรณาการหรือการมองข้ามการเรียนรู้การใช้ชีวิตด้วยกฎหมายท้องถิ่นที่จะสามารถพึ่งพาตัวเองได้เหมาะสมกับสภาวะสังคมที่อยู่อาศัย และเป็นความรู้ที่เสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างดีในชุมชน ดังนั้นจึงควรมีการจัดการศึกษาที่รอบด้านไม่ใช่แค่เป็นการเรียนรู้แค่ทิศทางใดทิศทางหนึ่งเท่านั้น เพราะไม่อาจนำทางสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างแท้จริง ผลดังกล่าวจึงส่งต่อแนวทางการพัฒนาที่จำเป็นต้องมีการสอนความรู้ระหว่างความรู้วิถีชีวิตในชุมชนที่ใช้กฎหมายท้องถิ่นมาสอนร่วมกันกับการสอนหรือการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียนที่เป็นกฎเกณฑ์หรือเป็นผลของนโยบายทางการศึกษาของรัฐที่กำหนดให้สอนในโรงเรียน ทั้งที่ครูสอนนักเรียนเอง และเชิญผู้รู้ด้านกฎหมายมาสอนร่วม กฎมปีญญาจึงมีพื้นที่ใหม่ในการถ่ายทอดจากชุมชนเข้ามาสู่ระบบโรงเรียน

ปัจจุบันความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนถูกมองจากสังคมความทันสมัยว่า ไม่ใช่ความรู้ที่ทันสมัย เป็นสิ่งล้าหลัง ไม่เอื้อต่อการพัฒนา ถูกลืมเลือนและถูกมันกระแสนะหลักปิดบัง รวมทั้งผู้รู้ในเรื่องภูมิปัญญาก็ไม่ได้รับการยกย่องเหมือนผู้รู้ที่มีเกียรติบัตรติดตัวมีความรู้ที่ได้รับการยืนยันจากองค์กร ผลจากชุดความรู้แบบฐานคิดวิทยาศาสตร์หรือการคิดแบบปฏิฐานนิยมทำให้เชื่อจากความจริงที่พิสูจน์ได้ ว่าต้องมีการทดลอง ตั้งสมมุติฐาน ค้นคว้าตรวจสอบสารพัดทำให้ระบบความรู้น่าเชื่อถือถึงขั้นสูงสุด กลายเป็นวาทกรรมหลักของสังคมที่ต้องยอมรับ บางครั้งก็ลืมไปว่าความรู้ของชาวบ้าน หรือภูมิปัญญานั้น ไม่น่าเชื่อถือเพราะไม่ได้ทดลอง ทั้งที่ความรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านได้ผ่านและถูกทดลองหลายชั่วอายุคน ดังความหมายหนึ่งที่นายแพทย์ประเวศ วะสี ท่านเคยเขียนไว้ที่คำนำในหนังสือ เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านว่า วัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจากการปฏิบัติจริงและถ่ายทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน ความรู้ของมนุษย์ไม่ได้มีแต่ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติในห้องทดลอง แต่ยังเป็นการทดลองทางสังคม คือความรู้ กระแส วัฒนธรรม หรือความรู้ดั้งเดิม หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้เหล่านี้ที่ถูกค้นพบ ลองใช้ตัดแปลง ถ่ายทอดมา ด้วยเวลาเป็นพันเป็นหมื่นปี จึงมีค่ายิ่งนัก (เลิศชาย ศิริชัย, 2547: 14)

ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีในปราชญ์ชาวบ้านซึ่งสั่งสมกันมาเป็นเวลานานถูกถ่ายทอดทางสังคมมีลักษณะทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่ใช่ลายลักษณ์อักษรผ่านรุ่นแล้วรุ่นเล่า ผ่านเวลา การกระทำ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอยู่คู่กันมานานนี้จึงแสดงออกมาในลักษณะของภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ซึ่งความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดภูมิปัญญานั้น มิได้เป็นเพียงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช เพียงอย่างเดียว ยังเป็นความสัมพันธ์กับคนอื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคมและเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย (วรวิธ สุวรรณฤทธิ์และคณะ, 2546: 150-151) ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้คนแต่ละรุ่นรับรู้ และเกิดการสร้างความรู้สืบทอดกันซึ่งกระบวนการเรียนรู้หรือการสร้างสรรคความรู้ในชุมชนเป็นภูมิปัญญาที่สะสมมาเพื่อแก้ปัญหาในการทำมาหากินและการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมนั้น ๆ ได้อย่างดี ชาวบ้านซึ่งเป็นบุคคลผู้สร้างสรรคความรู้ และได้ให้ความหมายของสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวจากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุข ความดี ความสำเร็จ ความเสี่ยง ความต้องการ เกียรติยศ ฯลฯ มนุษย์มีการให้ความหมายและมีการตีความสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวปรากฏการณ์ทางสังคมหรือความจริง(Reality) จึงถูกตีความและให้ความหมายโดยคนที่อยู่ในบริบททางสังคมนั้นๆ หรืออีกนัยหนึ่งว่าความจริงไม่ใช่สิ่งที่ตายตัว แต่เป็นสิ่งที่คนสร้างขึ้นในสังคมของตนเอง(Social construct) (นภาพรณ์ หะวานนท์, 2539: 101)

ความรู้ความจริงที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการการใช้ชีวิตในชุมชน โดยแสดงออกผ่านการทำมาหากิน ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และแสดงออกมาเพื่อดูแลรักษาสุขภาพให้แข็งแรงพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนสนองความต้องการทางจิตใจที่แสดงออกมาเป็นศิลปะและวัฒนธรรมพิธีกรรมต่างๆ ที่หลากหลายเพื่อการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สามารถพึ่งพาตัวเองได้บนศักดิ์ศรีของความเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และเมื่อกล่าวถึงการศึกษา คนโดยทั่วไปก็ย่อมนึกถึง การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนเป็นอันดับแรก ทำให้การศึกษาเรียนรู้ถูกมองแคบลงแค่การผ่านสถาบันจนกลายเป็นวาทกรรมหลักไปโดยปริยาย การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นการเรียนรู้รูปแบบที่มีกฎเกณฑ์ เป็นผลของนโยบายที่ใช้การเรียนรู้อุปกรณ์มือของการพัฒนา การพัฒนาของการศึกษาในระบบโรงเรียน นับตั้งแต่ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจรัฐได้มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อให้ประเทศพัฒนาสู่ความทันสมัย (Modernization) ทำให้ผู้เรียนได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือการพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐมาตั้งแต่อดีตเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจ ให้เป็นไปตามแผนการพัฒนาตามกระแสนิยมใหม่ ต้องก้าวให้ทันอารยประเทศที่เป็นอุตสาหกรรม ซึ่งอยู่บนฐานความคิดและอุดมการณ์พัฒนาไปสู่ความทันสมัยแบบฐานคิดตะวันตก ที่กำหนดให้โรงเรียนเป็นสถานที่ผลิตกำลังคน เพื่อตอบสนองการเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจหรือเป็นหน่วยหนึ่งของกลไกการผลิตคนในระบบสังคมความทันสมัย ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนถูกจัดระบบภายใต้หลักสูตร ลักษณะของความรู้แบบราชการมุ่งนำความรู้ที่ได้ไปต่อยอดการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป (วรวิฑูร์ สุวรรณฤทธิ์และคณะ, 2546: 90; สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร, 2548: 2; มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2547: 33-34; พงษ์ เทียมศักดิ์, 2543: 2) แนวทางการพัฒนาดังกล่าวที่ใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือการพัฒนาเป็นรูปแบบของการจัดระบบที่มีลักษณะเป็นกลไก มีเครื่องมือ มีระบบในการดำเนินการ อยู่ภายใต้ฐานของกระบวนทัศน์แบบลดส่วนหรือกลไก คิดแบบสสารนิยมหรือวัตถุนิยม และมีปัจจัยเป็นตัวกำหนด (สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร, 2548: 34) เป็นทัศนะของกระแสหลักที่นำมาปรับใช้กับการศึกษาไทยผ่านการจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนที่ขยายไปทั่วประเทศ ไทยและเป็นรูปแบบเดียวกันทั้งสังคมชนบทและสังคมเมือง ได้ใช้เป็นแนวทางการสอนในแต่ละระดับตั้งแต่อนุบาลจนถึงขั้นอุดมศึกษา

การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนของไทยตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึงระดับอุดมศึกษา เป็นการสั่งสอนให้เกิดการเรียนรู้แบบท่องจำ ทำตาม หรือเพื่อสอบ ขาดการสอนที่ให้เกิดวิเคราะห์แบบเชื่อมโยง เป็นการสอนแบบแยกส่วน กลไกตามหลักสูตรตะวันตกที่รับมาใช้สอนตั้งเริ่มก่อตั้งโรงเรียนในสมัยรัชกาลที่ ๕ การปฏิบัติในสังคมหรือกลไกที่อยู่ภายใต้ฐานคิดตะวันตกและความทันสมัย (Modernization) ส่งผลให้มีการปฏิบัติในแนวทางของการจัดการเรียนรู้ไปในทิศทาง

เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ต้องแสวงหาความรู้เพื่อการทำงานในสังคมที่ทันสมัยด้วย การกำหนดนโยบายทางการศึกษา การจัดสรรงบประมาณ การบริหารงานบุคคลและหลักสูตร ที่ใช้ในการจัดการศึกษาแต่ละระดับก็มุ่งสู่ภาคอุตสาหกรรมอยู่นอกภาคเกษตรกรรม ผลที่ตามมาคือยังมีคนได้รับการศึกษาสูงมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งห่างไกลจากชุมชนชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้นเท่านั้น ยังมีการจัดการศึกษาสูงขึ้นให้ทั่วถึงคนส่วนใหญ่ของประเทศเท่าใดชุมชนชนบทก็อ่อนแอลงมากเท่านั้น (นภกรณ์ หะวานนท์, 2539 อ้างถึงใน ศิริกาญจน์ โกสุม, 2542: 3) โดยใช้สถาบันที่เรียกว่าโรงเรียนเป็นหน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่ในชุมชน เป็นสถาบันการให้ความรู้ตามแนวทางการพัฒนาของรัฐ สอนเพื่อการพัฒนาให้ทันกับภาวะเศรษฐกิจทำให้เกิดปัญหาหลายอย่างไม่สอดคล้องกับชุมชน ถึงแม้เรามีอาจปฏิเสศได้ถึงการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจ สังคมยุคทันสมัย ด้านการศึกษาต่างคนก็ต่างต้องหาทางเลือกเพื่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันให้ดีที่สุด การศึกษาในสถาบันจึงเป็นทางเลือกหนึ่งเพื่อให้มีงานทำ มีชีวิตที่ดีขึ้น หรือมีฐานะที่ดีขึ้นในยุคสังคมปัจจุบัน

แต่ขณะนี้ปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในสังคมคือ มีปัญหาการว่างงานเพิ่มขึ้น นักศึกษาที่จบระดับอุดมศึกษาส่วนหนึ่งไม่มีงานทำพึ่งพาตัวเองไม่ได้ กลับไปทำงานในภาคเกษตรไม่เป็น เนื่องจากเป็นผลผลิตออกมาเหมือนกันจนล้นตำแหน่งงาน หน่วยงานคัดสรรคนเอาเฉพาะคนที่เรียกว่า หัวกะทิ เท่านั้น คนที่เหลือไม่มีใครรับประกัน และอยู่อย่างด้อยศักดิ์ศรีกว่าผู้สอบผ่านระบบการคัดเลือก ต้องสยบยอมด้วยเหตุผลที่ว่าปัจจุบันเศรษฐกิจแย่งเมื่อเศรษฐกิจแย่งการค้ารุ่งอยู่ของคนที่เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนก็ลำบากเป็นปัญหาต่อการดำรงชีวิตนั้น เป็นเพราะไปพึ่งพิงเศรษฐกิจ เน้นการสอนให้ความรู้ตามรูปแบบกระแสตะวันตกมากเกินไป ขาดการบูรณาการการสอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นลี้มเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ ความเป็นตัวตนของชุมชนท้องถิ่นไป ไม่ได้เอื้อต่อการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง และมีปัญหาที่เกี่ยวพันส่งผลต่อปัญหาอื่นที่นับวันภูมิปัญญาที่มี เริ่มสลายไปพร้อมการพัฒนาแบบกระแสหลัก ซึ่งเกิดจากผลของการพัฒนาที่เน้นความทันสมัยและใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือมาโดยตลอด

จากผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาที่ไม่สมดุลตลอดมา มีสาเหตุจากการละเลยความสำคัญของท้องถิ่นชุมชนมองข้ามความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้มีประสบการณ์ด้านต่างๆ ในท้องถิ่น ผู้รู้ในภูมิปัญญา รวมไปถึงวัสดุอุปกรณ์ที่ปรากฏอยู่บนท้องถิ่น ไม่ได้นำมามีส่วนร่วมหรือเป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการจัดการศึกษา ทำให้ชุมชนเป็นเสมือนบริบททางสังคมที่เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ให้ความร่วมมือและยินยอม ทำให้การจัดการศึกษาในชุมชนไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานก็ยังเป็นเพียงนโยบายและแนวคิดที่กำหนดมาจากหน่วยเหนือเพื่อตอบสนองนโยบายการจัดการศึกษา โดยสร้างความเข้าใจให้ชุมชนรู้สึกว่ามีส่วนร่วมผ่านการจัด

กิจกรรมบางกิจกรรมเท่านั้น โดยโรงเรียนและชุมชนยังขาดความเข้าใจที่ลึกซึ้งถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงว่าต้องเป็นเช่นไร (ศิริกาญจน์ โกศล, 2542: 5-6) ส่งผลต่อการปฏิรูปการจัดการศึกษาในหลายด้านทั้งการมีส่วนร่วม การจัดการการเรียนการสอน เพื่อการพัฒนาทางการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมตามพระราชบัญญัติการศึกษาตามมาตราที่ 27 โดยให้คณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น รวมถึงให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2545: 12) ซึ่งได้เน้นว่าเรื่องการแก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพชุมชน และภูมิปัญญาเพื่อทำให้ผู้เรียนพึ่งพาตัวเองทางความรู้ได้อย่างแท้จริงเหมาะสมกับการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ชุมชนและสังคม

ดังนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทางรัฐได้ให้ความสำคัญมากขึ้นอาจเกรงว่าภูมิปัญญาจะถูกลืมเลือนตามกาลเวลาและอาจถูกเบียดขับจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตก เจตนาต่อการพัฒนาโรงเรียนก็ต้องสนองนโยบายทางการศึกษาดังกล่าว ซึ่งบางโรงเรียนก็ได้นำความรู้ภูมิปัญญามาสอนและให้ความสำคัญที่เพิ่มระดับการมีตัวตนขึ้นมาบ้าง แต่ก็ไร้ศักดิ์ศรีหรืออัตลักษณ์อันแท้จริงของภูมิปัญญา บางโรงเรียนสอนอย่างเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน บางโรงเรียนไม่เห็นประโยชน์อะไรเพิ่มขึ้นมาก สอนได้ตื้นมากน้อยต่างกัน ด้วยเหตุผลบางอย่างที่เป็นลักษณะ แตกต่างกันไปตามแต่ละชุมชน อาจจะได้สอนได้มากสอนได้น้อยหรือไม่มีการสอนเลยก็มี หมายความว่า เป็นเพียงภาพลวงตาว่ามีเท่านั้น มีในเอกสารตำราแต่ปรากฏการณ์จริงไม่มี แม้ว่าระยะหลังนั้นได้มีการให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากขึ้นก็ตาม เพื่อให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการใช้ภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์มากที่สุดจากนโยบายของรัฐผ่านพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ปีพุทธศักราช 2542 และฉบับปรับปรุงแก้ไขปีพุทธศักราช 2545 ที่มีหลักสูตรการพัฒนาการเรียนรู้อบรมเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ระบุให้มีการกำหนดให้มีหลักสูตรท้องถิ่นต้องสอนภูมิปัญญา และหลักสูตรสถานศึกษาในโรงเรียนตามระเบียบกำหนด

ฉะนั้นการจะทำให้เกิดการพัฒนาย่างยั่งยืนและเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสังคมจึงต้องมีพื้นที่ในการรักษา ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งจะทำให้ผู้คนได้พึ่งพาอาศัยกันช่วยเหลือกันได้ที่สำคัญคือเกิดการสร้างสรรค์ องค์ความรู้แก่ผู้เรียนในรุ่นหลัง การเรียนรู้หรือการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญานั้นต้องผ่านกระบวนการและเงื่อนไขต่างๆ ที่มีพื้นที่ของการถ่ายทอดภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน มีระเบียบ กฎเกณฑ์และหลักสูตรซึ่งจะส่งผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาที่ค่าอาจจะเปลี่ยนแปลงไป และที่สำคัญทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

ด้วยความยินยอมตามอำนาจหรือเหตุผลบางประการ ภายใต้การสอนที่ผ่านระบบโรงเรียนอันเป็นกลไกหนึ่ง แฝงเร้นด้วยอุดมการณ์บางอย่างที่แตกต่างกัน จากการดำรงอยู่ของความรู้ภูมิปัญญาที่มีค่ายิ่งต่อการพึ่งพาตัวเองของผู้สร้างความรู้ที่ผ่านระยะเวลาสะสมมานานที่มีในชุมชนตลอดมา แต่ผลที่เกิดขึ้นเมื่อมีการนำความรู้ภูมิปัญญาอันเป็นสิ่งที่ป็นวิถีชีวิตของชุมชนมาสอนผ่านระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน อาจจะไม่สามารถรักษาไว้ซึ่งความเป็นภูมิปัญญาไว้ให้มีศักดิ์ศรีอย่างอดีตได้เท่าที่ควร รวมทั้งครุภูมิปัญญาเองก็อาจจะเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมเท่านั้นทั้งๆ ที่ ความรู้ภูมิปัญญาและผู้รู้ในภูมิปัญญาดำรงอยู่อย่างภูมิใจในการสร้างสรรค์ความรู้เพื่อการดำรงชีวิตที่ได้จากการถ่ายทอดสู่ลูกหลานรุ่นต่อรุ่น หรือการที่สอนภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบโรงเรียนเป็นเพียงการดำรงไว้ซึ่งเพื่อให้ผ่านกฎเกณฑ์หรือการผ่านการประเมินบางอย่างที่เรียกว่า การประกันคุณภาพภายใน และการประเมินคุณภาพภายนอก ซึ่งเป็นการประเมินและการติดตามตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา จากภายใน โดยบุคลากรของสถานศึกษาเอง หรือหน่วยงานต้นสังกัดที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถานศึกษา และการประกันคุณภาพภายนอกที่เป็นการประเมินผลและการติดตามตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาจากภายนอก โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาหรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกและให้มีการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา(สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2542: 9) แต่ละสถานศึกษาจึงคาดหวังถึงการสอบผ่านการประเมินเหล่านี้เพื่อเป็นหน้าตาของสถาบันที่ตนสังกัดหรือเป็นไปตามนโยบาย อุดมการณ์พัฒนาให้ทันสมัยมากกว่าการเห็นคุณค่าภูมิปัญญาอย่างแท้จริง

ดังนั้นจึงมีข้อคำถามต่อผลที่เกิดจากการสร้างความรู้ของระบบโรงเรียนที่มีต่ออัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนนั้นจะเป็นอย่างไรเมื่อมีอุดมการณ์บางอย่างซ่อนเร้น การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน เมื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนจะเป็นอย่างไร ยังคงไว้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีของผู้รู้และตัวภูมิปัญญาได้มากน้อยแค่ไหน หรือจะรักษาอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่สามารถพึ่งพาตัวเองตลอดเวลาที่ผ่านมามีค่าต่อการดำรงชีวิตของผู้คนนั้นอย่างไร รวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาเองที่ต้องต่อสู้ต่อรองผ่านระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร จึงจำเป็นต้องศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ชัดเจนขึ้น ไม่ใช่การนำความรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านเพื่อเป็นตัวเชิดเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมหรือเพื่อการบอกกล่าวว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น หรือความเป็นจริงเป็นเพียงแค่เล่ห์วของความรู้ภูมิปัญญาเท่านั้นหรือไม่ และจะสามารถดำรงศักดิ์ศรีและรักษาอัตลักษณ์ของความรู้ภูมิปัญญาให้ได้นั้นอย่างไร

คำถามการวิจัย

การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร จะส่งผลต่ออัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบโรงเรียนรวมถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน และวิเคราะห์ถึงผลที่มีต่ออัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบโรงเรียนรวมถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

ประโยชน์การวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยจะเป็นประโยชน์ในการเปิดเผยให้เห็นการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่ผ่านการสอนในระบบโรงเรียน โดยให้เห็นกระบวนการและเงื่อนไขของการสร้างสรรค์ความรู้ของการดำรงชีวิตตามวิถีของชุมชนที่ดำรงอยู่ด้วยภูมิปัญญาที่สามารถพึ่งตนเองทางความรู้ แต่อยู่ภายใต้เงื่อนไขกฎเกณฑ์ของระเบียบการศึกษาในระบบโรงเรียน อันมีผลต่ออัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นทั้งในระบบโรงเรียนและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เพื่อให้เห็นแนวทางการพัฒนาของการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอันเป็นการตอบสนองความต้องการของชุมชนและโรงเรียนให้เป็นไปในทิศทางร่วมกันของการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ในสังคมให้ดีขึ้น

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย

การนำเสนอส่วนนี้เป็นการศึกษาถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อการ ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง การสร้างอัตลักษณ์ของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน การดำรงชีวิตมานานของชุมชนมีการเรียนรู้ ในวิถีชีวิต พัฒนาการสร้างสรรค์ความรู้ ความสามารถแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตทุกแง่มุม เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ การสะสมความรู้ การถ่ายทอดความรู้เพื่อการ ดำรงชีวิต เมื่อระยะเวลาผ่านไปกระแสวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นก็เริ่มเปลี่ยนไป ตามการพัฒนาให้เจริญขึ้นของสังคมทันสมัยแบบตะวันตกหรือการพัฒนาตามกระแสหลัก จึงมี การเรียนรู้ผ่านสถาบันที่ให้การศึกษารูปแบบขึ้นในชุมชน คือโรงเรียน มีครูต่างถิ่นจาก ส่วนกลางมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตามเป้าหมายการพัฒนา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิตตามนโยบายของรัฐ และตามพระราชบัญญัติการศึกษาซึ่งเป็ นการศึกษาที่จะทำให้สังคมทันสมัย ทำให้การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ถูกกดทับ

หลายปีที่ผ่านมาการพัฒนาต่างๆ ผ่านระบบโรงเรียนเข้ามาพัฒนาชุมชนให้มี ความรู้ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงความรู้ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว แต่พยายามใส่ความสมัยใหม่ให้ชาวบ้านผ่าน รุ่นต่อรุ่น ละเลยความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน ครูในโรงเรียนมีหน้าที่สอนให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้ เรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่และบอกต่อชุมชนตามกระแสการพัฒนาของรัฐหรือระบบราชการแนวคิด จากบนลงล่าง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้รู้ในภูมิปัญญามิได้ถูกให้ความสำคัญเท่าที่ควร ความรู้ที่ผู้มิ การศึกษาสูงเป็นข้าราชการนำยกย่องกว่าครูภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น แต่ผลของการให้ การศึกษาผ่านโรงเรียนเพียงทางเดียวเช่นนี้ ไม่ได้แก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตของคนในชนบทให้ดี ขึ้นได้ ยังคงมีปัญหาช่องว่างระหว่างสังคม คนที่มีฐานะยากจนไม่สามารถต่อ ยอดทางการศึกษา ที่สูงขึ้นไปได้ สำเร็จแค่การศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียนที่เป็นผลผลิตก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือ พึ่งพาตัวเองทางความรู้ได้ ทำงานเป็นเพียงผู้ใช้แรงงาน และได้ค่าแรงขั้นต่ำ ยังทำให้อัตลักษณ์ของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มสลายไป ถ้าหากมองย้อนกลับไปในอดีต คนในชุมชนสมัยก่อนไม่ได้เรียนสูง หรือจบการศึกษาในสถาบัน ก็มีความรู้พึ่งพาตัวเองได้เลี้ยงดูครอบครัวได้ มีสิทธิ์และศักดิ์ศรีแห่ง ความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ไม่ได้แบ่งระดับความรู้ ความสามารถ ชนชั้นทางการศึกษามากเท่า สังคมปัจจุบัน

ช่วงระยะเวลาหลังหลายฝ่ายเริ่มตระหนักและเห็นถึงปัญหาของการพัฒนาไปในทิศทางเดียวผ่านการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนมีอาจทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพที่ดีขึ้นได้เท่าที่ควร แต่จะเป็นการสร้างนิสัยที่ไม่ดีเช่นเห็นแก่ตัวจากภาวะการบีบคั้นทางเศรษฐกิจ แข่งขันสูงในเรื่องวิทยาการสมัยใหม่ และได้สร้างความเหลื่อมล้ำให้กับสังคม จึงต้องเปลี่ยนมุมมองการพัฒนาโดยต้องบูรณาการความรู้ของคนในอดีต ที่เรียกว่าเป็นภูมิปัญญามาใช้ร่วมด้วยเพื่อการพัฒนา สร้างความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการปรับตัว เรียนรู้ให้รอบด้านและให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและพื้นฐานคนไทย โดยมีพื้นที่ของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบโรงเรียน ให้มีการสอนภูมิปัญญาร่วมกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นการนำความรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีมาก่อนในชุมชน เข้ามาสู่การสอนตามระบบโรงเรียน โดยยังมีข้อกังขาถึงการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ไม่น้อยว่าเป็นลักษณะใด สอนอย่างไร และยังคงสามารถรักษาอัตลักษณ์ของความรู้ภูมิปัญญาเฉพาะเช่นเดียวกับความรู้ภูมิปัญญาที่เคยมีใช้ในชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรีอยู่หรือไม่ อันจะส่งผลต่อการพัฒนาได้มากน้อยเพียงใด

ดังนั้นการศึกษาของผู้วิจัยครั้งนี้จึงเห็นความสำคัญของการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน โดยมุ่งศึกษาถึงกระบวนการ เงื่อนไข ของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การสอนในระบบโรงเรียนนั้นว่าเป็นอย่างไร และรวมถึงผลที่เกิดจากการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาในระบบโรงเรียนและที่มีต่อการอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนว่าเป็นอย่างไร การวิจัยครั้งนี้มิได้หวังผลถึงการพัฒนาในแง่รูปแบบของการพัฒนาหลักสูตรหรือกระบวนการเรียนการสอนแต่อย่างใด แต่มุ่งหวังถึงการพัฒนาวิตถีให้ดีขึ้น โดยเสนอเป็น 3 ส่วนเพื่อให้เห็นถึงการต่อเนื่องอันจะนำไปสู่การไขข้อข้องใจของการวิจัยในประเด็นสำคัญ ซึ่งอยู่ในส่วนสุดท้าย เริ่มจากส่วนที่หนึ่งคือ ประเด็นของภูมิปัญญาของชุมชนที่จะศึกษาว่าอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชนเป็นอย่างไร หมายถึงความรู้ที่มีอยู่ของชุมชนเองมีอัตลักษณ์อย่างไร ตามลักษณะความรู้ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำรงชีวิตมาช้านาน ผ่านการสร้างสรรคความรู้โดยชาวบ้านเอง สองคือประเด็นของการศึกษาของระบบโรงเรียนในเรื่องการสอนว่าอยู่ในลักษณะอย่างไร รักษาไว้ซึ่งความรู้ภูมิปัญญาหรือไม่และชี้ให้เห็นว่ามีการดำเนินการสอนที่มุ่งสู่การสร้างความรู้ความเชี่ยวชาญ แยกส่วนความรู้หรือพัฒนาตามรูปแบบรัฐนั้นเป็นอย่างไรนำไปสู่การศึกษาในประเด็นที่สามคือการสร้างอัตลักษณ์ของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียนจะดำรงอยู่อย่างไรต่อไป เป็นไปในลักษณะไหนจะคงอยู่ตามอัตลักษณ์อย่างเดิมของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือไม่ อย่างไร ซึ่งเสนอตามประเด็นดังนี้

อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน เพื่อให้เห็นถึงอัตลักษณ์ (Identity) ผ่านการใช้ความรู้ภูมิปัญญาในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ที่ผ่านการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ การรักษาความรู้ การถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังที่ผ่านการปรับเปลี่ยนตัวเองตามวัฒนธรรมในชุมชน มีความสอดคล้องตามบริบทของชุมชนอันดำรงอยู่บนฐานคิดแบบองค์รวม(Holism) มองสรรพสิ่งต่างๆ สัมพันธ์กัน เชื่อมโยง สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละท้องถิ่นทั้งเป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมชาติแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมแบบองค์รวม(Holism) ความสัมพันธ์กันแสดงออกเป็นพฤติกรรมในการดำรงชีวิต ผ่านความรู้ภูมิปัญญาในการทำมาหากิน ภูมิปัญญากับการดูแลสุขภาพ ตลอดจนภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการจรจร โลจิสติกส์ที่ต้องอาศัยการพึ่งพาของคนในชุมชน และใช้ภูมิปัญญาหรือความรู้ในชุมชนอันมีคุณค่า มีความหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น

กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียน เพื่อชี้ให้เห็นกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน อันเป็นการเรียนรู้ที่มีเป้าประสงค์เพื่อการพัฒนา และให้การศึกษาตามแบบของรัฐหรือจากส่วนกลาง อีกทั้งเป็นการสร้างฐานความรู้เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมและความทันสมัยอันอยู่บนฐานคิดแบบตะวันตก ใช้มุมมองทุกอย่างแยกส่วน ลดทอน มาใช้กับการศึกษา ทำให้เกิดการศึกษามองสรรพสิ่งแบบแยกส่วนเน้นปัจเจกชน การแข่งขัน มุ่งทักษะความสามารถมากกว่าความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมแบบองค์รวม(Holism) ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้การเรียนรู้และผู้เรียนรู้ถูกแยกออกจากชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาที่มีลักษณะแตกต่างจากภูมิปัญญาท้องถิ่นยังไม่สอดคล้องกับสภาพของชุมชน จนต้องปรับเปลี่ยน หรือเพิ่มเติมการสอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสอนในโรงเรียน เพื่อให้เกิดความสมดุลของการพัฒนาผู้เรียน เสริมสร้างความรู้ และพัฒนาสังคมให้เกิดการเรียนรู้อย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น อันเป็นผลของนโยบายทางการศึกษาที่เป็นข้อกำหนดในพระราชบัญญัติการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนำภูมิปัญญาการสอนในระบบโรงเรียน

การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน ชี้ให้เห็นถึงผลการเปิดพื้นที่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีที่ขึ้นภายใต้ระบบการศึกษาในโรงเรียน ภายใต้เงื่อนไขของหลักเกณฑ์ของการศึกษา การให้พื้นที่ความรู้ภูมิปัญญา ครูภูมิปัญญา หรือชาวบ้านผู้รู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในชุมชนได้ถ่ายทอดความรู้มีส่วนร่วมในระบบโรงเรียน สอดแทรกเรื่องราวความเชื่อพิธีกรรม มีคุณค่าด้านสังคมอีกหลากหลายของชุมชน ภายใต้การสร้างสรรค์ในการใช้ภูมิปัญญาในพื้นที่ของโรงเรียนมีลักษณะขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับอิทธิพลจากภายนอกหมายถึงระเบียบกฎเกณฑ์ของการจัดการศึกษาจากส่วนบนที่เป็นแนวคิด ซึ่งแตกต่างกับ

การใช้ภูมิปัญญาเพื่อการดำรงอยู่ตามแบบของการใช้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนที่เป็นลักษณะแนวราบ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความรู้ ความจริงผ่านพื้นที่ของระบบการศึกษาของโรงเรียน เพื่อแสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านระบบการศึกษาของโรงเรียนว่าเป็นลักษณะแค่ความเป็นส่วนเดียวหนึ่งของระบบการศึกษาของโรงเรียนเท่านั้น ไม่ได้แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่เป็นวิถีชีวิตควบคู่กับการเรียนรู้ของชุมชน อันเป็นความพยายามแสดงให้เห็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ (Identity) ของความรู้ภูมิปัญญาที่มีค่าต่อการดำรงชีวิตที่ควบคู่สร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์และ มีความหมายให้กับชุมชนร่วมกับการศึกษาในระบบโรงเรียน

อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน

การดำรงชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นได้ผ่านระยะเวลาอันยาวนานทำให้มีการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ มีกระบวนการสร้างความรู้ ความจริงของคนในชุมชนได้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ผ่านการเลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้จนเกิดเป็นทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตให้ชีวิตอยู่อย่างปลอดภัยและมีความเป็นอยู่ที่ดี เป็นความรู้ที่เหมาะสมสืบทอดต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด โดยมีการพัฒนาจากความรู้เดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่สั่งสมและสืบทอดประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์และประสบการณ์ใหม่บนรากฐานของศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ (อุดม เขยกิจวงศ์, 2547: 216) เห็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีนัยยะสำคัญต่อการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้ เกิดอัตลักษณ์และเป็นการสร้างความหมายขึ้นเองของคนในชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพของชุมชนนั้น อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่าความรู้นั้นถูกคิดขึ้นโดยชุมชนท้องถิ่น เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของท้องถิ่น (Problem-oriented process) โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในระบบการผลิตทางการเกษตรที่ชาวบ้านใช้เพื่อการทำมาหากิน ไม่ใช่ทำงานหาเงินจึงมีลักษณะที่เป็นความรู้เพื่อแก้ปัญหาในเชิงปฏิบัติร่วมกันของคนในชุมชน เป็นความรู้ที่ไม่อ้างความเป็นสากล แต่จะมีความรู้เฉพาะในแต่ละท้องถิ่นที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะประกอบรวมอยู่ในระบบประเพณี และพิธีกรรม และมีศาสนธรรมกำกับ (นิพจ เทียนวิหารและคณะ, 2547: 12)

กระบวนการเรียนรู้หรือการสร้างสรรค์ความรู้ในชุมชนเป็นภูมิปัญญาที่สะสมมา มองสรรพสิ่งแบบสัมพันธ์มีความสัมพันธ์กัน คุณธรรมความดีงาม ทำให้เกิด พิธีกรรม เกิดประเพณี และทำให้เกิดการเรียนรู้ ที่มีความสัมพันธ์กับทุกส่วน ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติที่สัมผัสได้ ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์เกี่ยวข้อง มนุษย์เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้เป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้ และได้

ให้ความหมายของสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวจากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุข ความดี ความสำเร็จ ความเสี่ยง ความต้องการ เกียรติยศ ฯลฯ มนุษย์มีการให้ความหมายและมีการตีความสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวปรากฏการณ์ทางสังคมหรือความจริง(Reality) จึงถูกตีความและให้ความหมายโดยคนที่อยู่ในบริบททางสังคมนั้นๆ หรืออีกนัยหนึ่งความจริงไม่ใช่สิ่งที่ตายตัว แต่เป็นสิ่งที่คนสร้างขึ้นในสังคมของตนเอง (Social construct) (นภาภรณ์ หะวานนท์, 2539: 101) การสร้างสรรค์ความรู้ที่มีความจริงเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัวจึงทำให้ความรู้เป็นสิ่งที่ใช้ในการปฏิบัติได้ตามสถานการณ์ สภาพแวดล้อม และสังคมที่เหมาะสมของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน

ความรู้ของชุมชนหรือความรู้ท้องถิ่นเป็นลักษณะความรู้เชิงปฏิบัติเพื่อตอบปัญหาในเชิงปฏิบัติไม่ได้ตอบว่าโลกทำไมถึงมีแรงดึงดูด เพราะตอบไปก็ไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ชาวบ้านตอบเพื่อที่จะนำไปปฏิบัติของเขา ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การทำมาหากิน การอยู่อาศัย การรักษาโรค และสิ่งที่เป็นตัวชี้วัดการตอบปัญหาเชิงปฏิบัติของความรู้คือ “สัมฤทธิ์ผล” ความรู้เชิงปฏิบัติดังกล่าวเกี่ยวข้องกับมุมมองทางศาสนธรรม ไม่ใช่เป็นความรู้ลอยๆ แต่มาร่วมกับท่าทีต่อโลกหรือต่อชีวิตที่มีต่อโลกและมีลักษณะมาจากรากฐานของศาสนธรรม ไม่ว่าจะ เป็น พุทธ คริสต์ อิสลาม เมื่อใช้ความรู้ต้องใช้เชิงเมตตาไม่ใช่การแข่งขัน ความรู้ท้องถิ่นไม่ได้อ้างความเป็นสากล เป็นความรู้ที่ตอบปัญหาเฉพาะท้องถิ่นต่างหาก ถ้าท้องถิ่นอื่นจะเอาความรู้ไปใช้ต้องประยุกต์ ไม่สามารถที่หยิบเอาใดๆ ความรู้ท้องถิ่นของชาวบ้านไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่มักฝากไว้กับประเพณีไม่ได้อยู่ในตำราซึ่งความรู้ของชาวบ้านอยู่ในวิถีชีวิตของคน (นิพนธ์ เทียนวิหารและคณะ, 2547: 53-57) ด้วยเหตุนี้ความรู้ของชาวบ้านที่มีจึงดูเหมือนว่าไม่น่าเชื่อถือ เป็นความรู้ที่ขาดการอ้างอิง ไม่ได้เก็บหรือรวบรวมเป็นตำราเป็นความรู้ที่ล้าหลังไม่เหมาะสมกับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว และได้ถูกตรงข้ามสร้างให้เห็นว่าการใช้ความรู้ภูมิปัญญาของสังคมหนึ่งที่เป็นสังคมเกษตร ล้าหลัง ไม่มีเหตุผล และใช้เทคโนโลยีขั้นต่ำ การแบ่งงานกันทำมีอยู่น้อย ไม่มีลักษณะของความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง เป็นการศึกษาเรียนรู้ผ่านครอบครัว พิธีกรรม ชุมชน เหมือนกับเสริมสร้างความเข้มแข็งให้สังคมเทคโนโลยีที่เป็นตัวแทนของสังคมทันสมัย ตั้งอยู่บนหลักเหตุผลและวิทยาศาสตร์ มีการแบ่งงานกันทำอย่างซับซ้อนและใช้เทคโนโลยีขั้นสูง(Smelser, 1967 : 384 อ้างถึงในอุษณีย์ ธโนศวรรย์, 2545)

การสร้างขึ้นของความทันสมัยได้ทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนถูกปิดบังและบิดเบือนกลายเป็นความรู้เพียงแค่ออนูรักษ์ไว้เฉกเช่น ของเก่าที่น่าเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น อันความเป็นจริงความรู้และอาจหมายรวมถึงเครื่องมือ เครื่องใช้บางอย่างที่บอกความหมายของการดำรงชีวิตที่ได้ยู่รอดมาของบรรพบุรุษ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นก็เพื่อตอบสนองความต้องการการใช้ชีวิตในชุมชนอดีตที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน โดยมองผ่านการแสดงออกทางการ

ทำมาหากิน เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ การทำประมง และแสดงออกมาเพื่อดูแลรักษาสุขภาพให้พ้นจากโรคร้ายไข้เจ็บ ตลอดจนสนองความต้องการทางจิตใจเพื่อความจรรโลงใจ อันเป็นการดำรงไว้ซึ่งความสุขของคนในชุมชนที่แสดงออกมาเป็นศิลปะและวัฒนธรรมพิธีกรรมต่างๆ ที่หลากหลายเพื่อการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ปัจเจกร่วมกันสร้างขึ้นภายในสังคมนั้น

การดำรงชีวิตของคนในชุมชนเกิดขึ้นจากฐานความคิด ความเชื่ออุดมการณ์ของคนในชุมชนเองที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นและถ่ายทอดต่อคนรุ่นต่อมาอันนำไปสู่บรรทัดฐาน และวัฒนธรรมต่างๆของการอยู่ร่วมกันในสังคมความรู้ที่เกิดขึ้นมานานบนฐานความเชื่อ หรือภายใต้ปรัชญาของโลกทัศน์ของผู้สร้างความรู้เองเป็นความรู้ความจริงที่นำไปใช้ในการปฏิบัติ หากฐานความเชื่ออยู่บนปรัชญาคนละชุด หรือการมองโลกคนละกระบวนทัศน์ ความรู้เรื่องเดียวกันก็จะมองคนละมุม ซึ่งที่ชาวบ้านใช้มองเชิงสัมพันธ์การมองโลกทัศน์ ตามความเชื่อพื้นฐาน ตามอุดมการณ์มองโลกที่รับรู้ถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งไม่แยกส่วนตัดทอนหรือเป็นปฏิฐานนิยม โดยให้ความหมายกับสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า มากกว่าการมองถึงมูลค่า และให้ความสำคัญของความรู้ที่ใช้ในการดำรงชีวิตผ่านการถ่ายทอดจากสังคมในอดีต ซึ่งมีได้หมายถึง แค่ความรู้ที่ได้จากมนุษย์อันเป็นบรรพบุรุษเท่านั้น แต่ยังเป็นการเรียนรู้จากความสัมพันธ์อื่นๆ ด้วย ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงการสร้างสมความรู้ให้ความหมายความสำคัญอันชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชน โดยผ่านการมอง อุดมการณ์ฐานความเชื่อของภูมิปัญญา เป็นอุดมการณ์ของบุคคลและชุมชน การสร้างสรรค์ความรู้จากความสัมพันธ์ต่างๆ มีเป้าประสงค์ของการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้เพื่อการดำรงชีวิตที่เหมาะสมกับตนเองและชุมชน

อุดมการณ์และความเชื่อภูมิปัญญาต่อการดำรงชีวิตของชุมชน

การดำรงชีวิตของบุคคลตลอดจนสังคมใดสังคมหนึ่งนั้นจะเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับอุดมการณ์หรือความเชื่อเป็นเบื้องต้น ความเชื่อพื้นฐานของคนในชุมชนที่จนทำให้เกิดพฤติกรรมและการปฏิบัติร่วมกันหรือเรียกได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมรอบๆ ชุมชน เกิดคุณค่าการให้ความหมายต่อการดำรงชีวิตขึ้น โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านสร้างสรรค์ความรู้และนวัตกรรมต่างๆจากประสบการณ์ตรงของชาวบ้านเองจากภูมิปัญญาที่สั่งสมมา ซึ่งอาจมองได้เป็นสองด้าน คือด้านหนึ่งที่มีมองชัดเป็นรูปธรรม ตัวอย่างเช่นรูปแบบกรรมวิธีในการทำการเพาะปลูก ซึ่งเราอาจเรียกได้ว่าเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้าน อีกด้านหนึ่งคือด้านอุดมการณ์ที่คอยกำกับบทบาทสำคัญอยู่เบื้องหลังเทคโนโลยีนั้นๆ นั่นก็คืออุดมการณ์ ในการดำรงชีวิตของผู้คนนั่นเอง(วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 369) ชาวบ้านท้องถิ่นจึงกระทำการกรรมไม่ว่า

การดำรงชีวิตผ่านการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายใต้อุดมการณ์ความคิด ความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังของชาวบ้านซึ่งมาจากประวัติศาสตร์พื้นฐาน ความคิด ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา นำไปสู่การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีวิตประจำวัน

อารยธรรมของสังคมไทยนั้นเป็นส่วนหนึ่งร่วมกันกับฐานคิดแบบของค์รวม เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่ไม่แยกส่วน มีความเชื่อเรื่องศาสนาเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ ส่วนหนึ่งเห็นได้จากในอดีตมองการศึกษากับศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน โดยที่เรียนรู้ผ่านการศึกษาร่องศาสนาพุทธ โดยที่ภูมิปัญญาไทยส่วนหนึ่งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนาสำหรับชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธอันมีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนเคารพนับถือ ได้รับการเผยแพร่มาจากอินเดียจึงมีความเชื่ออยู่ที่เกี่ยวข้องกัน ลักษณะของภูมิปัญญาไทยนั้นปลูกฝังให้หนักถึงคุณค่ามากกว่ามูลค่า ซึ่งอาจเป็นเพราะมีจุดอ่อนของความรู้จากรากฐานของภูมิปัญญาไทย หากเปรียบเทียบกับสังคมทันสมัย คือไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิตแบบทุนนิยมและพาณิชย์นิยม และไม่เอื้อต่อระบบการแข่งขันและระบบการจัดการ ลักษณะเป็นปรัชญาพุทธที่มีฐานความคิดของตะวันออกได้เน้นเรื่องคุณธรรม ความดีงาม ไม่ใช่แค่ความรู้เพียงอย่างเดียว และถือว่าคุณธรรมอยู่เหนือความรู้ แหล่งที่มาของความรู้ ถ้าไม่มีคุณธรรมก็ไม่อาจจะมีความรู้ที่มีคุณค่าได้ และมีกระบวนการเรียนรู้จะเริ่มจากศีลสู่สมาธิ และก่อเกิดปัญญา เป็นความรู้ที่ใช้ปลดทุกข์หมายถึง แก้ปัญหาช่วยตัวเองและช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์และก่อเกิดประโยชน์แก่สังคม ความรู้ที่ได้นั้นไม่ได้แยกออกจากชีวิตที่เป็นจริง ถือว่าทั้งชีวิตคือการเรียนรู้ โดยเป็นวิธีการเรียนแบบรวมหมู่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันสอนให้เข้าใจตนเองซัดเกล้าจิตใจอยู่ตลอดเวลา ซึ่งหมายถึงส่งเสริมและเน้นคุณธรรมจริยธรรมความรู้แบบตะวันออกเป็นความรู้ที่สะสมผ่านการใช้ที่ปรับเปลี่ยนมาควบคู่กับคุณธรรมเน้นจริยธรรมไม่ได้เป็นความรู้ เพื่อหารายได้หรือสนองความต้องการแบบปัจเจกชนเพียงเท่านั้น ดังนั้นชีวิตกับความเชื่อหรือศาสนาไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เช่นความเชื่อหนึ่งซึ่งเป็นฐานคิดแบบตะวันออกที่ให้ความสำคัญที่ตัวมนุษย์ และความสำคัญของมนุษย์ก็อยู่ที่เป็นคนดี มีความรู้ และบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมตลอดทั้งโลก ความรู้ที่เน้นก็เฉพาะความรู้ที่สามารถทำให้คนเป็นคนดีมีคุณธรรมเท่านั้น คนที่จะเป็นนักปราชญ์หรือผู้รู้ได้ก็เพราะรู้คุณธรรม และปฏิบัติตามคุณธรรม ไม่จำเป็นว่าต้องมีความรู้สาขาอื่นมากหรือไม่ เพราะมองว่าคุณภาพย่อมแตกต่างจากปริมาณ ทองคำหนัก 3 ปอนด์กับ 9 ปอนด์ย่อมมีปริมาณต่างกัน แต่คุณภาพของทองคำหนักได้แตกต่างกันไม่ (ยุค ศรีอาริยะ,ม.ป.ป.: 74-76; พื้นดอกบัว, 2532: 9; สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2547: 61)

อุดมการณ์ทางศาสนามีคุณธรรมความรู้ชาวบ้านนำมาใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งจะให้เห็นจากการกระทำอันคำนึงถึงความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งรอบด้านในชุมชนทั้งที่เป็นรูปธรรมเช่น การทำไร่ ทำนา ทำสวนที่แตกต่างทางสภาพดิน ฟ้า อากาศ และโลกนามธรรมอันหมายถึงสิ่ง

ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือและไม่อาจลบหลู่ได้ อาจมีความต่างกันในขณะที่แตกต่างกันบ้างตามประวัติศาสตร์และภูมิภาค ถิ่นฐานของการดำรงชีวิตที่ไม่เหมือนกัน ประวัติศาสตร์ของมนุษย์จากหลายภูมิภาค มาจากหลายเผ่า มาจากหลายชาติพันธุ์ มนุษย์เกิดมาจากหลายแหล่ง เมื่อเกิดหลายแหล่งมนุษย์ก็เกิดมาจากประวัติศาสตร์หลายเส้นส่วนนี้จึงเป็นรากฐานความคิด มนุษย์ที่อยู่ในภูมิศาสตร์ที่ต่างกันเพราะมนุษย์แสวงหาองค์ความรู้ที่มาจากความสัมพันธ์ทางสังคม ต่อการต่อสู้กับปัญหาเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่รอด และจากการค้นร่นต่อสู้ที่จะอยู่สอดคล้องกับธรรมชาติ จึงสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนทัศน์ วิถีคิด ที่กำหนดวิธีการจัดการในเรื่องต่างๆซึ่งในวิถีของภูมิปัญญาตะวันออกมักสะท้อนให้เห็นถึงความรู้เทคโนโลยีที่เรียบง่าย ราคาไม่แพง ทุกคนสามารถเข้าถึงหรือทำเองได้ ทำให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้ และดำรงอยู่ร่วมกันกับสรรพชีวิตอื่นๆ อย่างเกื้อกูล เป็นความรู้ที่ประกาศตัวเป็นอิสระ ต่างจากภูมิปัญญาของโลกตะวันตกที่มุ่งเอาชนะธรรมชาติ และเป็นความรู้ที่ครอบงำ (นิพจ เทียนวิหารและคณะ, 2547: 24; เอกวิทย์ ฌ กลางและคณะ, 2546: 2) ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นอุดมการณ์ที่เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตอย่างสมดุล สัมพันธ์ และสอดคล้องกับสรรพสิ่งรอบด้านอย่างลงตัวและไม่ทำลายระบบของธรรมชาติ ไม่อยากเอาชนะธรรมชาติแต่ต้องปรับสภาวะตนเองให้เข้ากับธรรมชาติค้ำจนถึงเรื่องคุณธรรม ความดีความชั่ว ผลกรรม การอยู่ร่วมกันของสังคมที่ต่างคนต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน รวมไปถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพที่จะช่วยปกป้องดูแลคนในชุมชน

อุดมการณ์ของความคิดที่ถูกถ่ายทอด

อุดมการณ์ของชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ยึดหลักการทดลองรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสแบบผิวเผินหรือซึ่งดวง วดได้และ ไม่อาจจำแนกได้ถึงปริมาณหรือค่าความเป็นกรดต่างของสสาร อุดมการณ์ของชาวบ้านจะซ่อนเร้นด้วยผลของการกระทำ บาปบุญ คุณโทษ และรวมไปถึงความรู้สึก ที่เรียกว่าสามัญสำนึกที่รู้สึกถึงความเป็นไปไม่เหมือนอุดมการณ์ของนักวิชาการสมัยใหม่หรือนักฟิสิกส์ที่มองถึงกฎหลากหลายทางชีวภาพ แต่ความรู้สึกของแม่ชาวสลัมบ้านเรา อาจไม่สามารถคำนวณอัตราการเสียชีวิตของประเทศได้แต่เขารู้สึกถึงความเจ็บปวด หรือชาวสลัมไม่สามารถบอกชื่อสารเคมีที่ถูกปล่อยให้แม่น้ำเน่าเสียได้แต่ก็รับรู้ถึงการเจ็บป่วยและการเสียชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งยืนยัน “สามัญสำนึก”(Common sense)นั้น แท้จริงแล้วไม่ใช่เรื่องง่ายๆ เรื่องธรรมดาอย่างที่เรารู้ใจ แต่สามัญสำนึกเป็นระบบวัฒนธรรมเป็นองค์ความรู้และความคิดที่มีการจัดระบบหลักการของสามัญสำนึก คือแสดงออกโดยตรงซึ่งประสบการณ์ที่ผู้คนประสบพบเห็นและเผชิญหน้ามาด้วยตนเอง ดังนั้นเบื้องหลังการกระทำบางอย่างของมนุษย์ที่เราเรียกกันว่า “สามัญสำนึกธรรมดา” เป็น

หลักการบางประการที่มีเหตุผลและวางอยู่บนรากฐานของหลักการที่เป็นจริงที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 370-371)

สามัญสำนึกหรือความรู้สึกจากผลของการกระทำที่เกิดขึ้นจากใคร หรืออะไร ก็ตาม ชาวบ้านเชื่อและได้ให้ความสำคัญกับการกระทำ ได้ผูกโยงการกระทำเข้ากับ บาป-บุญ กรรมดี-กรรมชั่ว โดยให้คุณค่าความสำคัญของกรรมดีในฐานะพฤติกรรมอันเป็นที่ดีงามพึงประสงค์ พร้อมกับกำหนดให้กรรมชั่วอยู่ในฐานะตรงข้ามคืออยู่ในฐานะของบาป หรือสิ่งชั่วร้ายที่ต้องหลีกเลี่ยง กรรมดีจึงเป็นสิ่งสำคัญและเป็นบรรทัดฐานสำคัญในการเข้ากำกับการจัดกระทำ ดำเนินการต่างๆ ในชีวิตมนุษย์ตั้งแต่กำหนดให้ความดีเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สามารถที่จะเลือกกระทำได้ในทุกที่ ตั้งแต่กรรมดีที่แสดงออกด้วยความขยันหมั่นเพียร ช่วยงานในครัวเรือน ความกตัญญู เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ หรือความเมตตาเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นหรือสัตว์ พืช ต่างๆ หรือการปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา ด้วยการให้ความสำคัญกับการกระทำพร้อมกับการแบ่งแยกการกระทำด้วยบาปบุญ อันเป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่อธิบายถึงความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่ความไม่เท่าเทียมกันของชาติกำเนิด ตลอดจนความทุกข์ยาก หรือชะตากรรมที่คนประสบหรือเผชิญต่างๆ และหลักการของบาปบุญที่ถูกสร้างขึ้นนี้ได้เข้ามากำหนดจิตสำนึกของมนุษย์และเป็นตัวกำกับพฤติกรรม และการกระทำของมนุษย์ (อุษณีย์ ธโนสวรีย์, 2545: 117)มนุษย์จะแสดงอะไรออกไปเกรงกลัวต่อผลกรรม หรือผลของการกระทำที่จะตอบกลับมาสู่ชีวิตและสังคมของตน ลักษณะนี้จึงเป็นพื้นฐานความเชื่อความเข้าใจที่มีต่อความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง อันเป็นอุดมการณ์ของความดี เป็นสำนึกสามัญของความดี ใช้เป็นกติกามองไม่เห็นด้วยตาแต่มีค่าต่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

หลักความเชื่อของสามัญสำนึกดังกล่าวที่เกี่ยวกับกรรมหรือการกระทำ ส่งผลให้ชาวบ้านเลือกที่จะปฏิบัติเพราะเกรงกลัวผลที่จะเกิดขึ้นตามมา หลักการความเกรงกลัวนี้ เป็นส่วนหนึ่งของหลักคำสอนของศาสนา เป็นความเชื่อที่ไม่สามารถแยกออกจากชาวบ้านได้ โดยเฉพาะคนชนบทที่นึกถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง และอาจรวมไปถึงสรรพสิ่งในโลคนามธรรมด้วย ความเชื่อเป็นความรู้สึกนึกคิดของคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมา ทั้งทางบวกและทางลบ ความเชื่อเป็นเรื่องของความศรัทธา เลื่อมใสในสิ่งที่ได้สัมผัส ความเชื่อเกิดขึ้นได้จากความกลัวและความไม่รู้ สาเหตุที่ทำให้เกิดความกลัว คือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติโดยสัญชาตญาณของมนุษย์เมื่อเกิดความกลัวก็ต้องหาที่พึ่งหรือที่ยึดเหนี่ยว เพื่อเป็นกำลังใจในการต่อสู้ จึงทำให้เกิดความเชื่อ ศาสนา และลัทธิต่างๆ (อุดม เขยทิววงศ์, 2447: 19)

ตามหลักธรรมของศาสนาพุทธการดำรงชีวิตไม่สามารถแยกออกจากความเชื่อของตน ปัญญาจะก่อเกิดความรู้อยู่กับความศรัทธาและถือว่าชีวิตคือการเรียนรู้ ที่จะทำประโยชน์ แก่ผู้อื่นไม่ใช่การอยากเอาชนะหรืออยู่เหนือผู้อื่นอีกทั้งเมื่อมองถึงฐานคิดของคนไทย

ในอดีต มีลักษณะเป็นธรรมเนียม เห็นว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งซึ่งกันและกัน และเห็นว่าธรรมชาติมีคุณภาพการต่อมนุษย์ต่อมนุษย์ชาตินานาประการ จึงพยายามเข้าถึงจิตวิญญาณของธรรมชาติ อันหมายถึงการมองทุกอย่างบรรดามีทั้งมีมูลค่าและคุณค่าอย่างสัมพัทธ์ และสมดุลกันตามพื้นที่และเวลาที่ต่างกัน มองธรรมชาติเป็นฐานแห่งธรรม(ความรู้)และเรียนรู้ เพื่อจะปรับตัวเข้ากับสภาพธรรมชาติ อันนี้นับเป็นจุดแข็งของภูมิปัญญาไทยที่เป็นการดำรงอยู่ของมนุษย์ชาติทุกส่วนว่าต้องอาศัยระบบการพึ่งพิง สังคมไทยในอดีตของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ คือการศึกษาในวัด โดยมีพระเป็นผู้สอน พ่อแม่มักจะนำเด็กไปฝากกับพระ เพื่อให้เล่าเรียนเขียนอ่านและอบรมจริยธรรม เรียนรู้วิชาอื่นตามความสามารถของพระในแต่ละรูป เป็นการศึกษาที่ถือกันว่าสูงสุดของชุมชนเป็นที่ภาคภูมิใจของบิดามารดา ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนจะได้รับการยกย่องว่าทิดคือเป็นผู้มีความรู้ของชุมชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ เพราะมีความรู้รอบด้านจะมีฐานอยู่บนค่านิยมแบบพุทธผ่านการบวชเรียนก็มีความรู้คู่คุณธรรม เมื่อลาสิกขาออกไป ก็จะเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางอ้อมให้แก่บุคคลในครอบครัวในชุมชน (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2547: 62 ;อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540: 26)

ความรู้ที่ส่งผ่านวัดหรือสถาบันทางศาสนาอันเป็นความรู้กติกากำกับพฤติกรรมความประพฤติการอยู่ร่วมกันเป็นสำคัญได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ความจริงของชีวิตจัดเป็นความรู้สูงสุดศึกษาผ่านคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อให้รอบรู้พระธรรมวินัยผ่านการใช้ภาษาบาลีอีกส่วนคือการฝึกปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติกรรมฐานเป็นการเรียนเพื่อภาวนาเพื่อให้บรรลุธรรมความรู้เกี่ยวกับอักขระวิธีจัดเป็นความรู้ที่เป็นเครื่องมือในการค้นหาความรู้จากคำสอนของศาสนาจากหลักธรรมและวิชาการเรียนรู้ต่างๆที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร สะท้อนได้จากการเรียนเขียน เรียนอ่าน การเข้าถึงความรู้ในส่วนนี้ต้องเข้ามาเป็นศิษย์วัด หรือการบวชเป็นเณรเป็นพระ ไม่มีแบบแผนตายตัวแต่ละค่านึงถึงผู้เรียนเป็นรายบุคคล ความรู้ศิลปะและวิชาเฉพาะ เนื่องด้วยวัดเป็นที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆและประกอบกับวาทกรรมสำคัญที่ว่าด้วยบุญกรรม สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากการทำบุญคือ โบสถ์วิหาร ศาลา กุฏิ ฯลฯ เป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมต่างๆ เช่น ช่างเขียน ช่างแกะสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างประดับต่าง ๆ เป็นต้น ตลอดจนตำราแพทย์ ตำรายา ตำรานวด เป็นความรู้ที่แสดงถึงความแข็งแกร่งของการสร้างความรู้ในท้องถิ่น และความรู้สำคัญที่ส่งผ่านวัดคือ ความรู้เกี่ยวกับการประพัตดิน ความรู้ประเภทนี้ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมเข้ามากำหนดพฤติกรรมของคน บุญผูกติดไว้กับความดีงาม ส่วนบาปจะผูกติดกับกับสิ่งชั่วร้าย (อุษณีย์ ธโนสวรรณย์, 2545: 67-68) อันประกอบด้วยอุดมการณ์ คุณงามความดีในการครองตน ดำรงชีพ และรวมถึงความรู้ทางศาสนามีอิทธิพลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยความรู้จากศาสนาเข้าไปจัดระเบียบสรรพสิ่งภายในสังคม ผู้คนที่ถูกความรู้ทางศาสนาจัดระเบียบให้แล้วเมื่อมีความคิด

อุดมการณ์จึงสะท้อนเจตจำนงผู้มีอำนาจทางศาสนา ส่งผลให้สังคมร่วมเย็น สงบสุข เปี่ยมล้นด้วยความเมตตา และการช่วยเหลือให้ทาน ให้อภัยกัน พ่อแม่จะทำให้ลูกเห็นถึงความเมตตา และศีลธรรม ลูกๆจะทำตาม การขัดเกลาเชิงนี้จึงอาศัยความรู้ทางศาสนาเข้ามาช่วยเป็นแกนให้แก่สังคม (ศรีชัย พรประชาธรรม, 2547: 65-66)ทำให้สังคมสันติปราศจากการแข่งขัน ซึ่งดีซึ่งเด่นจากการที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากรุ่นก่อนมา

วัดจึงเป็นสถาบันทางศาสนาที่เข้ามาช่วยเสริมมุมมองทาง ศาสนธรรม สอนถึงอุดมการณ์คุณงามความดี ความกตัญญู สมัยก่อนวัดมีบทบาทเป็นที่ส่งผ่านความรู้ทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นงานประเพณี วิธีการผลิต การเรียนรู้ ต่างๆที่จัดขึ้นที่วัด วัดเองเป็นแหล่งสะสม สร้างสรรค์ความรู้และรวมถึงถ่ายทอดความรู้ของชุมชนและเป็นศูนย์กลางของชุมชนอันเป็นแหล่ง สืบทอดความรู้ความเชื่อและอุดมการณ์ เป็นสถานที่สำคัญในการถ่ายทอดความดีงามที่เห็นชัดมากที่สุด โดยใช้พื้นที่ของส่วนรวมหรือปริมณฑลสาธารณะ เป็นอาณาบริเวณที่เป็นรูปธรรมหมายถึง อาณาบริเวณของความเป็นส่วนรวมที่มีอาณาเขตพื้นที่แน่นอน เช่น ศาลาประชาคม สวนสาธารณะ หรือสถานที่ที่ผู้คนเป็นเจ้าของร่วมกัน เห็นถึงปริมณฑลที่หมายถึงเป็นอาณาบริเวณทั้งกายภาพและ อุดมคติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม(Sense of public) หากเมื่อมาเทียบเคียงกับสังคมไทยศาลาวัด หรือวัดก็เป็นปริมณฑลของความรู้ที่สมาชิกของชุมชนมีบทบาทร่วมกัน ปริมณฑลสาธารณะจึงเป็น พื้นที่สาธารณะทั้งทางกายภาพและทางความคิดที่นำไปสู่การถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความคิดหรือภูมิ ปัญญาซึ่งกันและกัน(ฉัฐกฤต ดิฐวิรุฬห์, 2547: 13-14) และวัดในฐานะที่เป็นสนามวาทกรรม การ สร้างอำนาจสาธารณะนั้นมีกิจกรรมชัดเจนในด้านภาษาที่ใช้ถ่ายทอดศาสนา ที่เป็นภาษาที่ต่างไป จากภาษาไทย อีกทั้งความหมายคำสอนก็แตกต่างกัน ดีความต่างจากการรับรู้ของชาวบ้าน อาทิ คำ ว่าอารมณฺ์ ภาษาชาวบ้านอาจเข้าใจแค่ความรู้สึกจากใจ เช่นทำไปตามอารมณฺ์ แต่อารมณฺ์ในคำสอน หมายถึง จิตรับรู้จากอายตนะภายนอก 6 อย่าง ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ (ศรีชัย พรประชาธรรม ,2547:79)โดยร่วมกันไปกับมุมมองทางศาสนาธรรม และถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจให้ชัดแจ้ง เพื่อ การนำความรู้มาใช้อย่างเกื้อกูลที่อยู่ด้วยกันในสังคม เช่นการสร้างศาลา สร้างบ่อ ถนนหนทาง เพื่อประโยชน์ส่วนรวมอันเป็นอันสงสฺ์ต่อกัน เห็นถึงอุดมการณ์แห่งความดีงาม และอุดมการณ์ ของการอยู่ร่วมกันในสังคมที่คนในชุมชนใช้ในการดำรงชีวิต

อุดมการณ์ของการอยู่ร่วมกันในสังคม

สภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมายาวนาน การอยู่อาศัยบ้านเรือนปลูกสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ก่อนปลูกบ้านมี พิธีกรรม สร้างตัวบ้านใช้อุปกรณ์ทางธรรมชาติ คำนึงถึงทิศทางพื้นที่ การเลือกพื้นที่การเกษตรเพื่อ

ทำมาหากิน การรู้จักรักษาชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยชราให้พ้นโรคร้ายไข้เจ็บ การจรจรโลงจิตใจให้สามารถมีชีวิตที่มีความสุข และเพื่อที่จะสามารถอยู่ร่วมในสังคมได้อย่างมีความสุข ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นอันเป็นข้อจำกัดของมนุษย์ เพราะบุคคลไม่สามารถดำรงชีวิตเพียงลำพังได้ในการประกอบกิจกรรมบางอย่าง ในชีวิตประจำวันจากความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมในท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนมีความตระหนักถึงการพึ่งพาอาศัยกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เคารพซึ่งกันและกัน ไม่รุกรานกัน มองถึงคุณค่าในการดำรงชีวิต มองเห็นคุณค่าของสรรพสิ่ง ตามความหลากหลายของชีวภาพ อันเป็นอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อของการอยู่ร่วมกันในสังคม

ฐานคิดหรืออุดมการณ์ของชุมชนเป็นระบบคิดความเชื่อพื้นฐานของคนในชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งต่างๆ ที่หล่อหลอมชุมชนโดยระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งได้ถูกผลิตขึ้นภายใต้การให้คุณค่าความสำคัญและคุณประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิตอุดมการณ์ที่วางอยู่บนฐานของการเอื้อประโยชน์ต่อชีวิตของคนในชุมชนจึงเป็นอุดมการณ์ที่มีอำนาจต่อการกำกับควบคุมทิศทางแนวทางและวิถีการดำเนินกิจกรรมของคนเพื่อผลแห่งการดำเนินชีวิตการดำเนินชีวิตจึงอยู่ภายใต้ของอุดมการณ์ และความคิด ซึ่งอุดมการณ์ของชุมชนท้องถิ่นเป็นอุดมการณ์ที่ให้คุณค่า โดยเฉพาะสังคมที่ถูกเรียกว่า ชนบท ที่เห็นคุณค่าของความหลากหลายของชีวภาพ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยและเปิดโอกาสให้ความหลากหลายทางชีวภาพดำรงอยู่และวิวัฒนาการต่อไป เป็นวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติและไม่ทำลายความหลากหลายของชีวภาพอีกด้วย วิถีชีวิตเช่นนี้มีหัวใจหลักอยู่ที่ความ ไม่พุ่มเพื่อ ไม่ผูกพันกับวัตถุ การทำมาหากินอยู่ในระดับที่เพียงพอกับการบริโภค อาณิสงค์ที่ตามมาก็คือ การไม่เบียดเบียนทำร้ายสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนร่วมโลก เกินความจำเป็นในการยังชีพ (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 386-387)

การใช้ทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้จึงเป็นการใช้ที่รักษาความสมดุลของทรัพยากรกับสิ่งแวดล้อมอื่นให้ดำรงอยู่ได้นานที่สุดและสามารถสร้างความอุดมสมบูรณ์ได้อีกครั้งเมื่อเวลาผ่านไป เพราะการเก็บรักษาหรือนำมาทำประโยชน์ไม่ได้เก็บไว้เพื่อตนคนเดียวแต่ยังเก็บไว้เป็นสมบัติของส่วนรวม เช่นการรักษาพื้นดิน การรักษาลำคลอง การทำการเกษตรแบบวนเกษตร การทำไร่หมุนเวียน และวิธีการอื่น ๆ เพื่อประโยชน์ของคนอื่นในภพหน้า เป็นอุดมการณ์ที่ต่างจากการสร้างนิสัยแบบทุนนิยม อุดมการณ์อีกลักษณะหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิต และการอยู่ร่วมกันในสังคม อันเป็นอัตลักษณ์ร่วม (Collective identity) หมายถึงอัตลักษณ์ที่ปัจเจกจำนวนหนึ่ง อยู่ร่วมกัน โดยที่ปัจเจกแต่ละคนตั้งใจแสวงหาอัตลักษณ์นั้น อัตลักษณ์ร่วมเกี่ยวข้องทั้งการกระทำและปฏิบัติการ (Action) ของตัวเอง (Self) และคนอื่น (Others) อัตลักษณ์ร่วมจึงมีทั้งอัตลักษณ์ความเป็นส่วนตัวและอัตลักษณ์ทางสังคมควบคู่กันไป (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 81)

การแสดงออกของพิธีกรรมของคนในสังคมชุมชนที่ร่วมกันจึงเป็นการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ร่วมกันในสังคม บ่งบอกถึงอุดมการณ์ที่อยู่ในรูปของสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ที่คนในสังคมแสดงออกด้วยประเพณีพิธีกรรม อันเป็นการยืนยันของการมีอยู่ของจิตวิญญาณของสรรพสิ่งในรูปต่างๆ เช่นแม่น้ำลำธารกับจิตวิญญาณของแม่คงคา พื้นดิน กับจิตวิญญาณของแม่ธรณี ต้นไม้กับจิตวิญญาณในรูปรุกขเทวดา ต้นข้าวกับจิตวิญญาณของแม่โพสพ เป็นต้น เป็นการตอกย้ำ การมีอยู่ด้วยการจัดประเพณี พิธีกรรมขึ้นเพื่อสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และด้วยการกำหนดให้มีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติ ทุกสรรพสิ่งเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตที่สามารถตอบโต้กับการกระทำของมนุษย์ได้ มนุษย์จึงไม่สามารถอยู่ในฐานะของผู้ถูกระทำเพียงฝ่ายเดียว แต่สามารถอยู่ในฝ่ายของผู้ถูกระทำได้ด้วย (อุษณีย์ ธโนสวารีย์, 2545: 62)

อุดมการณ์ความเชื่อนี้มนุษย์จะสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้จึงต้องคำนึงถึงสิ่งที่มองไม่เห็นที่นับถือยำเกรงเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเป็นข้อตกลงร่วมกันของบุคคลในสังคมที่มีความคิดความเชื่อในแบบเดียวกันภายใต้การยอมรับร่วมกันของกลุ่มสมาชิก เพิ่มเติมความเข้มแข็งในชุมชนด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในกลุ่มที่คำนึงถึงความสามารถของบุคคลอันมีความเชี่ยวชาญ ชำนาญที่ต่างกัน คำนึงถึงประสบการณ์ความรู้ความสามารถของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน อุดมการณ์อีกอย่างที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมคือ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้วยกันเองซึ่ง มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ (2547:86) มองได้ เป็นสามมิติ ดังนี้

มิติแรกได้แก่ ความแตกต่างในเชิงความสามารถของคน ซึ่งหมายถึงการดำรงอยู่ของแต่ละคนต่างก็มีความรู้ ความถนัด ความสนใจ ไปในทางที่เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง ดังนั้นภายในตัวของบุคคลหนึ่งจึงมีความเชี่ยวชาญด้านที่แตกต่างกัน หากบุคคลที่มีความสามารถในแต่ละด้านได้มาอยู่ร่วมกันแลกเปลี่ยนช่วยเหลือในกิจกรรมการทำงานต่างๆตามที่ตนถนัดก็ย่อมจะนำพาชุมชนไปสู่หนทางของความสำเร็จในการดำเนินชีวิต

มิติที่สองได้แก่ข้อจำกัดในด้านพลังแรงงานของมนุษย์อันเป็นผลมาจากในสังคมยุคอดีตที่ผ่านมาการทำงานทั้งหลายต้องอาศัยกำลังกายเป็นหลัก นับตั้งแต่กิจกรรมในการทำมาหากิน กิจกรรมเพื่อความปลอดภัยในสุขภาพ ฯลฯ ด้วยฐานการมองเช่นนี้จึงมีความเชื่อว่าการดำเนินกิจกรรมในวิถีการดำรงชีวิตต่างๆย่อมต้องอาศัยพึ่งพากันในชุมชน เพราะลำพังเพียงคนเดียวที่ประกอบกิจการงานย่อมไม่สามารถนำพาไปสู่การบรรลุผลสำเร็จได้

มิติที่สามมนุษย์มีความต้องการกำลังใจที่พึ่งทางใจจากเพื่อนที่คุ้นเคย เพื่อนร่วมคิดร่วมทำและเป็นกำลังใจในวิถีการดำรงชีวิต ดังนั้นในการดำรงชีวิตจึงต้องมีคู่คิดคู่ปรึกษาเพื่อร่วมเรียนรู้และส่งเสริมให้กำลังใจแก่กันและกันจนจบจนบรรลุผลสำเร็จในวิถีการดำรงชีวิต

เมื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกัน คำนี้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การให้ความหมายให้คุณค่าจึงต่างกัน ความกตัญญูในครุเกิดขึ้นได้จากความผูกพันแบบระบบเครือญาติ หรือเรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์แบบแนวราบ ไม่ใช่จากบนลงล่าง การอยู่ร่วมกันไม่ได้อยู่ภายใต้การถูกกดขี่ ควบคุม บังคับ แต่เป็นการสมัครใจที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่า การคำนึงความหลากหลายทางชีวภาพเป็นส่วนช่วยให้สังคมอยู่อย่างยั่งยืน มีทรัพยากรใช้อย่างถาวร รวมทั้งการเคารพ และการเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือโลกกายภาพก็สร้างความมั่นใจในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้มากยิ่งขึ้นภายใต้อุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังนั้นการสร้างความหมายของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่นจึงแตกต่างกับการให้ความหมายจากการเชื่อในฐานคิดคนละชุด อย่างตะวันตกที่มองสรรพสิ่งเป็นเพียงวัตถุและตีราคาเป็นมูลค่า แม้กระทั่งความรู้ที่มีก็สามารถขาย โดยการสอนได้หรือทุกอย่างสามารถตัดทอนลดส่วนแยกย่อยตามความเชี่ยวชาญ และเบียดขับผู้ไม่มีความเชี่ยวชาญด้านสาขาให้อยู่นอกกรอบหรือกลายเป็นอื่น แต่ความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการมองทุกอย่างแบบแยกส่วน หรือตัดทอนแต่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของแต่ละสิ่งที่อยู่รอบตัวจนทำให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นตัวที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดความรู้ภูมิปัญญาต่อไป

ความสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญา

ความรู้หรือภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับคน กับชุมชนได้มีการใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่ผ่านการทดลองในห้องทดลองขนาดใหญ่ของสังคมที่ปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย ในแง่ของความหมายภูมิปัญญานั้นตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งมีความหมายว่าเป็นความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ที่ผ่านการสะสมในอดีต ที่มีความสัมพันธ์กับคน ธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุลของความสัมพันธ์เหล่านี้ ผ่านทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน มีวิธีปฏิบัติจากการแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อมซึ่งจะมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกัน อันเกิดจากการสะสมการเรียนรู้เป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นรายวิชา ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกัน เป็นองค์ความรู้ ความสามารถ อันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ไขปัญหา การปรับตัว เรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ หรือเป็นวิถีชาวบ้าน (ยิ่งยง เทาประเสริฐ; ประเวศ วะสี ; สุจารี จันทร์สุขอ้างถึงใน อุดม เขยถ่วงศ์, 2547: 229)

ลักษณะของภูมิปัญญาไทยเป็นลักษณะของการใช้ความรู้ (Knowledge) ใช้ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Believe) และพฤติกรรม (Behavior) เป็นลักษณะที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นองค์รวมคือไม่ได้เป็นการแยกส่วนขององค์ประกอบของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่านั้น องค์รวม(Holism)เป็นมากกว่าผลรวมขององค์ประกอบของมัน เป็นลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงจากองค์ประกอบของมัน และสิ่งนั้นไม่สามารถอธิบายได้ด้วยลำพัง เนื่องจากการรวมตัวกันขององค์ประกอบจะมีแบบแผนความสัมพันธ์ โครงสร้างหรือการจัดองค์กร ซึ่งทำให้องค์รวมที่เกิดขึ้นนั้นมีคุณสมบัติใหม่ ที่สามารถขยายตัวและพัฒนาต่อด้วยตนเองมีเอกลักษณ์ในตัว และเป็นแกนหลัก มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาทางสังคมตลอดเวลา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,2541; วีระ สมบูรณ์, 2550: 13)

ชาวบ้านได้สร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในแต่ละแง่มุมของชุมชนที่ผ่านการบูรณาการความรู้ซึ่งเป็นองค์รวม ไม่ได้แยกส่วนของชุมชนในการอยู่อาศัยร่วมกัน ความรู้ของชาวบ้านคือความรู้ที่ไม่เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น เรื่องนี้หรือเรื่องเดียวที่แยกจากกันแต่มันยังมีความสัมพันธ์กันที่เชื่อมโยงกันได้เข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ชาวบ้านรู้เพราะมีชีวิตอย่างที่รู้ ความรู้ได้มาจากการดำเนินชีวิต คนสมัยใหม่รู้เฉพาะเจาะจงเป็นผู้ชำนาญการเฉพาะทาง คนสมัยใหม่รับรู้วาระระหว่างความรู้กับการดำเนินชีวิตเป็นคนละเรื่องกัน เพราะโลกทัศน์ของคนเป็นแบบแยกส่วน (เสรี พงศ์พิศ , 2529: 145) ความรู้สมัยใหม่ที่มองแบบแยกส่วนทำลายความรู้แบบเดิมของศาสนาออกไป จะเป็นอันตรายหากทำลายคุณค่าและเนื้อหาความหมายของวิชาที่ว่าด้วยธรรมชาติและวิชาที่ว่าด้วยมนุษย์ที่มีความหมายแบบดั้งเดิม หากการมองนั้นเป็นเพียงแค่ส่วนประกอบของไฮโดรเจนกับออกซิเจน(H₂O) เป็นอันตราย เพราะความเป็นแม่น้ำหายไป หรือหากมองว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของร่างกาย แต่ไม่มองถึงจิตวิญญาณก็จะมองมนุษย์เป็นเพียงกลไกเท่านั้น(นิพจ เทียนนิหารและคณะ, 2547: 27) ซึ่งการมองของผู้ที่ดำรงชีวิตด้วยภูมิปัญญาไม่ได้มองอย่างการขาดความสัมพันธ์ดังกล่าว แต่มองว่ามนุษย์จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันรอบด้านอันก่อให้เกิดเป็นความรู้ความเข้าใจและใช้ในการดำรงชีวิตแบบพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน

จากการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่รวมกันเป็นกลุ่มสังคม ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยมีความซับซ้อนหลายมิติเป็นองค์รวม การดำรงอยู่อย่างสันติเป็นสิ่งที่มิ้นยยะแฝงอยู่ของการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้ออาทรต่อกัน การแบ่งงานกันทำหรือมีความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สะท้อนความสัมพันธ์ดังกล่าวได้คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อมสัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่นๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย(สามารถ จันทรสุรีย์,2533 อ้างถึงในอุคม เขยกิจวงศ์, 2547: 217)

จากความสัมพันธ์ที่มีนั้นทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้ขึ้น เป็นการจักระบบโดยอัตโนมัติของการเรียนรู้จากความสัมพันธ์ เกิดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาสะสมขึ้นอย่างไม่รู้ตัวที่ช่วยในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างสงบสุขจึงสามารถแบ่งความสัมพันธ์อันทำให้เกิดการสร้างสรรค์ความรู้ได้คือ

การสร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาจากการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

มนุษย์ดำรงอยู่และมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม พร้อมกับกำหนดความหมาย ความแตกต่างให้กับสรรพสิ่งที่ปฏิสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า เขาที่ราบลุ่ม ทะเล ฯลฯ ความแตกต่างของสภาพแวดล้อมเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของการสร้างความรู้ ความจริง โดยความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากพื้นที่ที่ต่างกันก็มีลักษณะที่ต่างกันไป ชุดความรู้แต่ละพื้นที่ก็แตกต่างกันไปคือความรู้การทำนาต่างจากการทำไร่ ทำสวนต่างจากการทำประมง เป็นต้น(อุษณีย์ ธโนสวรย์, 2545: 61)การเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สัมพันธ์หรือมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอยู่คู่กับคนมานาน เป็นการเรียนรู้ที่สัมผัสได้ชัดเจนผ่านการดำรงชีวิตของคนแทบทุกด้าน ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาการทำมาหากิน เรื่องสุขภาพ การหาอาหารของชาวบ้าน การหุงต้มปรุงอาหาร หรือการถนอมอาหาร ชาวประมงย่อมรู้ดีถึงฤดูกาลของการจับสัตว์น้ำในทะเล ทิศทางลม กระแสคลื่น อันเป็นผลให้รู้ว่าต้องทำอะไร ต่อการทำมาหากินของชาวประมงหรือรู้ถึงวิธีการเก็บรักษาอาหารจากทะเล ให้เหลือไว้รับประทานให้นานที่สุดโดยศึกษาจากคุณลักษณะของวัตถุดิบว่าจะเก็บอย่างไร เก็บได้นานเท่าไร เช่นการเก็บหอยแครงในพื้นที่ที่มีเกลือมาก สามารถที่จะถนอมอาหารโดยต้องล้างหอยแครงให้สะอาด เอาเกลือมาหมักหอยแครงทิ้งไว้หนึ่งคืน ตอนเช้าล้างเกลือออก และนำไปต้ม จะสามารถเก็บหอยแครงไปกินได้ 2-3 วัน และการทำเครื่องมือเพื่อจับสัตว์ชนิดต่างๆ เพื่อเป็นอาหาร ก็มีการออกแบบอุปกรณ์เหล่านั้นให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ เช่นในหน้าน้ำหลากก็จะมีเครื่องมือเฉพาะที่เหมาะสมกับลักษณะของปลาและความแรงของน้ำ การจับปลาในหน้าแล้งก็ต้องอาศัยเครื่องมือชนิดหนึ่งที่เหมาะสมกับขนาดของปลาในหน้าแล้ง นอกจากนั้นสิ่งที่น่าสนใจในการประดิษฐ์เครื่องมือในการจับปลานั้น ได้มีการเรียนรู้ลักษณะเฉพาะของสัตว์น้ำ แต่ละประเภทอย่างละเอียด แล้วประดิษฐ์ให้เหมาะสมกับลักษณะของสัตว์น้ำประเภทนั้น ด้วยลักษณะเช่นนี้ชาว

ชนบทจึงรู้จักสังเกตดินฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อมจากชีวิตจริง แล้วค่อยๆ สร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม (พิชัย สุขวุ่น, 2551: 118)

การเก็บหาของป่ามาบริโภคชาวเขาย่อมรู้ดีว่าจะเลือกพืชอะไรมาเป็นอาหารเป็นพืชมีพิษหรือไม่ทำอะไรไม่ให้เป็นการทำลายธรรมชาติ มีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนในท้องถิ่นมีโอกาสได้เข้าถึงทรัพยากรขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความสมดุลของธรรมชาติให้ได้ ซึ่งการกระทำนั้นซ่อนเร้นไปด้วยเทคนิควิธีการมากมายอันเป็นการเรียนรู้และได้สร้างสรรค์ความรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติจากการสังเกต การลองผิด ลองถูกของตนเองและบรรพบุรุษ ความสัมพันธ์ระหว่างโลกสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์หรือระบบนิเวศ ระบบทรัพยากรของชุมชนมีความสัมพันธ์กันนานต่อมนุษย์ทั้งเรื่องการทำมาหากินและการรักษาพยาบาล การดูแลดูฝน ฟ้า เพื่อการทำกรเกษตร ชาวบ้านมีวิธีการพิจารณาว่าธรรมชาติตรงนั้นเป็นเช่นไร เป็นการเรียนรู้จากท้องถิ่นอย่างละเอียด ปลูกอะไรถึงจะงอกงามได้ผลผลิตดี ต้นไม้ชนิดนี้เป็นอย่างไร นำมาบริโภคได้หรือไม่ เป็นระบบการเรียนรู้ที่ซึมซับถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่นยาวนาน เรียกได้ว่า ความรู้ระบบนิเวศน์ท้องถิ่น ชาวบ้านมีความรู้ว่าจะใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์อย่างไร รู้ว่าอะไรเป็นอาหาร รู้จนกระทั่งวิถีชีวิตของสัตว์เป็นความรู้ชุดที่ได้เรียนรู้ว่าการจัดการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน หลากหลายและแตกต่างกัน แบบพื้นที่ติดทะเลเป็นลักษณะหนึ่ง อยู่บนเขาบนดอยก็ลักษณะหนึ่ง โดยที่ระบบการผลิตนั้นจะมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ ธรรมชาติแต่ละสภาพพื้นที่ ถ้าเป็นวิธีการผลิตแบบเดิมจะสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2549: 14-16) ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเมื่อมนุษย์ได้สัมผัสรับรู้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมามนุษย์ก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจและปรับตัวใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสอดคล้องและลงตัวสืบทอดต่อกันมา

การสร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาจากการสัมพันธ์กับผู้อื่น

การเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากการสั่งสมจากความสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านี้ เรียนรู้และแก้ไขปัญหาตามมิติของชุมชนแต่ละยุคสมัย ชุมชนมีมิติความคิด ความเชื่อ หรือศาสนา เป็น โลกทัศน์เป็นระบบการอธิบายโลกเรียกว่าระบบจักรวาลวิทยา มีระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ตั้งแต่แรกเริ่มจากฐานของครอบครัวหรือญาติเป็นการเรียนรู้ในกลุ่มปฐมภูมิ คือกลุ่มคนที่มีความใกล้ชิดเป็นการส่วนตัว เนื่องจากมีการติดต่อกันอย่างแนบแน่น สม่่าเสมอ ลึกซึ้ง เป็นระยะเวลานานและขยายออกสู่กลุ่มทุติยภูมิ เป็นบุคคลจำนวนมากที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันตามสถานภาพและบทบาทในสังคม (อุดม เขยกิจวงศ์, 2547: 22)การสร้างสรรค์ความรู้ของความสัมพันธ์กับมนุษย์หรือผู้อื่นเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การสื่อสารอันสื่อ

ความหมายที่จะดำรงอยู่ร่วมกันตามลักษณะของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มาปฏิสัมพันธ์ในสังคมเดียวกันการสื่อสารยังเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เพื่อที่จะดำรงอยู่แบบพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุขเพื่อเป้าหมายในวิถีชีวิต เป็นกระบวนการสื่อสารที่มีรูปแบบที่เป็น การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal communication) และการสื่อสารในกลุ่ม(Group communication)เป็นหลักโดยวิธีการสังเกต การพูดคุย ชักถาม ทดลอง(ณัฐกฤต คิววิรุฬห์, 2547:6-7) การสร้างสรรค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ก่อนที่ใช้การสื่อสารยังบ่งบอกถึงการถ่ายทอดทางความคิด ความเชื่อส่งผลกระทบต่อการทำงานของบุคคลสืบต่อมา

ความคิดความเชื่อนั้นเริ่มก่อตัวขึ้นที่ครอบครัวคือสืบทอดกันภายในครอบครัวและในชุมชน ความรู้เหล่านั้นก็ถูกสืบทอดกันในครอบครัวและชุมชนค่อนข้างมาก โดยมีบ้าน มีการเรียนรู้ ที่มีการเอื้ออาทรพึ่งพิงกันมานานและถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ความเชื่อทัศนคติ และแบบแผนพฤติกรรมในชีวิตประจำวันก่อนการศึกษาในระบบอื่นเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีประกอบอาชีพได้ บิดามารดาเป็นบุคคลสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ที่รับจากบรรพบุรุษถูกถ่ายทอดต่อกัน โดยการเรียนรู้เกิดจากการสังเกต บอกเล่า สั่งสอน และการลงมือปฏิบัติ

ความรู้มีลักษณะหลากหลายปะปนอยู่ในเนื้อเดียวกัน ครอบครัวชาวานาสืบทอดความรู้เรื่องการทำนาและความรู้เรื่องอื่นทั้งการคัดเลือกพันธุ์ ช่วงเวลาการทำนา ศิลปะการดำนา รวมถึงการทำเครื่องมือเครื่องมือที่ใช้สอย เช่น แอ็กเทียมวัว ควายที่ใช้ในการไถนา เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นที่ยังเป็นที่ของการเรียนรู้บทบาทสถานะที่ต่างกันของหญิงชายโดยเด็กผู้หญิงเรียนรู้การทำอาหาร การเย็บปักถักร้อยและรู้หน้าที่ของสตรีที่พึงปฏิบัติต่อคนในครอบครัว ตลอดจนมารยาทจารีตประเพณี ที่จะวางตัวกับคนสังคมข้างนอก ส่วนเด็กผู้ชายก็เช่นเดียวกัน เรียนรู้การทำสิ่งของเครื่องใช้ในบ้าน ทำเครื่องมือเพื่อทำมาหากินเช่นการทำจอบ เสียม หรือวิธีการทำการเกษตรจากพ่อเรียนรู้หน้าที่ที่ต้องปกป้องคุ้มครองตนเองรวมถึงคนในครอบครัวเป็นต้น โดยพ่อแม่เป็นครู มีบุตรเป็นผู้เรียนรู้ อาศัยความชำนาญประสบการณ์ที่ฝึกฝนมาจากบรรพบุรุษรุ่นก่อนจึงทำให้ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย หรือผู้สูงวัยกว่าถูกจัดให้อยู่ในบรรพบุรุษผู้อาวุโสที่ไม่เพียงทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดู แต่รวมถึงการถ่ายทอดวิชาความรู้ในการทำมาหากินให้กับบุตรหลานเท่านั้น ผู้อาวุโสจึงอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าทั้งด้านความรู้ ประสบการณ์ และสร้างความยอมรับถึงความเหนือกว่านี้ผ่านหลักการของศีลธรรมความดี หรือพฤติกรรมบุญตามหลักพุทธศาสนาในเรื่องของความกตัญญู การเคารพผู้ใหญ่ อีกด้วย (อุษณีย์ ธโนศวรรย์, 2545: 66-67) เป็นการเรียนรู้แบบองค์รวม อิสระไม่กำหนดเวลาและเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ไม่มีใบรับรองวิทยฐานะ หรือใบประกาศ เป็นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเป็นการสืบทอดสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมอยู่ในวิถีชีวิต เป็นการสั่งสมการเรียนรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านการเรียนรู้ตามลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์

ในการปรับตัวทั้งธรรมชาติและปรับตัวในสังคมมนุษย์ด้วยกัน ที่เกี่ยวเนื่องชีวิตมนุษย์ตลอดมา กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติแล้วสังสมไว้เป็นมรดกทางปัญญา ในครอบครัวเรียนรู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยการลองผิดลองถูกแล้วค่อยถ่ายถอดอย่างค่อยเป็นค่อยไป(พจนี เทียมศักดิ์, 2543: 39-40)

เมื่อเรียนรู้จากครอบครัวเป็นพื้นฐานสู่การเรียนรู้ที่กว้างขึ้นในสังคม ก็ขยับมาเป็นการเรียนรู้กับเพื่อนบ้าน เริ่มจากการเล่นกันของเด็กๆ สังคมชนบทต่างจากสังคมเมืองที่มีการรู้จักและสนิทใกล้ชิดกันเหมือนเครือญาติ เด็กๆ และคนในหมู่บ้านเกือบทุกคนรู้จักกัน รู้ว่าลูกเค้าเหล่าใครหมายถึงรู้จักกับครอบครัวผู้อื่นด้วย การเชื่อมต่อเรียนรู้ซึ่งกันและกันจึงไม่มีอะไรมาถ่วงกั้นการเรียนรู้ คนในสังคมเรียนรู้ทุกลักษณะของกันและกัน สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ในการทำมาหากินกันได้อย่างไม่คิดมูลค่า มีการพึ่งพากันและมีกติการะวังภัยให้กัน เช่นของในหมู่บ้านแม้วางไว้ได้ถุนบ้านไม่มีรั้วกั้นก็ไม่หายไปไหน เอื้อเฟื้อกันในเรื่องการทำมาหากิน ร่วมมือกันมีส่วนร่วมกิจกรรมในชุมชนอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในทุกๆ ด้าน ทั้งเรื่องการจัดการ ค่านิยม ความเชื่อ การแก้ไขอุปสรรคต่างๆ ลักษณะเช่นนี้เป็นความสัมพันธ์แบบแนวราบ(อุทัย คุลเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540: 13) การเรียนรู้ในลักษณะความสัมพันธ์กับผู้อื่นนี้จะส่งผลทำให้เกิดการสร้างสรรคความรู้ขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในครอบครัวตลอดจนการใช้ชีวิตในสังคมว่า จะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างไร บางครั้งเป็นการถ่ายทอดความรู้ด้วยการช่วยงานกันทำ หรือจากการมีงานบุญ การสังสรรค์ในชุมชน ทำให้มีปฏิสัมพันธ์หรือการกระทำระหว่างกันดังกล่าวที่ใช้ภาษาในการสื่อสารระหว่างกัน มีการติดต่อสื่อสารรับรู้ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กันจนสร้างเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์กติกาต่างๆ ในสังคมนั้นขึ้น

การสร้างสรรคความรู้ภูมิปัญญาจากการสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การเรียนรู้จากความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่เหนือจากการสัมผัส สิ่งสัมผัสไม่ได้อาจไม่ใช่ความจริงสำหรับกลุ่มวัตถุนิยมหรือตามแนววิทยาศาสตร์ เพราะสิ่งเหล่านี้มีอาจพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทดลองของวิทยาศาสตร์ สิ่งที่เกิดการเรียนรู้ขึ้นสืบเนื่องจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติ โดยไม่สามารถควบคุมธรรมชาติได้ จึงต้องมีกระบวนการเรียนรู้ต่อธรรมชาติเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างปลอดภัย และมีความมั่นใจโดยอาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อกำหนดระเบียบให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างสมดุล และมีการถ่ายทอดระเบียบแบบแผนดังกล่าวของชุมชนสืบเนื่องต่อกันมาอันแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการจัดการธรรมชาติและวิถีชีวิตของคนเพื่อนำพาคนในสังคมไปสู่ความมีชีวิตที่ดีงาม เมื่อชุมชนต้องอาศัยธรรมชาติ บางครั้งเกิดน้ำท่วมหนัก ฟ้าร้องฟ้าผ่า มีพายุ ก็เกิดความกลัวและความไม่รู้ มีความเชื่อต่างๆ นานา โดยความเชื่อนั้นเป็นความรู้สึกนึกคิดของคนต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วแสดงเป็น

พฤติกรรมออกมา ทั้งทางบวกและทางลบ ความเชื่อเป็นเรื่องของความศรัทธาเลื่อมใสในสิ่งที่ได้พบ หรือได้สัมผัสด้วยประสาทสัมผัส และเมื่อนุญช้กลั้วก็หาที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ซึ่งกลายเป็นโลกทัศน์ ในการมองโลกตามความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (อุดม เขยกิจวงศ์, 2547:19)

ชุมชนมีความคิดความเชื่อ หรือศาสนา ทุกเรื่องในวิถีชีวิตจะนำไปอธิบายถึงความสัมพันธ์กับความเชื่อสูงสุดเสมอ เป็นความรู้ที่ไม่มีในสถาบัน ส่งผลการแสดงออกของประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ เรียนรู้สิ่งสมกันและถ่ายทอดต่อรุ่นหลัง เป็นความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านที่ผ่านประสบการณ์ของตัวเองครั้งแล้วครั้งเล่า จนสามารถยืนยันความมั่นใจและทำให้เกิดการเรียนรู้ปรับตัวได้เข้ากับความสัมพันธ์ของสิ่งที่อยู่เหนือการสัมผัส ซึ่งเป็นความรู้มีปัญญาที่เป็นระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ หมายถึงการที่มนุษย์แสวงหาที่พึ่งทางจิตใจกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เพื่อความสบายใจและเกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ตามความเชื่อของแต่ละคนและแต่ละสังคม (ถวัลย์ มาศจรัส, 2546:45) ความสัมพันธ์นี้เป็นภูมิปัญญาทางอุดมคติ ความเชื่อ ของชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ การเคารพบรรพบุรุษ เคารพครูหมอมโนราห์ เคารพผีปู่ย่า ตั๋งศาลพระภูมิ ไหว้เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น ไม่ลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อที่ว่า สิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้จะปกป้อง ดูแล รักษา ชีวิตและผลิตให้เป็นอย่างดี แสดงถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษหรือสิ่งศักดิ์ที่มองไม่เห็น จากความสัมพันธ์ข้างต้นเป็นการเรียนรู้ที่จะสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ได้ต้องทำหน้าที่ทั้งพัฒนาปัจเจกชน ชุมชน (สังคม) สิ่งแวดล้อมของชุมชน(ธรรมชาติ) ได้อย่างบูรณาการและโดยต่อเนื่อง เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นโดยผ่าน กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชน ได้พัฒนาให้บุคคลมีความรู้ความสามารถพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพ รู้จักการใช้และการคิดค้นเทคโนโลยีรวมทั้งมีทักษะในการจัดการ สามารถแก้ปัญหาอุปสรรคในด้านต่างๆ ความสามารถดังกล่าว เกิดขึ้นและพัฒนาไปอย่างสอดคล้องกับเงื่อนไขของชีวิตตนเองตามสภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน ความสามารถของบุคคลจึงมีผลต่อการส่งผลต่อการพัฒนาชีวิต สภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน การเรียนรู้หรือการศึกษาในชุมชนนั้นเป็นการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ให้บุคคลมีจิตสำนึกทางจริยธรรม เข้าใจคุณค่าของชีวิต ธรรมชาติ มีสติปัญญาที่จะควบคุมตนเองและพัฒนาจิตใจให้มีอิสระและความสุขด้วยตนเองและต้องคำนึงถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ

การพัฒนาปัจเจกชนย่อมทำให้ชุมชนมีสมาชิกที่มีคุณภาพ ประกอบกับโครงสร้างของสังคมแบบแนวราบและความสัมพันธ์เชิงสังคมและกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมการปฏิสัมพันธ์ ทำให้ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างกว้าง เพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ทักษะในการคิด การปฏิบัติในด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น รวมไปถึงสติปัญญาจริยธรรม กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ก่อให้เกิดการตั้งสมและพัฒนาให้เป็นความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชน กระบวนการเรียนรู้

เพื่อชีวิตมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาในทุกด้านครอบคลุมทุกอย่างเป็นลักษณะแบบบูรณาการหรือองค์รวม โดยทำหน้าที่เชื่อมบุคคล ชุมชน ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และทำหน้าที่ร้อยรัดกิจกรรมต่างๆ ให้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียว เช่นกิจกรรมเศรษฐกิจ มิได้หมายถึงเพียงการผลิตเรื่องปากเรื่องท้อง แต่รวมถึงการเรียนรู้ในวิชา เทคโนโลยี พิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม ฯลฯ อันส่งเสริมจิตวิญญาณ ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ไปในเวลาเดียวกันกระบวนการศึกษานั้นได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือการขัดเกลาทางสังคมของชุมชนนั้น เพื่อให้สมาชิกใหม่มีความสามารถสติปัญญา ในการดำรงชีวิต ประกอบอาชีพ ฯลฯ ตามแบบที่สอดคล้องกับค่านิยม และเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนให้ต่อเนื่อง (อุทัย คุลเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540: 77-80) ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่แค่ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาหรือเรียนรู้ในระบบเพียงเท่านั้น หากมองว่าการศึกษาคือชีวิตก็สามารถเรียนรู้ได้กว้างและทุกมุมของสังคมอย่างมีความสัมพันธ์อันสามารถทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อความเป็นจริงที่เกิดขึ้นว่ามีความผสมของความรู้เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างไร

ภูมิปัญญากับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

ลักษณะความรู้ที่มีในชุมชนเป็นลักษณะของความรู้ที่ผ่านการสะสม การถ่ายทอดความรู้ ของพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ผ่านบรรพบุรุษ และผู้รู้ในชุมชน ความรู้ที่มีในอดีตเป็นความรู้ที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนไทยมาช้านาน เรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาไทยไม่เป็นวิธีการแบบสมัยใหม่ของตะวันตก เป็นเทคโนโลยีของชาวบ้านเองที่มีความละเอียดในกระบวนการต่างๆ จากการสัมผัสกับธรรมชาติและความเชื่อของชาวบ้าน ความศรัทธาในศาสนา ภูมิปัญญาสมัยก่อนจะเป็นลักษณะแฝงที่อยู่ในการดำรงชีวิตของคนทั้งเรื่องการทำมาหากินเช่น การทำการเกษตร การทำประมงเพื่อเลี้ยงชีพ การรักษาพยาบาล หรือการเล่นต่างๆ รวมถึงประเพณีความเชื่อที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมในชุมชนที่มีความหลากหลายมีความสลับซับซ้อน ภูมิปัญญาไทยเกี่ยวข้องกับมิติของสังคมที่มีคนเป็นตัวเชื่อม เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์กับมิติสังคมนั้น และมีคนที่เป็นผู้รู้ทางปัญญามาพัฒนาชีวิตของคนในสังคมเป็นผู้เรียนรู้ สืบทอด พัฒนา ถ่ายทอดต่อการมีปฏิสัมพันธ์และความร่วมมือกัน ในอดีตยุคสมัยที่มนุษย์ที่เป็นยุคสังคมเกษตรกรรมมนุษย์คิดถึงการอยู่ร่วมกัน เพื่ออาศัย ทำมาหากิน เพื่อความอยู่รอด ซึ่งความอยู่ร่วมกันนี้เป็นศีลธรรมของการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ยุคเกษตรกรรมมีวัฒนธรรมประเพณีอันหลากหลายที่แตกต่างกันแต่ละพื้นที่แต่ก็ยังอยู่ร่วมกัน และเมื่อเกิดศาสนาก็ยังคงรักษาการอยู่ร่วมกันที่นี้ถึงความเมตตา กรุณา คำนึงถึงการเรียนรู้ร่วมกัน มีความเชื่อมโยงกับสิ่งอื่นทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดความรู้ที่เป็นตัวแปรสำคัญสำหรับการอยู่รอดของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ที่ทำให้มนุษย์ประเสริฐ

สุด (ศิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร, 2548: 62-64) และทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบในสังคมที่ความหลากหลายผ่านกิจกรรมต่างๆ ผ่านวัฒนธรรมร่วมกันในพื้นที่และได้ใช้ภูมิปัญญาในการประยุกต์ ปรับเปลี่ยนวิธีการ กระบวนการอยู่ตลอดเวลาในห้องทดลองที่เรียกว่าสังคม

ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นเชิงซ้อนและซับซ้อน ภูมิปัญญาบางอย่างมีแหล่งกำเนิดและเส้นทางพลวัตยาวนาน ผ่านการปรับแก้และปฏิบัติซ้ำมาหลายชั่วอายุคน แต่ยังคงความเป็นตัวตนมีเอกลักษณ์ของความเป็นภูมิไทย ลักษณะเฉพาะบางประการที่ซึ่งอาจเป็นจุดอ่อนและจุดแข็งต่อการใช้ดำรงชีวิต ภูมิปัญญาไทยล้วนงอกงามมาจากวัฒนธรรมการเรียนรู้ แบบจดจำ ทำตาม และลัทธิเอาอย่าง ภูมิปัญญาไทยส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นตามจารีตประเพณีของความอ่อนน้อม ถ่อมตน อยู่ในรีตในรอย ไม่ตีตนเสมอท่านซึ่งก็เป็นลักษณะของคนไทยที่ไม่เหมือนกับชาติอื่น ซึ่งตรงส่วนนี้อาจเป็นเพราะ ลักษณะประวัติศาสตร์การดำรงชีวิตของคนไทยในภูมิภาคนี้ไม่ค้ำร่นเหมือนคนชาติอื่น องค์ความรู้ส่วนใหญ่จึงสอนให้ผู้เรียนมีบุคลิกภาพว่าเป็นคนว่านอนสอนง่าย ไม่กระตุนการริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นลักษณะวัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนไทยไปจนถึงลักษณะการจำได้ หมายถึง (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2547: 59-62) ซึ่งยังสามารถรับรู้ได้จากการดำรงชีวิตของคนไทยในปัจจุบันหากเปรียบเทียบกับคนชาติอื่นๆ

ลักษณะข้างต้นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการลักษณะของสังคมไทยคือ เป็นสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมประชากรร้อยละ 70 ประกอบอาชีพเกษตร เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีมาใช้แทนแรงงานของคนและสัตว์ จึงทำให้ผลผลิตมากและต้นทุนสูง สังคมไทยยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ไม่ค่อยยอมรับความคิดเห็นใหม่ โดยเฉพาะความคิดที่ขัดแย้งกับประเพณีดั้งเดิม แต่จะทำตามบรรพบุรุษ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น คนไทยส่วนใหญ่จะรักบ้านเกิด ไม่นิยมอพยพย้ายถิ่นแต่ที่เข้าทำงานในเมืองเพราะจะสร้างฐานะของครอบครัว สังคมไทยมีผู้นับถือศาสนาพุทธมากและเชื่อเรื่องจิตวิญญาณจึงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และสภาพชนบทกับเมืองของไทยมีลักษณะแตกต่างกันมากสังคมในเมืองมีการแข่งขันสูงกว่าชนบท (อุดม เขยทิวส์, 2547: 22)

เมื่อลักษณะของสังคมไทยมีพื้นฐานเช่นนี้จึงทำให้ลักษณะของการดำรงชีวิตของชุมชนจึงแสดงพฤติกรรมในการดำรงชีวิตด้วยฐานแห่งภูมิปัญญาการดำรงชีวิตของคนไทยในอดีต นำภูมิปัญญาใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดปลอดภัย มีอาหารการกิน มีชีวิตที่สงบสุข มิได้นึกถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มุ่งผลิตเพื่อค้ำตั้งในปัจจุบันที่มีการทำลายธรรมชาติเพื่อประโยชน์ โดยเฉพาะในชนบทนั้นอาหารสามารถหาได้จากป่าเขา จากลำคลอง ชาวบ้านดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน การดำรงชีวิตของชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาเพื่อความมีชีวิตให้อยู่ได้อย่างมีความสุขสงบ

และต่อเนื่องด้วยการใช้ภูมิปัญญาที่อยู่ได้แล้วให้อยู่ดี และอาจจะมีความอยู่เด่นเพื่อยกระดับชีวิตให้ดีขึ้นอีกสามารถจำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านตามเหตุปัจจัยได้คือ

หนึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ใช้เพื่อความอยู่ดี เป็นภูมิปัญญาขั้นพื้นฐานของแต่ละชุมชน หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการใช้ปัญญา เพื่อช่วยประคับประคองให้ชีวิตอยู่รอด ให้มีกินมีอยู่ มีความปลอดภัยจากอุปสรรคที่ต้องเผชิญหน้าซึ่งสัมพันธ์กันกับความหลากหลายทางชีวภาพ และสถานการณ์เฉพาะพื้นที่ ซึ่งเหมาะสมเฉพาะชุมชนและช่วงเวลานั้น เช่น ภูมิปัญญาการปรับใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยดี เมื่อสามารถใช้ภูมิปัญญาให้ชีวิตอยู่ได้แล้วมนุษย์ย่อมมีความต้องการในระดับต่อมาคือเป็นการใช้ สอง เป็นภูมิปัญญาเพื่อความอยู่ดี หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการสร้าง แบบแผนการดำเนินชีวิตเพื่อปรับตัวปรับชีวิตให้สะดวก สบาย และสุขสงบยิ่งขึ้น เช่น การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องทำกินที่สัมพันธ์สัมพันธ์กับทรัพยากรและวิถีทางทำกินของแต่ละถิ่นรวมถึงภูมิปัญญาด้านจริยธรรม คุณธรรม และสามัคคีธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันบนพื้นที่ของความเชื่อ ความพึงพอใจ และคตินิยมอันเดียวกัน ในระดับที่สาม เป็นภูมิปัญญาเพื่อความอยู่เด่น หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากการแสวงหาเพื่อยกระดับฐานะยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ให้ได้รับความชื่นชมสรรเสริญหรือได้ประโยชน์ ได้อำนาจ และได้โอกาสเหนือกว่าสภาพปกติสามัญ บางกรณีอาจเป็นภูมิปัญญาที่แฝงด้วยอุบาย ทิฐิ และอิจฉา อาจเป็นภูมิปัญญาส่วนเกินการดำรงอยู่ของชุมชน มีระบบการดูแลรักษาธรรมชาติเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดอย่างยั่งยืนที่สุด เช่นความเชื่อการนับถือผี นับถือผีป่า เพื่อให้คุ้มครองป่า นับถือผิวน้ำเพื่อรักษาต้นน้ำ ให้มีการแบ่งผลประโยชน์ธรรมชาติอย่างเหมาะสมนั้นเป็นการดำรงชีวิตให้อยู่ดี และขณะเดียวกันก็มีการยกย่องหมอผี ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นลักษณะการอยู่เด่นเพื่อเป็นการดำรงและเป็นที่น่าถือ การดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะในชนบทที่ทำการทำอาชีพเกษตรกรรม และเกษตรกรที่เป็นชนกลุ่มใหญ่ในประเทศอีกทั้งถือได้ว่าเป็นคนในสังคมขนาดใหญ่ที่ดำรงอยู่เกือบทุกภาค การปรับเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ผ่านการสังเกต การทดลองจนบางครั้งต้องประสบปัญหาหลายประการแต่ก็สามารถแก้ไขได้ด้วยภูมิปัญญา(สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2547:59-62)

อย่างไรก็ตามการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีการใช้ความรู้หรือภูมิปัญญานั้น เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ในสังคมได้เพื่อให้อยู่ดี อยู่ดี หรืออยู่เด่นก็ตาม ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อให้อยู่ร่วมกับความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นได้อย่างลงตัวจากขั้นพื้นฐานที่สนองความต้องการทางร่างกายคือต้องการปัจจัยสี่ที่ผ่านการทำมาหากิน หาของป่า ทำการเกษตร หาการรักษา หาไม้หรือพื้นที่ทำที่อยู่อาศัย เป็นต้น หรืออาจต้องการสิ่งที่จะมาสนองความต้องการทางจิตใจเพื่อให้จิตใจสงบสุขเช่นความเชื่อผีสาว ความเชื่อเทพเจ้า และทำพิธีกรรมต่างๆตามฤดูกาลเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ หรือศิลปะการแสดง การละเล่นที่เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถสนองความต้องการทางจิตใจได้ไม่น้อยและ

ทำให้เกิดความสัมพันธ์ร่วมกันในชุมชน โดยสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีความรู้ ภูมิปัญญาที่ฝังรากลึกอยู่ เป็นฐานของการอาศัยอยู่ร่วมกัน ดังนั้นการดำรงชีวิตบนฐานของภูมิปัญญาจึงแสดงความสัมพันธ์กับมนุษย์ออกมาให้เห็นมิติดังต่อไปนี้ ได้แก่ ภูมิปัญญากับการทำมาหากิน ภูมิปัญญากับการดูแลสุขภาพภาพภูมิปัญญากับการจรจรโลงใจ

ภูมิปัญญากับการทำมาหากิน

พื้นฐานส่วนใหญ่ของคนในประเทศไทยนั้นมีอาชีพเกษตรกรรม ประมง การเลี้ยงสัตว์ซึ่งแรกเริ่มเดิมทีการทำเกษตรกรรมก็เพื่อใช้กินเป็นอาหารและต่อมาก็แลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน หรือนำผลผลิตที่ได้มาค้าขาย การดำรงชีวิตของผู้คนทุกแง่มุมของคนไทยที่มีพื้นฐานที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมย่อมต้องมีการเรียนรู้ สะสมประสบการณ์ เพื่อที่จะสามารถสร้างความรู้ปรับเปลี่ยนวิธีการในการทำมาหากิน การเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติตลอดเวลา ทั้งการทำนา ทำสวน ทำไร่ จับปลา เลี้ยงสัตว์ เป็นเหตุให้ผู้คนสามารถดำรงชีวิตท่ามกลางธรรมชาติหรือลักษณะ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศได้ มีอาหารรับประทานและมีสิ่งของเครื่องใช้

กระบวนการทำมาหากินซึ่งได้ผ่านการทดลองมาหลายระบบเป็นความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนามาบนพื้นฐานความเชื่อ และความรู้ดั้งเดิม ซึ่งชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ในสภาวะการณ์ต่างๆ เช่นการทำเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธาตุสี่ เป็นต้น การแก้ปัญหาการเกษตร ด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต(เช่นการแก้ไขโรคและแมลง)และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีเหมาะสมกับการเกษตรและเป็นมิตรกับธรรมชาติ เพื่อการทำเกษตรให้พืชเจริญเติบโตได้ดี การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการสัมผัสกับธรรมชาติรอบด้าน ผ่านการสังเกต ตัวอย่าง การใช้ดินของพ่อสมพงษ์ เป็นผู้คิดค้นเคล็ดลับ การตรวจสภาพดินซึ่งได้จากความบังเอิญ แต่ก็เป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติซึ่งขณะที่เดินสำรวจดินมายาวนานยามค่ำคืนระหว่างเดินสำรวจเกิดความชื้นจับที่ขา ก็เลยเอามือลูบคลำดิน ก็พบว่าดินนั้นเย็น ซึ่งเป็นแปลงที่ปรับปรุงแล้ว โดยการเก็บทุกอย่างที่เป็นปุ๋ยซึ่งเลียนแบบธรรมชาติ นำเศษใบไม้ สารพัดวัชพืช รวมถึงมูลวัวควาย ที่ต้องเก็บมาใส่ในนาแล้วทดลองใช้มือคลำในดินที่ไม่ได้ปรับปรุงพบว่าดินร้อน จึงเกิดการเปรียบเทียบการปลูกพืชที่ได้ผลดีในดินที่เย็น ปัจจุบันที่นั่นได้กลายเป็นแปลงปลูกฝ้าย ที่องกามคู่กับไม้ใหญ่(อุดม เขยกีวศ์, 2547:224; ยวนุช ทินนะลักษณ์, 2549:67) สร้างความอุดมให้กับดินและพืชเป็นอย่างดี หรือตัวอย่างที่บ้านโนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่นและแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานีข้อมูลจากแหล่งโบราณคดี ทำให้ทราบว่าการในอดีตมีการเพาะปลูกข้าว ในที่ลุ่ม(wet rice cultivation) หว่านเมล็ดข้าวลงในดิน แล้วอาศัยน้ำ

จากธรรมชาติและความอุดมสมบูรณ์ของดินช่วยให้ข้าวเจริญเติบโตกระทั่งในช่วงเวลาต่อมาได้ค้นพบวิธีการหล่อหลอมโลหะเหล็ก สำริด เป็นเครื่องมือ เครื่องทุ่นแรงและคิดระบบชลประทานเบื้องต้นคือ การทค่น้ำ(Inundation System)มาช่วยในการเกษตร และชุมชนเหล่านี้ยังสามารถผลิตเครื่องใช้สำหรับเก็บและปรุงอาหารจากดินเผาไฟ ผสมแลกเปลี่ยนเป็นภาชนะดินเผาแบบต่างๆที่สัมพันธ์กับหน้าการใช้งาน(กรมศิลปกร, 2542: 18)เป็นวิวัฒนาการจากความรู้ของชาวบ้านอย่างเป็นขั้นตอน

การเกษตรอีกรูปแบบหนึ่งเป็นการเกษตรแบบผสม คือการทำเกษตรธาตุสี่ของปีะหรณปราชญ์ชาวใต้ที่สังสมจากประสบการณ์ของตัวเองทั้งสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ใช้ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานของความคิดการจัดระบบความคิด โดยเริ่มทำสวนผลไม้จากความคิดที่ว่าถ้าปลูกพืชเพียงชนิดเดียวให้เต็มพื้นที่ในปีหนึ่ง ก็จะเก็บผลไม้เพียงครั้งเดียวเฉพาะฤดูกาลของมัน จึงควรปลูกผลไม้หลายชนิดที่ให้ผลไม่พร้อมกัน ก่อนการเริ่มทำสวนผลไม้ก็ปลูกพืชที่ให้ผลระยะสั้นๆก่อน เช่นสับปะรด กล้วย และพริก เป็นต้นจากการทดลองผ่านประสบการณ์ทำให้รู้ถึงธรรมชาติของต้นไม้เรื่องธาตุสี่ คือ ดิน น้ำ ลมไฟ จะขาดธาตุใดธาตุหนึ่งไม่ได้ เช่นเดียวกับคน ปีะหรณอธิบายว่า

ลักษณะของต้นไม้ทุกชนิดมีธาตุสี่อยู่ในตัว แต่มีธาตุใดธาตุหนึ่งมากกว่าธาตุอื่น เช่นมังคุดมีธาตุดินกับธาตุน้ำมากกว่าธาตุอื่น ส่วนชาตูลมและธาตุไฟมีน้อย ยางพารามีธาตุไฟมาก และกล้วยมีธาตุน้ำมาก การแบ่งธาตุนั้นรู้ได้จากการชิมรสของพืช ไม้ที่มีรสฝาดน่าแสดงว่ามีธาตูลมมาก รสจืดเป็นธาตุน้ำ รสเผ็ดร้อนเป็นธาตุไฟ และระหว่างจืดกับขมเป็นธาตุดิน จากผลการทดลองเป็นระยะเวลานาน พบว่าพืชที่มีธาตุเหมือนกันจะอยู่ร่วมกัน ไม่ได้ ถ้ามีไฟก็ต้องมีน้ำดับ ดังนั้น ในการนำไม้ผลชนิดต่างๆ เข้ามาปลูกในสวน ต้องคำนึงถึงเรื่องนี้มาเป็นพิเศษ และแยกไม้ที่มีธาตุเหมือนกันออกจากกัน อีกทั้งยังต้องคำนึงถึงการออกดอกออกผลของพืช ว่าออกแบบไหน ออกที่ปลายยอดของกิ่งเช่น มังคุด เงาะ สะตอ บางชนิดให้ดอกออกผลที่ลำต้นหรือกิ่งเช่นทุเรียน จำปาอะ ลางสาด การเอาลักษณะแรกมาปลูกรวมกันต้องจัดระยะให้เหมาะสม โดยไม่ให้ทรงพุ่มของไม้อยู่ติดกัน ส่วนที่ให้ดอกออกผลบริเวณลำต้นหรือกิ่งนั้นสามารถปลูกติดกันได้ ความต่างระดับของพืช ปีะหรณก็ให้ความสำคัญเช่นกัน ปีะหรณปลูกพืชด้วยเมล็ดและเป็นกอ คือหลุมหนึ่งจะปลูกไม้ผลลงไป 3 ชนิด ได้แก่ ทุเรียน ลางสาด และมังคุด เมื่อพืชโตเต็มที่ ทุเรียนจะอยู่สูงสุด ถัดลงมาคือลางสาด และมังคุด ลักษณะการให้ดอกออกผลต่างกันจึงไม่มีผลกระทบต่อกัน ในเรื่องธาตุก็เอื้อต่อกันอยู่ร่วมกันได้ (จันงค์ แรกพินิจ, 2536:231)ภูมิปัญญาทางการเกษตรดังกล่าวเป็นความรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้ผ่านการสัมผัสกับธรรมชาติ ปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต ครอบครั้ว สังคมและ

เศรษฐกิจ การเรียนรู้ของชาวบ้านไม่ได้มาทางด้านเดียวไม่หลักสูตรที่สำเร็จรูปแต่เป็นการปรับตัว เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน ดินฟ้าอากาศ

ผู้คนส่วนหนึ่งที่อาศัยบนคาบสมุทรสทิงพระตอนล่าง ของจังหวัดสงขลา เมื่อว่างจากการทำนาในช่วงแล้งต้นตาลโตนจะให้ผลมาก ตาลโตนคเป็นพืชที่มีประโยชน์สารพัด คนชุมชนรู้ดีถึงการนำแต่ละส่วนของต้นตาลมาใช้อย่างคุ้มค่าสามารถนำมาผลิตและดำรงชีพอยู่ได้ โดยใช้ทรัพยากรที่มีผสมกับความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากคนในรุ่นก่อนทั้งพาตัวเองได้ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน มีความเป็นอยู่ที่ไม่ขัดสน มีโอกาสอยู่กับครอบครัว การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาทำให้รู้ถึงการนำส่วนต่างๆของต้นตาลโตนมาใช้อย่างคุ้มค่า โดยลำต้นสามารถนำมาทำเป็นเครื่องเรือน ก่อสร้าง เชื้อเพลิง ทางตาล ใช้ทำรั้ว เส้นใยทำเครื่องจักสาน ทำเชือก ใบตาล ทำมุงหลังคา ลื่นขลุ่ย หมวก ผลตาล ผลอ่อนบริโภคนได้สดๆ ผลแก่เป็นอาหารวัวและหมู ผลแก่หรือสุกนำมาคั้นน้ำ ใช้ปรุงร แต่งกลิ่นรสหรือขนุน เมล็ด ใช้ส่วนที่เรียกว่าจาวตาล บริโภค ทั้งสด และแปรรูป น้ำตาลโตนค นำมาบริโภคน เคี้ยวเป็นน้ำตาลขุ่น สำหรับทำน้ำตาลปึกหรือน้ำตาลแว่น รากทำยารักษาโรค และช่อดอกตัวผู้ใช้ตากแห้งเป็นส่วนผสมของยาบำรุงกำลัง(พรรณนิภา โสทธิพันธ์และคณะ, 2547: 10-11) เป็นการสร้างสิ่งที่มีค่าให้เกิดประโยชน์เพิ่มอาชีพ เสริมรายได้จากความคิดอันสร้างสรรค์ของผู้เฒ่าผู้แก่ของคนในชุมชนเองเพื่อทำให้การเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้นซึ่งในระยะนั้นอาจมีการร่วมพัฒนาผลิตหรือกรรมวิธีในการผลิตดังกล่าวของส่วนอื่นที่เข้าร่วมพัฒนาแต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการพัฒนาดังกล่าวยังอยู่บนฐานความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านที่มีมาแต่ต้นแล้ว

ภูมิภาคที่คิดทะเลซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิประเทศที่ต่างจากการทำ การเกษตรชาวบ้านต้องรู้จักเรียนรู้การปรับตัว การทำมาหากินเพื่อการอาศัยให้อยู่ในพื้นที่ให้ได้ การเรียนรู้จึงเกิดขึ้น ภูมิปัญญาที่มีเริ่มจากการสร้างเครื่องมือการหาสัตว์น้ำ อุปกรณ์การทำประมง แนวคิดการทำประมง ความเชื่อหรือการเคารพในธรรมชาติ ความเอื้ออาทรและการรักกับเพื่อนร่วมโลก เช่นการทำประมงของชาวบางขุนไทรประกอบอาชีพการประมงมาเป็นร้อยปี เครื่องมือที่ใช้ผลิตขึ้นจาก ภูมิปัญญา เป็นเครื่องมือที่ไม่ทำลายธรรมชาติ การทำลายธรรมชาติหมายถึงการทำลายชีวิตของชาวประมงเองในอดีต ชาวประมงผลิตเครื่องมือชนิดหนึ่งที่เรียกว่า เชนาะ จะกว้าง 8-12 นิ้ว มีวนตาถี่ติดรอบปากถุง ความลึกประมาณถุงละ 12-20 นิ้ว ซึ่งใช้เก็บหอยแครงหอยเสียบ เวลาใช้จะนำเอาเชนาะไปซ่อนตักหอยแครงจะได้หอยที่มากกว่าการเก็บด้วยมือ แต่ผลเสียคือเก็บหอยตัวเล็กๆ ได้ด้วยทำให้หอยตายได้ปัจจุบันชาวบ้านเลิกใช้และเปลี่ยนมาใช้การเก็บด้วยกระดานดิบ ที่ทำจากไม้เนื้อหนา ขนาด 1-1.5 นิ้ว กว้าง 8-10 นิ้วยาว 1-1.20 นิ้ว ด้านหน้าจะขีดเล็กน้อยคล้ายสกี มีถึงสำหรับเก็บหอย และมีถุงอวน ใช้เป็นภาชนะสำหรับใส่หอย เพราะหอยจะมีดินเลน

ติดอยู่จึงจำเป็นต้องใส่ลงในอวนก่อนและเพื่อให้ดินหลุดออก เวลาเก็บโดยข้างหนึ่งวางอยู่บน กระดานไม้ ขาคือกข้างตีดินเลนเพื่อเลื่อนไปได้ ขณะเดียวกันใช้มือเก็บหอยที่ได้ขนาด

การมีเครื่องมือสำหรับการทำมาหากินยังไม่พอหากขาดความรู้เรื่องสภาพ ของทะเล ดังนั้นเรื่องของความรู้ที่มีของการประกอบอาชีพชาวประมง ในเรื่องของน้ำทะเล 4 สาย กับกระแสนม 8 ทิศ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ทำการประมงต้องใช้เพื่อที่จะรู้ว่า ที่ใด เวลาใด จะมี สัตว์น้ำประเภทใด เมื่อน้ำทะเลมี 4 สาย สายที่ 1 คือน้ำขึ้นน้ำจะไหลขึ้นทางทิศเหนือ คือจะไหล เชี่ยวหนึ่งชั่วโมงต่อหนึ่งกิโลเมตร สายที่ 2 น้ำลง น้ำจะไหลลงทางทิศใต้ โดยการไหลเชี่ยว 1 ชั่วโมง ต่อ 2 กิโลเมตร สายที่ 3 คือน้ำปัด ขึ้นมาทางทิศตะวันตก โดยการไหลเชี่ยวหนึ่งชั่วโมงต่อ หนึ่งกิโลเมตร สายที่ 4 คือน้ำปัดลงทางทิศตะวันออก โดยการไหล 1 ชั่วโมงต่อ 2 กิโลเมตร และเมื่อ กระแสน้ำหยุดนิ่งประมาณ 1-2 ชั่วโมง เป็นช่วงที่กุ้งหอย ปูปลา ได้หยุดพักหาอาหารและวางไข่ สำหรับความรู้เรื่องกระแสนม มี 8 ทิศ ที่ต้องคำนึงถึงของผู้ประกอบอาชีพชาวประมง เพราะลมทิศ ที่ 1 พัดมาจากทิศตะวันออกหรือทิศบูรพา เรียกว่าลมอุกาทะวันออก มีกำลังแรง 1-3 วัน อาจทำให้ เรือจมได้ ในช่วงเดือนธันวาคม- มกราคม ทิศที่ 2 คือทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีกำลังแรง 1-3 วันซึ่งก็ อาจทำให้เรือจมได้เช่นกัน ทิศที่ 3 ทิศใต้ เรียกว่าลมสลาดัน เวลา 10.00-18.00 น. ในช่วง กุมภาพันธ์- มีนาคม ทิศที่ 4 ตะวันตกเฉียงใต้ เรียกว่าลมพญา เป็นลมที่ไม่ทำให้เรือจม เกิดตั้งแต่ ตอนเช้าถึงรุ่งเช้าอีกวันช่วงเมษายน-พฤษภาคม ทิศที่ 5 คือทิศตะวันตก หรือลมตะไก่อ เป็นลมที่อาจ ทำให้เรือจมได้เพราะเพราะเป็นพายุหัวฝน ทิศที่ 6 คือลมพายัพ เป็นลมหัวฝนเกิดตั้งแต่ 15.00 - รุ่ง เช้าของอีกวัน อาจทำให้เรือจม ได้เช่นกันในช่วงเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ทิศที่ 7 ทิศเหนือ ทิศเหนือพัดเวลาไม่แน่นอน ช่วงเดือน สิงหาคม-กันยายนทิศที่ 8 ลมทิศอีสาน พัดได้ตลอดเวลา ในช่วงเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน การรู้ถึงเรื่องกระแสน้ำและทิศทางลมทำให้ชาวประมงรู้ และทำ ประมงได้ถูกต้องตามฤดูกาลของการเป็นอยู่ของสัตว์แต่ละชนิดว่าจะออกจับตอนไหน อย่างไร (กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร, 2547: 17-21)

การดำรงชีวิตมาหลายชั่วอายุคนผสมผสานกับประสบการณ์การเรียนรู้ของ ตัวเองทำให้เกิดการเรียนรู้และสืบทอดต่อขององค์ความรู้ที่ผ่านการแก้ไข คัดแปลงสืบทอดรุ่น ลูกหลาน ผ่านการสังเกต เรียนรู้ด้านต่างๆทั้งสภาพแวดล้อม วัตถุคิบ เพื่อการทำมาหากินเลี้ยงชีพที่ สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างดี แก้ไข ปรับเปลี่ยนเรียนรู้ และค้นหาวิธีเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพ ท้องถิ่น หรือสอดคล้องกับฤดูกาล ชาวสวนทำการเกษตรก็ต้องรู้จักสภาพดิน รู้จักพืชถึงจะสามารถ อยู่กับธรรมชาติได้ไม่ไปรุกราน หรือคัดแปลงธรรมชาติ เช่นเดียวกันกับชาวประมงที่ต้องรู้ทิศทาง กระแสน้ำ กระแสนลม และฤดูกาลของสัตว์น้ำแต่ละชนิดเพื่อไม่ไปทำลายธรรมชาติและเพื่อ สามารถอยู่กับธรรมชาติได้นานและดีที่สุด

ภูมิปัญญากับการดูแลสุขภาพ

ในชุมชนมีการรักษาแลดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญามาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ในอดีตการรักษาแบบแพทย์สมัยใหม่ยังไม่มี แต่ก็มีวิธีการรักษาเยียวยาผู้ป่วยได้ด้วยความรู้ที่สั่งสมกันมาที่ได้นำเอาพืชสมุนไพรมาทำเป็นยา และการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชนที่ผ่านการลองผิดลองถูก หรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่เลือกรับประทานอาหารต่างๆก็ย่อมคำนึงถึงประโยชน์จากสิ่งทีรับประทานไปด้วยว่าจะเกิดผลดีอย่างไรต่อร่างกาย ทำให้รู้ซึ่งถึงคุณค่าของอาหารที่หามารับประทานที่มีความสอดคล้องกันกับร่างกายและสภาวะของสภาพแวดล้อมตามฤดูกาล สภาวะที่สอดคล้องกับคนไทยที่มีอยู่ในเขตร้อน เป็นชาวกสิกรรมจึงต้องรับประทานอาหารประเภทคาร์โบไฮเดรต โปรตีน เส้นใย วิตามิน เกลือแร่ สารอาหารเหล่านี้มีในข้าว กุ้ง ปลา เนื้อ ผักผลไม้ต่างๆที่เป็นของไทยเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย ป้องกันโรค สร้างความสมดุลให้ร่างกาย โดยคนไทยจำแนกอาหารเป็นรส ร้อน เช่น มะขาม กระเพรา โหระพา ขมิ้น กระชาย ขิง ข่า ฯลฯ อาหารเย็นเช่นผลไม้ได้แก่แตงไทย แตงโม ชมพู ผักก็จำพวกบวบ ตำลึง ฟัก แฟง ในฤดูร้อนอากาศทำให้เสียน้ำอาจเป็นไข้ คนไทยจึงต้องรับประทานอาหารกลุ่มเย็น เมื่อย่างเข้าฤดูฝน อากาศชื้นทำให้ธาตุลมในร่างกายไม่สมดุล อาจเป็นหวัดเป็นไข้ ท้องอืด จึงปรุงอาหารกลุ่มร้อน ไล่ลม และเพิ่มวิตามินซี เพื่อต้านทานโรคหวัด ถึงฤดูหนาวอากาศแห้งหนาวเย็น ร่างกายจะเสียน้ำมาก จึงปรุงอาหารด้วยพืชผักกลุ่มร้อน มีไขมันเพื่อเพิ่มความอบอุ่นแก่ร่างกาย และในลักษณะของการกินอาหารหลายอย่างทีกันเพื่อไม่ให้เกิดโรคร้ายต่างๆ ได้ง่ายเช่นการกินผลไม้ ผลไม้บางประเภทร้อนเช่นทุเรียน มีรสหวานเป็นกรด เมื่อกินทุเรียนก็ควรกินมังคุดเพราะเป็นด่างแก้กันได้ กินสับปะรดจิ้มเกลือ เกลือเป็นด่างจึงสามารถแก้กรดจากสับปะรดได้(กรมศิลปกร, 2542: 29)

จากการศึกษาของธัญภรณ์ เกิดน้อยและคณะที่ชุมชนหมู่บ้านป่าไผ่ ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีความรู้ภูมิปัญญาที่ชาวป่าไผ่ได้ให้ความสำคัญกับอาหารจากหัวไร่ปลายนา และการให้ความสำคัญต่อการหุงหาอาหารที่มีประโยชน์และให้คุณค่าต่อสุขภาพว่ามีการใช้กรรมวิธีอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้กับกรรมวิธีในการประกอบอาหารในปัจจุบันประสานกันได้เป็นอย่างดี เริ่มจากการเตรียมเครื่องปรุง วัตถุดิบ ประเภทพืชผักพื้นบ้าน หรือพืชผักสมุนไพร เช่น ขิง ข่า ตะไคร้ พริก จากธรรมชาติ ที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง การเลือกวัตถุดิบของชาวบ้านโดยอาศัยภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เช่นแกงขนุนจะเลือกขนุนอ่อน(พิจารณาจากความห่างของผิวขนุน) ส่วนการตำขนุนจะเลือกขนุนที่แก่มากกว่าขนุนแก่ ส่วนขนุนอ่อนพอดีจะเลือกจะใช้เป็นเครื่องเคียงลวกจิ้มกับน้ำพริก เหตุผลที่ใช้เลือกขนุนอ่อนมาทำแกงเนื่องจากจะทำให้อาหารมีรสฝาด ฟักทองที่ใช้ในการประกอบอาหารคาว และอาหารหวาน จะเลือกที่เนื้อในมีสีเหลืองออกเขียวอ่อน เพราะจะมีความเหนียวแน่น

หวานมันในตัว การเลือกพริกสำหรับตำเครื่องแกงจะเลือกใช้พริกเม็ดใหญ่สีแดงสด และมีเทคนิคการปรุงแต่งอาหาร ภูมิปัญญาในการทำให้อาหารมีกลิ่นหอม รสชาติดีที่มีการเผา ปิ้ง ย่าง หรือหมก วัตถุดิบก่อนการนำไปปรุงเป็นอาหาร เช่นการเผาหรือการหมกหอมแดง กระเทียม พริก กะปิ ก่อนนำไปปรุงอาหารประเภทน้ำพริก หรือการปิ้งถั่วเน่าแผ่น ถั่วพริกแห้ง ก่อนจะนำไปประกอบอาหารประเภทคั่วหรือยำ โดยมีเหตุผลว่า หากนำเครื่องปรุงหรือวัตถุดิบดังกล่าวมาปรุงสดๆจะทำให้อาหารไม่มีกลิ่น หอม และมีความเผื่อน รสปร่า ซึ่งเป็นผลดีในทางสุขภิบาลอาหารด้วยคือเมื่ออาหารผ่านความร้อนนั้นจะทำให้อาหารมีความปลอดภัยต่อการบริโภคมากยิ่งขึ้น(ยุทธศาสตร์การพัฒนาศรษฐกิจชุมชนบนรากฐานความรู้, 2550: 84-85) ด้วยวิธีการที่เลือกสรรการกินดังกล่าวของชาวบ้าน ความรู้ที่ได้เกิดขึ้นจากการสังเกตสิ่งที่อยู่รอบตัวที่สภาพอากาศและคุณสมบัติของอาหารที่จะนำมารับประทานว่าจะสิ่งเหล่านั้นจะสร้างประโยชน์หรือถ้ารับประทานแล้วจะมีโทษต่อร่างกายหรือไม่เป็นลักษณะของภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาของชาวบ้าน

ความรู้ที่ผ่านการทดลองเรียนรู้และสั่งสมจากบรรพบุรุษที่ดำรงชีวิตด้วยการรับประทานอาหารที่ต้องคำนึงถึงสุขภาพ ซึ่งบางครั้งคนรุ่นใหม่ไม่มีอาจรู้ได้ถึงความรู้เล็กน้อยที่แฝงอยู่เหล่านี้ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านการเรียนรู้ได้มีความรู้เพียงเล็กน้อยแต่ความรู้ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการดำรงชีวิต ลองผิดลองถูกมาของบรรพบุรุษสามารถก่อเกิดยาสมุนไพรเพื่อการรักษาโรครักษาโรคมานานก่อนมีการรักษาด้วยแพทย์สมัยใหม่ สมุนไพรก็คือจำพวกพืชที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคอาการเจ็บป่วย หากจะนำมาปรุงแปรสภาพด้วยวิธีสมัยใหม่เรียกว่ายาสังเคราะห์ การรักษาโรคด้วยสมุนไพรต้องนำมาตั้งแต่สองชนิดขึ้นไปมาผสมกัน นอกจากพืชยังประกอบด้วยสัตว์และแร่ธาตุที่เรียกว่า “เภสัชวัตถุ” มีผู้รู้ทางภูมิปัญญาหลายท่าน ที่รักษาโรคได้จากการใช้สมุนไพร เช่น หมออุยกูเป็นคนระยองเป็นหมอยาที่มีความชำนาญสูง ได้รับการยกย่องในละแวกบ้านขุนอินทร์ ช่วยชีวิตคนจากการถูกงูกัดมาจำนวนมากซึ่งได้สืบสานความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้านมาจากบรรพบุรุษ ตัวท่านมีความเชี่ยวชาญในการรักษาพิษงู การรักษาโรคเกี่ยวกับกระดูกด้วยการทดลองจากสมุนไพรกว่า 200 ชนิด ค้นพบว่ามิสมุนไพร 20 ชนิดที่มีสรรพคุณในการรักษาพิษงูอย่างได้ผล เป็นที่ยอมรับของสาธารณสุข(อุดม เขยกิจวงศ์, 2547:232; ยวนุช ทินลักษณะ, 2549: 52)

การรักษาที่เป็นการใช้ภูมิปัญญาเป็นการรักษาแบบองค์รวมมีองค์ความรู้ครอบคลุมการบำบัดรักษาโรคอย่างครบถ้วน โดยรู้ที่เกิดโรค รู้จักโรค รู้จักการรักษาโรค และรู้วิธีรักษาโรค การใช้สมุนไพรรักษาของคนไทยนั้นมีภูมิปัญญาในการเลือกสรรเภสัชวัตถุจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุในธรรมชาติ มาใช้กว่า 1,000 ชนิดโดยศึกษาสืบทอดกันมาจนบัญญัติเป็นสมุนไพรเพื่อรักษาโรคตามรส ได้ 9 ประการ คือ รสฝาดใช้ในการสมานแผล แก้ท้องร่วงท้องบิด และบำรุงธาตุ รสหวาน แก้อ่อนเพลีย แก้หอบช่วยให้อุ้มคอเจริญอาหาร รสเบื่อเมาแก้พิษสัตว์กัดต่อย พิษน้ำร้อน

รสขมใช้บำรุงโลหิต แก้ตัวร้อน ร้อนใน รสเผ็ดร้อนแก้ลมจุกเสียด แน่นเพื่อ ขับลม รสมัน แก้โรคทางเส้นเอ็น ปวดเมื่อย ไขข้อพิการ รสหอมเย็นทำให้ชื่นใจบำรุงหัวใจ รสเค็มรักษาบาดแผล แก้โรคผิวหนัง แก้ท้องเฟ้อ รสเปรี้ยวแก้ทางเสมหะ ฟอกโลหิต แก้ไอ จากความรู้เหล่านี้ผู้รู้จึงเกิดการนำมาทำเป็นยารักษาโรคได้ต่างๆ ยังมีการรักษาด้วยการนวดและบริหารร่างกาย ทั้งการนวดด้วยตนเองที่เรียกว่า ท่าฤๅษีดัดตนที่ช่วยผ่อนคลายทั้งร่างกาย จิตใจ หรือการนวดประคบ รักษาเส้นเอ็น กระษัย โรคลม และบวกรกับการใช้พิธีกรรมความเชื่อประกอบการรักษาโรคที่เป็นเอกลักษณ์ที่มาจากความเชื่อท้องถิ่น เช่นการลงเลข ลงยันต์บนซินยา กันหม้อยา การทรงเจ้า การดูฤกษ์ดูยาม ซึ่งวิธีการเหล่านี้มีคุณค่าในเชิงจิตวิทยา เป็นการเพิ่มความมั่นใจให้กับผู้ป่วย ปัจจุบันการรักษาด้วยวิธีการดังกล่าวถูกเรียกว่า การแพทย์แผนไทย ที่เป็นองค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติเพื่อการดูแลสุขภาพ และการบำบัดรักษาโรคความเจ็บป่วยของประชาชนไทยแบบดั้งเดิมสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมไทยและวิถีการปฏิบัติของการแพทย์แผนไทย ประกอบด้วยการใช้สมุนไพร หัตถบำบัด การรักษากระดูกแบบดั้งเดิม การใช้พุทธศาสนาหรือพิธีกรรมเพื่อดูแลสุขภาพ การดูแลสุขภาพแบบไทยเดิมและธรรมชาติบำบัด ซึ่งได้จากการสังสมและถ่ายทอดประสบการณ์อย่างเป็นระบบ โดยการบอกเล่า การสังเกต การบันทึก(กรมศิลปกร, 2542: 103-108)

หลากหลายวิธีการรักษา โรคด้วยภูมิปัญญาเห็นถึงแตกต่างจากการแพทย์สมัยใหม่หรือสมัยปัจจุบันที่จะเอาชนะธรรมชาติ เช่นพยายามทำอะไรก็ได้ที่ทำให้เราไม่ตายหรือตายช้าที่สุด การมีอวัยวะเทียม คนจะตายก็เอาท่อมาช่วยหายใจ ต่างกับการแพทย์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีรากฐานความคิดจากศาสนา วัฒนธรรมซึ่งยอมรับความจริงที่ว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย และการแพทย์ปัจจุบันก็เน้นการศึกษาแบบแยกส่วน จะดูเป็นอวัยวะ เป็นที่ตา ดูที่ตา เป็นที่หูดูที่หู เป็นการรักษาแต่ละจุด โดยไม่คำนึงถึงตัวคนที่เป็นระบบ เป็นหมอม่าตัดก็ทำเฉพาะผ่าตัดไม่สามารถทำอย่างอื่นได้ คือยิ่งเรียนมากก็ยิ่งรู้น้อยลง อีกทั้งก่อนข้างละเลยทางด้านจิตใจ บางที่รักษาคนไข้เหมือนเป็นวัตถุอย่างหนึ่ง เช่นเมื่อตรวจไม่เจอที่ร่างกาย คุยต่ออีกนิดก็อาจรู้ว่าเป็นอะไร การแพทย์ปัจจุบันยังแปลกแยกออกจากวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพราะรับมาจากตะวันตกโดยตรง เริ่มจากกระบวนการสร้างหมอทีเดียวน เรียนหมอเพราะทำคะแนนชีวิตได้มาก หมอพื้นบ้านเกิดจากความจำเป็นเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพในชุมชน ให้ตัวเอง ให้ญาติ การเข้าเฝ้าคนที่แขนหักก็ใช้ไม้ไผ่หาได้จากธรรมชาติ (ธารา อ่อนชมจันทร์, 2536: 42-43)

ภูมิปัญญาหรือความรู้เรื่องสุขภาพของแพทย์ชาวบ้านนั้นคำนึงถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์เองคือมองถึงเรื่องธาตุ ซึ่งเชื่อว่าร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่ค้ำร่างกาย ธาตุเหล่านี้มีคุณสมบัติที่แตกต่างกัน และทำหน้าที่ค้ำกันให้ระบบร่างกายมีความเป็นไปตามปกติ ตามตำราธาตุ

ทั้ง 4 นี้ ยังถูกจำแนกออกเป็นส่วนย่อย คือธาตุดิน 20 ประการ ธาตุน้ำ 12 ประการ ธาตุลม 6 ประการ และธาตุไฟ 4 ประการ ธาตุตามแนวคิดดั้งเดิมของไทย นั้น หมายถึงคุณลักษณะเฉพาะที่เป็นธรรมชาติขององค์ประกอบที่บูรณาการเข้าเป็นสรรพสิ่ง ธาตุมีความหมายในเชิงนามธรรม ที่จำแนกสิ่งต่างๆตามคุณสมบัติเฉพาะด้านที่ประกอบกันเข้ากับสิ่งนั้น ๆ มิได้หมายความว่าร่างกายของมนุษย์เกิดจากการเอาดิน เอาน้ำ เอาลม และเอาไฟมาผสมกันเป็นร่างกาย แต่หมายถึงร่างกายของมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบที่มีคุณลักษณะแตกต่างกันออกไปเป็น 4 ประการ ไม่ใช่ดินที่เป็นซากพืชซากสัตว์แบบวิทยาศาสตร์ ความผิดปกติหรือความเจ็บป่วยจะเกิดขึ้นกับอวัยวะใดส่วน แต่ต้องมีรากเหง้ามาจากการสูญเสียสมดุลของธาตุในระบบการรักษา จึงต้องปรับความสมดุล สันชาติญาณของมนุษย์เพื่อต่อสู้กับการอยู่รอดและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทำให้มนุษย์ต้องทุ่มเททำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ความเจ็บป่วยและโรคภัยที่คุกคาม ความรู้ที่มนุษย์สังเคราะห์ขึ้นจากประสบการณ์ใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหาเป็นภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่มนุษย์สังเคราะห์ขึ้นในแต่ละวัฒนธรรมได้ถูกสะสมและสืบทอดเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติ ที่แตกต่างกันไป อันเป็นผลมาจากความคิด ความเชื่อและความเข้าใจ ที่มนุษย์มีให้ต่อสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ต่างๆตามความรับรู้ของตน จึงอธิบายความเจ็บป่วยที่แตกต่างกันไป (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2536: 4, 13-20)

การดูแลสุขภาพของชาวบ้านหรือหมอพื้นบ้านนั้นจึงมีลักษณะที่แตกต่างกับหมอปัจจุบัน ชาวบ้านใช้ความรู้ที่รับรู้มาผ่านความสัมพันธ์โดยวิฉิฉัยจากการทดลองของชุมชน จากพืชพันธุ์ จากอาการที่พบ ลองผิดลองถูกจนรวบรวมเป็นความรู้ของชาวบ้านที่ดูแลเพื่อนบ้านญาติพี่น้องอันมีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งทางจิตใจ เกิดวัฒนธรรมอันงดงาม โดยคำรักษาไม่มากหรือบางครั้งแทบไม่มี เพราะวัสดุอุปกรณ์ในการรักษาหาได้ในชุมชน ค่าเล่าเรียนหมอก็ไม่แพง เพราะเป็นการสืบทอดกันมา มีคุณค่าทางจิตใจแก่ผู้ป่วย และสร้างความรู้ภูมิปัญญาในด้านสุขภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญากับการจรรโลงใจ

ความศรัทธาและความเชื่อในสังคมไทยเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมายาวนาน และมีในทุก สังคมอันเนื่องมาจากความคิดที่อยู่บนฐานคิดแบบตะวันตกที่มองสรรพสิ่งเป็นองค์รวม มองทุกอย่างเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ของสิ่งที่อยู่เหนือสัมผัสเป็นความเชื่อที่สังคมไทยยึดมั่นเคารพความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ ทำให้ก่อเกิดประเพณี ค่านิยม วัฒนธรรมที่บ่งบอก และแสดงถึงความศรัทธาเพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจ หรือความเชื่อเรื่องความปลอดภัยในชีวิต ตลอดจนจุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนาซึ่งไม่ว่าศาสนาใดในโลกก็มี

เป้าหมายสูงสุดต่อการศรัทธาในสิ่งที่เชื่อทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม หรือพราหมณ์- ฮินดู ความศรัทธา ได้บ่งบอกถึงการแสดงพฤติกรรมจากการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ของศาสนธรรมความรู้ที่ใช้ควบคู่กับการเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ใช่การแข่งขัน ศาสนสถานเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความรู้ของการดำรงชีวิตในชุมชน สร้างความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกันของสังคม โดยมีบ้าน วัด หรือมัสยิดเข้ามาเสริมมุมมองทางศาสนธรรม เมื่อถึงงานประเพณี วิถีการผลิตเกิดกิจกรรมการเรียนรู้ถ่ายทอดความรู้เกิดการสร้างสรรคัลวดลายตามผนังเป็นงานศิลปะที่มีความงดงามและมีค่ายิ่ง วัฒนธรรมประเพณี และความดี หรือเรื่องคุณธรรมถูกเรียนรู้และถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น โดยศาสนสถานเป็นศูนย์กลางสั่งสอนเรื่องการทำความดี การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อันสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อวัด นับตั้งแต่เกิด ซึ่งคนได้นำเด็กที่เกิดให้พระ โคนผมไฟ ตั้งชื่อ โตขึ้นก็ถูกส่งไปศึกษาเล่าเรียน การทำบุญในวันพระหรือเมื่อมีประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ก็เพื่อเป็นการทำจิตใจให้ผ่องใส สงบสุข (มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2547: 113) ซึ่งถือเป็นหนทางที่ดีของคนในชุมชนที่ใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อความจรรโลงใจสบายใจ ความสงบใจเมื่อได้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อความศรัทธาของตนและของชุมชน

อีกมิติหนึ่งที่เป็นส่วนบอกถึงการดำรงชีวิตที่ผ่านความเชื่อความศรัทธาคือประเพณีที่มีให้เห็นอยู่บ้างในปัจจุบันเช่น ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีชักพระ หรือประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นทั้งเรื่องการจัดทำอาหารสำหรับทำบุญ ขนมต่าง ๆ อุปกรณ์การทำบุญ การทำบั้งไฟทางภาคอีสานเป็นประเพณีการขอฝนทำกันในช่วงต้นฤดูฝนก่อนการทำนามิใช่แค่เรื่องของการทำมาหากินแต่ยังเกี่ยวข้องไปถึง การบูชาผีปู่ตา ซึ่งเป็นผีที่อารักขามู่มบ้าน เป็นประเพณีที่อยู่คู่พุทธศาสนา เป็นการทำร่วมกันหลายหมู่บ้านการต้อนรับดูแลแขกเป็นหน้าที่ของครัวเรือนต่างๆ ในหมู่บ้าน และต้องช่วยกันออกเงินและหาวัสดุสำหรับทำปะรำพิธี (ซึ่งเรียกกันว่าผาม หรือคูบุญและสร้างบั้งไฟ)บุญบั้งไฟเป็นพิธีที่ประกอบด้วยพิธีย่อยๆ หลายวิธีด้วยกันจึงทำให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวหรือพร้อมใจกันของสมาชิกในชุมชน ในแง่ของจิตวิทยานำไปสู่การมีความคาดหวังและมีโลกทัศน์ร่วมกันอย่างคงเส้นคงวา สร้างความสมัคปรมาในสังคม และลดทอนความตึงเครียด กระทบกระวายเป็นจิตใจของสมาชิกในสังคม ซึ่งยึดมั่นและเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าไม่ทำผีปู่ตาและผีอื่นๆ จะโกรธ ชาวบ้านชาวเมืองจะประสบความเคราะห์ร้ายและล้มตายเป็นจำนวนมาก งานนี้จึงเป็นโอกาสที่มีความผูกพันกันระหว่วญาติและเพื่อน บุญคุณเก่าที่เคยมีต่อกัน ขณะเดียวกันก็สร้างความผูกพันใหม่ๆ ขึ้น(อคิน รพีพัฒน์, 2540: 109-113) การเป่าปี่พาทย์หรือวงปี่พาทย์ของชาวล้านนาที่ได้รับใช้ในพิธีงานศพมาเป็นเวลานานซึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรีเช่น ปี่แน สว่า ซึง พ้องวง และระนาด วงปี่พาทย์พื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวล้านนา ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ สะสม เสริมสร้างมาเป็นเวลาหลายร้อยปี เป็นสุนทรียภาพที่

บ่งบอกถึงความงามทางจิตใจของคนล้านนา เป็นทรัพย์สินที่บรรพบุรุษได้มอบไว้ ทั้งทางด้านพิธีกรรมและด้านการบันเทิงช่วยเสริมสร้างชีวิตในชุมชนให้เกิดความสมบูรณ์(ประชุม บุญน้อม และคณะ, 2546: 32)

ศิลปะการแสดงที่ให้ความสนุกคือหนังตะลุง เป็นการแสดงหนังตะลุงเป็นส่วนเล็ยวสำคัญของชีวิตที่สร้างความจรโรงใจอีกด้านหนึ่งของชาวล้านนา โดยเฉพาะผู้คนที่อยู่ในสังคมเกษตร เป็นความบันเทิงใจที่ได้รับจากหนังตะลุงจึงปะทะสังสรรค์กับผู้คนที่อย่างแนบแน่น คนตรี เนื้อร้อง บทพากย์ บทเจรจา บทตลกได้รับการหลอมอย่างกลมกลืน ทำให้ได้เห็นถึงพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งด้านดี และด้านชั่วร้ายหรือธรรมะ และธรรมได้สมจริงมีเหตุผลภายใต้ความบันเทิงใจที่ผ่านการแสดงศิลปะหนังตะลุงอันมีเครื่องกำกับจังหวะที่เรียกว่า เครื่องห้า อันได้ แก่ ทับ โหม่ง กลอง กรับ และฉิ่ง โดยมีปีเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยเสริมจังหวะและช่วยเดินทำนอง ทับเป็นเครื่องกำกับจังหวะจังหวะทำนองที่คนตรีขึ้นอื่นๆต้องคอยฟังจังหวะและทำนองของทับไว้เสมอ โหม่งกำกับทำนองประกอบเสียงขับ คนตรีจะประสานสัมพันธ์กันอย่างลงตัวทำให้หนังตะลุงเร้าใจและ น่าชื่นชม บวกกับการขับร้องของบทกลอน ไม่ว่าจะเป็นกลอนแปด กลอนสาม กลอนห้า กลอนสี่และกลอนกลบทที่เป็นการเสริมถ้อยคำวาจา และท่าทางของตัวหนังที่เน้นความเป็นจริง โดยเฉพาะรูปตัวตลกแสดงให้เห็นความคิดสร้างสรรค์ของหนังตะลุง เพราะสร้างขึ้นด้วยการเลียนจากผู้ที่เคยมีชีวิตอยู่จริงทั้งสิ้น การเชิดให้สนุกต้องใช้ภูมิปัญญาและความสามารถอย่างสูง ในการสวมวิญญาณให้เข้ากับรูปหนังที่เชิด (อรทัย พรหมเทพ, 2551:14-17) การแสดงหนังตะลุงจึงเป็นการแสดงของคนได้ที่ใช้ภูมิปัญญาในการถ่ายทอดที่เริ่มตั้งแต่กระบวนการทำหนัง การเล่นดนตรี การขับร้องหรือการทำพิธีกรรมต่างๆ ทำหน้าที่มีบทบาทที่สนองความต้องการของชุมชนในเรื่องความบันเทิงใจเกิดความจรโรงใจ ความสบายใจไปพร้อมกับการประกอบพิธีกรรมเกิดสุนทรียะของการดำรงชีวิตในแต่ละบริบท และพิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมกิจกรรมให้ราบรื่นสร้างความสมบูรณ์ให้ชุมชน การแสดงควบคู่กับงานประเพณีเพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลินเช่นการรำยา รำ การฟ้อน หรือการแสดงดนตรี เป่าปี่ ตีฆ้อง ร้องรำทำเพลง ประกอบการรำยาต่างๆ ที่ควบคู่ไปกับประเพณีในชุมชน สิ่งต่างๆ เหล่านี้แฝงเร้นไปด้วยภูมิปัญญาในทุกอณูซึ่งถือได้ว่าเป็นรากเหง้าของภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชุมชนที่เด็กในชุมชนสามารถเรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆในชุมชนได้เป็นอย่างดี เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนในด้านศิลปะการแสดงของแต่ละชุมชนที่สร้างจรโรงใจให้แก่คนในชุมชนเพื่อความสงบสุข สนุกสนาน หรือความสมานฉันท์ในสังคม

กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียน

การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ผู้วิจัยนำเสนอแนวคิดซึ่งจะอธิบายในเรื่องกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน อันเป็นการเรียนรู้ที่มีเป้าประสงค์เพื่อการพัฒนาตามแบบของรัฐหรือจากส่วนกลาง อีกทั้งเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนได้สร้างฐานความรู้เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมและความทันสมัยอันอยู่บนฐานความคิดแบบตะวันตกมาใช้กับการพัฒนาคน ทำให้เกิดการศึกษามองสรรพสิ่งแบบแยกส่วนเน้นปัจเจกชน การแข่งขัน มุ่งทักษะความสามารถมากกว่าการสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมแบบองค์รวมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้การเรียนรู้และผู้เรียนรู้ถูกแยกออกจากชุมชน ทั้งด้านเนื้อหาสาระความรู้ที่ต้องเรียนตามหลักสูตร หากความสอดคล้องที่พอจะนำมาใช้ในงานชุมชนหรือตามชีวิตชาวบ้านได้ยากขึ้น ซึ่งจะรวบรวมและชี้ให้เห็นจากงานเอกสารและงานวิจัยที่ผ่านมา การศึกษาในระบบโรงเรียนมีลักษณะแตกต่างจากภูมิปัญญาท้องถิ่นยังไม่สอดคล้องกับสภาพชุมชน จนต้องปรับเปลี่ยน หรือเพิ่มเติมการสอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เกิดการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน เป็นผลของนโยบายทางการศึกษาที่เป็นข้อกำหนดในพระราชบัญญัติการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการเล็งเห็นถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต เพื่อต้องการสร้างความสอดคล้องให้กับชุมชน แต่กระนั้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนก็ยังมีข้อก้ำขางบางประการเกี่ยวกับแนวทางการสอนภูมิปัญญาว่าจะดำรงอยู่อย่างไร ดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีมีอัตลักษณ์หรือไม่ เพื่อให้เห็นถึงความเป็นมา และความเป็นไปของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่อยู่บนฐานการพัฒนาสังคมทันสมัยซึ่งจะนำเสนอตามประเด็นดังต่อไปนี้

การสร้างความรู้บนฐานการพัฒนาแบบตะวันตก

วิทยาศาสตร์มีบทบาทสำคัญต่อสังคมมากขึ้นทุกวัน และได้รับการยอมรับผ่านการสร้างรูปแบบที่ผ่านการทดลอง สัมผัสได้ วัดได้ สร้างความมั่นใจมากขึ้น ซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานความเชื่อของตะวันตกได้วิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นการแสวงหาความรู้ที่พัฒนามาจากความเชื่อที่แบ่งแยกความจริงสูงสุดออกเป็นสสาร (วัตถุ) และจิต และเชื่อว่ามนุษย์สามารถรู้ความจริงได้โดยอาศัยวิธีอธิบายความรู้ที่อ้างเหตุผลแบบนิรนัย (Deductive) และอุปนัย (Inductive) และอาศัยความคิดแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) โดยเริ่มหาความจริงจากประสบการณ์ (Experience) และสรุปความจริงจากประสบการณ์ที่ผ่านการทดลอง โดยเชื่อว่าความรู้เป็นเหตุผลที่ตรวจสอบได้อย่างเป็นระบบและแน่นอนเท่านั้น โดยเชื่อว่าวิธีการแสวงหาความรู้ที่เป็นแก่นแท้หรือการเข้าถึงความจริงของสิ่งนั้น ทำได้โดยการดึงสิ่งนั้นออกจากสิ่งอื่น ๆ ที่แวดล้อมมันและศึกษาเฉพาะเจาะจงแต่สิ่งนั้นและการ

เข้าถึงความจริงของมนุษย์ก็เป็นเช่นเดียวกัน(ศิริลักษณ์ ยิ้มประสาทร, 2548: 33) เมื่อลักษณะความคิดเป็นแบบวิทยาศาสตร์กระบวนการปฏิบัติก็สอดคล้องกับทัศนะพื้นฐานความคิดผู้การมองภาพการพัฒนาแบบวิทยาศาสตร์ที่เห็นรับรู้และพิสูจน์ได้ การเรียนรู้ต่างๆก็จำเป็นต้องเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นขั้นตอนและหมายถึง ไม่มีลักษณะแบบองค์รวม(Holism)

อิทธิพลของการพัฒนาที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อแบบตะวันตก พัฒนามาเป็นการปฏิวัติอุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อตามอารยธรรมกรีก ว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีศักยภาพ มีความสามารถที่ควบคุมและอยู่เหนือธรรมชาติ จึงสามารถนำธรรมชาติมาใช้จัดการได้ตามความพอใจ และความสามารถ(ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี) เมื่อประกอบเข้ากับความคิดทางวิทยาศาสตร์ในยุคสมัยกลางที่เจริญก้าวหน้า หรือเป็นสมัยแห่งการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ที่เห็นว่าธรรมชาติเป็นเรื่องที่ขัง คุ้ย คว้าได้ สามารถแยกส่วนย่อยไม่ให้เกิดเกี่ยวเนื่องกัน ได้ เหมือนการจัดการกับวัตถุ ทัศนะดังกล่าวได้ทำให้เกิดการพัฒนาสังคมแบบใหม่ที่มนุษย์เข้าไปจัดการและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างอำเภอกใจเพื่อสนองความต้องการของตนเอง โดยที่ความต้องการส่วนใหญ่จะมุ่งไปที่ความสุขทางกาย ไม่ให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตวิญญาณ เพราะเชื่อว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของร่างกาย และมีความสำคัญน้อย ต่อด้วยสมัยแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมสืบเนื่องมาตามลำดับก่อให้เกิดความสั่นสะเทือนถึงรากความคิด ความรู้ วิธีการผลิตและชีวิตความเป็นอยู่ตลอดระยะเวลาอันจกรทั่งสงครามโลกครั้งที่สอง หลังสงครามโลกครั้งที่สอง มหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตกแผ่ขยายพลังเศรษฐกิจ การเมืองและการทหารออกไปทั่วในรูปแบบจักรวรรดิ เป้าหมายอยู่ที่ด้านเศรษฐกิจ การเมือง บรรดาดินแดนอาณานิคมต่างตกเป็นเป้าของการกดดันให้เปิดประเทศเป็น “ตลาดเสรี” การหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มเข้ามาสู่ประเทศไทยตั้งแต่อดีตกาลยุคก่อนอาณานิคมช่วงรัชกาลที่ 4 มีการเซ็นสัญญาเบาริ่ง อังกฤษใช้อำนาจเข้ามายึดทรัพยากรโดยเฉพาะไม้สัก ดีบุก เข้ามาตัดไม้สักทางภาคเหนือและชุดแร่ทางภาคใต้ไปจำนวนมากเรื่อยมา ขณะเดียวกันก็ถูกใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบป้อนเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมในต่างแดน เพื่อจุดหมายความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (เสนห์ จามริก, 2546; 16-17)

การขยายตัวของแนวคิดการพัฒนาที่เข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อในเรื่องของเป้าหมายและวิธีการพัฒนาสังคมไทย คือ ทฤษฎีการพัฒนาสู่ความทันสมัย (Modernization) แนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อรัฐบาลไทย นักวิชาการไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกำหนดขึ้นภายใต้ทฤษฎีดังกล่าว ค่านิยมถูกถ่ายเทจากผู้นำ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ สื่อมวลชน การศึกษา โดยสร้างเป้าหมายของการพัฒนาทฤษฎีนี้เสนอว่าการพัฒนา (Development) คือ ความก้าวหน้า (Progress) และเป็นเรื่องเกี่ยวกับเทคนิค(A Technical matter) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการโดย

ผู้เชี่ยวชาญ (Expert) ถือว่าความก้าวหน้าการพัฒนาคือความเจริญเติบโต (Growth) ซึ่งวัดกันที่ถาวรวัตถุ ถึงยุคความสัมพัทธ์ตะวันตกในรัชกาลที่ 5 เป็นยุคปฏิรูปประเทศตามฝรั่งและช่วงนี้เองที่มีการเกิดขึ้นของระบบ โรงเรียนเป็นระบบการศึกษานำเข้าจากอังกฤษ ทั้งหลักสูตรมีผลกระทบตามอย่างมาก ระบบการศึกษา หรือเรียกว่าการศึกษา “ในระบบ” ตามพระราชบัญญัติการศึกษา เป็นการศึกษากำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดการประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2542:9)

ผลที่ตามมาคือระบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติและสะสมมาได้กลายเป็นเรื่องนอกระบบ ที่มีระบบความรู้และกระบวนการเรียนรู้ และโลกทัศน์อันเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมตะวันตก โดยนัยแห่งการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาให้ทันสมัย เมื่อสู่ยุคทศวรรษแห่งการพัฒนา การพัฒนาช่วงนี้เริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2504-2509 เป็นแผนพัฒนาระยะ 6 ปี ให้ความสำคัญเรื่องประสิทธิภาพ ให้บรรลุผลสำเร็จโดยการใช้ปัจจัยการผลิตอย่างประหยัด คุ่มค่าเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมกับกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อความสำเร็จจากเศรษฐกิจ ต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534 เร่งผลิตกำลังคนที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญชำนาญเฉพาะด้าน ปริมาณที่ภาคเศรษฐกิจต้องการเพราะปัญหาการขาดคนที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องนั้น เป็นการเสริมสร้างรองรับภาคเศรษฐกิจภายใต้การพัฒนาแบบทุนนิยมเพื่อเป็นการพัฒนาประเทศที่ด้อยพัฒนา จากการริเริ่มการทำวิจัยของต่างชาติที่อเมริกาเข้ามาพร้อมกับ ไอเอ็มเอฟ และธนาคารโลกอยู่ภายใต้ความคิดว่าประเทศไทยเป็นประเทศด้อยพัฒนา ต้องเร่งพัฒนา จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 จนกระทั่งเกิดผลกระทบหลายประการจากปัญหาเศรษฐกิจช่วงฟองสบู่แตก ปัญหาทางการเมือง ปัญหาสังคมและปัญหาเรื่องทิศทางการศึกษา จนเกิดข้อพิพาททางการพัฒนา ที่ต้องกลับมาทบทวนกันว่า การพัฒนาที่ใช้เศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อนเป็นการพัฒนาที่เหมาะสมกับสังคมไทยมากน้อยเพียงใด และต้องกลับมาพิจารณาในเรื่องแรกโดยการพัฒนาคอน โดยผ่านระบบการศึกษา หรือผ่านโรงเรียน การพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่มองภาพบ้านเมืองอื่นๆ ว่าเจริญกว่าน่าเอาอย่างโดย มองเอาวัตถุเป็นเกณฑ์การพัฒนา เพราะประเทศอื่นที่เจริญกว่าเนื่องมาจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยผ่านการพัฒนาว่าผู้ล่าสมัยต้องเร่งให้ทันวาทกรรมการพัฒนา ที่เรียกว่าทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization theory) ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำให้พัฒนาไปในทิศทางเดียวกัน การทำให้ทันสมัย กับทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) กลายเป็นสิ่งเดียวกัน(อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540:53-56; ชวัลวลย์ ทองดีเลิศ, 2549 : 22-70)

การพัฒนาเพื่อให้เป็นไปในแบบเดียวกันนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นคือมีระบบการครอบงำโดยไม่รู้ตัวที่ทำให้ผู้ที่อยู่ภายใต้การพัฒนาดังกล่าวถูกลดความเป็นมนุษย์ที่ เป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้ หรือสิ่งต่างๆที่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ตกอยู่ในสถานะประธานผู้ถูกกระทำ พูโกต์อธิบายว่าแบบแผนหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ตกอยู่ในสถานะดังกล่าวเป็นแบบแผนการปฏิบัติเพื่อแยกแยะ (Dividing practices) เป็นแบบแผนในการโน้มน้าวที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกถูกแบ่งแยกภายในตนเองและแบ่งแยกจากคนอื่นด้วยการเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของปัจเจกหรือกลุ่มกับความรู้ของศาสตร์ต่างๆ และการปฏิบัติในการขจัดออกหรือแยกออก เช่นการแยกคนปกติกับคนบ้า คนไข้กับคนปกติ ผู้ร้ายกับพระเอก นักโทษกับคนดี พฤติกรรมทางเพศกับการเบียดเบียนการแยกแยะความคิด และพฤติกรรมต่างๆ และความเชื่อทางจริยธรรมกำหนดว่าแบบแผนใดเข้าข่ายปกติหรือผิดปกติ ในโลกสังคมปัจจุบันได้พัฒนาเทคโนโลยีและกลไกทางสังคมต่างๆเช่นการแพทย์ ลูก โรงเรียน เพื่อมาควบคุมการคิดและพฤติกรรมพลเมืองของตนให้อยู่ในสภาพที่เรียกว่า “ปกติ” “ถูกต้อง” “ดีงาม” นับว่าเป็นการเชื่อมโยงความรู้กับอำนาจในการควบคุมมนุษย์ของสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ภายใต้คำว่าปฏิรูปเพื่อนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้า หรือเป็นประเทศที่พัฒนาให้ทันสมัย(รัตนา โดสกุล, 2548:73-74) การพัฒนาในลักษณะแบบตะวันตก มองแยกส่วน มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจส่งเสริมสังคมทันสมัย ได้ผ่านระบบกลไกทางสังคมส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงคือกลไกการให้การศึกษาที่ผ่านอำนาจรัฐทางระบบการศึกษาของโรงเรียนและถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่นมาเป็นระยะเวลาานานที่เข้ามาใช้ในประเทศไทยตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา จนเป็นการสร้างค่านิยมที่ฝังลึกสู่ลูกหลานในรุ่นหลังได้

การพัฒนาให้ทันสมัยต้องเท่าทันชาติอื่น โดยเฉพาะทางตะวันตกลักษณะเกิดขึ้นแบบนี้เริ่มตั้งแต่ตำแหน่งผู้นำที่ถูกปลุกฝังจากการเป็นนักศึกษาและกลุ่มของคนรวยที่ส่งลูกหลานไปเรียนรับค่านิยมตะวันตกมาเป็นผู้นำประชาชนในระดับประเทศ การพัฒนาจึงเป็นแบบที่ศึกษาจากต่างชาติจึงเห็นความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ลืมวิเคราะห์ว่าพื้นฐานความเป็นมาของประชาชนต่างชาติ มีระยะเวลายาวนานกว่าการสร้างชาติของเราด้วยซ้ำ การดำรงชีวิตและพื้นฐานความเชื่อ บวกกับอุปนิสัยก็แตกต่างกัน ต่างชาติอาจได้ผ่านกระบวนการเพื่อรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว อันสืบเนื่องให้พวกเขาเห็นความสำคัญของวัดมากกว่าจิตใจบวกกับฐานความคิดที่อยากเอาชนะชนชาติ หรืออยากควบคุมชนชาติ แบบเห็นดีเห็นงามตามวิทยาศาสตร์อย่างสุดขีด การกระจายบนความเชื่อดังกล่าวเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ได้เข้ามาในไทยผ่าน ลูกหลานไทยที่ไปศึกษาจากต่างชาติจึงรับวัฒนธรรมมาเผยแพร่ ผ่านการเป็นผู้นำทางการเมืองทางเศรษฐกิจทางสังคม และทางการศึกษาตามอุดมการณ์พัฒนาไปสู่ความทันสมัย 3 ประการ คืออุดมการณ์พัฒนานิยม, อุดมการณ์บริโภคนิยม, อุดมการณ์ความมั่นคงแห่งชาตินิยม

อุดมการณ์พัฒนานิยม มีลักษณะสำคัญคือ ส่งเสริมลักษณะการจัดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เน้นการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจโลกโดยยึดถือหลักการสำคัญว่า การพัฒนาต้องอาศัยการส่งเสริมการค้า การลงทุน การกู้เงิน การรับความช่วยเหลือ การซื้อเทคโนโลยีจากต่างประเทศ สนับสนุนการลงทุนของบริษัทข้ามชาติเน้นการส่งออกเป็นหลัก

อุดมการณ์บริโคโนนิยม เป็นแนวคิดสนับสนุนการเติบโตระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเช่นกัน คอยทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นให้คนอยากมีอยากได้ตลอดเวลา เป้าหมายของการทำงานคือการเพิ่มยอดขาย เพิ่มผลกำไร ขยายเครือข่ายทางการค้าและสร้างจิตสำนึกบริโคโนนิยม โดยการใช้โฆษณาสินค้า

อุดมการณ์ความมั่นคงแห่งชาตินิยม เป็นแนวคิดหลักในการควบคุมสังคมทั้งระบบการเมืองการบริหาร การศึกษา วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ควบคุมทิศทางการจัดสรรทรัพยากรทางสังคมโดยมุ่งให้เสถียรภาพทางสังคม ในความหมายที่เป็นการทำให้ประชาชน ยอมต่ออำนาจและทุน (วิวัฒน์ชัย อัทธากร อ้างถึงในพจน์ เทียมศักดิ์, 2543: 11)

จากฐานคิดอุดมการณ์ดังกล่าวนี้ การพัฒนาการศึกษาจึงต้องเป็นไปตามทิศทางตะวันตก โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน สอนให้เรียนรู้วิธีการจนปลูกฝังผลต่อไป ต้องให้เป็นไปตามลักษณะของแบบสมัยใหม่ (Modernity) ที่เหมาะกับการทำงานและดำเนินชีวิตในระบบอุตสาหกรรม ซึ่ง อังเคิลลิส(Inkelis) (อ้างถึงในพจน์ เทียมศักดิ์, 2542: 17-18) กล่าวสรุปว่า โรงเรียนเป็นสถาบันการสั่งสอนทำหน้าที่ขัดเกลาคุณลักษณะเหล่านี้ ให้เด็กและเยาวชน โดยสอนให้เด็กกล้าเผชิญประสบการณ์ใหม่ๆ พร้อมรับนวัตกรรมใหม่ (Innovation) ของการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยไม่ยึดติดกับรูปแบบเดิมๆ เพื่อสามารถมองเห็นปัญหาและแสดงความคิดเห็นได้ที่เอื้อในหลักของเทคนิควิทยาการตามหลักวิทยาศาสตร์ ปลูกฝังให้มีความปรารถนาให้ตนและครอบครัวเจริญก้าวหน้าในการศึกษาและทางอาชีพ สอนให้ตรงเวลาและรู้จักการวางแผนและจัดระเบียบชีวิต พร้อมกับสนใจการบ้านการเมืองอย่างกว้างขวาง และกระตือรือร้นที่จะติดตามข่าวคราว ความเคลื่อนไหวต่างๆ อยู่เสมอ อีกทั้งสอนให้เชื่อมั่นในความสามารถของตัวเองอย่างเชื่อในโชคชะตา

การปลูกฝังการเรียนรู้ลักษณะดังกล่าวเป็นที่สร้างให้บุคคลเชื่อมั่นในตนเอง เตรียมตัวเพื่อการแข่งขัน แต่สิ่งที่สัมผัสได้ คือเด็กไทยจำนวนมากที่ที่เป็นผลผลิตเชื่อมั่นในตนเอง และเป็นลักษณะอย่างดั่งที่กล่าวข้างต้น เนื่องจากลักษณะพื้นฐานของเด็กไทยไม่เหมือนเด็กฝรั่ง เนื่องจากการเลี้ยงดูที่ไม่เหมือนกัน สภาพสิ่งแวดล้อมต่างกันเป็นอย่างมาก การปล่อยให้ป็นอิสระและปล่อยให้รับผิดชอบตัวเอง ยังไม่ปรากฏชัดเจนในสังคมไทย โดยเฉพาะกลุ่มเด็กนักเรียน หรือกลุ่มนักศึกษาเองก็ตามแต่ เพราะสังคมไทยแตกต่างจากสังคมฝรั่ง เหมือนการใช้เบ้าพิมพ์เดียวกัน

ให้กับสสารที่ไม่แข็งตัวและมีความแตกต่างกันจะไม่สามารถเป็นรูปปั้นเหมือนรูปร่างตามเข็มนาฬิกาได้ การศึกษาที่ถอดแบบมาจึงไม่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

การศึกษาที่ถอดแบบมาจากตะวันตกนั้นหัวใจของการศึกษาเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า Training แปลเป็นไทยว่าการฝึกอบรมและการฝึกฝน เหมือนการฝึกม้า แต่มนุษย์จะฝึกฝนเป็นระยะเวลายาวนานกว่าจนทำให้เชื่องตั้งแต่วัยเด็ก โดยเชื่อว่า การศึกษามีประโยชน์และจะถูกลากให้เข้าไปอยู่ในช่องสี่เหลี่ยม ฝึกให้เชื่อครู ท่องจำ จำได้มากสอบได้ดี ได้รับการยกย่อง ไม่เก่งจะถูกดูแคลน และที่น่ากลัวไม่ใช่เฉพาะคนเรียนไม่เก่งเท่านั้นที่ถูกทำลายโดยระบบการศึกษา คนเก่งก็ถูกทำลายเพราะพวกเขาจะกลายเป็นปัจเจกที่หลงตัวเองหลงเชื่อในสัญชาตญาณว่าด้วยการเอาชนะ และทำการทุกอย่างเพื่อให้ตัวเองเหนือกว่าหรือเอาชนะผู้อื่นได้ ดังนั้นการเรียนรู้แบบตะวันตกนั้นเป็นการศึกษา การฝึกฝนเรียนที่ผ่านท่องจำ มีการแข่งขันการสอบที่คัดพันธุ์คัดเฉพาะคนที่ฉลาด เน้นปัจเจกชนคือคนเก่งกาจเหนือคนอื่น และฝึกฝนเพื่อประกอบอาชีพที่เฉพาะเจาะจง สู่เป้าหมายการผลิตผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเท่านั้น หมายถึงเป็นแพทย์ เป็นวิศวกร เป็นต้น ผลผลิตจากการศึกษาระบบตะวันตกดังกล่าวได้สร้างปัญหาแก่สังคม ในเมื่อพื้นฐานการเรียนรู้ของเราคือ การเชื่อฟัง ผู้เรียน (คนไทย) เมื่อเรียนรู้ชุดความรู้ และทฤษฎีจากตะวันตก ก็มีแนวโน้มที่จะเชื่อชุด ความรู้และทฤษฎีเหล่านี้ไม่มากนักน้อย แม้จะมีมุมมองในเชิงวิจารณ์บ้างก็ทำได้อย่างจำกัดเท่านั้นซึ่งอาจเป็นเพราะโครงสร้างการศึกษาเดียวกันของส่วนกลางหรือปัญหาของผู้ถ่ายทอดที่ขาดวิจารณญาณในการไตร่ตรอง และไม่เคยมองระบบการศึกษาในด้านลบเลย ทำให้มองข้ามว่าการศึกษายุคปัจจุบันไม่ได้สร้างเยาวชนที่เรียนไม่เก่งก็ถูกคัดออก หรือผลคัดออก และขณะเดียวกัน ก็ไม่ได้สอนเด็กให้เป็นคนดี (ดีต่อคนอื่นและสังคม) แต่กลับสอนให้เยาวชนกลายเป็นคนเลว(ทำทุกอย่างเพื่อตัวเอง) ดังนั้นคุณธรรมและความรู้จึงกลายเป็นด้านสองด้านที่วิ่งสวนกัน และเป้าหมายการศึกษาคือ การฝึกฝนอาชีพเฉพาะเท่านั้นหรือผลผลิตทางการศึกษา การสร้างมนุษย์มีมติเดียว ใกล้เคียงฉลาด เพราะความรู้เฉพาะไม่มีประโยชน์ แต่เนื่องจากสังคมโลกซับซ้อนมากขึ้นจนทำให้ไม่สามารถนำความรู้เฉพาะด้านเหล่านี้ไปใช้ได้มากนัก (นอกจากประกอบอาชีพ) ในปัจจุบันการนำความเฉพาะไปใช้แทนที่จะแก้ปัญหาก็กลับทำให้ทุกอย่างเลวร้ายลงไปอีก ระบบการศึกษาในปัจจุบันแทนที่จะลดช่องว่างทางสังคมกลับขยายช่องว่างทางสังคมมากขึ้น เนื่องจากลูกหลานคนมีเงินจะเป็นผู้มีโอกาสเรียนรู้ในระดับสูง ในขณะที่คนจนมีโอกาสดูตามสถาบันข้างถนน หรือไม่กี่โรงเรียนวัด พอจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 ก็ต้องออกไปทำงาน(ยุค ศรีอาริยะ, ม.ป.ป. : 68-72)

การจัดระบบการศึกษาที่ถอดแบบหรือเดินตามค่านิยมตะวันตกได้รับการตอบรับไม่น้อยจากรัฐและภาคส่วนย่อยของการศึกษาที่รองรับนโยบายจากส่วนกลาง การจัดการพัฒนาของรัฐผลกระทบต่อระบบการเรียนรู้ โดยรัฐเข้าบังคับจัดการศึกษาใหม่ ให้ตอบสนองต่อ

เป้าหมายของประเทศในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปสู่ความทันสมัย และความมั่นคงของรัฐ แนวคิดของรัฐในการจัดการศึกษา ที่เห็นว่าการศึกษาคือเครื่องมือของรัฐ มากกว่าจะเห็นว่าเป็นบริการของรัฐ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและรัฐร่วมกัน และเมื่อเห็นว่าเป็นเครื่องมือของรัฐ รัฐจึงผูกขาดการจัดการศึกษา เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของรัฐ มิใช่ผู้เรียน เพื่อให้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่ตอบสนองความต้องการ ได้อย่างเต็มที่ รัฐจึงเห็นว่า การบริหารการศึกษาระบบรวมศูนย์อำนาจ จะทำให้การศึกษามีประสิทธิภาพตามที่ตนเองต้องการ ได้โดยเร็ว ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือของการพัฒนาเศรษฐกิจระบบทุนนิยมของประเทศคือทำหน้าที่ ผลิตบุคลากรให้แก่ระบบเศรษฐกิจดังนั้นการศึกษาจึงเป็นการลงทุนทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งด้วย การจัดการศึกษาจึงต้องคำนึงถึงผลกำไร จุดคุ้มทุน ผลตอบแทนระยะสั้นระยะยาว ประสิทธิภาพ ฯลฯ โดยอาศัยเป้าหมายทางเศรษฐกิจเป็นกรอบการวางแผน (อุทัย คุลเกษมและอรศรีงามวิทยาพงศ์, 2540: 59)

หากเมื่อการศึกษาตามลักษณะดังกล่าวก็บ่งบอกถึงความคาดหวังต่อความสำเร็จทางการศึกษาจึงหมายถึง การพัฒนาทักษะและทัศนคติที่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ นั่นก็คือ การเข้าร่วมอย่างคล้อยตามต่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และความก้าวหน้าทางสังคม ซึ่งได้ก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวัตถุขึ้น เป็นทัศนคติที่ต้องการพัฒนาตามตะวันตกนี้คือ “ทัศนคติวัตถุนิยมแบบแข่งขัน” ผลผลิตทางการศึกษาที่ประสบความสำเร็จก็จะถูกบรรจุเข้าไปในเครือข่ายแห่งการเอาใจเอาเปรียบ นี่เป็นการจัดตั้งองค์การทางการเมือง เศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมของผู้มีอำนาจ ซึ่งจะใช้อำนาจของพวกเขาเพื่อการฉกฉวยผลประโยชน์จากพวกที่ไม่มีอำนาจ พวกที่ร่ำรวยไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือประเทศ ย่อมสามารถเอาเปรียบผู้อื่นได้ ซึ่งทำให้มีการละเลยความยุติธรรม และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ย่อมจะต้องด้อยค่าลง (อดัม เกลิ แพลโดยวิศิษฐ์ วังวิญญู, 2546: 7)

ผลที่เกิดขึ้นต่อการจัดระบบการศึกษาคือต้องดำเนินการสอดคล้องเพื่อให้สอดคล้องกับการเป็นไปตามฐานคิด และแนวทางการพัฒนาดังกล่าวก็ถูกจัดให้เป็นไปตามลักษณะค่านิยมตะวันตกด้วยแข่งขันสูงมากขึ้นทุกวัน คนที่แข็งแกร่งเท่านั้นที่จะมีชีวิตที่ดีได้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีได้ ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในสังคมขึ้น เกิดผลตามคำกล่าวเมื่อใครยาวสาวได้สาวเอา ไม่มองแบบองค์รวมหรือนึกถึงความแตกต่างของบุคคลและสภาพสังคมในท้องถิ่น การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเอื้อเฟื้อของบ้านใกล้เรือนเคียงร่วมสูญหายไป ข้อมูลข่าวสาร สภาพแวดล้อมทุกด้าน ตั้งแต่การศึกษาในขั้นพื้นฐานก็สร้างค่านิยมแบบแข่งขันทางความสามารถ แบ่งระดับความรู้ความสามารถด้านสติปัญญาและทักษะทางวิชาการที่จะสร้างความเป็นเลิศให้แก่ตัวบุคคล และองค์กร กระแสข้อมูลข่าวสารก็กระตุ้นนักบริโภคนิยม ซึ่งการแข่งขันหรือมั่นใจในความสามารถจะเป็นตัวการสำคัญต่อการแบ่งแยกชนชั้น แบ่งแยกสังคมให้สูงต่ำเพราะค่านิยมของการพัฒนาคนที่มี

ความรู้ความสามารถแบบสมัยใหม่ ซึ่งจะก่อเกิดปัญหานานาประการ เมื่อคนชนชั้นล่างหรือผู้ที่มีความรู้วิทยาการสมัยใหม่หรือผู้ที่มีสติปัญญาทางวิชาการที่คนทั่วไปมองว่าเก่งกว่ามากกว่าคนที่มีความสามารถของตัวเองด้วยความรู้ที่สร้างสรรค์ขึ้นเองในชุมชนเกิดความรู้ถึงถึงความไม่เท่าเทียม และความรู้ที่ไม่สูงระดับปริญญาหรือระดับที่มีการรับรองอย่างเป็นทางการมีค่าน้อยกว่าทั้งที่ค่าความเป็นมนุษย์ไม่แตกต่างกันแต่อย่างใดเพราะทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

การศึกษาแบบแยกส่วน

ฐานความคิดแบบวิทยาศาสตร์ตามชาติตะวันตกอยู่ภายใต้ฐานกระบวนทัศน์แบบลดส่วน หรือกลไก(Reductionist/mechistic) เป็นกระบวนทัศน์ที่ได้รับมรดกจากปรัชญาความเชื่อแบบตะวันตก ที่มองสรรพสิ่งแบบแยกเป็นวัตถุ และจิต หรือภายใน ภายนอก ชัดเจนขึ้นในสมัยกาลิเลโอและสมัยไอแซค นิวตัน สาธารณะของการลดส่วนหรือแยกส่วนกลไกนั้น ที่มองบนฐานคิดสสารนิยมหรือวัตถุนิยม ถือว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่พบมีความจริงที่เป็นรากฐานคือสสาร ไม่มีสิ่งใดนอกเหนือจากสสาร เป็นการมองแบบลดส่วน(Reductionism) อธิบายสิ่งต่างๆ ที่ซับซ้อนด้วยการแยกชิ้นส่วนย่อย ล้วนทำความเข้าใจจากชิ้นส่วนย่อย เพื่อนำไปอธิบายสิ่งใหญ่ๆ มีฐานคิดแบบปัจจัยเป็นตัวกำหนด (Determinism) คือเมื่อรู้ว่ามีปัจจัยใดบ้างเป็นสิ่งกำหนดสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปอย่างนั้น การรู้กฎเกณฑ์และปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ จะทำให้เราสามารถแทรกแซงหรือสามารถที่จะคาดเดาได้จะเกิดสิ่งใดตามมาเป็นกระบวนการต่อเนื่องเหมือนเครื่องจักร ฉะนั้นไม่ว่าสิ่งใดก็แยกองค์ประกอบการศึกษาได้ คำนวณได้ วัดได้ พิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส(ศิริลักษณ์ ยิ้มประสาทร, 2548: 35)

การมองกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ แบบกลุ่มที่คิดว่าเป็นระบบจักรกลนิยม มีกระบวนการเคลื่อนไหวของสิ่งต่างๆ ทุกระบบก็เปรียบเหมือนการดำเนินไปตามแบบของเครื่องจักรกลหรือกลไกเช่นกัน ถ้ามีสิ่งหนึ่งเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลง เพราะมีสิ่งภายนอกตัวมันมาผลักดันให้มันเป็นไปเช่นนั้น เป็นไปตามระบบ ไม่มีสิ่งไหนที่ไม่อยู่ในระบบมีกฎเกณฑ์อยู่ในกฎเกณฑ์กลุ่มลัทธินี้จะเปรียบเทียบเหตุการณ์ที่เป็นไปตามการคาดหวังหรือมองว่าไม่เป็นกฎเกณฑ์ เป็นเพียงการมีบางอย่างของเครื่องจักรที่อาจจะมีส่วนตัวหนึ่งหลวมหรือหลุด แต่ทุกอย่างยังอยู่ในกฎเกณฑ์นั้นซึ่งการแยกส่วนนั้น หมายถึงการที่ส่วนทั้งหมด(ที่พิจารณาศึกษา) ถูกแยกออกจากกัน และส่วนย่อยที่ถูกแยกมานั้น ไม่ได้อยู่ในฐานะเป็นองค์ประกอบย่อยของส่วนทั้งหมดเดิมอีกต่อไป แต่กลายเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ดำรงอยู่อย่างโดดๆ หาความสัมพันธ์กับส่วนอื่นไม่ได้ และสำหรับการลดทอนนั้น หมายถึงการที่ส่วนทั้งหมดถูกแยกออกเป็นส่วนย่อย และถูกอธิบายของคุณสมบัติของ

ส่วนย่อยนั้น ซึ่งยังคงต้องอาศัยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของส่วนย่อยนั้นอยู่ในลักษณะใด ลักษณะหนึ่ง อีกทั้งการลดทอนแยกส่วนได้กลายเป็นหลักการในการควบคุมวิธีคิด และการทำความเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่าง รวมถึงกระบวนการของชีวิตและจุดมุ่งหมาย หรือความคิดคาดหวังที่มนุษย์มีต่อชีวิตได้ และยิ่งไปกว่านั้น เมื่อการลดทอนแยกส่วนได้กลายเป็นหลักการที่ครอบคลุมกว้างขวาง มันจึงไม่ใช่เป็นเพียงวิธีการอีกต่อไป แต่มีสถานะเป็นโลกทัศน์ที่ใช้อธิบายทุกสิ่งทุกอย่างด้วย แม้กระทั่งการศึกษา (วิทย์ วิศทเวทย์, 2547:59; วีระ สมบูรณ์, 2550: 29-30)

การมองระบบแบบกลไก มีการแยกส่วน ลดทอนอันเป็นกระบวนการทัศน์แบบปฏิฐานนิยมมีหลักการสำคัญคือการ “แยกส่วน” และ “ลดทอน” สิ่งต่างๆในโลกซึ่งในการจะอธิบายว่าความรู้ชุดใดจริงหรือเท็จหรือความรู้ชุดใดมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลกระบวนการทัศน์แบบปฏิฐานนิยมได้ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method) พิสูจน์เพื่อหาคำอธิบายด้วยการใช้หลักการคำนวณเพื่อให้สามารถระบุได้ว่าความสัมพันธ์ของวัตถุที่ศึกษานั้นมีความแม่นยำตรง (Validity) และเชื่อถือได้ (Reliability) เพียงไรเพื่อให้ได้ข้อสรุปโดยทั่วไป (Generalizations) ที่มีพลังในการอธิบายและการคาดทำนาย (Prediction) ปรากฏการณ์ต่างๆของธรรมชาติในโลก มีผลสืบเนื่องต่อที่ตะวันตกได้นำมาใช้กับระบบการศึกษาที่แยกส่วนการศึกษาและไทยก็นำการศึกษาที่สำเร็จรูปมาใช้ด้วยเช่นกัน การใช้การเรียนรู้แบบแยกส่วนที่มีกระบวนการพัฒนาความเป็นทั้งการผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี การพัฒนาสังคมให้ทันสมัย หรือการก้าวให้ทันยุคการสื่อสาร ทำให้สังคมวัฒนธรรมไทยได้ถูกทำให้ระบบการศึกษาเป็นผลผลิตส่วนหนึ่ง จากการขยายวัฒนธรรมจากฐานความเชื่อตะวันตกหรือวัฒนธรรมกระแสหลักพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผลผลิตที่เป็นกำลังคนตามความต้องการทางเศรษฐกิจ สนองกำลังคนเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ทุกมหาวิทยาลัยระบบความรู้แบบฉบับที่จำลองมาจากมหาวิทยาลัยยุคใหม่โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา กล่าวคือได้แบ่งแยกความรู้ออกเป็นสาขาวิชาต่างๆ แล้วก็จัดโครงการหลักสูตร การเรียนการสอน และการวิจัยให้แยกต่างหากจากกันโดยชัดเจน เหตุผลเพราะให้เป็นไปตามแนวคิดฟิสิกส์ กลศาสตร์ และแยกส่วน การจัดแบ่งโครงสร้างองค์การของมหาวิทยาลัย ซึ่งหมายถึงคณาจารย์และนักศึกษาออกไปเป็นคณะและสาขาวิชาต่างๆ โดยนัยนี้ กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการปลูกฝังเจตคติทั้งอาจารย์และนักศึกษาถูกตีกรอบไว้อย่างเคร่งครัดตั้งแต่เข้ามหาวิทยาลัย (นิตรวรวิญ องค์กรสิงห์, 2545:10 ; เสน่ห์ จามริก, 2548:67)

การพัฒนาการศึกษาหรือความหวังในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคสมัยของการบริโภคนิยม ยุคการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงมองมนุษย์เป็นผลผลิตที่จะสามารถเพิ่มผลผลิตในระบบเศรษฐกิจ ดังนั้น “ทรัพยากรมนุษย์” เป็นเรื่องการเมืองคนเป็นทุน เป็นองค์ประกอบหรือปัจจัยที่จะนำไปใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ โดยอาจถือเป็นปัจจัยในการผลิตอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องพัฒนาให้มี

ประสิทธิภาพ เพื่อจูงใจในการสร้างความเติบโตหรือขยายตัวทางเศรษฐกิจ เริ่มตั้งแต่การเพิ่มผลผลิตโดยให้การศึกษาเป็นส่วนของวิชาเฉพาะและวิชาชีพ มีหน้าที่สร้างเครื่องมือ และความสามารถที่จะใช้เครื่องมือให้แก่อุตสาหกรรม เพื่อให้เขาเป็นทุน เป็นองค์ประกอบ หรือเป็นปัจจัยที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการร่วมสร้าง (หรือที่จะถูกนำไปใช้สร้าง) ความเจริญทางเศรษฐกิจ และความเจริญด้านอื่นของสังคม(พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 9-10) การจัดการศึกษาที่รูปแบบจากตะวันตกทำให้เกิดการแบ่งส่วนได้เป็นหมวดหมู่ แนวความคิดในการจัดวิชาต่างๆ โดยแบ่งหมวดวิชาอย่างในปัจจุบัน เป็น 3 ลักษณะ คือมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์นี้เป็นแนวความคิดที่เกิดในตะวันตก และจัดกันเข้ารูปในปัจจุบันในมหาวิทยาลัยของอเมริกา การแบ่งวิชาการเป็น 3 หมวดนี้เกิดขึ้นในยุคที่วิทยาศาสตร์มีอิทธิพล การจัดหมวดจึงเกิดขึ้นโดยอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ เพราะเมื่อวิทยาศาสตร์เกิดขึ้นมาและมีความเจริญรุ่งเรืองก็ทำให้เกิดกระแสใหม่กลายเป็นว่าคนมีความเชื่อชื่นชมนิยมวิทยาศาสตร์ (ยุค Scientism) ซึ่งนิยมคลัง ไคล์ ในลักษณะ 2 ประการ คือ

1. เอาวิทยาศาสตร์เป็นมาตรฐานการวัดความจริง อะไรที่ไม่เป็นไปตามแนวคิดวิทยาศาสตร์ ก็ถือว่าไม่เป็นความจริง คือผิดหมด

2. วิทยาศาสตร์เป็นเป้าหมายแห่งความใฝ่ฝันของมนุษย์ หมายความว่ามนุษย์คิดว่าจะด้วยวิทยาศาสตร์นี้ที่จะทำให้มนุษย์บรรลุความสุขสมบูรณ์ได้ สามารถพิชิตธรรมชาติได้สำเร็จแล้วมนุษย์จะมีความพร้อมทุกอย่าง(พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 14-18)

การจัดระบบการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดแยกการจัดการศึกษาที่มี 3 รูปแบบ ตามมาตราที่ 15 หมวดระบบการศึกษา ให้การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการศึกษาในระบบ การศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาการศึกษา การวัดการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษา และการศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการจัดการศึกษา การวัดการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม สำหรับการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาสโดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2542: 9) การแยกการศึกษาดังกล่าวยังเป็นการแบ่งระดับความรู้ความสามารถของผู้สำเร็จการศึกษาแต่ละรูปแบบทำให้ผู้ที่อยู่ในระบบการศึกษาแบบหนึ่งรู้สึกว่าคุณค่าต่ำกว่าหรือต่ำกว่าอีกระดับหนึ่ง เช่นผู้ที่จบจากการศึกษาในระบบโรงเรียนอาจถูกความรู้

ความสามารถของผู้ที่สำเร็จการศึกษานอกระบบหรือตามอัธยาศัย เนื่องจากการจัดรูปแบบของการศึกษาในลักษณะนี้

การศึกษาในระบบที่มีขีดจำกัดหลายด้าน ได้สร้างค่านิยมบางอย่างหรือทำให้เป้าหมายการศึกษาได้เปลี่ยนไปคือการศึกษาในระบบโรงเรียนจะมีปรัชญาที่จะให้คนเรียนรู้หนังสือมากกว่าการทำงาน การศึกษาในโรงเรียนแยกการทำงานกับการเรียนออกจากกัน ทำให้เกิดความเข้าใจโดยทั่วไปว่าการศึกษาเป็นเพียงแค่การไปโรงเรียนหรือการเรียนหนังสือมากกว่าการกระทำอย่างอื่น การบริหารการศึกษาในระบบโรงเรียนยังเป็นระบบปิดมีการกำหนดหลักสูตร การสอน การประเมิน กระบวนการมีข้อจำกัดและคับแคบ มีระเบียบคำสั่ง กฎ ข้อบังคับขาดความคล่องตัวตลอดจนขาดความเป็นประชาธิปไตยอย่างยิ่ง เมื่อมองในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ระบบการศึกษาในโรงเรียนวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย การเป็นสถาบันผูกขาดในการให้การศึกษาแก่ประชาชน สถาบันเหล่านี้มิได้คำนึงถึงความสำคัญของสถาบันอื่น ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการเมืองซึ่งมีความสำคัญเช่นเดียวกับสถาบันทางการศึกษา และผลการสำเร็จของการศึกษาในระบบโรงเรียนขึ้นอยู่กับจำนวนปีที่เรียน ขึ้นอยู่กับประกาศนียบัตรมากกว่าความสามารถ ความชำนาญงานในการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ อันเป็นการแสดงความสำเร็จในการศึกษาของระบบโรงเรียน ไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในชุมชนและห่างไกลชีวิตจริง การศึกษาในระบบโรงเรียนต้องลงทุนสูง จนกลายเป็นธุรกิจ และอุตสาหกรรมที่ใหญ่โตอย่างหนึ่งของสังคม ยึดถือเอาสถาบันการศึกษาเป็นหลัก เพราะว่าเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นสถาบันที่เสียค่าใช้จ่ายสูง และที่สำคัญที่มองข้ามความเท่าเทียมกันของความเป็นมนุษย์คือการศึกษาในระบบโรงเรียนเน้นหนักในด้านหลักสูตรและมาตรฐานความรู้ทางด้านสติปัญญา ไม่ค่อยเน้นด้านทักษะร่างกาย และความรู้ของผู้ศึกษา(วิชชุตา หุ่นวิไล, 2532: 64-68)

การเรียนรู้นอกระบบยังคงความนิยมมากกว่าการศึกษาในรูปแบบอื่นถึงแม้มีโอกาสให้เลือกแต่เพราะระบบกลไกต่างๆทำให้ต้องเป็นไป การแยกประเภทการส่งผ่านความรู้ดังกล่าวมีนัยยะของการแยกประเภทของผู้เรียนออกเช่นกันถึงแม้จะมีการเทียบโอนวุฒิทางการศึกษาได้ในแต่ละระดับ แต่การถูกสร้างให้อยู่ในตำแหน่งที่ด้อยกว่าก็หนีไม่พ้น เมื่อเด็กที่ผ่านการคัดสรรตามวิธีการประเมินของระบบโรงเรียน เด็กบางส่วนไม่ผ่านด้วยเหตุผลบางประการเช่นถูกออกกลางคันที่ต้องออกไปอยู่นอกระบบถูกตีค่าต่ำกว่าคนที่เรียนอยู่ในระบบ และหนทางในการต่อยอดทางการศึกษาก็ยังแคบลง โอกาสที่ดีก็น้อยลงไปด้วย การศึกษาภาคบังคับที่กำหนดให้เด็กอายุ 7 ปี เข้ารับการศึกษาในระดับประถมเป็นเป้าหมายของรัฐในการจัดการศึกษาที่ตัดขาดการเรียนรู้ออกจากชุมชนให้แคบลง มุ่งพัฒนาในระบบ และจัดหลักสูตรแยกย่อยเป็นรายวิชา ตามมาตรฐานการเรียนรู้ออกตามหลักสูตรที่วิชาเป็นสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระ คือ ภาษาไทย ,คณิตศาสตร์,วิทยาศาสตร์,

สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, สุขศึกษาและพลศึกษา, ศิลปะ, การงานอาชีพและเทคโนโลยี, สุดท้ายคือภาษาต่างประเทศ สาขาวิชาต่างๆต้องการพัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นเลิศทางวิชาการ เพื่อสะท้อนให้ทราบว่าต้องการอะไร ต้องสอนอย่างไร และประเมินผลอย่างไร โดยครูจะมีบทบาทสำคัญมากสำหรับบทบาทแรกในการให้คำตอบกับนักเรียนว่าอะไรคืออะไรถูก “ครู” เป็น “ผู้รู้” ที่มีได้แสวงหาความรู้ด้วยตัวเองแต่อาศัยตำราหรือ “คู่มือ” การสอนที่ได้จัดวางไว้เป็นมาตรฐานหรืออย่างตายตัวเพราะครูใช้ความรู้จากศาสตร์อื่นมาจัดระบบระเบียบใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพและวัยของผู้เรียนครูจึงเป็นเพียงตัวกลาง (Agent) ที่คอยแพร่กระจายความรู้จากตำราสำเร็จรูปให้กับนักเรียนและเป็นเสมือนผู้ขนถ่าย(Delivery) ปรุง(Dispense) แจกจ่ายข้อมูลหรือความรู้ให้กับนักเรียนซึ่งตกอยู่ในฐานะเป็น “ผู้รับ” (กระทรวงศึกษาธิการ ,2551: 8; Page. 1990 : 27-29 อ้างถึงใน นิตรวรรณ องค์กร, 2545: 21)

ผลที่เกิดขึ้นทำให้ครูและนักเรียน ไม่เกิดการเรียนรู้ที่แท้จริงที่จะสร้างนิสัยการใฝ่รู้ที่จะสามารถสร้างจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ที่ดีที่สุดได้ เป็นเสมือนการรอรับวิชาการสำเร็จรูปอย่างเดียวการศึกษาตั้งแต่ระดับประถม ในอดีตการสอนของครูได้แยกเนื้อหาวิชาออกจากกันเป็นเรื่องเฉพาะแต่ละวิชา เช่นคณิตศาสตร์ว่าด้วยการคิดคำนวณตัวเลข วิทยาศาสตร์ว่าด้วยเรื่องพิศวงโลก พิศวงศาสตร์ สรรพสิ่งต้องทดลองด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้นถึงจะเป็นความจริงที่น่าเชื่อถือ เรื่องภาษาต่างๆ ที่เป็นเรื่องไวยากรณ์ การสนทนา ซึ่งปัจจุบันเด็กจะก้าวทันคำนิยามความทันสมัยของการพัฒนาจะต้องรู้ภาษาอย่างน้อยสามภาษา หรือเป็นภาษาที่สามที่จะเป็นความสามารถพิเศษของบุคคลที่จะช่วยในการมีหน้าที่การงานในตำแหน่งที่สูงขึ้นได้ ต่อด้วยวิชาการงานอาชีพที่ส่งเสริมเน้นหนักไปที่เทคโนโลยี จนบางครั้งเด็กตั้งคำถามว่าจะเรียนคณิตศาสตร์สูตรยาก ๆ ไปทำไม การทดลองสาร สารเคมี ก็ไม่ได้มาใช้ในชีวิตประจำวันนั้นเป็นเพราะเด็กมีความคุ้นชินกับวิถีชีวิตชุมชนอยู่อย่างสัมพันธ์กันมาตลอด มีการปฏิบัติสู่การพัฒนาหลักสูตรของเนื้อหาหมาเรื่อยๆ จนเป็นการสร้างความชำนาญเฉพาะทางและสอนกันอย่างเข้มข้นในระดับอุดมศึกษา จะเป็นนักวิทยาศาสตร์ต้องเรียนฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา เป็นต้น ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาเร่งผลิตบัณฑิตในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ ทั้งในรูปของการเพิ่มอัตราการรับ ผู้เรียน การขยายสาขาวิชา การผลิต ปรับปรุงหลักสูตรโดยภาคธุรกิจ เอกชนมีส่วนร่วมพัฒนาผู้เรียนให้ตรงกับความต้องการของตลาดจ้างงาน ทั้งในรูปของการให้ความรู้ทฤษฎี และการฝึกปฏิบัติจริงในโรงงาน ขณะที่สาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ถูกระบุว่ามีปัญหาในเชิงการผลิตที่เกิดความต้องการของตลาดการจ้างงาน(สำนักเลขาธิการที่ประชุมอธิการบดีแห่งประเทศไทย,2530 อ้างถึงใน มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2547: 135) เห็นได้ว่าการจำแนกทางวิชาการขึ้นที่พยายามที่จะแสดงอวดอ้างความรู้ ความสามารถเฉพาะสาขาว่าชัดเจน ถูกต้อง หรือมีประโยชน์และดีกว่าศาสตร์

อื่นๆตามยุคสมัย ฟุโกต์มองว่าเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์อยู่ในตำแหน่งผู้ถูกระทำซึ่งเป็นแบบแผนการจำแนกทางวิชาการ(Scientific classification) ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการเพื่อแยกแยะ(Dividing practicies) แต่ที่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระแก่กัน วิชาการได้ทำให้มนุษย์มีสถานภาพต่างๆ เช่นในทางภาษาศาสตร์มนุษย์กลายเป็นประธานหรือกรรมของประโยค ในทางเศรษฐศาสตร์ มนุษย์กลายเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจ(รัตนา โตสกุล, 2548: 75)

การมีความสัมพันธ์กับอำนาจและความรู้ ที่กระทำต่อร่างกายและส่งผ่านไปยังสังคมกำหนดตัวผู้กระทำ(Active subject)ปัจเจกชนเป็นวัตถุที่อำนาจสร้างขึ้นซึ่งอำนาจที่เข้ามาจัดกระทำโดยตรงกับการศึกษา คือ หนึ่งอำนาจความรู้ที่ในรูปของศาสตร์การศึกษา ที่เรียกว่าวิชาการศึกษา เช่น จิตวิทยาการศึกษา จิตวิทยาแห่งการเรียนรู้ วิชาการสอนเฉพาะต่างๆ การแนะแนว การวัดผล เป็นต้น วิชาเหล่านี้จะเข้ามากำหนดควบคุมวิธีการศึกษาทั้งหมด สองความรู้ที่เป็นสาระวิชา (Subject matter) ความรู้นี้จะกำหนดคุณลักษณะเฉพาะให้กับสาขาวิชาว่าเกี่ยวกับเรื่องอะไร และมีขอบเขตเพียงใด โดยกำหนดตั้งแต่ขอบเขตเนื้อหา ตลอดจนหลักพื้นฐานวิชา และวิธีคิดรวมถึงบุคลิกภาพ สามความรู้เกี่ยวกับวินัยสังคม(Disciplines) เป็นความรู้ระเบียบการอยู่ร่วมกัน เกี่ยวข้องกับทัศนคติ บรรทัดฐาน ค่านิยม ช่วงชั้นที่กำหนดให้สังคม เพื่อจัดระเบียบร่างกายของคน เช่นการกำหนดระเบียบมาตรฐานที่เด็กมีต่อผู้ใหญ่ นักเรียนกับครู ภายใต้อุดมการณ์ความทันสมัย การจัดการกับมนุษย์จึงถูกรอบงออย่างมีประสิทธิภาพ (อุษณีย์ ธโนศวรรย์, 2545: 33)

ดังนั้นระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาคนอย่างแท้จริงแล้วยังไม่เป็นไปเพื่อพัฒนาท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาคเกษตรกรรมดังจะเห็นได้จากสถาบันการศึกษาที่ต้อยอดขึ้นไปจากการศึกษาระบบโรงเรียนก็ไม่ได้มีเนื้อหาหลักสูตรที่ต่างไปจากการเรียนที่เน้นทฤษฎีแต่ยังมุ่งการบริหารจัดการธุรกิจในสังคมอุตสาหกรรมและสังคมบริการมากกว่าสังคมเกษตร ทั้งนี้เพราะการศึกษาจำกัดการเรียนรู้เพียงในห้องเรียนและเรียนรู้ทฤษฎีต่างๆเท่านั้นและเมื่อเป็นเช่นนี้ระบบการศึกษาในปัจจุบันจึงถูกมองว่าไม่มีพลังในการจะแก้ปัญหาสังคมต่างๆได้ (Thomas, 1991 :16)และทำให้ผู้เรียนมองภาพรวมไม่ออกและถูกจัดการให้เป็นอย่างไม่รู้ตัวภายใต้วาทกรรมของการศึกษาที่จะพัฒนาให้เป็นคนในสังคมทันสมัย การเรียนแบบนี้ที่มุ่งหวังให้ต้องเข้าสู่ระบบ ผู้กระบวนการแข่งขันเข้าอุดมศึกษา หรือสถาบันที่มีชื่อเสียงยิ่งเป็นการเปิดโอกาสให้กับพวกธุรกิจทางการศึกษาที่สอนกวดวิชาง่ายยิ่งขึ้น เพราะการสอนในโรงเรียนกวดวิชาสอนให้จำเทคนิคการทำข้อสอบเท่านั้น ไม่ได้มีการเชื่อมโยงกับสังคมแม้แต่น้อยซึ่งการตามแบบแผนดังกล่าวที่เพื่อเข้าสู่ระบบกลไกนั้นแล้วมนุษย์ก็เป็นเหมือนผลผลิตที่ผ่านขั้นตอนการผลิตที่ไม่อาจออกจากวงโคจรดังกล่าวเป็นไปตามแต่ละรุ่นสืบต่อกันเพราะแนวคิดของการแยกส่วน เสริมต่อด้วยการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผลผลิตของการพัฒนาอุตสาหกรรม

การศึกษาตามรูปแบบของรัฐ

การศึกษาเป็นหนทางอันนำมาซึ่งความรู้ความสามารถเพื่อการดำรงชีวิต ในการประกอบอาชีพและเพื่อการรักษาไว้เพื่อให้ความเป็นอยู่ของตนเอง ครอบครัว และสังคมให้ดำรงอยู่อย่างสงบได้ หากการศึกษาเป็นไปสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความต้องการ เศรษฐกิจ สังคม หรือสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละท้องถิ่นของชุมชนนั้นด้วย และในทางกลับกันถ้าการศึกษาไม่เป็นไปอย่างสอดคล้องกันกับสังคมชุมชนนั้นแล้ว ก็ส่งผลกระทบต่อทำให้เกิดปัญหาอื่นเพิ่มขึ้นไม่เพียงแต่จะเป็นการศึกษาที่สูงเปลืองค่า และเกิดปัญหาความยากจนกลายเป็นปัญหาเรื้อรังก็ว่าได้ ซึ่งคนในชุมชนพยายามดิ้นรนด้วยการเรียนให้สูงขึ้นอาจเป็นค่านิยมหนึ่งของผู้ที่สามารถส่งเสียลูกหลานให้เรียนได้ และรัฐเองก็ส่งเสริมมาตลอดเวลา ทำให้เด็กออกมาศึกษาเล่าเรียนในสถาบันต่างๆ มากขึ้น อีกทั้งผู้ใหญ่ ผู้หญิง ผู้ชาย ก็ต้องดิ้นรนหางานเพื่อการส่งเสียลูกหลาน หรือเลี้ยงชีพเลี้ยงครอบครัวโดยการอพยพย้ายถิ่น ออกมาหางานทำนอกชุมชน เหตุผลหนึ่งเนื่องจากการศึกษาที่ผ่านมานั้นได้ให้ความรู้เพียงเบื้องต้นซึ่งไม่อาจช่วยอะไรได้มากต่อการทำงานในพื้นที่อาศัยยังใช้ความรู้ความสามารถที่มีมาพัฒนาตัวเองที่จะสามารถทำงานในชุมชนตัวเองได้ และการศึกษาที่ระดับสูงขึ้นไปของหนุ่มสาวที่จบมาก็ไม่มีงานรองรับในชุมชนจึงต้องออกหางานทำให้ตรงหรือสอดคล้องกับการศึกษาที่สำเร็จมาแล้ว ทำให้เกิดการทอดทิ้งชุมชน ทอดทิ้งคนชราก่อเกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมา

ค่านิยมการส่งลูกหลานให้มีการศึกษาในระดับที่สูงที่หวังซึ่งปริญญาบัตร เป็นการผลิตซ้ำสร้างความรู้ตื้นเขินที่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนให้มีอัตลักษณ์ผู้มีการศึกษาตามเจตจำนงของการศึกษาโดยรัฐที่เป็นไปตามกลไกในการจัดการ ควบคุม ความประพฤติกของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนยอมรับ กระทำตามแบบแผน กฎเกณฑ์ที่โรงเรียนกำหนดซึ่งกระบวนการอยู่ภายใต้การศึกษาที่รัฐควบคุมอยู่ ผลิตผู้เรียนให้อยู่ในฐานะที่จะต้องทำประโยชน์ต่อการพัฒนา เศรษฐกิจและอุตสาหกรรม กฎเกณฑ์ ระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือเทคโนโลยีแห่งอำนาจ เพื่อการตรวจสอบ ควบคุม สอดส่อง กำกับผู้เรียนและจำแนกผู้เรียนด้วยเทคนิคเฉพาะภายใต้การวัดความก้าวหน้าของผู้เรียน มีเครื่องมือคือแบบทดสอบ จัดประเภทผู้เรียนเป็นผู้เรียนดี ผู้เรียนปานกลาง และผู้เรียนที่อยู่ในระดับต่ำ และได้สร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะซึ่งสามารถเข้าถึงอาชีพที่เป็นที่ยอมรับของสังคม ผู้ที่เรียนจบหลักสูตรการศึกษาจะถูกระบบการศึกษาจัดประเภทเป็นผู้มีเกียรติมีการศึกษาสูง มีศักดิ์ศรีมากกว่าผู้ที่ไม่จบการศึกษาหรือมีการศึกษาค่ำ ดังนั้นผู้ปกครองจึงส่งลูกเข้าสถาบันอุดมศึกษามีปริมาณมากขึ้น ออกจากชุมชนเข้ามาเรียนในเมืองมากขึ้น(มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2547: 43-45) ความรู้ที่อยู่ในชุมชนจึงไม่มีผู้รับต่อเพราะการสร้างหรือการผลิตซ้ำที่ส่งเสริมการเรียนในระบบว่าดีกว่า มีศักดิ์ศรี ดูดีกว่าการอยู่ในชุมชนรับความรู้ที่

ไม่มีการการันตีด้วยวุฒิบัตร สิ่งนี้เป็นเทคโนโลยีแห่งอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์แก่ผู้เรียนผ่านการศึกษาโดยใช้อำนาจรัฐในการจัดการควบคุมอย่างแนบเนียนภายใต้การพัฒนาคนพัฒนาสังคมให้ทันสมัย

รัฐได้ใช้อำนาจในการจัดการศึกษาเพื่อหวังการพัฒนาให้อยู่ในความเป็นเอกภาพของรัฐเองที่บ่งบอกว่ารัฐประชาชาติ (Nation-state) หรือบ่งบอกถึงการที่รัฐอยู่เหนือประชาชาติ รัฐเป็นศูนย์กลางและเป็นนามธรรมที่อยู่สูงสุด โดยประชาชาติถูกลดความสำคัญลงเสมอদিনแดนในรูปของประชากร รัฐประชาชาติเป็นผลผลิตของโลกตะวันตก เห็นว่ารัฐเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของชุมชน และมีระดับความสำคัญเหนือปัจเจกบุคคลและชุมชนที่มีความหลากหลายได้หลอมละลายกลายกลืนภายใต้ความเป็นรัฐ ซึ่งแนวคิดที่อยู่ภายใต้แนวคิดตะวันตกนี้ เห็นว่าความแตกต่างหลากหลายยิ่งซับซ้อนมากยิ่งขึ้นจะก่อให้เกิดการไร้เสถียรภาพขาดความมั่นคง นำไปสู่ความแตกแยกวิธีการที่จะทำให้เกิดเอกภาพได้ก็คือ รัฐจะต้องกล่อมเกลากล่อมเมืองให้มีความรู้และความคิด ความเชื่อ ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบฉบับเดียวกัน (หลักสูตร) ซึ่งจัดการอย่างมีระบบและเป็นระเบียบ โดยองค์กรที่มีการจัดตั้งคือ โรงเรียนและวิทยาลัย (ชยอนันต์ สมุทวณิช, 2539: 135-136) เห็นได้ชัดว่ามีการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาตามที่รัฐต้องการ โดยไม่คำนึงถึงความสามารถหรือศักยภาพของท้องถิ่นและกลัวว่าความหลากหลายของวัฒนธรรมชุมชนจะสร้างความลำบากต่อการเป็นเอกภาพของรัฐ และการปกครองที่กำหนดโดยส่วนกลางเป็นที่ตั้ง

เป้าหมายของรัฐในการจัดการศึกษามีอิทธิพลต่อเนื้อหาการเรียนของเด็กให้แคบลงอย่างมาก คิงเด็กออกจากฐานการเรียนรู้แบบเดิม มาเข้าสู่ระบบโรงเรียนที่มีครูเป็นศูนย์กลาง และมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์และการเรียนรู้ในชุมชนเช่นวัด ที่มีอิทธิพลทางด้านจริยธรรม และมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชน ตัดกระบวนการถ่ายทอดค่านิยม วิถีชีวิต การเรียนรู้ระหว่างคนต่างรุ่น และกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน การศึกษาที่หมายถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตทุกด้าน ได้ถูกจำกัดลงเหลือเพียงการเรียนรู้ตามเป้าหมายที่รับต้องการ คือค่านิยม และวัฒนธรรมแบบใหม่ ที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชุมชน และเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพ ในตลาดอุตสาหกรรม การค้า การบริการ หรืองานในเมือง ในขณะที่การศึกษาที่เข้าสู่ตลาดงานจ้างได้นั้น จะต้องเรียนต่อในระดับสูงจากการศึกษาภาคบังคับขึ้นไป คือระดับอาชีวะมัธยม วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย ซึ่งมีเด็กจากชุมชนจำนวนน้อยมากที่มีโอกาสเช่นนั้น การเข้าสู่ตลาดงานจ้างของชาวชนบทส่วนมาก ที่มีการศึกษาเพียงระดับภาคบังคับ จึงมักอยู่ในฐานะของแรงงานไร้ฝีมือ ค่าจ้างต่ำมาก

การศึกษาที่รัฐจัดให้ชุมชนจึงมีบทบาทน้อยก่อให้เกิดการเลื่อนชั้นทางเศรษฐกิจ และสังคมกระบวนการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดในอดีตที่ผ่านมา การศึกษารวมศูนย์อยู่ที่โรงเรียนที่กำหนดการเรียนรู้แบบทางเดียว ครูเป็นผู้คุมห้องเรียน ครูเป็นศูนย์แห่งการเรียนรู้ เชื่อว่าครูคือผู้รู้ อย่างแท้จริงมากกว่าเด็ก เป็นอิทธิพลอำนาจของระบบ อาวุโสของสังคมไทยที่เด็กต้องเคารพผู้ใหญ่ เพราะเชื่อว่าครูเป็นผู้มีความรู้มากที่สุด แล้วให้ครูเป็นผู้ถ่ายทอดแก่เด็ก ด้วยการท่องจำจากการอ่าน การฟัง การวัดผลการศึกษา โดยอาศัยความสามารถในการจำมากกว่าการคิด เริ่มต้นด้วยการศึกษาในระดับประถมศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะความสามารถด้านการเขียนการอ่านการสื่อสารเมื่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเริ่มมีการใช้เทคโนโลยีระดับสูงเพิ่มมากขึ้นกฎเกณฑ์ของความรู้ก็ถูกปรับเปลี่ยนโดยมีการขยายการศึกษามีนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาจากที่เรียน 6 ปี เพิ่มเวลาการเรียนอีก3ปีโดยเรียกว่าการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยให้สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเป็นผู้ดูแลนอกจากนี้ในระดับอุดมศึกษาก็มีการเพิ่มปริมาณการรับผู้เรียนเพิ่มมากขึ้นและมีการขยายสาขาของสถาบันอุดมศึกษาไปสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้นความรู้ที่ผ่านการถ่ายทอดจากสถาบันอุดมศึกษาเป็นความรู้ในระดับวิชาชีพ(Professional)ที่เหมาะสมกับงานในระบบเศรษฐกิจ ค่าตอบแทนของผู้ที่จบการศึกษาในระดับดังกล่าวอยู่ในระดับสูงดังนั้นด้วยระบบงานค่าตอบแทนการมีสถานภาพทางสังคมสูงทำให้สมาชิกของสังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเข้ารับการศึกษาในระดับสูงเพิ่มมากขึ้นทุกปี (อุทัย คุลเกษมและอรศรีงามวิทยาพงศ์, 2540 : 61-63 ; มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2547:36)

แรงผลักดันสำหรับการศึกษาโดยส่วนใหญ่ก็คือการรับใช้ระบบ กล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า ครูทั้งหลายจะไม่ได้สอนในสิ่งที่เชื่อว่าเป็นความมีคุณค่าแก่ความเจริญของงานของเด็ก หรือไม่ได้หมายความว่า สิ่งที่ครูสอนจะไม่ได้มีคุณค่าในตัวเองเสียเลย และก็ไม่ได้ปฏิเสธว่าเด็กอาจจะมีความกระตือรือร้นที่จะสนใจขนขวายหาความรู้ ด้วยความกระหายใคร่รู้ของเขาเอง แต่สภาพที่ครอบคลุมการเรียนการสอนอยู่นั้น เป็นสภาพของการเตรียมเยาวชน ให้เข้าไปสู่สังคมที่แก่งแย่งแข่งขัน โรงเรียนเป็นที่ที่จะให้พวกเขา จะได้รับทัศนคติ ความรู้และคุณสมบัติอันเหมาะสมที่จะเข้าไปทำงานในระบบได้(อดัม เคล แพลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู, 2546: 40)

การศึกษาดมระบบเป็นกฎเกณฑ์ รูปแบบและค่านิยมที่ว่าด้วยการศึกษาที่เด็กและเยาวชนต้องเข้าเรียนแต่การเรียนตามระบบดังกล่าวไม่เพียงแต่มุ่งสู่การแข่งขันยังเป็นการแยกความสัมพันธ์ความสนิทสนมของเด็กออกจากการเรียนรู้จากผู้ใหญ่และผู้รู้ในชุมชนถึงการดำรงชีวิต การรู้จักมักคุ้น การพึ่งพาอาศัย ทำให้เด็กขาดการคิดอย่างบูรณาการของการดำรงชีวิตแบบชุมชน และการเรียนตามระบบเป็นการเรียนรู้ ที่มีหลักสูตรสำเร็จรูปเหมือนกัน เน้นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง ที่ครูเป็นศูนย์กลางก็มีให้เห็นชัดเจนทุกระดับการศึกษา แม้ทุกส่วนจะพยายาม

กระตุ้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองมากเพียงใดก็ตาม แต่การเรียนรู้แบบท่องจำ และประเมินผลด้วยการนำสิ่งที่จำได้ไปสอบ ใครจำได้มากหมายถึงได้คะแนนระดับดีเยี่ยมกว่าคนที่จำได้น้อย ยังใช้เกณฑ์นี้อยู่ในระบบโรงเรียนเพื่อหวังจะให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียนอยู่ในระดับสูง จนมองข้ามความแตกต่างของความสามารถของคนมุ่งแต่จะให้ เป็น ให้เก่งในทางเดียว เหมือนกันหมดและส่งผลต่อเนื่องถึงการศึกษาต่อที่ใช้คะแนนเป็นเกณฑ์ ซึ่งบางครั้งความพอใจอยากเรียนหรือเหตุผลที่เรียนมาเพื่อชุมชนมีค่าน้อยกว่าค่านิยมบริโภคของสังคม ทำให้ส่งผลต่อการให้คุณค่าความหมายแก่ความรู้ของชุมชน หรือความเป็นอัตลักษณ์หรือตัวตนของความรู้ภูมิปัญญาในชุมชนอ่อนด้อยลงตามการพัฒนาของกลุ่มตรงข้าม การศึกษาที่เป็นไปตามเป้าประสงค์ของรัฐ จึงเป็นการให้เพื่อหวังผลการพัฒนาความรู้แบบสมัยใหม่ที่กำลังสร้างความอ่อนด้อยให้กับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ทุกขณะ

ความรู้ภูมิปัญญาที่มีหลากหลายพึ่งพาตัวเองได้ ถูกทำให้อ่อนแอลงภายใต้การ แข็งแกร่งของกลุ่มตรงข้ามที่เป็นกระแสหลักของการพัฒนา หรือเป็นเป้าหมายหลักโดยมีเครื่องมือ รอบด้านที่เสริมหนุนให้ เป็นไปตามวัฏจักรดังกล่าว นั่นคือการพัฒนาที่ให้การศึกษาค้นคว้า ทั้ง โครงสร้างและสถาบันในชุมชนมีทั้งรูปแบบชั่วคราวคือผ่านโครงการต่างๆที่เข้ามาในชุมชน และถาวรเช่นการพัฒนาให้การศึกษานี้เน้นพัฒนาเศรษฐกิจหรืออุตสาหกรรมทำให้เกิดความอ่อนด้อย ของภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สามารถใช้ในการพึ่งตนเองได้ เห็นได้จากการศึกษาที่ศิริพงษ์ พรหมรัย และคณะ ได้สรุปบทเรียนการทำงานโครงการบ้านจุ่มเมืองเย็นปี 2546 ดังนี้

ความสามารถในการพึ่งตนเองลดลงทุกด้านความสามารถในการพึ่งตนเองที่มี เกือบทุกด้านในอดีตถูกทำลายลงสิ้นด้วยกระบวนการพัฒนาที่เน้นการทำให้ทันสมัยต้องพึ่งพา ภายนอกทุกเรื่องไม่ว่าจะเป็นปัจจัยสี่ที่จำเป็นในการยังชีพหรือแม้กระทั่ง ความรู้ภูมิปัญญาที่จะ นำพาตนเองไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแต่หวังหาความสุขยิ่งหากกลับยิ่งหนีหายเนื่องด้วยกระแสการ พัฒนาประเทศแบบทุนนิยมที่ส่งเสริมการบริโภคอย่างเกินพอดีที่สร้างความต้องการเทียมเกิดขึ้นจน เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คน ทำให้ความสัมพันธ์ได้ลดถอยลงทุกด้านในอดีตชุมชนมีแบบแผน ความสัมพันธ์อย่างหลากหลายเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ปัจจุบันความสัมพันธ์ต่างๆที่มีอยู่อย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ใน ครอบครัวเครือญาติเพื่อนบ้านชุมชนเครือข่ายมลายหายไปจนแทบหมดสิ้นผู้คนต่างคนต่างอยู่ มากขึ้น เมื่อต่างคนต่างอยู่ปฏิสัมพันธ์ในชุมชนก็เกิดน้อยครั้ง เวทีการสร้างสรรค์แก้ไขปัญหาก็กไม่มี จน ส่งผลต่อความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกันของชุมชนหายไปจากการถูกกระทำจาก ภายนอกมาเป็นเวลานานชุมชนต้องทำตามความต้องการของภายนอกโดยไม่ต้องทราบเหตุผล ปัญหาของชุมชนกลายเป็นปัญหาของรัฐราชการ การแก้ปัญหาจึงมาจากรัฐราชการชุมชนอยู่แบบ

ไม่ต้องคิดวิเคราะห์ปัญหาใดๆแม้ปัญหานั้นจะเป็นปัญหาของชุมชนเองเพราะมีคนคิดแทนให้หมด ซึ่งแต่เดิมเมื่อชุมชนมีปัญหาชุมชนก็จะหาทางออกในการแก้ไขปัญหากลางใต้ระบบความเชื่อระบบคุณค่าและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่ได้รับการสั่งสมจนเป็นความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนจนทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขดังนั้นความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ถือเป็นอัตลักษณ์เป็นตัวตนของชุมชนจึงหดหายไปความรู้ทักษะในการคิด วิเคราะห์และการเรียนรู้สำหรับการแก้ปัญหาจึงถูกทำลายลงไปเรื่อยๆจนแทบหมดไปจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาซึ่งถูกกำหนดจากส่วนกลางแบบบนลงล่างทำให้ชุมชนเป็นผู้ถูกกระทำเสมอมา (มงคล พนมมิตร, 2551: 2)

ลักษณะดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงไปจากการพัฒนา ทั้งๆที่ชาวบ้านนั้นมีความรู้ที่สามารถช่วยเหลือและพึ่งพาตัวเองได้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานที่สร้างสมภายใต้การให้การศึกษาและการพัฒนาที่รัฐพยายามใส่ให้รอบด้านแก่ชุมชน อำนาจทางสังคมภายนอกเป็นผู้กระทำให้ชาวบ้านมีค่าน้อยลง ทั้งอัตลักษณ์ของชาวบ้านเองที่มีภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนก็เริ่มหายไปเรื่อย ๆ พร้อมกับ อัตลักษณ์ที่มีทั้งระดับปัจเจก(Individual Identity) และอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ซึ่ง Aun Dundes มองว่ากลุ่มชาวบ้านหรือกลุ่มของประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะต้องมิลักษณะร่วมอย่างเดียวกันอย่างน้อยที่สุดหนึ่งอย่าง ซึ่งลักษณะร่วมกันจะเป็นอะไรก็ได้ เช่น อาชีพ ภาษา ศาสนา ฯลฯ แต่สิ่งที่สำคัญคือกลุ่มที่มีลักษณะร่วมกันนี้จะต้องมีประเพณีบางอย่างซึ่งเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มของตัวเองโดยสมาชิกของกลุ่มไม่จำเป็นต้องรู้จักสมาชิกอื่น ๆ ทั้งหมด แต่เขารู้ว่าประเพณีอย่างนั้นเป็นประเพณีของกลุ่มตน ประเพณีเฉพาะของกลุ่มคืออัตลักษณ์ที่ทำให้กลุ่มมีเอกลักษณ์ของตัวเองที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ (ผ่องพันธ์ มณีรัตน์, 2525 อ้างถึงใน เสกสรร สรรสรพิสุทธ์, 2546: 29)

ดังนั้นกระบวนการพัฒนาโดยทำให้การศึกษาตามแบบรัฐที่หวังการพัฒนาหรือการเข้ามา ความอ่อนด้อยของภูมิปัญญาถูกระบวนการพัฒนาด้วยการให้การศึกษาของสังคมเช่นระบบโครงสร้างการพัฒนาที่ ผ่านสถาบันเป็นบริบทการพัฒนาแบบใหม่ที่พยายามเข้ามาซ้อนทับและทำให้อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาอ่อนด้อยลง ในแง่ว่าทศวรรษการพัฒนาแบบผ่านระเบียบกฎเกณฑ์ ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีการศึกษาแบบแยกส่วนความรู้วิชาการ หรือเชี่ยวชาญเฉพาะแขนง รวมถึงเน้นระบบการแข่งขันมากกว่าการช่วยเหลือ การศึกษาในโรงเรียนมีมิติของการสร้างวินัย(Discipline) ที่เหมาะสมกับสมาชิกรุ่นต่อไป ผู้เรียนถูกรอบงำ ความรู้ผนวกกับวินัยแบบทางการ ความรู้จึงเป็นอำนาจที่รอบงำแบบไม่รู้ตัว ครุกับศิษย์ดำรงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน มีผู้รู้หนังสือ และผู้ไม่รู้หนังสือเป็นวาทกรรมการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนที่มีกิจกรรมคือ การสร้างความรู้คือการก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในการควบคุมสรรพสิ่งให้เป็นสถาบันโรงเรียน ทำให้การแสวงหาความรู้กระทำได้เฉพาะโรงเรียน จนการศึกษาคือโรงเรียน โรงเรียนคือ

การศึกษา ภาษาที่ใช้ก็เฉพาะเจาะจงมากขึ้น และรวมถึงวาทกรรมของอำนาจในการศึกษาได้ทำผ่านวินัย ที่ควบคู่ไปกับการก่อตัวและพัฒนาของสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน โรงงาน กองทัพ การจัดการกับประชาชนมิได้มีเพียงความรุนแรง แต่ใช้วินัยจัดการระดับลึกซึ่งต้องประสานด้วยกัน 3 ปัจจัยคือ อำนาจอธิปไตย วินัย และรัฐบาล (ศรีชัย พรประชาธรรม, 2547: 47)

ความหมายของการศึกษาได้ถูกสร้างให้เป็นวาทกรรมหลักของสังคมไปแล้วว่า คนสมัยใหม่ต้องมีการศึกษาที่ผ่านระบบโรงเรียน โดยนิยามคนที่มีการศึกษาคือผู้ที่ผ่านระบบสถาบันมีใบประกาศนียบัตรยืนยัน ซึ่งเป็นความรู้คนละชุดกับความรู้ภูมิปัญญาที่มาผลิตชุดความจริงอีกอย่างให้แก่สังคมของภูมิปัญญาภายใต้อำนาจการจัดการที่สั่งได้เพราะได้เข้าไปอยู่ภายใต้กระบวนการนั้นซึ่งก็คือสถาบันที่เรียกว่าโรงเรียน พูโก้กล่าวถึงมโนทัศน์เรื่องอำนาจและความรู้ให้เห็นว่าความเป็นปัจเจกเป็นผลของวาทกรรม(Discourse) และปฏิบัติการทางวาทกรรม(Discourse practice) โดยให้ความหมายวาทกรรมว่าเป็นการผลิตความหมายเกี่ยวกับความจริงในเรื่องต่างๆ ซึ่งหมายรวมถึงการผลิตชุดของความรู้กฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติทางสังคม การมีสถาบันทางสังคมและการปฏิบัติทางสังคมที่ต่อเนื่องมาจากความรู้ที่ สำคัญก็คือการเปลี่ยนแปลงให้คนนิยามตนเองตามความรู้ที่ถูกผลิตออกมา และอำนาจหมายถึงกระบวนการทางประวัติศาสตร์สังคมที่สถาปนา “อาณาจักรแห่งความจริง”(Regime of truth) ชุดใดชุดหนึ่งขึ้นมา เช่น ความจริงเกี่ยวกับคนบ้า หรืออาการที่ถูกจัดเป็น “ความผิดปกติทางเพศ”ความจริงเหล่านี้จะนำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคมมากมายทั้งระดับมหภาคและจุลภาค เป็นผลแห่งการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของเขากายในอาณาจักรแห่งความจริงนั้น(Subject positions) (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 51)ทำให้เกิดปฏิบัติการแบ่งประเภท (Dividing practice) สามารถประสบความสำเร็จในการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่มนุษย์เกิดขึ้นจากเทคนิคของการแบ่งแยกภายในตัวเรากับการแบ่งแยกตัวเราจากผู้อื่นอัตลักษณ์จึงถูกสร้างจากฐานคติของความเหมือน (Similarity) และความต่าง(Difference) แล้วแบ่งแยกมนุษย์ออกเป็นประเภทต่างๆเช่นคนบ้ากับคนจิตปกติกคนป่วยกับคนมีสุขภาพแข็งแรงคนเลวกับคนดีหรือคนพิการกับคนปกติ เป็นต้น

ตามลักษณะดังกล่าวนี้ผู้วิจัยเห็นว่าอัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์อีกอันหนึ่งซึ่งเป็นผู้ตรงข้ามเสมอระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามจึงเป็นแหล่งสำคัญในการสร้าง อัตลักษณ์เพราะการใช้คำที่ตรงข้ามนั้นมักถูกให้นำหนักที่แตกต่างกันเสมอจนทำให้องค์ประกอบหนึ่งในคู่ขัดแย้ง (Dichotomy) ถูกทำให้มีคุณค่าหรือมีอำนาจมากกว่าองค์ประกอบอีกอันหนึ่งเสมอ ดังนั้นการเข้าใจวิถีทางในการกำหนดขอบเขตของความต่างจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อความเข้าใจในเรื่องอัตลักษณ์เพราะความต่างเป็นสิ่งที่กำหนดขอบเขตของอัตลักษณ์หนึ่งจากอัตลักษณ์อีกอันหนึ่งจนทำให้การกำหนดขอบเขตของความต่างกลายเป็น

องค์ประกอบที่สำคัญของระบบการจัดประเภทให้แก่สรรพสิ่ง (Woodward 1997, 30 , 36 อ้างถึงใน จิตติมา เจือไทย, 2551 :16) ผู้รู้ทางภูมิปัญญาที่เช่นเดียวกันเมื่อเข้ามาสู่ระบบโรงเรียนการถูกจัดแบ่ง ขั้วของความแตกต่างก็ปรากฏเห็นภาพมากขึ้น ว่าอยู่คนละขั้วที่ตรงข้ามกับโครงสร้างความสัมพันธ์ ดังกล่าวเป็นผู้มีการศึกษาดำกับผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่มีการปฏิสัมพันธ์ หรือปฏิสังสรรค์กับระบบการศึกษาแบบวิชาการสมัยใหม่ซึ่ง Kath มองว่า อัตลักษณ์ถูกก่อตัวขึ้น โดยผ่านการปฏิสังสรรค์ ระหว่างบุคคล บุคคลหนึ่งๆ จะมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย และเมื่อบุคคล ยอมรับอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งในช่วงเวลานั้นมันจะมีกระบวนการที่แตกต่างกันในการแทนที่ ในขณะที่บุคคลทำการกำหนดตำแหน่งของตัวเอง(และถูกกำหนดตำแหน่ง)ใน โลกทางสังคม กระบวนการเหล่านี้ได้คำนึงถึงจุดเน้นที่ความหลากหลายของอัตลักษณ์ที่เท่าเทียมกับการตั้งคำถาม ว่าอัตลักษณ์ทั้งหลายนี้ได้เชื่อมโยงกับสังคมที่เราอาศัยอยู่อย่างไร การมุ่งเป้า(Casting) ไปที่ ความสำคัญต่อมุมมองทางสังคมของอัตลักษณ์จะนำเราไปสำรวจโครงสร้างต่างๆ ผ่านชีวิตของเรา ที่ถูกจัดการ(Organized) อัตลักษณ์ต่างๆ ของเราถูกจัดเข้ามาแทนที่(Shaped) ด้วยโครงสร้างต่างๆ ทางสังคมที่เราก็ได้มีส่วนร่วมในการก่อตัวอัตลักษณ์ของเราเองด้วยเช่นกัน(พิศิษฐ์ คุณวโรตม์, 2545: 6)

ดังนั้นกลายเป็นอัตลักษณ์อีกลักษณะที่เข้ามาแทนที่ซึ่งที่เป็นตัวตนอันแท้จริงของ ภูมิปัญญาจึงเป็นผู้ที่ถูกทำให้เกิดอัตลักษณ์แบบอื่นเข้ามาแทนที่เมื่อมีการปฏิสังสรรค์ภายใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และสังคมที่เป็นกฎเกณฑ์ แบบแผนที่มีรูปแบบที่น่าเชื่อถือกว่าการ พึ่งพาหรือความสัมพันธ์แบบธรรมชาติหรือที่เป็นความสัมพันธ์แบบชาวบ้าน ซึ่งลักษณะที่ถูกสร้าง ให้อ่อนด้อยหรือถูกทำให้อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่มีค่านั้นเป็นเรื่องขายขอบไปจึงอยู่ภายใต้ อุดมการณ์การพัฒนาตามเป้าประสงค์ของรัฐ โดยผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน

การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน

ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิตของผู้คนในอดีตมาช้านาน อย่างมีศักดิ์ศรีพึ่งพาตัวเองได้ที่ใช้กันชุมชน มาสู่การมีพื้นที่ใหม่ซึ่งมีที่ยืนผ่านระบบการศึกษาใน โรงเรียนภายใต้เงื่อนไขของหลักเกณฑ์และการจัดระเบียบของการศึกษา การให้พื้นที่ความรู้ ภูมิปัญญา ครูภูมิปัญญา หรือชาวบ้านผู้รู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในชุมชนได้ถ่ายทอดความรู้มีส่วนร่วม ในระบบโรงเรียนถึงแม้ว่าความเป็นจริงส่วนหนึ่งเป็นแค่เป็นเพียงส่วนเล็วหนึ่งเท่านั้นตามที่ได้ เสนอมาแล้วในส่วนที่สองข้างต้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการจัดการศึกษาของระบบโรงเรียนได้ทำให้ ความรู้ภูมิปัญญามีอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนไป และการศึกษาครั้งนี้จะเผยให้เห็นถึงการสร้างอัตลักษณ์ ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ผ่านระบบการศึกษาของระบบ โรงเรียนถึงแม้ว่าการให้ความสำคัญ

หรือกระบวนการในภาคปฏิบัติการจะเป็นลักษณะแค่ความเป็นส่วนเสี้ยวหนึ่งของภูมิปัญญาเท่านั้น ไม่ได้แสดงออกถึง อัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรือตัวตนของภูมิปัญญาแท้ตัวตนของความรู้ภูมิปัญญาเหมือนอดีตที่ใช้ในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าหรือที่ยังคงมีค่าอยู่ในปัจจุบันอันเป็นวิถีชีวิตควบคู่กับการเรียนรู้อยู่ตลอดมา มีความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณี คุณธรรม

เนื่องด้วยการสร้างสรรค์ในการใช้ภูมิปัญญาในพื้นที่ของโรงเรียนมีลักษณะขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับอิทธิพลภายนอกทั้งการแบ่งศาสตร์ความรู้ การมองแบบลดส่วน ทดลอง ควบคุมปัจจัย หรือเป็นเรื่องวิชาการทางการ ซึ่งแตกต่างกับการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการดำรงอยู่ตามแบบของการใช้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนที่เป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง รวมถึงผลที่เกิดจากการสร้างความรู้ของระบบโรงเรียนที่มีต่ออัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนว่าระบบความรู้จากการถูกสร้างผ่านโรงเรียนแตกต่างกันกับการสร้างสรรค์ความรู้ในแบบที่เป็นความรู้ของชุมชน แต่การพยายามสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ของภูมิปัญญา ก็ไม่ได้หมดไป วิธีที่มีคุณค่ายังปรากฏให้เห็น จะพยายามเผยให้เห็นถึงกระบวนการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์แห่งภูมิปัญญาภายใต้พื้นที่ที่ต่างกันในเรื่องอุดมการณ์หรือแนวทางการปฏิบัติที่มีกฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผน หรือบนฐานคิดคนละแบบ ดังนั้นการมองเพื่อให้เห็นการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือเพื่อให้เห็นความรู้ความจริงดังกล่าวจึงเสนอผ่านประเด็นดังนี้

การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้อุดมการณ์ความรู้วิชาการในระบบโรงเรียน

จากการปฏิรูปการศึกษาได้มีการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษาเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการศึกษาที่มุ่งเน้นให้การกระจายอำนาจและการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการที่สอดคล้องกับชุมชนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ.2545 มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดีมีความสามารถและอยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุขที่ เร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาโดยยึดคุณธรรมนำความรู้ ขยายโอกาสทางการศึกษาของประชาชนให้กว้างขวางและทั่วถึง จัดการการศึกษาจะเน้นการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและท้องถิ่น ตามที่ปรากฏในมาตราที่ 39 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ว่าให้กระทรวงกระจายอำนาจในการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้านวิชาการงบประมาณ การบริหารงานบุคคลและการบริหารทั่วไปยังคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

การกระจายอำนาจการศึกษาได้มุ่งให้เกิดความร่วมมือในการตัดสินใจของผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และชุมชนให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการศึกษาให้มากที่สุด ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการบริหารงานของตนเอง และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นในรูปแบบคณะกรรมการสถานศึกษา โดยตามที่กระทรวงศึกษาที่มีการปฏิรูปการศึกษา มีแนวคิดการปฏิรูปการศึกษาโดย ยึดโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจ(School-based decision making) เป็นแนวคิดที่มุ่งให้โรงเรียนมีอิสระในการตัดสินใจด้วยตนเองโดยยึดประโยชน์ที่เกิดกับผู้เรียนเป็นสำคัญ คำนี้ถึงการมีส่วนร่วมและการร่วมคิดร่วมทำ(Participation and collaboration) การศึกษาเป็นเรื่องของสาธารณชน มิใช่การรับผิดชอบของใครฝ่ายใดฝ่ายเดียวอีกต่อไป มีการกระจายอำนาจ (Decentralization)เป็นการคืนอำนาจการจัดการศึกษาให้กับผู้ที่อยู่ใกล้ชิดเด็ก(ผู้เรียน) ได้แก่ โรงเรียน ผู้บริหารการศึกษา ครูและชุมชน เป็นความเชื่อที่ว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการศึกษาหรืออยู่ใกล้ชิดเด็กจะสามารถจัดการศึกษาได้ดีที่สุด ตรงตามความต้องการของผู้เรียนและชุมชนอำนาจการตัดสินใจควรอยู่ในระดับปฏิบัติคือ สถานศึกษา ภารกิจที่ตรวจสอบได้ (Accountability) ต้องมีการกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบและ ภารกิจของผู้บริหาร ครู อาจารย์ บุคลากรทางการศึกษาและชุมชนอย่างชัดเจน และภารกิจเหล่านี้จะต้องสามารถตรวจสอบความสำเร็จ ได้ เพื่อเป็นหลักประกันคุณภาพการศึกษาให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2550 : 1-2; อุทัย บุญประเสริฐ, 2542:3)

อุดมการณ์และความคาดหวังต่อการร่วมกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางการศึกษาที่จะให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับชุมชนหรือความต้องการของผู้ปฏิบัติงาน และผู้ที่เกี่ยวข้องเมื่อการกระจายอำนาจทางการปกครองสู่ภาคการปฏิบัติในระดับล่าง ภาพที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่งคือผู้ที่ จะเข้ามาเป็นบทบาทของผู้มีส่วนร่วมของชุมชนคือผู้รู้ในภูมิปัญญาที่จะเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ และมีการนำเข้าสู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เข้ามาสอนในระบบ โรงเรียนนั้นเป็นผลพวงจากนโยบายการกระจายอำนาจให้ชุมชนหรือชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา แต่การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในเรื่องของการนำเอาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในระบบโรงเรียนมีอำนาจหรืออุดมการณ์บางอย่าง ที่บังคับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีวิถีการถ่ายทอดและการสร้างสรรค์ความรู้จากฐานคิดที่ต่างกับความรู้ในโรงเรียน ภูมิปัญญามีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นรอบตัว ทั้งธรรมชาติ และผู้คน เป็นกระบวนการที่จะนำมาใช้ได้จริงๆ ไม่สำเร็จรูปเหมือนความรู้ในโรงเรียน แต่ความรู้ภูมิปัญญามีกระบวนการที่แฝงเร้นด้วยคุณค่ามากกว่าแค่การรวบรวมความรู้ได้คล่องที่เรียกว่า“สมอง”เท่านั้น

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เข้ามาอยู่ในระบบโรงเรียน โดยเฉพาะเมื่อประเด็นการสอนภูมิปัญญา จึงเป็นแบบการมีส่วนร่วมที่ยังแบบชายขอบและแบบบางส่วนยังไม่สมบูรณ์เต็มที่เพราะอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับและอำนาจของความรู้ที่เหนือกว่าที่ถูกสร้างขึ้นโดยวาทกรรมการศึกษาแบบสมัยใหม่ หากเหมือนโยบาย การจัดการของการศึกษานั้นได้แบ่งแยกการศึกษาออกเป็นส่วนเล็ยวมากกว่าการบูรณาการหรือมองภาพแบบองค์รวม กระบวนการนี้ทำให้ตัวผู้เข้ามามีส่วนร่วมเช่นชาวบ้าน ผู้รู้ภูมิปัญญานั้นซึ่งยังถูกทำให้มีค่าด้อยกว่าผู้ที่จบการศึกษาในระบบ และถูกตีตราว่าชาวบ้านเหล่านั้นมีความรู้ น้อย ไม่ว่าความรู้เรื่องวิทยาการใหม่ๆ สร้างความเป็นอื่นให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น และหลักการนโยบายทางการศึกษาที่มีมาใหม่ ตลอดเวลาจึงทำให้มีอำนาจการกดทับทางความรู้ที่มากกว่าด้วยเกณฑ์ความทันสมัยมองครุภูมิปัญญาที่ถูกมองว่าไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ จัดการได้ไม่ดีพอ ทำให้อัตลักษณ์ภูมิปัญญาและตัวของครุภูมิปัญญาไม่สามารถโดดเด่นเท่าข้าราชการ หรือความรู้ทางการซึ่งมีอำนาจผ่านโครงสร้างทางสถาบันที่ให้การศึกษาที่เชื่อมโยงนโยบายการเมืองทางหนึ่งทีคิดถึงวัฒนธรรมการแจกจ่ายความรู้ให้แก่คนในสังคม และชนชั้นทางเศรษฐกิจ กลุ่มอาชีพ กลุ่มวัย กลุ่มที่มีอำนาจต่างกัน ไปการศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองเศรษฐกิจ บรรจุไว้ในพื้นที่ของโรงเรียน ที่ผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางชนชั้นทางสังคมอุตสาหกรรมในโรงเรียน ความรู้หลักสูตรการสอน คล้ายเป็นการจัดระบบโรงเรียนและการสร้างระบบความเข้าใจในการเลือกสรร การใช้ การแยกช่วงทางเศรษฐกิจ ทางสังคม ระบบการศึกษาจึงเน้นประสิทธิภาพโรงเรียนแบบ ปัจจัยป้อน-ผลผลิต จึงมีการให้นักเรียนบางคนรู้บางเรื่องของความรู้ได้ และทำการตีตราว่าเป็นผู้เข้าใจประยุกต์วิทยา (Apple, 1979 : 14-17) ผู้เรียนหรือนักเรียนจึงจะสามารถใช้ความรู้ดังกล่าวที่ถูกถ่ายทอดได้อย่างชอบธรรมได้ดีกว่า

การแจกจ่ายความรู้ผ่านสถาบันนั้นก็คือสถาบันการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือแม้แต่การจัดการแก้ปัญหาในโรงเรียนและชุมชนตัวเอง เป็นอำนาจเชื่อมโยงที่แนบเนียน แยกย่อยผ่านการจัดระเบียบ กฎเกณฑ์ของโรงเรียนที่มีการจัดระเบียบ ซึ่งฟูโก้ได้เสนอเกี่ยวกับการสร้างความเป็นองค์ประฐานให้แก่มนุษย์ก็คือ“เทคนิคของการจัดระเบียบวินัย” (Technology of Disciplinary) ที่ถูกสร้างผ่านโครงสร้างหรือสถาบัน ซึ่งเป็นเสมือนฟันเฟือง (Gear) ที่ทำให้ร่างกายของมนุษย์อ่อนสอนง่าย (Docile) และลดการต่อต้านอำนาจลงดังนั้นวินัย (Discipline) จึงเป็นเสมือนเทคนิคของอำนาจที่ทำให้เห็นว่าการสร้างอัตลักษณ์ของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นจากการใช้อำนาจในการบีบบังคับหรือครอบงำแต่อัตลักษณ์ของมนุษย์เกิดขึ้นจากการใช้อำนาจในเชิงสร้างสรรค์ซึ่งเป็นอำนาจที่อ้างอิงกับแบบแผนอันถูกต้องเป็นธรรมชาติเป็นไปตามกฎเกณฑ์และเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่ในตัวเอง วินัยจึงเป็นการเมืองของรายละเอียดที่เกิดขึ้นในร่างกายมนุษย์ (Political Anatomy of Detail) ที่ถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตปกติในสังคมและกลายเป็นเป้าหมายในตัวมัน

เองจนเข้ามากำหนดลักษณะความต่างของแต่ละบุคคล ความต่างเหล่านี้จึงถูกทำให้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของความเป็นปัจเจก (Individualization) และทำให้การจัดแบ่งสถานภาพทางสังคม (Social Status) ของปัจเจกเป็นไปอย่างชอบธรรม (Fairclough. 1992 : 52 ;Ibid. 2002 : 36 ; Foucault. 1979 : 139อ้างถึงใน จิตติมา เจือไทย ,2551:17)

การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญา โดยวินัยที่ผ่านการสร้างสรรค์ของสถาบัน หรืออุดมการณ์วิชาการที่ทันสมัยได้หล่อหลอมผู้เรียนหรือนักเรียนให้เป็นตามระบบของโครงสร้าง มาตลอดเวลา เมื่อมีสมาชิกใหม่เช่นชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ความกลมกลืนและการสร้างอัตลักษณ์ ใหม่ที่จะสวมทับอัตลักษณ์ภูมิปัญญาจึงอยู่ภายใต้การจัดระเบียบของการศึกษาของระเบียบวินัย ภายใต้โครงสร้างสถาบันที่ชาวบ้านที่เข้าไปมีส่วนร่วมก็อยู่ภายใต้สิ่งนั้นด้วยซึ่งการเป็นไปของการศึกษาในระบบที่ใช้อำนาจและโครงสร้างสถาบันข้างต้นก็สืบเนื่องมาจากแนวทางการพัฒนา เศรษฐกิจสังคมแบบทันสมัยที่กลายเป็นวาทกรรมหลักที่ทำให้เห็นการแบ่งขั้ว 2 ขั้วต่างกัน มีการจัดระเบียบสังคมโลกขึ้นมีประเทศพัฒนา กับประเทศด้อยพัฒนา ผู้มีการศึกษากับผู้ไม่มีการศึกษา แสดงให้เห็นถึงการแบ่งขั้วความแตกต่างที่ตรงกันข้าม มองที่การจัดระเบียบการศึกษาดังกล่าวจึง อยู่ภายใต้การจัดให้อยู่เป็นคู่ตรงข้ามเช่นกัน เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญที่ต่างกันของทั้งสอง ในรูปแบบการศึกษาที่เป็นเรื่องวิชาการน่าเกรงขาม จึงมีผู้ไม่รู้หนังสือหรือผู้ที่ไม่ได้ผ่านการ ศึกษาในระบบโรงเรียนก็มีค่าด้อยกว่าผู้รู้หนังสือหรือที่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนและ หากมีการงานทำที่สูงทางฐานะทางสังคมก็มีค่ายิ่งขึ้นเป็นคู่ตรงกันข้าม นี่คือนวาทกรรมทางการศึกษา ของสังคมยุคพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือการเป็นสังคมทันสมัยใหม่

อุษณีย์ ธโนศวรรย์ (2545: 101) ได้ชี้ให้เห็นว่าการให้ความสำคัญของสติปัญญา เป็นเรื่องของความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ ที่ถูกกำหนดด้วยวาทกรรมทางการศึกษา ที่เข้ามากำกับ ตลอดช่วงการดำเนินชีวิต ตั้งแต่การกำหนดช่วงอายุ ของการเข้ารับการศึกษาในระดับ ต่างๆ การกำหนดทักษะความรู้ ความเชี่ยวชาญ ในการเข้าสู่งานอาชีพ และการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ โดยความรู้เหล่านี้จะเข้าไปกำหนดความคิดความเชื่อ อันเป็นฐานแห่งการมองโลก โดยมี สถานศึกษา ครู อาจารย์ เป็นผู้รับรองระดับความรู้ทักษะความเชี่ยวชาญนั้นส่วนระเบียบวินัยถูก กำหนดด้วยระเบียบ กฎหมาย จารีต การจัดประเภท นิยาม คำอธิบายต่างๆ รวมทั้งการกระทำและ พฤติกรรมของมนุษย์ การจัดกระทำเป็นกระบวนการหรือชุดของวาทกรรมเช่นนี้จึงเป็นการเข้ามา ควบคุม กำกับหรือจัดกระทำกับร่างกายมนุษย์โดยตรง ลักษณะการแบ่งขั้วตรงข้ามจึงส่งต่อการ แบ่งความรู้ที่จะช่วยในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน คือความรู้ทันสมัย ความรู้วิทยาศาสตร์ กับความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ได้ทำให้ถูกมองว่าภูมิปัญญามี ค่าน้อยลง เพราะไม่มีคุณประโยชน์ต่อระบบการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ทันสมัยไม่เอื้อต่อการ

ผลิตที่มีจำนวนมาก ๆ หรือผลผลิตที่ออกมาเหมือนกันในเวลาแค่นี้หรือไม่ก็หน้าที่ หรือรุ่นการผลิตในแต่ละช่วงเวลา ไม่เอื้อต่อการส่งออกต่างประเทศที่ต้องพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก ผลดังกล่าว ความรู้ภูมิปัญญาจึงถูกเบียดขับออกนอกกรอบ และส่วนหนึ่งก็อยู่ภายใต้การศึกษาของโรงเรียน สวมทับความรู้ของชาวบ้านทำให้อัตลักษณ์แห่งภูมิปัญญาของชุมชนจะต้องเปลี่ยนไปด้วยเมื่อมีการ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ระเบียบ กฎเกณฑ์และมีกระบวนการสร้าง ผ่านหลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ออกแบบว่าต้องสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่เยาวชนไม่ให้หลงลืมรากเหง้าแก่นความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองภายใต้ท้องถิ่นนั้นๆ เริ่มตั้งแต่ระดับประถมศึกษา และต่อยอดด้วยมัธยมศึกษา มุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตขึ้นในโรงเรียนอย่างเป็นระบบอันอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผนของทางการ ซึ่งมีการจัดการที่แบ่งแยกย่อยเป็นรายวิชา เพื่อมุ่งหวังต่อการพัฒนาสังคมให้เข้าสู่ความทันสมัยดังที่อุษณีย์ ธโนศวรรย์ (2545: 14-15) เห็นว่าการศึกษาช่วงที่มุ่งสู่สังคมทันสมัยจะเป็นไปดังนี้

1. ศาสตร์เฉพาะทางที่ว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ที่วางอยู่บนหลักเหตุผลตามหลักปฏิฐานนิยม(Positivism)ซึ่งสามารถเลือกใช้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ดังนั้นการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพจึงต้องมีการสอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนดให้กับการศึกษา เช่น การสร้างคนให้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง สามารถกระทำได้ผ่านการจัดการเรียนการสอนที่จัดแบ่งเป็นสาขาวิชาต่างๆ หรือการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับวัยของผู้เรียน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็นระดับตามอายุของผู้เรียน เช่นก่อน 16 ปีเรียนศาสตร์ทั่วไป หลัง 16 ปี เรียนศาสตร์เฉพาะทาง เป็นต้น คุณลักษณะของการศึกษาเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องเชิงเทคนิควิทยาการที่สามารถเรียนรู้ ถ่ายโอนลอกเลียนกันได้ จากประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งผ่านกระบวนการพัฒนามาก่อนไปยังประเทศที่กำลังพัฒนา ขณะเดียวกันก็สร้างความแตกต่างให้กับความรู้รูปแบบอื่นที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักดังกล่าว เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้านที่ไม่เป็นไปตามหลักความรู้นี้

2. การจัดการศึกษาในรูปแบบการจัดการแบบโรงงาน ด้วยระบบการศึกษาที่มีการจัดกระทำอย่างมีแบบแผนในรูปแบบโรงเรียน และมีการดำเนินการอย่างมีเป้าหมาย ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย ของการผลิตที่เป็นไปเพื่อการจัดสรรคนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในด้านการผลิต และการสนองต่อเป้าหมายระดับใหญ่ของประเทศ โดยมีการจัดการหลักสูตรที่มีเนื้อหาสาระวิชาที่สามารถแบ่งออกเป็นสาขาวิชาต่างๆ ได้มีการจัดการเรียนการสอนที่สามารถชี้ถึงความเป็นมาตรฐานได้ด้วยการจัดผู้ที่มีความรู้ทั้งด้านจิตวิทยา เทคโนโลยีการศึกษา ตลอดจนระบบการติดตามและประเมินผลการศึกษาที่มีการสอบวัดอย่างเป็นมาตรฐาน ฐานะของการศึกษาดังกล่าว ประกอบกับกระแสความคิดในการผลิตแห่งยุคสมัยของการพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรม การศึกษาจึงถูกมองเช่นเดียวกับโรงงาน อุตสาหกรรมที่เป็นเรื่องของระบบหรือกระบวนการผลิตที่เมื่อได้

วัตถุประสงค์คือคนเข้าไปผ่านกระบวนการผลิต ก็สามารรถได้ผลผลิตออกมาเป็นคนที่มีความรู้ ทักษะ ความสามารถตามเป้าหมายที่ต้องการในการผลิต ขณะเดียวกันก็สร้างความเป็นอื่นให้กับการเรียนรู้ ในลักษณะอื่น ที่มีได้ผ่านกระบวนการจัดการอย่างเป็นระบบ เช่นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากวิถีการ ดำรงชีวิต หรือการเรียนรู้จากธรรมชาติออกไปจากกรอบของการศึกษา

3. ตัวชี้วัดถึงระดับของการพัฒนา การศึกษาถูกใช้เป็นมาตรฐานสากลระดับโลก ในการชี้วัดถึงระดับของการพัฒนา ทั้งในแง่ของปัจเจกที่ชี้วัดถึงระดับสติปัญญาด้วยเกรดเฉลี่ยหรือ ระดับของการศึกษาที่รับรองด้วยใบปริญญา ซึ่งนอกจากจะเป็นตัวชี้วัดถึงระดับสติปัญญาแล้วยังเป็น ใบเบิกทางไปสู่งานอาชีพต่างๆ หรือในระดับประเทศในฐานะที่เป็นดัชนีชี้วัดถึงระดับของการพัฒนาที่ มุ่งใช้ข้อมูลตัวเลขเป็นตัวบ่งบอกถึงระดับการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นจำนวนปีการศึกษาที่ประชาชน ได้รับการศึกษาในระบบ โรงเรียน ระดับคุณภาพของการศึกษาที่มีการกำหนดมาตรฐานสากลขึ้น เป็นตัวชี้วัดระดับคุณภาพ เช่นระดับการอ่านออกเขียนได้ หรือการแข่งขันทางวิชาการ ต่างๆ ใน ระดับสากลตลอดจนจำนวนคนที่ได้รับการศึกษาในระบบ โรงเรียน ขณะเดียวกันก็สร้างข้อตรงข้าม ขึ้นเพื่อเป็นดัชนีที่ชี้ถึงความด้อยพัฒนา โดยการกำหนดนิยามความหมายให้กับผู้ไม่รู้หนังสือ โดยผู้ ไม่รู้หนังสือจะเป็นตัวชี้วัดถึงความด้อยพัฒนา

รูปแบบดังกล่าวข้างต้นเป็นลักษณะของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จะทำให้เห็น ได้ชัดถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาให้มีลักษณะที่ต่างจากอดีตเมื่อผ่านการศึกษาใน ระบบโรงเรียนอันเป็นสถาบัน โดยผ่านอุดมการณ์ที่ต่างกันภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนา การแบ่ง เลี้ยวการเรียนรู้ และการสร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะทางผนวกกับการละเลยความแตกต่างของบุคคล อันเป็นการมองข้ามหลักมนุษยชนที่วัดความรู้ด้านสติปัญญามุ่งสร้างความชำนาญ ปรินญาเป็น กระบวนการส่งต่อความรู้ถ่ายทอดได้เป็นทอดๆ การนำเอาภูมิปัญญาถ่ายทอดให้เป็นส่วนหนึ่ง ตามรูปแบบของการพัฒนาสังคมอันทันสมัยแต่ไม่ได้แยกตัวไปเป็นการศึกษาที่เป็นลักษณะแบบ วิธีการเดิม หรือคงไว้ในอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาอันส่งผลให้อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาต่างไปจาก เดิมเหมือนอดีต เพราะจะต้องเข้าสู่กฎเกณฑ์ มีตารางเวลาการสอน มีแผนการสอน มีการประเมินผล การเรียนที่ไม่ได้เอามาใช้กับการดำรงชีวิตเหมือนอดีต การนำเอาความรู้ภูมิปัญญาเข้าสู่โรงเรียนที่ หวังซึ่งการถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนถูกส่งต่อลูกหลานแต่ผ่านกระทำที่เป็นระเบียบ ระบบ กฎเกณฑ์ตามนโยบายทางการศึกษาที่เป็นกระบวนการสร้างความรู้ หรือความจริงให้กับการนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนที่เอาวิธีความรู้อยู่สมัยใหม่วิธีการสอน สมัยใหม่เข้ามากำกับความรู้ภูมิปัญญาที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องปฏิบัติตามแบบของราชการ สอดคล้องกับมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ(2552: 37,68) มองว่าการนำความรู้ภูมิปัญญาการสอนใน โรงเรียนที่มีการเชิญผู้รู้หรือครูภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เช่นด้านมโนราห์ ด้านหนังตะลุง ด้านนวด

แผนไทย ซึ่งจะถูกกำกับให้สอนเป็นรายวิชา มีสถานที่เรียนเป็นการเฉพาะ มีระยะเวลาของการสำเร็จหลักสูตรตามมาตรฐานความรู้ทางวิชาการ ครูภูมิปัญญาจะต้องปฏิบัติตนตามกฎระเบียบแบบแผนของความรู้วิชาการตามแบบอย่างของครูประจำการในลักษณะของการเขียน โครงการสอน และการวางแผนการสอนสะควมรู้ท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นว่าการที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นยอมรับแบบแผน กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการในแบบแผนหลักสูตร อันเป็นการแสดงถึงตัวตนของภูมิปัญญาที่แปรเปลี่ยนอย่างยืดหยุ่นกับความรู้วิชาการ จึงถูกทำให้เชื่อว่าคุณค่าของภูมิปัญญามีก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับหรือประทับตราจากการศึกษาในระบบโรงเรียน แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกควบคุมกำกับตามแบบแผนของความรู้วิชาการซึ่งมีเอกลักษณ์สองลักษณะคือ

ประการที่หนึ่ง ความรู้ที่เป็นเนื้อหาสาระ (Subject matter) การกำหนดเนื้อหาสาระวิชา เพื่อบรรจุในหลักสูตร ถูกผลิตขึ้นอย่างเป็นระบบผ่านการจัดประเภทความรู้ ผู้ที่ทำหน้าที่จัดประเภทความรู้ ได้แก่ ผู้มีอำนาจที่รัฐและสังคมให้การยอมรับผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาที่รัฐรับรอง ความรู้ที่ถูกกำหนดในหลักสูตรจึงเป็นสาระวิชาที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ เป็นความรู้หลัก เป็นความรู้สากลเป็นตัวแทนของความรู้ทั้งหมดในสังคม เป็นความรู้แบบราชการ (Official knowledge) อาศัยอุดมการณ์ของความรู้สนองต่อการพัฒนาประเทศได้ มีผลให้ความรู้ของชุมชน (Private knowledge) กลายเป็นความรู้ที่ปราศจากคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศ

ประการที่สอง ความรู้ในลักษณะระเบียบกฎเกณฑ์ (Disciplines) ความรู้ของระบบการศึกษาที่อยู่ภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษามีอำนาจในการกำกับ สอดส่อง ดูแลให้บุคคลในสังคมดำรงอยู่ในฐานะของการเป็นร่างกายที่อ่อนนุ่ม มีความยืดหยุ่นทำให้คนยอมรับในระเบียบกฎเกณฑ์ดังกล่าว ปรากฏในรูปของตารางเวลาเรียน แบบแผนการแต่งกาย การขึ้นเข้าแถว การทำความเคารพครู ท่วงทำนองการพูด อริยบทต่างๆ ตลอดจนการวัดผลเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะและปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม เช่นเดียวกับครูที่ต้องปฏิบัติการสอนในรายวิชาต่างๆ เนื้อหาสาระต่างๆ ตามที่กำหนดในหลักสูตร การปฏิบัติตัวเช่นนี้เป็นประจำทุกวันทำให้ผู้ที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ยอมรับเป็นความปกติธรรมดา ระเบียบกฎเกณฑ์ของหลักสูตรมีลักษณะเป็นกลไกที่ทำให้การศึกษามีอำนาจในการเข้าไปจัดกระทำต่อสรรพสิ่ง และวิถีชีวิตของคนในสังคม ด้วยการอ้างถึงเหตุผลและความจำเป็นของการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของหลักสูตรมีความสมเหตุสมผล เชื่อมโยงกับศาสตร์แห่งการพัฒนาหลักสูตรซึ่งเป็นการเชี่ยวชาญเฉพาะทางของนักพัฒนาหลักสูตร

ดังนั้นจากประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนถูกให้ความสำคัญเป็นเหมือนตัวประกอบของความรู้ที่ผ่านกฎเกณฑ์รูปแบบต่างๆ ของการศึกษาของระบบโรงเรียน ทั้งอยู่ในรูปแบบตัวเนื้อหาสาระ ตารางการปฏิบัติ การวางแผนการเรียนการสอน

ความรู้ทางวิชาการ ทั้งผ่านการมีส่วนร่วมแต่เป็นการมีส่วนร่วมแค่ชายขอบหรือส่วนน้อยเท่านั้น และพยายามสร้างผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ มากขึ้นทุกวันซึ่งอาจจะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการค้า การท่องเที่ยว ด้านอาหารพื้นบ้าน ด้านดนตรีไทยหรือด้านอื่นๆอีก เพราะ ผ่านการสร้างสรรคในฐานคิดที่แตกต่าง ต่างกันมาตั้งแต่เบื้องต้นคือฐานความคิดที่เกิดการสร้างสรรคความรู้ความจริงของภูมิปัญญาไม่ได้ อยู่ในฐานคิดปฏิฐานนิยมเฉกเช่นการสร้างความรู้ของระบบการศึกษาในระบบโรงเรียนที่สร้างให้เป็น “สากล” สร้างให้มีมาตรฐานเดียวและจัดเรียงคนในโรงเรียน ไปสู่มาตรฐานสากลนั้น จึงทำให้มีการใช้หลักสูตรอย่างชอบธรรม และไม่ได้โยคิต่อการกระทำแก่ความรู้ชุดใดๆ ในชุมชน สัญลักษณ์ความทันสมัยถูกนำมาใช้ในโรงเรียน เสาชงชาติ เพลงต่างๆตลอดจนการช่อนอุดมการณ์ของรัฐที่ผ่านระบอบการศึกษาสู่ประชาชน (ศรีชัย พรประชาธรรม, 2547: 217)

การศึกษาในระบบที่พยายามสร้างความชอบธรรมนี้ เป็นการผลิตตามกลไกแบบโรงงาน มีมาตรฐานสากลในการตรวจสอบ ป็นความรู้เชิงวิชาการ และเป็นเรื่องเฉพาะทางของแต่ละศาสตร์สร้างความเชี่ยวชาญแต่ละด้าน แต่การสร้างสรรคความรู้ภูมิปัญญาที่ชาวบ้านใช้ในการดำรงชีวิตอยู่บนฐานคิดแบบองค์รวมอันคำนึงถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆด้วย ทั้งธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์ด้วยกันที่มองว่าทุกอย่างมีความสัมพันธ์ไม่มีศาสตร์แปลกแยกจากการดำรงชีวิตสามารถใช้ในการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน มีความสำคัญเท่าเทียมกัน

การสร้างความรู้ความจริงเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบโรงเรียน

ความรู้ที่อยู่ชั่วคราวข้ามระหว่างกัน ขั้วหนึ่งมองว่าความรู้สมัยใหม่จะสามารถสร้างความมั่นคงให้กับคนชาติได้และอีกขั้วหนึ่งมองว่าความรู้ที่สามารถพึ่งพาตัวเองได้เป็นความรู้ที่ยั่งยืนเหมาะสมกับการพัฒนามนุษย์ให้เป็นคนที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเป็นความรู้ที่สามารถดำรงอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้มากกว่า เมื่อความรู้ของชั่วคราวกันข้ามแต่มีพื้นร่วมกันของการถ่ายทอดหรือการสร้างความรู้ความจริงดังกล่าวจึงถูกตั้งคำถามว่าแล้วการดำรงอยู่ของชั่วคราวข้ามที่ถูกมองว่าไม่เหมาะแก่การพัฒนาในสังคมสมัยใหม่เช่นความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะไม่เอื้อสำหรับงานที่รองรับอยู่ในยุคอุตสาหกรรม ทำให้ความรู้ในแบบการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงเป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศความเชื่อมโยงของความรู้ และอุดมการณ์ของประเทศในทิศทางเดียวกันมีผลให้เกิดลำดับขั้นของความรู้กล่าวคือความรู้ที่ตอบสนองต่ออุดมการณ์ของประเทศก็ถูกจัดให้เป็นความรู้ที่มีคุณค่าและดำรงอยู่ในระดับสูง (Higher level) ขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีได้มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ของประเทศหากแต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งไม่สามารถอธิบายได้ด้วยฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่ยึดหลักเหตุผล

ดังนั้นความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกมองว่าเป็นความรู้ที่ปราศจากเหตุผล ไม่มีคุณค่า ต่อกระบวนการพัฒนาประเทศจึงถูกจัดให้เป็นความรู้ที่มีคุณค่าระดับต่ำ(Lower level) (มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2547: 55)

เมื่อความจริงดังกล่าวเกิดขึ้นส่วนหนึ่งเป็นลักษณะเช่นนี้ จึงเกิดความพยายามของผู้ที่เห็นคุณค่าของการเสริมสร้างความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละเรื่องให้แก่ผู้เรียนที่เป็นผู้ขับเคลื่อนสังคมในอนาคตที่อยู่ในระบบได้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาผ่านการสร้างเสริมด้วยค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรม และพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์และมีบทบาทต่อมนุษย์มานาน ทั้งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่นการทำขวัญรับเด็ก การทำบุญบ้าน และเป็นสิ่งที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมอย่างปกติมีความสุข ภายใต้อุดมคติระเบียบแบบแผนที่ผู้คนยอมรับ สร้างความผูกพันว่าเป็นพวกเดียวกัน อันจะสามารถผสมผสานความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกันจากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็พิธีกรรมตามปฏิทินที่ถูกกำหนดช่วงเวลาในแต่ละเดือนของปี หรือพิธีกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตเช่นการโกนจุก บวชแต่งงาน ฯลฯ โดยขึ้นอยู่ช่วงการเปลี่ยนแปลงของชีวิต และพิธีกรรมรักษาโรคต่างๆ ที่มีความหมายแก่คนในชุมชนมานาน ในเชิงที่เป็นภูมิปัญญาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นส่วนวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรม (อุดม เชยกิจวงศ์ ,2547:76-79) จึงถูกคาดหวังต่อการถ่ายทอดคุณค่าดังกล่าวเพื่อสร้างการเรียนรู้รอบด้าน

ดังนั้นความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสอนในระบบโรงเรียนมีพื้นที่ของการถ่ายทอดความรู้ที่พยายามใช้พื้นที่ที่ได้รับการหยิบยื่นให้จากหน่วยงาน องค์กรของรัฐหรือผู้เห็นค่าของภูมิปัญญาที่พยายามส่งต่อความรู้ทั้งอุดมการณ์ที่ว่าด้วยเรื่องค่านิยม พิธีกรรม กระบวนการสอนที่ได้รับการถ่ายทอดมาทั้งด้านศีลธรรมจรรยา ที่ใช้ในการดำเนินชีวิต อันบ่งบอกว่ามีนัยยะที่มีศักดิ์ศรีแฝงอยู่ซึ่งเห็นได้จากอุดมการณ์ที่ผ่านพิธีกรรม ซึ่งเดอร์ไคม์(Derkhike)มองว่าปัจเจก ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นเป็นผลผลิตร่วมกันและผลิตซ้ำสัญลักษณ์ที่เป็นเสมือนอัตลักษณ์ร่วมของสังคม และสังคมก็เป็นรากฐานและเป็นที่มาของศีลธรรม เป็นพลังอารมณ์ สัญลักษณ์ที่สื่อความหมายผ่านการปลูกเร้าอารมณ์ของผู้ที่เข้าร่วมหรือผ่านประสบการณ์ในบรรยากาศนั้น (อภิญาญา เฟื่องฟูสกุล , 2546: 23) ที่จะสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของผู้ที่อยู่ในสังคมนั้น

ความรู้ความเชื่อที่มีในชุมชนยังเป็น ไปถึงแง่ทางศีลธรรม จริยธรรมร่วมกับพิธีกรรม เป็นลักษณะความเชื่อ ความเกรงกลัวต่อบางสิ่งบางอย่างและนำพามาซึ่งความราบรื่นในการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชน หรือสังคมนั้นเหมือนเป็นวินัยที่สร้างความระเบียบให้แก่สังคม วินัยเป็นตัวควบคุมเป็นกลไกเทคนิควิทยาของอำนาจ มีความมุ่งหมายให้คนในสังคมดำรงชีวิตตามที่สังคมนั้นวางไว้หรือมีคนก่อนเดินทางสายนี้มาแล้วหน้าแล้ว และคนรุ่นต่อมาจึงควรตามอย่างพัฒนาการที่มี

มาอย่างต่อเนื่อง มาแต่โบราณ วินัยของสังคมโบราณได้แก่การใช้อำนาจความรู้ผ่านเทคนิควิทยาของอำนาจพิธีกรรมของการใช้ความรู้ให้คนเชื่อในเรื่องนรก สวรรค์ทำให้ผู้ปกครองและคนในชุมชน อยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น มีผู้ปกครองที่คอยทำให้คนเชื่อเรื่องบุญ บาป ด้วยการเป็นผู้นำในการทำพิธีกรรม งานบุญ เพื่อไปสู่การบรรลุ และหลุดพ้น ที่ชาวบ้านลอกเลียนและทำตามจึงเป็นการสร้างวินัยควบคุมอย่างเงียบ (ศรีชัย พรประชาธรรม, 2547: 25) ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษากำลังพยายามสร้างจิตสำนึกดังกล่าวผ่านการเรียนรู้ ผ่านการถ่ายทอดความรู้ผ่านการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นในบางเรื่องเช่นการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมด้านการแสดงที่มีการบวงสรวงกราบไหว้มีพิธีกรรมก่อนการแสดง เพื่อให้รับรู้ถึงการสร้างความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ของสิ่งทีนอกเหนือสิ่งที่สัมผัสได้

วิถีการดำรงชีวิตโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ก่อตัวร่วมกับ ค่านิยม ความเชื่อ การเกรงกลัวต่อบาป ความรู้ที่หลากหลายในชุมชนนั้น ไม่มีระเบียบหรือรูปแบบอย่างทางการ การทำพิธีต่างๆ รูปลักษณะการแต่งกาย ภาษา เป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับแบบฉบับของหมู่บ้าน การเรียนรู้ทุกแง่มุมเป็นไปอย่างธรรมชาติ ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ที่เท่าเทียมกัน มีลักษณะที่แตกต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียน เมื่อเรียกว่าผ่านสถาบัน ระเบียบวินัยถูกบันทึกเรียงเป็นข้อ การที่ผู้เรียนจะเข้าหาครูซึ่งเป็นผู้รู้ภายใต้บทบาทที่ต่างกันทั้งสถานะ และตำแหน่งหน้าที่ ระดับความรู้ การเรียนรู้เป็นแบบสากลใช้เกณฑ์เดียวกันกับผู้เรียนทุกคน โรงเรียนสร้างความชอบธรรมว่ายุติธรรมด้วยเหตุผลว่าเท่ากันหรือเหมือนกันในการกระทำ การคำนึงถึงความต่างทางด้านสติปัญญา หรือความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ยากที่จะระลึกหรือสำนึกเห็น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับผู้รับที่จะสร้างสรรค์ความรู้ที่มีความสัมพันธ์เป็นระดับปฐมภูมิ เช่นพ่อสอนลูก แม่สอนลูก ลูกสอนหลาน ปู่ ย่า ตายาย สอนหลาน อันเป็นความสัมพันธ์ของการถ่ายทอดความรู้ที่ให้เพื่อพัฒนาชีวิตอย่างไม่คิดค่าและเอื้ออาทร สร้างเสริมประสบการณ์เป็นการไม่ปิดกั้นการเรียนรู้ด้วยวิธีการทั้งปวง แต่เมื่อบุคคลอันเป็นผู้รู้ในชุมชน อันมีฐานะเป็นลุง ป้า น้า อา ผ่านเข้าสู่ระบบโรงเรียนบทบาทก็เปลี่ยนไป ตามรูปแบบการเป็นไปตามมาตรฐาน หลักการสมัยใหม่ วิชาการ หรือทางการก็เกิดการช่วงชิงทางวาทกรรมขึ้นระหว่างความรู้แบบสมัยใหม่ และความรู้ทางภูมิปัญญาที่ชาวบ้าน ก็มองว่ามีค่ามีศักดิ์ศรี แต่เดิกรุ่นหลังก็เสริมความคมชัดให้กับเทคโนโลยีว่าดีและสะดวกมากกว่า

ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหมือนตัวประกอบของบทละครเรื่องหนึ่งที่เป็นตัวเสริมให้กับการศึกษาที่สร้างรูปลักษณะว่าเป็นการเรียนรู้อย่างรอบด้าน ด้วยวิธีการที่แยกเขตที่เชื่อมต่อ การมองว่ามีมาตรฐานสากล ใช้เทคโนโลยีดีกว่าการใช้เครื่องมือแบบเก่า การใช้เครื่องปั้นดินเผา การใช้ครก การใช้ปุ๋ยเคมีให้ผลผลิตมากกว่าการปลูกพืชที่ใช้ปุ๋ยจากมูลสัตว์เป็นต้น การถูกปลูกฝังด้วยค่านิยมมาตรฐานสากลเป็นรูปแบบที่แยกเขตของการศึกษาสมัยใหม่ที่ไม่ได้ยินเสียงของภูมิปัญญา

ท้องถิ่น กิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆที่เกิดขึ้นก็เปลี่ยนระบบโดยกิจกรรมการเรียนรู้ที่อยู่ในครอบครัว และชุมชนโดยสอดคล้องไปกับการฝึกการทำมาหากินถูกจำแนกไปอยู่ในการศึกษาในระบบ โรงเรียนซึ่งเพิ่มความเฉพาะทางด้วยการฝึกอาชีพที่สอดคล้องกับการพัฒนาทางอุตสาหกรรมด้วย โรงเรียนที่ฝึกทางด้านเทคนิคและอาชีพจะแนวคิดนี้จึงทำให้มีการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างเด็ดขาด ระหว่างครอบครัวและชุมชนกับโรงเรียน โดยครอบครัวมีหน้าที่การเลี้ยงดูสมาชิก ในขณะที่โรงเรียนทำหน้าที่ให้ความรู้ตามแบบสังคมสมัยใหม่(ฉัตรวรัญ องค์กรวิทย์, 2545: 16)

การเรียนรู้แบบสมัยใหม่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของผู้เรียนที่แตกต่างจากอดีต ที่ผ่านการศึกษาในโรงเรียนเข้ามาในชุมชนเพื่อหวังให้คนในชุมชนอ่านออกเขียนได้ โดยแก้ไขปัญหาบางอย่าง เช่นการติดต่อทางราชการ การสื่อสารเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน กลับจากโรงเรียนภารกิจของที่บ้านยังมีความสัมพันธ์ช่วยพ่อแม่ทำเกษตรกรรม ปลูกผัก เลี้ยงปลา เสริมสร้างประสบการณ์พร้อมกันทั้งการอ่านการเขียนไม่ได้ถูกรอบงำด้วยระบบความคิดค่านิยมสมัย แต่เมื่อเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาสังคมให้ทันสมัยการศึกษาอำนาจการครอบงำจากการส่งผ่านความรู้ด้วยอุดมการณ์ที่เปลี่ยนไปทำให้เริ่มแยกคนออกจากชุมชนมากขึ้น โดยความเป็นสถาบันโรงเรียนอยู่ภายใต้การสร้างความรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ส่งเสริมเศรษฐกิจ ซึ่งถ้าเป็นความรู้ความจริงที่ชาวบ้านเป็นผู้สร้างก็จะสอดคล้องกับวิถีชีวิตเหมือนเช่นอดีตเพราะสร้างจากความเป็นจริงของสังคมใกล้ตัว แต่หากเมื่อการเสริมสร้างความรู้เพื่อการพัฒนาของรัฐจึงมีรูปแบบที่ต่างจากชุมชน การดำรงชีวิตของคนสมัยใหม่ที่ผ่านการเรียนรู้จากสถาบันตามระบบโรงเรียนจึงอยู่ภายใต้อำนาจของการปกครองและเป็นทางการ

การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้จิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ลักษณะความแตกต่างหรือความเหมือนกันของบุคคลหรือกลุ่มสังคมย่อมแสดงความเป็นตัวตนของบุคคลนั้นออกมาว่าแตกต่างหรือเหมือนกับใคร การที่มีเหมือนกันก็กล่าวได้ว่า นั่นก็คือลักษณะร่วมของกลุ่มหรือชุมชนที่เรียกได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ของชุมชนเป็นสิ่งที่มิอยู่ในชุมชนที่ควรดำรงรักษาไว้ไม่ให้ถูกกลืนหายไปพร้อมกับการพัฒนาแบบสมัยใหม่ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ มองว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่าเป็นพวกเรา แตกต่างจากเขา พวกเขาหรือคนอื่น อัตลักษณ์ไม่จำเป็นต้องมีหนึ่งเดียว แต่อาจมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบขึ้นเป็นตัวเรา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม อัตลักษณ์จึงจำเป็นต้องมี “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์”เกิดขึ้นควบคู่กันไป ในกระบวนการสร้างนี้ อาจมีทั้งการสร้างขึ้นมาใหม่อย่างสิ้นเชิงและการหยิบยืมบางส่วนทางวัฒนธรรมของคนอื่นมาทำ เป็นของเรา อัตลักษณ์ จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนตายตัวและไม่หยุดนิ่ง การสืบทอดและผลิตอัตลักษณ์

ใหม่จึงเกิดขึ้นได้เสมอภายใต้กาลเวลา และเวลาเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของความรู้สึกต่อเนื่องของ อัตลักษณ์คนเราจะวางตำแหน่งแห่งที่ของเราในมิติเวลาชนิดใดชนิดหนึ่งเสมอ ในปัจจุบันอดีตหรืออนาคต มิติเวลาเป็นตัวหลอมและบูรณาการการกระทำต่างๆของคนให้เชื่อมต่อกันอย่างมีความหมาย คนจัดการกับชีวิตตนเองอย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องและสัมพันธ์กันในลำดับเวลา และบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป (เสกสรร สรรสรพิสุทธิ์, 2546:29; อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 27)

กล่าวได้ว่าอัตลักษณ์นั้น ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างของวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่ง และวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ก่อสร้างทางสังคม (Social construct) นอกจากนี้วัฒนธรรมก็ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งหรือตายตัว หากแต่มีรูปแบบเป็นวงจรที่เรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (Circuit of culture) ดังนั้นอัตลักษณ์ทั้งหลายจึงมีกระบวนการถูกผลิต (produced) ให้เกิดขึ้น สามารถถูกบริโภค (Consumed) และถูกควบคุมจัดการ (Regulated) อยู่ในวัฒนธรรมเหล่านั้น และทั้งนี้ยังมีการสร้างความหมายต่างๆ (Creating meanings) ผ่านทางระบบต่างๆ ของการสร้างภาพตัวแทน (Symbolic systems of representation) ที่เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ต่างๆ ทางอัตลักษณ์อันหลากหลายที่เราเลือกใช้ หรือนำเอามาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของเรา (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2550: ออนไลน์) เช่นเดียวกันกับอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนเป็นสิ่งที่มียู้อย่างหลากหลายอันเป็นความรู้ความสามารถของบุคคลผู้รู้หรือชาวบ้านเองที่ผ่านการสั่งสมจากอดีตมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีพิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าของภูมิปัญญา การกระทำร่วมกันเป็นอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนหรือเรียกได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาเองที่มนุษย์เป็นผู้กระทำการ สิ่งเหล่านี้ผู้คนในชุมชนซึมซับสร้างสมมาตลอดเวลาที่ผ่านมา ซึ่งเห็นได้จากความต่อเนื่องของเวลา จากอดีต ปัจจุบันหรืออนาคต ที่มีทั้งการใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวม (Holism) อาจมีการผสมผสานจากชุมชนใกล้เคียงบ้างเพราะมีการติดต่อและมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่น หรือการรับทอดจากสังคมอื่นบ้างแต่นั้นก็เป็นความหลากหลายของตัวตนสังคมนั้นที่สร้างสรรค์ขึ้น

ภูมิปัญญาความรู้ของชาวบ้านมีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตที่ผ่านการสะสม ทดลองมาเป็นระยะเวลายาวนานจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เรียกได้ว่าสิ่งต่างๆที่มีอยู่ในการดำเนินชีวิตคืออัตลักษณ์ของชุมชนเองที่สร้างสมมา การรักษาไว้ซึ่งคุณค่าที่มีมาอย่างช้านานและเพื่อเป็นการสืบสานให้เห็นว่าการดำรงอยู่อย่างความมีศักดิ์ศรียังคงดำเนินต่อไป ในอีกพื้นที่หนึ่งที่อยู่ในสถาบันหรือโรงเรียน การให้พื้นที่การถ่ายทอดความรู้ความจริงของภูมิปัญญาอาจต้องมีความพยายามในการรักษาไว้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีของภูมิปัญญา ตัวครูภูมิปัญญา หรือพยายามให้เห็นตัวตนของผู้รู้ และตัวภูมิปัญญาจึงเป็นเรื่องที่น่ายกย่องยิ่งนัก กระบวนการสร้างสรรค์อัตลักษณ์ภูมิปัญญาลักษณะของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีค่าในตัวเองนั้นที่ผ่านการ

สั่งสมมาที่มีอัตลักษณ์เป็นความรู้คู่คุณธรรม สอนให้คนเป็นคนดี สอนคนให้ทำงาน สอนคนให้ใช้ชีวิต สอนให้รู้จักคุณค่า หมายถึงยังคำนึงถึงความสัมพันธ์ของสิ่งรอบตัวที่ต้องเกื้อกูลกันตลอดมา สอนให้เด็กเคารพผู้ใหญ่ มีความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่ และผู้มีพระคุณ มีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น ช่วยเหลือแบ่งปันข้าวของกัน เป็นความรู้ที่สอนให้เคารพธรรมชาติ รู้จักพึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยไม่ทำลาย เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ล่วงลับไปแล้ว อีกทั้งความเป็นตัวตนอย่างหนึ่งของความรู้ภูมิปัญญา คือเป็นความรู้ของบรรพบุรุษของเราเองที่ถ่ายทอดมาผ่านประสบการณ์ในการดำรงชีวิตประจำวัน

คุณค่าเหล่านี้บ่งบอกถึงคุณค่าทางความรู้ที่มีอยู่ในอดีตและได้ส่งต่อมาปัจจุบันแต่รูปลักษณะอย่างหนึ่งที่เราเห็นได้ถึงความพยายามดำรงและรักษาความเป็นตัวตนเอาไว้ในพื้นที่ที่ต่างกัน ในทางอุดมการณ์หรือเจตจำนงอันแท้จริงหมายถึงอาจไม่ได้ควบคู่กับการดำรงชีวิตประจำวันมากเท่าอดีตแต่ความเป็นตัวตนของภูมิปัญญาก็สร้างอัตลักษณ์อีกลักษณะหนึ่งที่จะสามารถรักษาความเป็นตัวตนอยู่ได้ ที่จะผ่านโรงเรียนที่มีกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน หรือผ่านการพัฒนาผ่านโครงการในหมู่บ้านซึ่งก็สามารถเห็นได้จากการประยุกต์ภูมิปัญญามาใช้ในปัจจุบัน เช่น การพยายามอนุรักษ์ ที่เป็นการบำรุงรักษาความรู้ หรือสิ่งที่ดีงามเอาไว้ เช่น ประเพณีต่างๆ ทัศนธรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับสิ่งแวดล้อม การพยายามฟื้นฟูหรือการรื้อฟื้นความรู้หรือสิ่งดีงามต่างๆ ที่สูญหายไป เปลี่ยนไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิกให้กลับมาเป็นประโยชน์กับผู้คนสมัยนี้ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย การฟื้นการเกษตรผสมผสาน การฟื้นประเพณีผูกเสี่ยวหรือผูกมิตรในภาคอีสาน เป็นต้นรวมถึงการประยุกต์คือการปรับตัว หรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกันให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นการใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาลร่วมกับการรักษาสมัยใหม่ การประยุกต์การบวชมาเป็นพิธีบวชต้นไม้ เพื่อเป็นการร่วมมืออนุรักษ์และรักษาป่าเอาไว้ และอีกประเด็นคือการสร้างใหม่ คือการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ที่สัมพันธ์กับความรู้เดิม เช่น การประดิษฐ์โป่งกลางซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งของภาคอีสาน (กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร, 2547: 6)

ลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นแนวทางของภูมิปัญญาที่เปลี่ยนรูปแบบไปแต่ก็ยังคงรักษาคุณค่าความรู้เอาไว้ไม่ให้สูญหายมีการช่วงชิงวาทกรรมของตัวเองให้อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาในระบบโรงเรียนจึงเป็นลักษณะหนึ่งที่หนีไม่พ้นจากแนวทางดังกล่าวเช่นกัน คือไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ไว้ การฟื้นฟู การประยุกต์ หรือการสร้างใหม่ขึ้นจึงอยู่ในรูปแบบเดียวกันคือ การนำเอาประเพณี ความเชื่อ วิธีคิดบางอย่างที่มีในชุมชนเมื่อมาเข้าสู่ระบบโรงเรียนก็เป็นการเรียนรู้ความเชื่อเชิงวิชาการ หรือประเพณี ดนตรี ศิลปะ ก็เป็นการสร้างคุณค่ารูปแบบใหม่เป็นอัตลักษณ์ใหม่ของภูมิปัญญา อาจจะเพื่อเป็นจุดขายจุดเด่นของโรงเรียน หรือเพื่อเป็นสินค้าที่สร้างค่าให้รู้จักโรงเรียนก็ตาม แต่ถึงกระนั้นความรู้ภูมิปัญญาจึงคู่อยู่กับชุมชนใน

รูปลักษณะต่างจากอดีตภายใต้การมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ และแรงขับเคลื่อนของผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งมีส่วนร่วมในการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในระบบโรงเรียนที่มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนหรือชาวบ้าน

การจัดระเบียบการศึกษารูปแบบใหม่ที่ชาวบ้านหรือผู้เกี่ยวข้องต้องเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการศึกษาที่อยู่ในองค์กรสถาบันของโรงเรียนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการต่างๆ ได้ตามลักษณะที่พระราชบัญญัติการศึกษาทั้งมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการศึกษา มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ มาตราที่ 29 โดยให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถาบันประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการ(สำนักนายกรัฐมนตรี, 2542: 16) และให้ผู้สอนภูมิปัญญาเหมือนครูคนหนึ่งได้ ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น ถึงแม้การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นก็ยังอยู่ในรูปแบบที่คลุมเครือตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ทำให้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเหมือนแขกซึ่งเป็นผู้อื่นมากกว่าเจ้าของบ้าน ซึ่งการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะของการมีส่วนร่วมอยู่ 3 แบบ คือ ประการแรก คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นลักษณะการมีส่วนร่วม หรือการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนที่มีข้อจำกัดอันทำให้มีการมีส่วนร่วมไม่เต็มที่ คือมีน้อยนั่นเอง ข้อจำกัดนี้อาจเกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น เป็นผู้มีความรู้ที่น้อยกว่า หรือมีทรัพยากรเชิงอำนาจ เช่น เป็นผู้มีความรู้ที่น้อยกว่าจึงทำให้ไม่ปรารถนาเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ นั่นคือการเข้มข้นของการมีส่วนร่วมน้อย ลักษณะการมีส่วนร่วมประการที่สอง คือการมีส่วนร่วมของชุมชนแบบบางส่วน(Partial Participation) การมีส่วนร่วมแบบบางส่วนเป็นการเข้ามาเกี่ยวข้องของประชาชนในชุมชน หรือกิจกรรมการศึกษาในระดับความเข้มข้นมากกว่าแบบชายขอบ กิจกรรมโดยคณะกรรมการโรงเรียนจึงมีความสำคัญที่รัฐถือว่าเป็นนโยบายสำคัญ ซึ่งสามารถสร้างความชอบธรรมในการจัดการศึกษาของไทย ประการสุดท้ายคือการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนอย่างสมบูรณ์(Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนโดยทั้งสองฝ่ายร่วมกันอย่างเข้มข้น และเท่าเทียมกันต่างฝ่ายต่างมีอิทธิพลเท่าเทียมกัน ต่างฝ่ายต่างมีอิทธิพลต่อกิจกรรมร่วมกัน ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมได้เต็มที่ (ศิริกาญจน์ โกลุม, 2542: 189)

การมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาหรือการรักษาอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาจะเกิดขึ้นได้ดีที่สุดก็ต่อเมื่อมีการร่วมมือกันระหว่างชุมชน โรงเรียนในลักษณะของการร่วมมือแบบสมบูรณ์(Full Participation) หรือหากมองในลักษณะจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องเป็นไปด้วย

ความเสมอภาคหรือเท่าเทียมกันไม่ได้สร้างความอ่อนด้อย หรือสร้างความเป็นอื่นแก่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน Cohen and Uphoff กล่าวถึงขั้นของการมีส่วนร่วมที่จะเกิดการสร้างสรรค์อย่างแท้จริงได้ประกอบด้วยการมีส่วนร่วม ประการแรกที่จะต้องกระทำคือ การมีส่วนร่วมต่อการตัดสินใจหรือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ การตัดสินใจในช่วงการเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงการดำเนินการวางแผน การตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประการที่สองคือ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้นจะได้มาในคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด ประการที่สาม คือการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้จะรวมถึงผลประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบ ที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์หรือเป็นโทษได้ทั้งต่อบุคคลและสังคม ประการที่สี่ คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล สิ่งสำคัญจะต้องสังเกตคือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preference) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้ด้วย (อุทัย บุญประเสริฐ, 2542: 114)

การมีส่วนร่วมดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมมากน้อยแค่ไหนได้รับผลประโยชน์เพียงใดก็ยังมีความจำเป็นต่อการพัฒนาโดยผู้เป็นเจ้าของพื้นที่เองนั่นก็คือชาวบ้าน ผู้เรียนหรือเยาวชนในชุมชน การมีส่วนร่วมที่จะเกิดผลคืออย่างแท้จริงและยั่งยืนได้นั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงผิวเผิน แต่มีกระบวนการและเงื่อนไขของบุคคลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในการรักษาดำรงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่มีศักดิ์ศรีได้ ต้องมีเงื่อนไขจำเป็นที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน บุคลากรในระบบโรงเรียน ชาวบ้าน ผู้รู้ภูมิปัญญาที่จะร่วมมือกันในการสร้างสรรค์บูรณาการความรู้ทั้งความรู้ภูมิปัญญาและความรู้ที่อยู่ในระบบโรงเรียนไม่ได้ข่มให้ผู้ที่อยู่ข้างตรงข้ามที่ถูกมองว่าด้อยกว่าทางความรู้วิทยาการสมัยใหม่ต่ำด้อยกว่าตัวเอง จึงจะสามารถรักษาอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาให้อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี

ขณะเดียวกันตัวภูมิปัญญาก็พยายามสร้างตัวตนภายใต้กฎเกณฑ์บางอย่างของระบบโรงเรียนไว้โดยบุคลากรที่เกี่ยวข้องมีทัศนคติที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการเรียนรู้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาความรู้และจิตสำนึกของตนเองและการเรียนรู้ที่ดีที่สุดทางหนึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและเกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติทัศนคติดังกล่าวจะมีผลให้บุคคลที่เกี่ยวข้องเห็นว่า การร่วมมือกันจะก่อประโยชน์แก่องค์กร แก่ตนเองและคนทั้งหมดที่ร่วมมือกัน ทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้น บุคลากรมีทัศนคติที่เคารพและ

เชื่อมั่นในศักยภาพการพัฒนาตนเองของมนุษย์ โดยไม่ยึดติดตามคุณค่าหรือค่านิยมที่สังคมหรือ อุตลักษณ์ทางสังคมที่กำหนดในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องความรู้ ซึ่งใช้ระดับการศึกษา มา กำหนดว่าใครฉลาด ใฝ่ มีความรู้ ไม่มีความรู้ อันเป็นค่านิยมที่คับแคบ จะเป็นอุปสรรคสำคัญต่อ การเกิดความร่วมมือระหว่างภาคี เนื่องจากทำให้บุคลากรของโรงเรียน ไม่เห็นคุณค่าความร่วมมือกับ ชุมชน(เพราะเห็นว่าชาวบ้าน ไม่มีความรู้)ในทางตรงกันข้ามหากบุคคลใดในภาคีเห็นคุณค่ามีความ เชื่อมั่นในศักยภาพของกันและกัน ย่อมเอื้อให้ความร่วมมือระหว่างกันเกิดขึ้นได้ และดำเนินไป อย่างต่อเนื่อง เพราะทัศนคติดังกล่าว ทำให้บุคคลยอมรับว่า ความร่วมมือพึงเกิดขึ้นบนพื้นฐานของ ความเสมอภาค หรือบนโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวราบ ที่ปราศจากการสั่งการชี้แนะ และการ ครอบงำ ทัศนคติแบบนี้มีผลต่อกระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ทั้ง ช่วยก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสังคมการติดต่อปฏิสัมพันธ์ ที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ด้วย บุคลากรมีทัศนคติที่เชื่อว่าความหลากหลาย (Diversity) เป็นลักษณะแท้จริงของธรรมชาติและ มีประโยชน์เชิงพัฒนา ความเชื่อดังกล่าวส่งเสริมให้บุคคลยอมรับความแตกต่างระหว่างกัน มีความ คิดเห็นที่ยืดหยุ่น ใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันได้ ฯลฯ มีทักษะและท่าทีที่เอื้อให้เกิด ความร่วมมือ ลดความขัดแย้งแบบแตกหัก รุนแรงและส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือดำเนินการ ได้ ด้วยความราบรื่น (อุทัย ดุลยเกษมและอรศรีงามวิทยาพงศ์, 2540:91)

ดังนั้นการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ภูมิปัญญาอย่างมีศักดิ์ศรีจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเกิด ความร่วมมือของบุคคลากรอันดำรงบทบาทภายใต้โครงสร้างของตนเองอย่างเสมอภาค เท่าเทียมกัน ไม่ ยึดถือความเหนือกว่าที่สังคมมอบให้เช่นการเป็นครูข้าราชการ การเป็นพนักงานของรัฐ การเป็นผู้มี อำนาจสั่งเด็ดขาดเป็นต้น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านและบุคลากรในโรงเรียนต้องเป็นไปอย่างเสมอ ภาค และมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นแต่ละกระบวนการเพื่อให้เห็นถึงการตระหนักถึงการพัฒนาที่จะ รักษาคุณค่าภูมิปัญญา มีระบบการจัดการแบบภาคีเพื่อการเรียนรู้อย่างมีองค์รวม(Holistic) เป็นการ จัดการแบบเครือข่ายที่มีการกระจายตัวของส่วนต่างๆที่ร่วมกันอย่างเป็นภาคี ร่วมกัน โดยแต่ละส่วน คงอำนาจที่เป็นศักยภาพของตนเองไว้ และใช้ศักยภาพนั้นสร้างพลังเพิ่มให้กัน การร่วมมือซึ่งกัน และกันการเรียนรู้เป็นองค์รวมเป็นกระบวนการรับรู้และเรียนรู้ที่ไม่แยกส่วน ทั้งในแง่สารัตถะ (Substance)และในแง่การจัดการ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2539 : 143)แต่หากเมื่อนำภูมิปัญญา มา ผสมกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งถ้าเป็นเพียงการสร้างภาพลวงตาว่าได้ให้ความสำคัญ โดย การให้พื้นที่ถ่ายทอดความรู้หวังเพื่อสร้างความชอบธรรมของระบบการศึกษาให้เข้มแข็งขึ้นก็ยังมี อาจสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบองค์รวมเพื่อคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน หรือเป็นการเรียนรู้ที่พัฒนา คนอันคำนึงถึงความเท่าเทียมกัน ความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ ความเป็นคนมากกว่าความต่างระดับ

ของสติปัญญา ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นผ่านระยะเวลาอันยาวนานก็จะดำรงไว้ซึ่งคุณค่าของการดำเนินชีวิตได้อย่างแท้จริง

การดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นจำเป็นต้องมีการสร้างสรรค์ ผลิดซ้ำให้เห็นตัวตนที่มีค่าอีกเมื่ออยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ความรู้สมัยใหม่ อยู่ภายใต้หลักสูตรอันอยู่ภายใต้เจตจำนงของการพัฒนาที่มองว่าการมีระบบ ระเบียบ หรือแบบแผนอย่างกลไกที่ใช้กันทั้งกระบวนการศึกษาที่ได้แบ่งรายวิชาอื่นๆออกเป็นส่วนแล้ว เป็นเรื่องดีที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ต้องอยู่ภายใต้กระบวนการดังกล่าวอย่างเลี่ยงไม่ได้ หากการอยู่เพียงลำพังนอกระบบการศึกษาอาจทำให้ตัวตนของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกมองว่าด้อยค่า การพยายามอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีจึงเป็นสิ่งที่ทั้งผู้รู้หรือครูภูมิปัญญา ชาวบ้านที่ใช้ความรู้ในการดำเนินชีวิต และผู้เชี่ยวชาญทางด้านการศึกษาที่เห็นคุณค่าของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พยายามยามที่ให้มีการส่งเสริมเห็นถึงความจำเป็นต่อการสร้างสรรค์ความรู้ที่เป็นองค์รวมอย่างความรู้ภูมิปัญญา สร้างความมั่นใจต่อการนำความรู้ภูมิปัญญาเข้าสู่กระบวนการแบบเป็นระบบของวิชาการ กฎเกณฑ์ต่างๆ ผ่านกระบวนการจัดการศึกษา ทั้งกระบวนการของการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจการศึกษาสู่ประชาชน การดำรงรักษาเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น นานับประการของเหตุผลที่นำความรู้ภูมิปัญญาสู่การศึกษาในระบบ โรงเรียน กระบวนการมีส่วนร่วมต่อการส่งเสริมการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีทั้งกระบวนการผูกโยงให้เข้ากับการจัดการศึกษาในระบบทั้งเรื่องหลักสูตรการสอน แผนการสอน ตารางการสอน ชั่วโมงการสอน เรียนแล้วสอนแล้วต้องมีการประเมิน ครูมีเงินเดือน มีเกียรติมีฐานะความเป็นครูเป็นรูปลักษณ์ของระบบการมองของสังคมเพื่อคนสมัยใหม่ว่าความรู้ที่มีค่าต้องเป็นความรู้ที่สร้างมูลค่าราคา เห็นได้ว่าครูภูมิปัญญาต้องปรับตามกระบวนการดังกล่าวเมื่อเข้าสู่กระบวนการการศึกษาอย่างเป็นระบบการมีส่วนร่วมจึงเป็นไปได้ในลักษณะที่ครูภูมิปัญญาต้องพึ่งพิงความรู้ทางการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน ที่จะส่งผลต่อลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนว่าเป็นอย่างไร โดยอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านการสังสรรค์สร้างสรรค์ของชาวบ้านในอดีตมีอัตลักษณ์ที่ต่างจากรูปลักษณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปของการสร้างสรรค์อัตลักษณ์บนพื้นที่ใหม่ที่อยู่ภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน โดยฐานคิดของทั้งการเรียนรู้อันอยู่ในระบบโรงเรียนนั้นอยู่บนฐานคิดที่แตกต่างกันของฐานคิดของความรู้ภูมิปัญญา การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาจึงเกิดข้อคำถามต่ออัตลักษณ์และการดำรงอยู่ที่แตกต่างกันว่าจะเป็นอย่างไร เมื่ออยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผน ที่ถูกวาง

แนวปฏิบัติไว้ให้เหมือนการศึกษาอย่างมีระบบภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาสู่สังคมทันสมัย อันมีความเกี่ยวข้องของการเป็นคู่ตรงข้ามของความรู้ทั้งสองอย่างที่อยู่ภายใต้วาทกรรมของการศึกษาระบบโรงเรียน อันส่งผลต่ออัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่เปลี่ยนไปจากอดีตทั้งในส่วนที่อยู่ภายใต้ระบบโรงเรียน และที่อยู่ในชุมชน

การวิเคราะห์อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน
วิเคราะห์ถึงอัตลักษณ์ (Identity) ของความรู้ภูมิปัญญา หรือความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมองผ่านกระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้ในวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่ดำรงอยู่มาโดยการใช้ความรู้ภูมิปัญญาในการนำทาง โดยวิเคราะห์ถึงกระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้ว่าอยู่บนฐานความคิดแบบใด มีลักษณะของการใช้ภูมิปัญญาอย่างไร มีการสร้างความรู้จากความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในชุมชนในการดำรงชีวิตเป็นไปในลักษณะใด มีกระบวนการและแนวทางในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ความรู้ที่หมายรวมถึงการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ว่าเป็นลักษณะอย่างไร โดยศึกษาจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับบริบทของสังคมทั้งที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนธรรมชาติและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่ดำรงอยู่ในชุมชนที่เป็นลักษณะแบบองค์รวม (Holism) อันมีโลกทัศน์ที่ยืนอยู่บนฐานความคิดที่แตกต่างจากการเรียนรู้แบบแยกส่วนและส่งผลต่อการดำรงชีวิตที่พึงพาตัวเองได้อย่างไร

การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียน วิเคราะห์การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนตามแนวทางการศึกษาว่าตั้งอยู่บนฐานคิดแบบใด และเผยให้เห็นระบบการเรียนรู้ในโรงเรียนที่ยึดหลักการพัฒนาผู้เรียนตามยุคสมัยใหม่หรือตามกระแสหลักว่ามีลักษณะหรือกระบวนการ เงื่อนไขอย่างไร และมีอุดมการณ์ที่เป็นการมองความรู้หรือการสร้างสรรค์ความรู้ที่แตกต่างจากความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร เป็นการศึกษาสืบค้นว่าระบบการศึกษาในโรงเรียนมีลักษณะการดำเนินการสร้างความรู้เป็นไปในลักษณะใดและสอดคล้องกับชุมชนหรือไม่โดยใช้แนวคิดเรื่องการจัดระเบียบของวาทกรรมในการจัดระเบียบความรู้ที่มีการควบคุม การมองแบบแยกส่วน หรือเป็นเพียงการให้การศึกษาเพื่อเป้าประสงค์ของการพัฒนาเศรษฐกิจตามอุดมการณ์ของรัฐเพียงทิศทางเดียวหรือไม่มองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น และเบียดขับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นเพียงตัวประกอบหนึ่งของการศึกษาในระบบโรงเรียนเพียงเท่านั้นหรือไม่ อย่างไร

การวิเคราะห์การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน วิเคราะห์ถึงการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนว่าเป็นไปด้วยเงื่อนไขใด มีการดำรงอยู่อย่างไร หรือมีกระบวนการในการสร้างความรู้อย่างไรเมื่อต้องนำความรู้ ภูมิปัญญามาสอนในระบบโรงเรียน จากพื้นฐานความคิดที่แตกต่างกันทางด้านอุดมการณ์และเป้าหมายของความรู้ทั้งสอง โดยศึกษาผ่านการให้การศึกษาในรูปแบบของระบบ

โรงเรียนที่เป็นผู้วางกฎเกณฑ์ระเบียบการสอนให้แก่ความรู้ภูมิปัญญาอันอยู่ภายใต้การจัดการศึกษาที่มีระเบียบทางราชการจากแนวคิดสู่ระดับล่างโดยมองผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนว่าเป็นไปในลักษณะใด มีบุคคลใดบ้างที่อยู่ในบริบทของชุมชนและโรงเรียนเป็นสมาชิกที่มีความสัมพันธ์กัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อการสร้างสรรค์อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นอย่างไร โดยใช้แนวคิดอัตลักษณ์(Identity)และการมีส่วนร่วมและการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างชุมชนและโรงเรียน เพื่อวิเคราะห์ว่ามีการพยายามสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการให้ความสำคัญแก่ความรู้ภูมิปัญญาว่าเป็นเช่นไรยังคงรักษาความเป็นตัวตนของความรู้ภูมิปัญญาอันมีค่าที่สามารถพึ่งพาตัวเองอย่างมีศักดิ์ศรีได้หรือไม่ อย่างไร

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการสร้างจากทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) เป็นวิธีวิทยาที่ศึกษาปรากฏการณ์สังคม โดยยึดหลักความเข้าใจสิ่งต่างๆ ทั้ง ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ทศนะ จากมุมมองสังคมนั้นที่ให้ความหมายแตกต่างกันของสิ่งต่างๆ เนื่องจากการจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ จำเป็นจะต้องเข้าใจกระบวนการที่บุคคลสร้างความหมายให้กับสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่อยู่รอบๆตัว วัตถุ เหตุการณ์ต่าง ๆ เพราะความคิดและการกระทำของบุคคลมีพื้นฐานสำคัญอยู่ที่ความหมายที่ตนเองมีต่อสิ่งต่างๆ (นภกรณีย์ หะวานนท์, 2539: 100)

โดยผู้วิจัยมีความเชื่อว่าการศึกษาปรากฏการณ์ใดๆ ในสังคมจะสามารถรู้ได้รากลึกของความคิด และความรู้ความจริงต้องใช้กระบวนการที่ต้องทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนภายใต้ความคิด ความเชื่อและการให้ความหมาย โดยการทำความรู้จักสร้างความไว้วางใจแก่ผู้มีประสบการณ์หรือผู้กระทำถึงจะสามารถรับรู้ถึงความจริงที่ซ่อนเร้นอยู่ได้ภายใต้ความคิดความเชื่อที่แตกต่างกันของแต่ละกระบวนการทัศน์ ในการศึกษาดังกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงโลกและสังคม จำเป็นต้องวิเคราะห์ให้ลึกถึงกระบวนการทัศน์เนื่องจากมนุษย์เป็น “ผู้สร้าง” และ “ผู้ให้ความหมาย” ต่อสิ่งต่างๆ ในโลกรวมทั้งการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าสิ่งใดเป็นความรู้และสิ่งใดไม่ใช่ความรู้โดยมนุษย์กำหนดเกณฑ์เหล่านี้ขึ้นจากความคิดความเชื่อและการรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในโลกซึ่งรวมถึงวิธีการที่เข้าถึงความรู้นั้นๆ ทำที่และปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในการศึกษาและการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งที่ถูกศึกษาจึงบ่งบอกถึงกระบวนการทัศน์ที่มนุษย์ยึดถือผู้ที่สนับสนุนกระบวนการทัศน์ใด ย่อมเชื่อสิ่งที่ตนเองสร้าง และได้รับผลประโยชน์จากการสร้างภายใต้กระบวนการทัศน์นั้น (ฉัตรวิทย์ องค์กรวิทย์, 2545 :9) และในบริบทของสิ่งที่ผู้วิจัยศึกษาในครั้งนี้มีความหลากหลายทั้งในแง่ของระบบ กฎเกณฑ์ โครงสร้าง การจัดการหรือภาคปฏิบัติในส่วนของความรู้ของระบบโรงเรียน วัฒนธรรม ค่านิยม ความคิดความเชื่อประเพณีต่างๆ ของระบบความรู้ของชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันเป็นองค์รวม มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ออกในการดำเนินชีวิตของสิ่งที่อยู่รอบตัวในชุมชน เพื่อใช้ในการค้นหาคำตอบและตอบคำถามการวิจัย เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ของการวิจัยจึงใช้วิธีการวิจัยดังกล่าวเพื่อให้เห็นถึงความรู้ความจริงได้

สนาม (field)

การศึกษาถึง การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน ผู้วิจัยได้เจาะจงเลือกพื้นที่ที่มีลักษณะมีความสัมพันธ์กันระหว่าง โรงเรียนและชุมชน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในเรื่องการเรียนรู้การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้วิชาการของโรงเรียนที่เป็นระเบียบ แบบแผนซึ่งพื้นที่ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับความรู้ของระบบโรงเรียนและความรู้ที่อยู่ในชุมชนที่จะสามารถสืบค้นความรู้ความจริงเกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ศึกษาได้ทั้งภาพที่สามารถเห็น รับรู้ได้ในครั้งอดีต ซึ่งจะสืบค้นจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่ได้ผ่านระยะการก่อร่างสร้างองค์ความรู้มาระยะเวลาอันยาวนานและที่สำคัญผู้เฒ่าในชุมชนซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้เมื่ออดีตด้วยตัวเอง พื้นที่ที่เลือกคือชุมชนบ้านควนเสม็ด อยู่ในตำบลปรัก อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาความรู้หลากหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันทั้งเรื่องความเชื่อ ความรู้การรักษาโรคด้วยสมุนไพรของผู้เฒ่าในชุมชน มีศิลปะการแสดงมโนราห์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนมาช้านาน และ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีการร่วมมือกันดีกับโรงเรียนซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยเชื่อว่าจะมีความต่างกันอยู่ในเรื่องอุดมการณ์บางอย่างจากผลพวงของนโยบาย หรือกฎระเบียบทางการศึกษา

คนในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธซึ่งทำให้เห็นความเชื่อที่ลึกซึ้งที่เคารพและศรัทธาในสิ่งศักดิ์ที่นอกเหนือประสาทสัมผัสด้วย หมายถึงชาวพุทธในชุมชนยังมีความเลื่อมใสในสิ่งที่นอกเหนือจากสิ่งสัมผัสได้เช่นมีการไหว้เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เป็นต้น อีกทั้งความหลากหลายที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่ภายใต้การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสเช่นการคำนึงถึงระบบธรรมชาติเพราะพื้นที่ล้อมรอบชุมชนยังมีป่าเขา และมีการทำการเกษตรอยู่ ได้มีการเรียนรู้ ถ่ายทอดและสั่งสมกันมาช้านานตั้งแต่เริ่มการตั้งถิ่นฐานเกือบร้อยปี มีความเป็นมาของชุมชน มีประเพณีการสวดบ้านที่ปฏิบัติกันมานานเป็นพิธีกรรมในการกระทำของงานประจำปี ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่บ่งบอกถึงความเชื่อที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องชุมชน มีความรู้ในชุมชนที่เป็นภูมิปัญญาที่เชื่อมโยงต่อการทำพิธีกรรมต่างๆ เช่น การทำอาหารหรือการทำข้าวหลามที่มีชื่อเสียงของบ้านควนเสม็ดที่มีเอกลักษณ์ไม่เหมือนใคร การร่ำมโนราห์แบบดั้งเดิมตามแบบฉบับของหมู่บ้าน และที่สำคัญอีกประการมีการสร้างความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนที่มีการสอนความรู้ภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน

โรงเรียนเป็นพื้นที่ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนตามนโยบายการพัฒนาที่ถูกส่งต่อมาจากของราชการ โรงเรียนบ้านควนเสม็ดเป็นโรงเรียนที่ตั้งมาควบคู่กับการตั้งชุมชนมานานพอๆกับการเริ่มต้นของชุมชน ทางโรงเรียนมีกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบแบบแผนตามพระราชบัญญัติ

การศึกษาอยู่ในเขตการรับผิดชอบของเขตการศึกษาสงขลาเขต 3 เป็นพื้นที่ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับการศึกษาที่เป็นรูปแบบ แบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติอันนำไปสู่การบูรณาการความรู้ระหว่างชุมชนหรือความรู้ภูมิปัญญาและระบบความรู้ของโรงเรียนหรือความรู้ที่เป็นวิชาการสมัยใหม่ ทำให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้ เพราะมีการนำความรู้ภูมิปัญญามาสอนในโรงเรียน โดยโรงเรียนมีการร่วมมือกับชุมชนซึ่งเป็นไปในลักษณะใดนั้นหรือมีเงื่อนไขอะไรต่อการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงต่ออัตลักษณ์ของชุมชนเป็นอย่างไรนั้น เป็นประเด็นที่ต้องศึกษาหาคำตอบ อีกทั้งได้มีการเปิดพื้นที่ให้โอกาสการเรียนรู้ของชุมชนมีพื้นที่ของการถ่ายทอด และการสร้างสรรค์ความรู้ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ เกิดการมีส่วนร่วมของการสร้างความรู้ระหว่างชุมชนและโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาตามประเด็นของแนวคำถามการวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย โดยศึกษาทั้งกระบวนการเรียนรู้ของระบบโรงเรียน และการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยใช้ความรู้เรื่องภูมิปัญญา และการมีส่วนร่วมมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นการแสวงหาความรู้ความจริงดังกล่าว จึงมองผ่านการเปิดพื้นที่ให้มีการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน เพื่อนำทางในการศึกษา ถึงการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาอันสามารถบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญา ว่ามีเงื่อนไขและกระบวนการพยายามอย่างไรต่อการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การสอนในระบบโรงเรียน

การเข้าสู่พื้นที่การศึกษา

หลังจากการเลือกพื้นที่การศึกษาได้แล้ว ผู้วิจัยจึงสร้างแนวคำถาม (Guideline) ที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษา พื้นที่ที่จะเลือกศึกษาก่อน เป็นแนวคำถามที่สร้างขึ้นเพื่อการสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept Interview) ลักษณะของคำถามจะเป็นคำถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interview)เป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นคำถามเพื่อให้ครอบคลุมถึงกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนและความรู้ของชุมชน รวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญา และใช้การสังเกตตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพและแนวคำถามดังกล่าวต้องผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ดูแลการวิจัยก่อนการนำไปใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยเบื้องต้นผู้วิจัยต้องทำความรู้จักชุมชน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนผ่านคนรู้จักนับว่าเป็นเรื่องที่ดีที่ผู้วิจัยได้รู้จักกับผู้ที่คุ้นเคยในชุมชน จึงได้รับการช่วยเหลือจากครูที่อยู่ในโรงเรียนซึ่งรู้จักคนในชุมชนอยู่แล้วเป็นผู้ที่ให้คำแนะนำว่าในชุมชนมีใครบ้างที่สามารถให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย อันเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องหรืออยู่ในขอบข่ายของการแสวงหาความรู้ความจริงในครั้งนี้ เพื่อความคล่องตัวในการเข้าพบผู้ให้ข้อมูลหลัก

ได้ดีโดยผู้วิจัยเข้าทำความรู้จักและแนะนำบอกจุดประสงค์การศึกษาให้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้รับทราบ เป็นเบื้องต้น และสร้างความไว้วางใจต่อผู้ให้ข้อมูลหลักในเรื่องของการนำข้อมูลมาใช้ในการวิจัย ไม่หวังผลประโยชน์อื่นใดที่จะส่งผลเสียแก่ชุมชน การประสานติดต่อ โดยผ่านผู้ที่เกี่ยวข้องที่รู้จักคุ้นเคยเพื่อเป็นการสร้างความสะดวกด้านการเข้าพบผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งต้องทำความรู้จักกับผู้ที่อยู่ในโรงเรียนอันได้แก่ผู้อำนวยการ และครูเป็นการสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้นและบอกกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาในครั้งนี้ และได้รับคำแนะนำ อย่างดีต่อการสืบค้นข้อมูลอื่นในส่วน of ชุมชนและชาวบ้านว่ามีบุคคลใดบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นผู้ที่สอนใน เพื่อสามารถได้ข้อมูลนั้นตามความเป็นจริงและครบถ้วนมากที่สุดผู้วิจัยจะยึดตามวัตถุประสงค์ ตามปัญหา และกรอบแนวคิดที่ได้วางไว้เป็นแนวทางในการกำหนดคำถามเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจน ตรงประเด็นมากที่สุด และก่อนการเก็บข้อมูลเพื่อเป็นการยืนยันความชัดเจนจึงนำแนวคำถามมาปรึกษาอาจารย์ผู้ให้คำปรึกษาวิทยานิพนธ์ก่อน ว่าควรมีการปรับแก้หรือไม่ การเข้าสู่พื้นที่ศึกษา เพื่อหาข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักผู้วิจัยจะสอบถามจากครูและเพื่อนผู้วิจัยที่รู้ว่าในชุมชนและโรงเรียนนั้นเพื่อการเข้าหาผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสร้างความเข้าใจผ่านคนคุ้นเคยที่รู้จักผู้ให้ข้อมูลหลัก

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant)

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี(Theoretical sampling) ผู้ให้ข้อมูลหลักจะมีผู้ที่สามารถให้ข้อมูลที่ไขข้อข้องใจได้หลายส่วนที่แตกต่างกันเพราะตาม การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ประกอบไปด้วยการค้นหาคำความรู้ความจริงที่มีทั้งภาคส่วนที่ผ่านระบบการศึกษาใน โรงเรียน และมีทั้งผู้ที่ไม่ผ่านการศึกษาในโรงเรียน เพื่อให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของสังคมและเห็น ถึงความคิด ความเชื่อ อันเป็นอุดมการณ์ของผู้สร้างความรู้เองโดยตรงจากผู้ให้ข้อมูลหลักโดยผู้วิจัย แบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อที่จะสามารถตอบคำถามของการวิจัยได้อย่างตรงวัตถุประสงค์ มากยิ่งขึ้นดังนี้

กลุ่มที่หนึ่งคือ ผู้รู้ในระบบโรงเรียน ได้แก่ผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งเป็นบุคคล สำคัญของโรงเรียนอันเป็นแกนหลักของการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ การ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนว่าจะให้อยู่ในทิศทางใด มีความประสงค์หรือ ความหวังอย่างไรการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ความรู้ ตามการวิจัยในประเด็นต่างๆ รวมถึง กระบวนการสร้างสรรค์ การส่งเสริม การรักษา หรือการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาให้มีศักดิ์ศรี ได้ต่อไปอย่างไรนั้น ผู้บริหารจึงมีส่วนสำคัญเป็นอันมาก และบุคคลต่อไปที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักใน

กลุ่มนี้คือ ครู ที่อยู่ในโรงเรียนซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของผู้บริหาร และเป็นผู้กระทำการที่อยู่ตรงกลางระหว่างผู้รับนโยบายการศึกษา รับคำสั่งปฏิบัติการส่งต่อนักเรียนหรือผู้รู้รุ่นต่อไป

กลุ่มที่สองคือ **ผู้รู้ในชุมชน** คือ ผู้รู้เรื่องภูมิปัญญาที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา เช่น ผู้รู้ในภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ผู้รู้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผู้รู้ในเรื่องศิลปะการแสดง การเล่นดนตรีพื้นบ้านเช่นการเป่าปี่เป็นต้น รวมถึงผู้นำทางศาสนา ผู้มีส่วนสร้างสรรค์คุณงามความดีสร้างความเป็นระเบียบแก่ชุมชนให้สงบ ทั้งผู้นำทางศาสนาพุทธซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นผู้นำทางความเชื่อของคนส่วนใหญ่ของชุมชนเพราะคนส่วนใหญ่ร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ และ ผู้นำของศาสนาอิสลามซึ่งมีอาจมองข้ามได้ถึงแม้มีจำนวนน้อยในชุมชน และ รวมไปถึงบุคคลที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่างๆในชุมชนได้แก่ ครูหมอที่ทำหน้าที่ผู้นำพิธีกรรมที่มีในชุมชน ซึ่งบ่งบอกถึงการเป็นผู้นำทางความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ และผู้นำชุมชนที่เป็นผู้มีส่วนช่วยกันพัฒนาสร้างสรรค์ความรู้ของชุมชนตลอดจนชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมกันพัฒนาชุมชน

กลุ่มที่สามคือ **นักเรียนและเยาวชน** เป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ต่อจากบรรพบุรุษรุ่นก่อน เป็นผู้ได้รับความรู้จากโรงเรียนและชุมชน อันหมายรวมถึงเยาวชนที่ผ่านระบบการศึกษาของโรงเรียน และเยาวชนผู้ที่ไม่ได้ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน จะทำให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้มีประสบการณ์อย่างแท้จริง อีกทั้งศึกษาจากการให้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และข้อมูลที่ได้จากสภาพความเป็นอยู่จริงๆ ในชุมชน ตามประเด็นหัวข้อของการวิจัยที่ผู้วิจัย ศึกษาได้ครอบคลุม ทั้งให้ข้อมูลหลักในชุมชนและโรงเรียนรวมบริบทอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีวิทยา โดยการสร้างจากทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) ที่ได้จากการศึกษาจากปรากฏการณ์ทางสังคม เก็บข้อมูลด้วยวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และต้องใช้เทคนิคมนุษย์สัมพันธ์อันดีสร้างความไว้วางใจเพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมให้รอบด้านที่สุด มีรายละเอียดที่ครบถ้วน การบันทึกข้อมูลในลักษณะนี้อาศัยการบรรยายเหตุการณ์เพื่อให้เข้าใจความหมายปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนที่ได้ให้ความหมายประสบการณ์ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ในการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยจะเข้าไปในชุมชนด้วยตัวเองแนะนำตัว อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการเข้ามาเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อไม่เป็นการสร้างความกลางแกลงใจแก่ผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อขอความร่วมมือในการเข้ามาศึกษาในชุมชน ซึ่งไม่ได้

ยืดหยุ่นหรือวิธีการตายตัวสามารถยืดหยุ่นได้ ไม่มีโครงสร้างที่เคร่งครัด (Unstructured interview) ใช้การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept Interview) เป็นวิธีหลักในการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเป็นรายคน การสัมภาษณ์มีแนวทางสำหรับการพูดคุย เป็นหัวข้อกว้างเป็นคำถามปลายเปิดที่ได้ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แสดงและบอกเล่าถึงข้อมูลที่แท้จริงมากที่สุด เป็นการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการใช้ภาษาถิ่น และภาษาทางการบ้างในบางบริบท ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างตามสถานการณ์ เก็บจากหลักฐานเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่นรูปภาพการประกอบพิธีต่าง รูปภาพการแสดงกิจกรรมที่บ่งบอกถึงความรู้ภูมิปัญญาที่มีในอดีต อุปกรณ์ต่างๆ ที่มีความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเมื่อครั้งอดีต ซึ่งยังคงเก็บในประเด็นที่ศึกษาจนกระทั่งให้ได้ข้อมูลที่ตรงประเด็นและเพียงพอ สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยที่เป็นส่วนสำคัญยิ่งในการศึกษาแล้ว แต่การวิจัยย่อมต้องมีเครื่องมือในการช่วย เพื่อป้องกันการตกหล่นของข้อมูล ผู้วิจัยใช้เครื่องบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์และกล้องถ่ายภาพในการเก็บบันทึกภาพเพื่อยืนยันความชัดเจนของข้อมูล ในการถอดรหัสถึงข้อมูลที่ได้มาอย่างละเอียด ซึ่งต้องทำการขออนุญาตในการบันทึกเสียงและภาพก่อนทำการบันทึก

ในการคลี่คลายถึงการวิจัยในครั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงการสร้างการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียนให้ได้เห็นถึงอุดมคติ ความคิด ความเชื่อ และกระบวนการบวกกับการปฏิบัติสำหรับจุดมุ่งหมายหรือตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการในการถอดประสบการณ์หรือหาความรู้ความจริงจากผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ตรง และผู้ที่เกี่ยวข้องที่ให้ข้อมูลที่สำคัญต่างๆในการวิจัยด้วยการพูดคุย บอกเล่า สันทนาการจากบุคคลต่างๆ 3 กลุ่มได้แก่ ผู้รู้ในระบบโรงเรียน, ผู้รู้ในระบบโรงเรียน, นักเรียนและเยาวชน ดังรายการต่อไปนี้

ลำดับ	ผู้ให้ข้อมูลหลัก	เพศ	อายุ	อาชีพ/หน้าที่
1.	ผู้รู้ในชุมชนเรื่องมโนราห์	หญิง	65	เกษตรกรกรรม
2.	ผู้รู้ในชุมชนเรื่องดนตรีไทย(ปี่)	ชาย	70	เกษตรกรกรรม
3.	ผู้รู้ในเรื่องการรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร	ชาย	75	เกษตรกรกรรม
4.	ผู้รู้ในเรื่องการรักษาสุขภาพด้วยมนต์คาถา	ชาย	58	เกษตรกรกรรม/ลูกจ้างรัฐ
5.	ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมของชุมชน	ชาย	75	เกษตรกรกรรม
6.	ผู้นำชุมชน	ชาย	45	เกษตรกรกรรม
7.	ผู้นำชุมชนหัวหน้ากลุ่มมโนราห์	หญิง	64	เกษตรกรกรรม
8.	ผู้อำนวยการโรงเรียน	ชาย	57	ผู้อำนวยการ
9.	ครูที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา	หญิง	40	ครู
10.	ครูที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา	หญิง	46	ครู
11.	ครูปฏิบัติการในโรงเรียน	หญิง	38	ครู
12.	ครูปฏิบัติการในโรงเรียน	ชาย	41	ครู
13.	ครูปฏิบัติการในโรงเรียน	หญิง	30	ครู
14.	ศึกษานิเทศก์	ชาย	60	ศึกษานิเทศก์
15.	นักเรียน	ชาย	12	ตีกลอง
16.	นักเรียน	ชาย	11	ร้านนายพราน
17.	นักเรียน	หญิง	11	นางรำ
18.	นักเรียน	หญิง	12	นางรำ
19.	นักเรียน	ชาย	11	เป่าปี่
20.	นักเรียน	หญิง	12	นางรำ
21.	นักเรียน	ชาย	11	ตีทับ

การวิเคราะห์ตัวบท

เมื่อเก็บข้อมูลแล้วผู้วิจัยเตรียมข้อมูลให้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะวิเคราะห์ แยกหมวดหมู่ข้อมูลให้อยู่ตามประเด็นที่กำหนด เพื่อไม่ให้เกิดการตกหล่นและเกิดความสับสนเมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สิ่งสำคัญขั้นแรกเมื่อผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเองต้องทำการสำรวจตัวเอง ว่าตัวเองมีอคติหรือข้อสรุปใดเกี่ยวกับการศึกษาอยู่หรือไม่ ซึ่งแน่นอนต้องตัดทิ้งโดยสิ้นเชิงก่อนการวิเคราะห์ เพื่อการวิเคราะห์ให้เห็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในปรากฏการณ์

สภาพความเป็นจริงของข้อมูลมากที่สุดที่เก็บได้มาทั้งจากการสัมภาษณ์ การสังเกต ปฏิบัติจริง สิ่งแวดล้อม และบริบทอื่นที่มีความสัมพันธ์ซึ่งทั้งหมดต้องนำมาวิเคราะห์ ถอดรหัสให้เห็นความเป็นจริงมากที่สุด

การศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงความกระจ่างชัดในการศึกษาถึง การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน อาศัยมุมมองและแนวคิดที่หลากหลาย เพื่อให้เห็นถึงความเป็นมา เงื่อนไขที่ซับซ้อนถึงการดำรงอยู่ของความรู้ภูมิปัญญาที่มีอัตลักษณ์เปลี่ยนไป หรือเป็นความรู้ของชุมชนที่ใช้ในการดำรงชีวิต ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่า ความเป็นอัตลักษณ์และกระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ของชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาในการนำทางหรือที่สร้างสรรค์สิ่งสมประสพการณ์มานาน และการสร้างความรู้ของระบบโรงเรียนนั้นแตกต่างกันอยู่ ทั้งอุดมการณ์และการปฏิบัติรวมถึงการให้คุณค่าหรือการให้ความหมายของเจ้าของประสบการณ์ โดยการศึกษาในส่วนของการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียนจะศึกษาทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้อง รายงานผลการศึกษาคำวิจัยที่ผ่านมา กฎหมาย กฎระเบียบทางการศึกษา กฎเกณฑ์ ระเบียบ หลักสูตร รวมถึงภาคปฏิบัติที่นำความรู้ท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียน ส่วนการศึกษาความรู้หรือภูมิปัญญาอันจะทำให้เห็นถึง การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น การดำรงอยู่ตามแบบของชาวบ้านที่ใช้ในการดำรงชีวิตก็จะศึกษาจากชุมชนซึ่งเป็นผู้สร้างความรู้เอง เป็นผู้ให้ความหมายกับสิ่งต่างๆและเป็นผู้มีประสบการณ์ตรง ในส่วนของการให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาทั้งตัวความรู้หรือผู้รู้เมื่อเข้ามาผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งหากเมื่อมีความแตกต่างกันทั้งแนวทางปฏิบัติหรืออุดมการณ์แล้วนั้น การคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่เกิดข้อข้องใจถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาว่าเป็นอย่างไรต่อไป ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้จึงแยกประเด็นการศึกษาโดยวิเคราะห์ได้ดังนี้

ประเด็นแรก คือวิเคราะห์อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน การวิเคราะห์ตรงประเด็นนี้ มีเป้าประสงค์สืบค้นถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยศึกษาจากชุมชนผ่านผู้รู้ในภูมิปัญญา ผ่านชาวบ้าน วิถีชีวิตที่ใช้ความรู้ที่ผ่านประสบการณ์ที่สะสมมา ลองผิดลองถูกมาใช้ในการดำรงชีวิต เป็นความรู้ของชาวบ้านที่สร้างสมและให้ความหมายกับสิ่งต่างๆ เป็นความหมายที่บ่งบอกบางอย่างที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้การดำรงชีวิตของชาวบ้านเองซึ่งมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ กับมนุษย์ และสิ่งที่เคารพศรัทธา หรือความสัมพันธ์เหนือธรรมชาติที่มีมานาน ศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้ว่าอยู่บนฐานคิดแบบใด หรือมีกระบวนการและแนวทางในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ความรู้อย่างไร และมีลักษณะการใช้ภูมิปัญญาอย่างไร ความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะใด โดยศึกษาจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง

กับบริบทของสังคม ที่ดำรงอยู่ในชุมชนซึ่งสิ่งต่าง ๆ อันเป็นตัวสร้างความหมายและบ่งบอกถึง อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สร้างสรรค์ความรู้เพื่อการพึ่งพาตัวเองในการดำรงชีวิต

ประเด็นที่สอง คือ วิเคราะห์กระบวนการศึกษาความรู้ของระบบโรงเรียน การศึกษาในประเด็นนี้จะศึกษาถึงการสร้างความรู้ของระบบโรงเรียนที่มีการพัฒนาการศึกษาตาม รูปแบบเพื่อการพัฒนาสังคมให้ทันสมัย บนฐานคิดอุดมการณ์คนละชุดกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือไม่อย่างไร เป็นอุดมการณ์ที่รองรับการพัฒนาที่ให้ทันระบบเศรษฐกิจหรือไม่ การดำรงชีวิตที่ สอดคล้องกับสรรพสิ่งรอบตัวในชุมชนเพียงใด ศึกษาถึงแนวทางการศึกษาที่เป็นตัวสร้างสรรค์ ความรู้ ควบคู่กับการปฏิบัติต่าง ๆ ในระบบโรงเรียน ว่าอยู่บนฐานความคิดใดมีความสอดคล้องกับ การดำรงชีวิตในชุมชนมากน้อยเพียงใดเป็นการศึกษาที่ชี้ให้เห็นอุดมการณ์ที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ต่างๆของสังคม หรือการยอมรับเป็นวาทกรรมหลักของสังคม ว่าได้ครอบงำหรือสร้างความยินยอม ให้แก่คนในสังคมหรือไม่ อย่างไร โดยศึกษาทั้งจากงานวิจัยที่ผ่านมาและจากภาคปฏิบัติการจริง ของวาทกรรมการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนที่มีระบบกฎเกณฑ์ หรือรูปแบบราชการวิชาการที่มี การจัดการศึกษาที่แยกส่วนส่งผลต่อความรู้ภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาให้อ่อนด้อยลง อย่างไร

ประเด็นที่สาม คือวิเคราะห์การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาใน ระบบโรงเรียน การศึกษาถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาอยู่ในหรืออยู่ภายใต้ระบบ การศึกษาของโรงเรียน ที่มองภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านอุดมการณ์ความรู้แบบวิชาการ ศึกษาถึงความ เป็นมาของการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในระบบโรงเรียน รวมถึงกระบวนการ สร้างสรรค์ภูมิปัญญาที่เป็นไปตามรูปแบบที่กฎเกณฑ์ของโรงเรียนว่าเป็นไปในลักษณะที่เป็นไป ตามระเบียบกฎเกณฑ์ของทางการ วิเคราะห์ว่ายังเป็นอัตลักษณ์ของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่าง อดีตหรือแบบอื่นที่เปลี่ยนไปผ่านการมีพื้นที่ในการถ่ายทอด สร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้รู้ในภูมิปัญญา กระบวนการสร้างสรรค์การให้ความหมายในรูปแบบเพื่อการดำรงชีวิตเช่นเดิม ได้ มากน้อยเพียงใด การถ่ายทอดความรู้และให้ความสำคัญภูมิปัญญาและครูภูมิปัญญาเป็นอย่างไร และมีเงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้ส่งผลต่ออัตลักษณ์ของภูมิปัญญาในระบบการศึกษาของโรงเรียนและ ผลของอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาที่มีต่อชุมชน โดยมองผ่านการมีส่วนร่วมการ ใช้แนวคิดการ สร้างอัตลักษณ์ (Identity) ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องพยายามให้ความหมายให้ความร่วมมือ และ ปฏิสัมพันธ์ที่จะเป็นตัวก่อร่างสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบ โรงเรียน

การเสนอรายงานการวิจัย

เพื่อให้ครอบคลุมในประเด็นที่ศึกษาจึงกำหนดแบบแผนการเสนอรายงานการวิจัย
ดังต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 อັดลัษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน

บทที่ 5 กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียน

บทที่ 6 การสร้างอັดลัษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน

บทที่ 7 บทสรุปเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนา

บทที่ 4

อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน

ชุมชนในสังคมไทยมีการดำรงชีวิตที่มีความหลากหลาย เป็นสังคมดำรงอยู่ได้ เพราะฐานของความคิดความเข้าใจต่อการอยู่ร่วมกัน โดยยึดหลักการพึ่งพาอาศัยที่ถ้อยอาศัย ถึงแม้ว่ามีอาจปฏิเสธถึงปัญหาการเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสังคมได้ สังคมเมืองการพึ่งพาอาศัยที่ถ้อยอาศัยกันน้อยกว่าสังคมชนบท ซึ่งในสังคมชนบทยังสามารถมองเห็นถึงธรรมชาติ ภูมิปัญญา และความสัมพันธ์ในการพึ่งพาอาศัยต่างๆ ในชุมชนอย่างเชื่อมโยง อันก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพื่อดำรงชีวิตอย่างสงบในกระแสสังคมที่ไม่หยุดนิ่ง เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนชาวบ้านเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์อันหลากหลาย มีแหล่งของการเรียนรู้ ทั้งครอบครัว ชุมชน วัดหรือสถานที่ประกอบศาสนา ธรรมชาติ ป่าไม้ หมอบ้าน ทุกอย่างที่อยู่ในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้ รวมทั้งผู้ที่ถ่ายทอด เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ครู การเรียนรู้ดังกล่าวมีการถ่ายทอดสู่คนในชุมชนอย่างมีความสัมพันธ์กัน ไม่แยกเป็นส่วนเสี้ยวเพราะทุกอย่างเป็นองค์รวมเชื่อมโยงกัน ผู้เรียนรู้สามารถซึมซับความรู้อยู่กับการดำรงชีวิตอย่างไม่รู้สีกว่ากำลังถูกสอน จนกลายเป็นผู้ชำนาญในการดำรงชีวิตรอบด้านผ่านรุ่นต่อรุ่น เป็นส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์ความรู้ในชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน เป็นการสอนแบบองค์รวมโดยวิถีชีวิตได้สอดแทรกคุณธรรม ความดีอยู่ทุกขณะที่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติ และสิ่งที่เหนือธรรมชาติ หมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพและศรัทธา เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดเวลาและนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ความเป็นชุมชนหมู่บ้าน การพึ่งพาอาศัยอย่างเป็นองค์รวมที่มีความสัมพันธ์จากหลายส่วน เห็นถึงความตรงกันข้ามกันของอีกมุมมองหนึ่งที่เป็นสังคมสมัยใหม่ กระบวนการการดำรงอยู่จึงเป็นขั้วตรงข้ามระหว่างกัน เห็นได้ถึงความเป็นอัตลักษณ์ของสองขั้วที่ต่างกัน หรือเปรียบเทียบได้เหมือนเหรียญสองด้าน ที่ด้านหนึ่งเป็นกระแสของการพัฒนาแบบสมัยใหม่ที่มีวิทยาการแบบสำเร็จรูป พร้อมใช้งาน แต่อีกด้านหนึ่งต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ ดังเช่นภูมิปัญญาของชาวบ้าน จนทำให้เรามองว่าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นการพัฒนา และอีกด้านหนึ่งของเหรียญเป็นการค่อยพัฒนา ยังทำให้เกิดการสร้างขั้วสองขั้วคือพวกสมัยใหม่ กับสมัยเก่า อัตลักษณ์ไม่ได้บ่งบอกเพียงแค่ความเป็นตัวตนของบุคคลเพียงเท่านั้น แต่ยังให้ความหมายกว้างถึงการถูกสร้างขึ้นของกระบวนการทางสังคม เห็นถึงอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนได้เช่นกัน เพราะท้ายที่สุด กระบวนการพัฒนาในสังคมทันสมัยก็พยายามผลิตซ้ำว่ามีขั้วตรงข้ามที่ต่างกันอยู่ทุกขณะ ถึงแม้อีกขั้วหนึ่งจะมีการพัฒนาที่มาจากรากฐานชีวิตของชุมชนเองก็ตาม

การวิจัยส่วนนี้จึงศึกษาถึงประเด็นของอัตลักษณ์ของชุมชน โดยมองผ่านสังคมที่ดำรงอยู่โดยยังคงรักษาความเป็นชุมชนที่มีความรู้ แสดงความหมายของสังคมที่มีภูมิปัญญาสร้างสรรค์เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมที่เห็นถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของชุมชน การแสดงออกของการกระทำของผู้สร้างความรู้เอง เพราะที่จริง สิ่งที่เป็นความรู้นั้นมิใช่จะมีการตีราคาเหมือนกันแต่อย่างใด หากภาครัฐมักจะมองว่าความรู้ที่จะนำมาใช้นั้นต้องเป็นความรู้ที่จะใช้การแข่งขันในระบบเศรษฐกิจโลกได้คือความรู้ ส่วนความรู้ของชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่ได้เกิดจากเม็ดเงิน แต่เป็นฐานของความมั่นคงแห่งชีวิตชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นความรู้ที่เลี้ยงชีพได้

การพิจารณาถึงอัตลักษณ์ของชุมชนชาวบ้าน ต้องมองจากความเป็นชาวบ้านเป็นการมองตัวตนของกระบวนการของชุมชนที่มีการสร้างสรรค์ หรือสัมพันธ์กับบริบทอื่นอย่างไร และรับรู้ถึงที่มาที่ไปของเงื่อนไขการดำรงชีวิตที่รากฐานความคิดหรืออุดมการณ์เป็นสำคัญ มองจากการถ่ายทอดสืบสานของคนรุ่นก่อน หรือจากการปรับตัวเรียนรู้มาตลอดชีวิตทำให้เห็นคุณค่าแก่การรักษาและใช้ได้อย่างไม่หยุดนิ่งทำให้สังคมราบรื่นและดำรงอยู่ตามวิถีแห่งชุมชน โดยมีอุดมการณ์เป็นสิ่งสำคัญต่อการกำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชน กำหนดแนวทางในการดำรงชีวิต และอีกทั้งวางตำแหน่งของคนในชุมชนไปตามแบบแผนของสังคมที่ค่านึงสิทธิของความเป็นมนุษย์ ไม่ได้วัดกันที่สติปัญญา ความเก่ง ไม่เก่งทางวุฒิการศึกษา คนในชุมชนมีอุดมการณ์และฐานความคิด ความเชื่อต่อสิ่งแวดลอม หรือสรีรภาพกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ หมายถึงสิ่งที่อยู่เหนือจากการสัมผัสของคนในชุมชนนั้น มีแนวทางในการปฏิบัติตัวของคนในชุมชน โดยที่ไม่ต้องตั้งเป็นกฎหมายแต่เป็นข้อตกลงอย่างไม่มีการบังคับให้ปฏิบัติเป็นการสร้างสรรค์ของชุมชนเองที่ชุมชนมีการปรับตัว เรียนรู้ของคนในชุมชนตลอดมา สืบทอดเป็นวัฒนธรรม อีกทั้งมีภูมิปัญญาที่อยู่ในชุมชนที่เรียนรู้และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต เป็นความรู้ของชุมชนมานานพร้อมกับสรรพสิ่งและบริบทของชุมชน

อัตลักษณ์ทางสังคมของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สังคมแห่งการดำรงชีวิตของผู้คนที่ผ่านระยะเวลา ผ่านการสร้างสรรค์ความรู้ ความเข้าใจที่ได้มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆรอบตัว ทั้งการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การปฏิสัมพันธ์หรือมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดลอม และการมีความสัมพันธ์กับโลกแห่งนามธรรมก็ตามแต่ การสัมพันธ์ในแต่ละด้านเกิดขึ้นจากการที่ปัจเจกบุคคลได้สัมผัสและให้ความหมายแก่สิ่งนั้นที่อยู่รอบตัว สร้างกระบวนการเรียนรู้และเข้าใจตามความหมายแห่งตน สังคมที่เกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกันของปัจเจก

ชนและความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เห็นได้ถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่เป็นของชุมชนเอง ทำให้รู้ว่า อัตลักษณ์ทางสังคมของชุมชนแต่ละชุมชน แต่ละสังคมนั้นเป็นอย่างไร และสามารถบอกได้ถึงความเหมือน ความแตกต่าง หรือลักษณะร่วมว่าแต่ละสังคมนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งแน่นอนบางสังคมนั้นก็อาจจะมีทั้งลักษณะร่วมที่เหมือนกัน แต่ในลักษณะที่เหมือนกันของสังคมนั้น จะมีลักษณะความแตกต่างของสังคมนั้นอยู่ได้ ชุมชนหนึ่งหรือความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกับความเป็นตัวตนปัจเจกชน เพราะชุมชนก็ย่อมมีความเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมได้เช่นกัน อัตลักษณ์ดังกล่าวขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสถานการณ์ที่ต่างกันเช่น เงื่อนไขของเวลา สถานที่ตามยุคสมัย ที่เกิดขึ้นจากปัจเจกชนสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆในบริบทของสังคม

อัตลักษณ์ของชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่มีลักษณะที่เป็นของตนเอง บางครั้งอัตลักษณ์ อาจเกิดขึ้นโดยการให้ความหมายที่ถูกรับรู้จากข้อตรงข้ามมองก็เป็นได้ ทำให้เกิดการสวมทับ ความเป็นตัวตนที่แท้จริงของชุมชนหรือสังคมนั้น เช่น คนพิการอาจถูกมองว่าเป็นภาระของสังคม หรือเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะในสังคมอินเดียถูกมองว่าเป็นการกดขี่ อัตลักษณ์ของความเป็นเพศหญิง เพศชายที่ต่างกัน เช่นการสร้างลักษณะผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ และท้ายที่สุดก็ให้ความหมายต่อการปฏิบัติที่ต่างกัน เพราะแท้จริงความเป็นตัวตนของตัวเองกับผู้อื่นมองอาจให้ความหมายที่ไม่เหมือนกัน และความเข้าใจหรือให้ความหมายของสิ่งต่างๆก็จะถูกผลิตซ้ำและต่อยอดด้วยการปฏิบัติที่เป็นผลตามมาดังเช่น การดำรงชีวิตอยู่ของคนในชุมชนแห่งการใช้ภูมิปัญญา กับการพัฒนา ด้วยวิทยาการสมัยใหม่ การดำรงชีวิตของชาวบ้านชุมชนที่มีอัตลักษณ์ด้วยการสร้างความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ ผ่านกระบวนการดำรงชีวิต และให้ความหมายกับกระบวนการอย่างละเอียด ซึ่งจำเป็นต้องใช้เวลา ใช้การรอคอย หรือต้องเป็นไปตามสภาวะเงื่อนไขบางอย่างที่ต้องสัมพันธ์กัน เช่น การรอคอยฤดูฝน การดูแลสุขภาพแวดล้อมอากาศ เป็นต้น ไม่ได้ไปเพิ่มปัจจัย หรือควบคุมปัจจัยไม่ให้เกิด เพื่อผลประโยชน์ที่ทันใจรวดเร็วแต่อย่างใด จึงถูกมองจากการพัฒนาแบบสมัยใหม่ว่า เป็นเรื่อง ล้าหลัง ไม่พัฒนา ไม่ทันสมัย การสร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนจึงเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเอง ซึ่งถ้าชาวบ้านที่ใช้ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตให้ความหมายตรงข้ามกันได้ โดยผ่านการเรียนรู้ การสร้างความหมาย การเข้าใจ จนก่อตัวเป็นการสร้างความรู้ ที่ไม่ได้เป็นผู้กระทำเพียงฝ่ายเดียวแต่ยังหมายถึงผู้ที่เป็นฝ่ายถูกกระทำได้ด้วย เพราะมนุษย์ยังต้องมีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆที่อยู่รอบตัว ทั้งสิ่งที่สัมผัสได้ และสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส

อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นบนความเชื่อแห่งโลกนามธรรม

อัตลักษณ์ของชุมชนที่ผ่านการสร้างความรู้ของคนในชุมชนที่สร้างขึ้นด้วยภูมิปัญญามีทั้งภูมิรู้ และภูมิธรรมที่อยู่ในชุมชน เป็นความรู้ที่กระจายอยู่ทั่วไปในสังคมไม่ได้มีระบบขั้นตอนที่ตายตัว แต่มีระบบแบบองค์รวมที่สอดคล้องสัมพันธ์กันกับโลกปัจจุบันและโลกนามธรรม ในโลกปัจจุบันหมายถึงคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวอันได้แก่ธรรมชาติทั้งสัตว์ พืช สภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และเพื่อนมนุษย์ที่จะต้องเกี่ยวข้องเรียนรู้ต่อกัน สิ่งเหล่านี้เป็นการยอมรับการดำรงอยู่ของมันทั้งสิ่งที่เรารับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส และส่วนที่ไม่สามารถรับรู้ด้วยผัสสะ ในมุมมองโลกทัศน์หนึ่งที่ชาวบ้านไม่ปฏิเสธคือการมีอยู่ของสิ่งที่อยู่ในโลกนามธรรม ดังนั้นความเป็นจริงอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านยอมรับคือ มนุษย์ไม่ได้อยู่ในฐานะของผู้กระทำเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงผู้ที่ถูกกระทำด้วย เพราะธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์ควบคุมมันได้แต่จำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับมัน อีกทั้งความเชื่อความศรัทธาในปู่ทวด อันเป็นบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วกว่าร้อยปีที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลชาวบ้านซึ่งชาวบ้านนับถือสะท้อนจากคำบอกเล่าของลุงที่อาศัยในหมู่บ้านกว่าเกือบแปดสิบปีว่า

“ ลุงอยู่ที่นี้มานานตั้งแต่ที่นี่ไม่มีใครมาอยู่แหละ ก็จับจองที่ทำมาหากินกันทำสวนทำไร่กันตามประสา เราทำอะไรทำนาแต่ละครั้งก็ต้องบนบานบอกเจ้าที่เจ้าเขามั่งมาให้ช่วยดูแลพืชผักอย่าให้เกิดอะไรไม่ดี ก็บอกกล่าวไปแล้วก็ตั้งสำหรับไว้ให้เวลาไว้จุดธูปบอกให้พ่อทวด และสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองของแบบนี้อย่าลืม ไม่ได้.....คนที่เขาลบหลู่ก็มีให้เห็นเยอะแยะปลูกไทรไม่ขึ้นไม่สวยหรือแม้แต่เราก็ต้องมีคุณธรรมด้วยไม่ไปทำของไม่ดี ไม่ลักขโมยไม่ลบหลู่เขาก็ต้องคุ้มครองลูกหลานเขากัน ”

มนุษย์ไม่ได้อยู่แค่โลกที่สัมผัสได้เพียงอย่างเดียวถึงแม้จะใช้เร็วแรง ความมานะความขยันขันแข็งแต่ในการสร้างกำลังใจอันยิ่งใหญ่ก็ไม่อาจปฏิเสธอำนาจที่เหนือการควบคุมของตัวเองจึงต้องตกอยู่ในฐานะของผู้ถูกกระทำจึงต้องประพฤติปฏิบัติตนให้ดีเพื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในโลกแห่งนามธรรมจะได้ดูแลคุ้มครอง เพราะเชื่อมั่นว่าการมีคุณธรรมจะนำมาซึ่งการถูกปกป้องได้ สิ่งสัมผัสไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัสจะมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตในหลายแง่มุมของชีวิตทั้งการทำมาหากิน การดูแลสุขภาพพาไปถึงการสร้างแรงบันดาลใจหรือให้กำลังใจต่อการกระทำในหลายแง่มุม บางบ้านถึงกับการมีเป็นที่เคารพประจำบ้านที่ต้องดูแลเช่นสมาชิกในครอบครัวท่านหนึ่งที่จะสร้างความเป็นสิริมงคลและสร้างความอบอุ่นใจให้แก่บ้านเรือน เช่นครุหมอม โนราห์

ยังคงมีบทบาทและอำนาจต่อมนุษย์อยู่ทุกขณะ ลักษณะดังกล่าวมนุษย์จึงจัดอยู่ในขอบเขตของ ผู้ถูกกระทำด้วยอำนาจที่เหนือการควบคุมของมนุษย์ดังความเชื่อของป่าที่เคารพครุหมอมโนราห์ว่า

“เราเคารพครุหมอม หลายครั้งที่ลูกหลานบนบานอะไรไว้ก็ได้
ตั้งใจ ทำให้เรามีแรงมีกำลังใจ บางครั้งคนเจ็บไข้ได้ป่วยหาสาเหตุรักษาไม่ได้
หมอโรงบาลก็รักษาให้ไม่ได้ ก็มาขอช่วยให้ช่วย แต่พอบนบานบอกกล่าวครุ
หมอมก็หายกันหลายราย ก็ต้องหาของไรให้ ถึงเขา(ครุหมอม)เสียไปแล้วแต่ก็ยัง
รู้สึกว่าเขาไปไหนอยู่ดูแลลูกหลานเลย คนอื่นที่เขาจับถือเขาก็มา เขามาแก้บน
มั่ง วันก่อนคนนอนไม่สบายอยู่ที่โรงพยาบาล เขาให้หมอมเขาแล้วถูกไทรพรีนพรีอ
เห็นไม่หายง่ายว่าให้หมอมโนราห์บนให้ พอป่าบนให้เขาว่าถ้าถูกครุหมอมโนราห์
จริงให้คนไข้หาย คนไข้อยู่ห้องไอซียู แล้วอยู่ไม่กี่วันก็หายได้กลับบ้านหลัง
จากนั้นเขาก็มาหาป่าให้ไหว้แก้บนให้ เขาก็ตั้งอาหารหัวหมูมั่งป่าก็ทำให้ ไม่ใช่แค่
เรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยนะลูกที่ต้องขอต้องบอก ลูกหลานที่เขาเคารพนับถือก็มาไหว้
มาขอแก้บนบ่อยไป บางทีเด็กๆเขาอิไปสอบเรียนสอบแข่งขันที่ไหนก็มาขอให้ครุ
หมอมแก้ช่วย บนว่าถ้าได้ตั้งใจจะถวายหนู ถวายนี้ก็แล้วแต่ว่าอีถวายให้อะไร วัน
ก่อนลูกป่าข้างบ้านมาบอกว่าถ้าได้งานที่จะไปสมัครสอบนั้น ได้จะมาถวายหัวหมู
เขาก็ได้ตั้งใจหวังก็เอามาให้นะ ป่าก็ภูมิใจไปด้วยเห็นเขาได้เราก็คือใจแหละ”

ความมั่นใจเกิดจากการบนบานหรือบอกกล่าวแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วให้
คอยปกป้องรักษา หรือดูแลลูกหลานถึงแม้ว่าบางอย่างอยู่ในอำนาจของมนุษย์ แต่กระนั้นมนุษย์ก็
ควบคุมมันไม่ได้ทั้งหมดหน้าที่ที่นอกเหนือการกระทำจึงต้องอยู่ที่ผู้ที่อยู่ในโลกแห่งนามธรรมตาม
ความเชื่อ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นของผู้ศรัทธา ความรู้สึกเหมือนบรรพบุรุษไม่ได้ไปไหนแต่ยังคง
ช่วยลูกหลานอยู่ จากคำบอกเล่าของผู้เล่าท่านนี้ทำให้เห็นว่า ในมุมมองการพัฒนาของการแพทย์ที่
ทันสมัย และการแข่งขันที่ในอำนาจความสามารถของมนุษย์ ไม่ได้ให้ความหมายกับชีวิตทั้งหมด
ได้แต่ยังมีบางสิ่งที่ซ่อนเร้นนัยยะของสิ่งที่เหนือการพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส ยังรวมไปถึง
การให้คุณค่าเรื่องความกตัญญูที่ต้องตอบแทนบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไป สัจจะวาจาที่เปล่งออกไปต้อง
ทำจริง มิฉะนั้นจะมีอันเป็นไปหรืออันตรายตามมาภายหลัง จากผลที่ก่อเกิดตามมา คือการถวาย
อาหาร หรือเครื่องเซ่นไหว้บรรพบุรุษการสร้างความรู้ภูมิปัญญาที่สร้างภูมิรู้และภูมิธรรมยังมีมิติ
ของการสั่งสอนที่มีความหมายแฝงอยู่คือพิธีกรรมการแสดงที่ถ่ายทอดผ่านรุ่นต่อรุ่น เช่นการแสดง
มโนราห์ ที่ครู ไม่ใช่แค่ผู้มีชีวิตอยู่เท่านั้น แต่ยังมีผู้สืบเชื้อสายก่อนหน้านี้อีกที่ต้องเคารพและกตัญญู
ที่ลูกศิษย์ต้องให้ความเคารพถึงจะมีภูมิความรู้ติดตัวซึ่งครูผู้สืบทอดมโนราห์เล่าว่า

“ ถ้ามาไหว้ให้ถูกต้องจะเป็นเร็วมีอะไรผิด ครูหมอช่วยจำได้”
 ไร่ไค้จ่าย ทุกครั้งที่ป่าไปสอนก็จุดธูปเทียนไหว้ก่อนมีอะไรผิดพลาดครูหมอก็ได้
 ช่วย สมัยก่อนครั้งหนึ่ง พ่อเด็กที่พาเด็กนักเรียนไปรำกัน พ่อเด็กคนหนึ่งเขาไม่รู้ก็
 จับใส่หนูนี้ให้เลย ไร่ๆ ไปเด็กเป็นลม พอถามเด็กนักเรียนเด็กบอกว่าไม่รู้มีอะไรมา
 ครอบบนครอบหัวก็เลยเป็นลมนั่นแหละเพราะครูหมอตักแล้ว ไม่ใครหาญต้อง
 เสียแหละ ที่โรงเรียนนั้นเขาว่าถ้าป่าไม่ไปด้วยไม่ว่างก็รับงาน ไม่ได้ครูเขาก็ไม่
 หาญรับกัน ”

การเรียนรู้การสั่งสอนศิลปะการแสดงของชาวบ้านผู้เป็นครูบาอาจารย์ก่อนการ
 สอนต้องมีการแสดงความเคารพครูอีกท่านซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่สั่งสอนมา ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์
 การสอนของการเรียนรู้ในชุมชนที่สืบต่อรุ่นต่อรุ่น ก่อนการสอนวิชาความรู้ที่ได้รับมาจะต้องมีรูป
 เทียน สักการะหรือบอกกล่าวครูหมอให้ดูแลปกป้องและช่วยให้ความรู้อยู่กับศิษย์ได้อย่างถูกต้อง
 ถ้าไม่ไหว้ครูก่อนการแสดงก็จะไม่สำเร็จลุล่วงไปได้ ต้องเกิดเหตุที่ไม่พึงประสงค์ได้ ซึ่งเห็นได้การ
 เรียนรู้แบบนี้เป็นการไม่ให้ลบลู่ครูบาอาจารย์ท่านแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูของศิษย์สืบไป

สิ่งที่อยู่เบื้องหลังของพฤติกรรมที่สัมผัสได้ด้วยตา ยังมีความเชื่อศรัทธาที่ไม่อาจ
 สัมผัสหรือรับรู้ด้วยวิทยาศาสตร์ ชาวบ้านในชุมชนนี้หลายคนให้ความสำคัญกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อ
 ว่าอยู่ประจำหมู่บ้าน และมีอยู่ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ทั้งการศึกษา การรักษาผู้ป่วย
 การทำมาหากินผู้เฒ่า ผู้แก่ที่ได้รับการสั่งสมกันมาจะดำรงชีวิตอยู่ไม่ลบลู่ต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ
 ที่มีความเชื่อว่าสิ่งมนุษย์สัมผัสด้วยตาไม่ได้ดูแลปกป้องลูกหลานอยู่ซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของ
 พ่อเฒ่าที่เป็นหมอรักษาโรคด้วยสมุนไพรว่า

“ เรายรักษาคน รักษาคนป่วยเขามาขอความช่วยเหลือจากเราก็ต้องช่วยกัน
 ตามความรู้ที่ได้มาจากบรรพบุรุษปู่ย่า ตายาย ของดีๆเขาให้มาช่วยคนก็ต้อง
 ช่วยเหลือ ไม่นั่นมันก็จะหายไปได้ เรื่องตำรา เรื่องยากี่รับต่อกันมา วิธีการหา
 วิธีการปรุงก็ต้องมีขั้นมีตอน ไม่ใช่ว่านี่ก็เอา ก็เอา นี่ก็อีกทำก็ทำ ต้องบอกกล่าว
 กันมันบอกปู่ย่า ตายาย บอกเจ้าป่า เจ้าเขาเพราะเขาก็ดูแลเราอยู่ไม่บอกไม่ได้ เกิด
 เรื่องทุกที ”

ความเชื่อความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโลกของนามธรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือใช้ความรู้วิทยาศาสตร์ได้ แต่ความเชื่อดังกล่าวก็มีผลต่อการดำรงชีวิตของคนหมู่บ้าน และมีการพิสูจน์ ยอมรับด้วยสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตครั้งแล้วครั้งเล่า อันเป็นข้อยืนยันที่ชาวบ้านมั่นใจว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่จริง และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในหมู่บ้าน เมื่อเกิดสิ่งต่างๆ ขึ้นแล้วการแก้ไขปัญหาที่ต้องหาทางเลือกที่สามารถใช้มานานแล้วเคยได้ผลมาแล้ว ก็จะถูกนำมาใช้อีกครั้งในการดูแลสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ

อัตลักษณ์แห่งความเชื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน

การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขอันจะเกิดขึ้นภายในชุมชนได้นั้น ย่อมมีอาจเกิดขึ้นจากบุคคลเพียงคนเดียวหรือกลุ่มเดียวเพียงแค่นั้น และไม่อาจดำรงอยู่ได้เพราะแต่ละคนต่างอยู่ หรือใช้ชีวิตแบบตัวใครตัวมัน ความเป็นอยู่อย่างราบรื่นของสังคมย่อมเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ความรู้ ความเข้าใจ และการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน อันก่อเกิดความรู้สู่การปรับตัว ปรับเปลี่ยนของการอยู่ร่วมกันในสังคมที่จะเกิดจากความสัมพันธ์ต่างๆ ในชุมชนทั้งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส และสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัสหรือเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์แห่งการดำรงชีวิตไม่ได้ถูกแยกส่วนออกจากกัน บริบทในชุมชนมีความเป็นองค์รวม อย่างเชื่อมโยงกัน ส่งผลต่อกันและกัน การดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตมีความสัมพันธ์ทั้งกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือประสาทสัมผัส และคนที่มีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างสรรค์ความรู้ของคนในชุมชน เกิดความเชื่อความเข้าใจและการให้ความหมายของสรรพสิ่งที่ไม่เหมือนการคิดเชิงปฏิฐานนิยมที่อาจจะมุ่งเน้นเฉพาะหนทางทางวิทยาศาสตร์เพียงเท่านั้น ที่ทุกสิ่งทุกอย่างชัดเจน และวัดได้ด้วยประสาทสัมผัสเพียงอย่างเดียว

ความรู้ภูมิปัญญาที่ก่อตัวจากอุดมการณ์และความเชื่อได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านประสบการณ์จริง ทดลองจริง และได้ผลอย่างแท้จริงและผนวกด้วยเหตุแห่งการศรัทธาที่ฝังลึกอยู่ในจิตและวิญญาณอันจะส่งผลต่อพฤติกรรม พิธีกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมตามมา เป็นวัฒนธรรมของความรู้ชุมชนที่สร้างขึ้น ไม่ใช่รัฐสร้างให้ หากมองวัฒนธรรมออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนของรัฐและส่วนของชุมชน วัฒนธรรมซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบนเป็นสิ่งที่กำหนดเศรษฐกิจและการเมือง เศรษฐกิจและการเมืองก็เป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม คือมันต่างกำหนดซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น ฐานที่แข็งแกร่งของระบบราชการคือความเชื่อเรื่องเจ้าคนนายคน หรือฐานที่แข็งแกร่งของรัฐแบบเอเชีย คือศาสนาและพิธีกรรม ซึ่งจรรโลงให้รัฐแบบเอเชียคงอยู่ได้ แต่ในสังคมหมู่บ้านอยู่ได้ เพราะระบบเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองและเพราะเชื่อในความเป็นญาติพี่น้อง เชื่อในผีปู่ตาายเดียวกันเชื่อในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่บ้าน อยู่ได้เพราะว่าจิตที่ถือว่าชุมชนมี

เอกลักษณ์ที่ผูกพันอยู่ด้วยกัน เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นตัวของตัวเอง ให้คุณค่ากับคน ให้คุณค่ากับชุมชน ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเป็นอิสระของตัวเองในการพัฒนา ถ้าหากต้องการพัฒนาประชาธิปไตย พัฒนาชนบท ต้องหมายถึงชาวบ้าน ได้ปรับปรุงตัวของเขาเอง ถ้าจะมีการผสมสิ่งใหม่ๆเข้าไปเพื่อทำให้ดีขึ้น ต้องอยู่บนฐานของวัฒนธรรมเดิมๆ ต้องไม่เป็นการยึดยึดในลักษณะที่เป็นการครอบงำ หรือพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์ของรัฐหรือธุรกิจมากกว่าชุมชน ดังนั้นสังคมที่อยู่กันได้ไม่เฉพาะการจัดตั้งองค์กรทางสังคมเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของอุดมการณ์และคุณค่า (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548: 50-53) เพื่อเป็นรากฐานของการสร้างความรู้ของคนในชุมชน เพราะการสร้างความรู้ไม่ใช่แค่การเรียนหนังสือให้จบ ซึ่งการสร้างความรู้มีหลายลักษณะ ถ้ากำหนดความรู้เพื่อปริญญาอาจจะถือว่าเป็นการเรียนหนังสือ แต่ในระยะหลังก็ตระหนักกันมากขึ้นว่าความรู้เมื่อจบปริญญาแม้จะเก่งกาจเพียงไหน ก็มีโอกาสเทียบเคียงกับความรู้ที่สามารถโยงเข้ากับประสบการณ์จริงในโลกกว้างได้ คำว่า “แหล่งการเรียนรู้” จึงเป็นประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญมากขึ้น ไม่ใช่แค่ต้องการความรู้สำเร็จรูป (สุริชัย หวันแก้ว, 2548:11)หรือเพื่อประกาศคุณวุฒิและเพิ่มศักยภาพความสามารถให้มากกว่าคนอื่นเท่านั้น หรือการที่มนุษย์มีศักยภาพความสามารถทางสมองมากกว่าสัตว์โลกทั่วไป การปรับตัวโดยอาศัยการเรียนรู้จากกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงด้านกายภาพตามสัญชาตญาณทางธรรมชาติ คือ การกินอยู่ สืบเผ่าพันธุ์ และเอาตัวรอดจากภัยคุกคามต่างๆเท่านั้น หากครอบคลุมถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับความรู้สึกนึกคิด จิตใจ อุดมคติ ฯลฯ ของสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยสติปัญญา ความสามารถและจินตนาการที่มีอยู่ตามธรรมชาติด้วย การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์จึงจำเป็นจะต้องเข้าใจถึงกระบวนการที่บุคคลได้สร้างความหมายให้กับสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่อยู่รอบตัว วัตถุ เหตุการณ์ ฯลฯ เพราะความคิดและการกระทำของบุคคลมีพื้นฐานสำคัญอยู่ที่ความหมายที่ตนเองมีต่อสิ่งนั้นๆ (นภาภรณ์ หะวานนท์, 2539:102)

ชุมชนบ้านควนเสม็ดเป็นชุมชนแห่งวัฒนธรรมแห่งหนึ่งที่มีความเป็นมาหลายชั่วอายุคน นับเป็นเวลาเกือบร้อยปี ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ มีประเพณีที่สืบสานต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย และไม่มีวันเลือนหายออกจากสังคมชุมชนแห่งนี้ เป็นเอกลักษณ์ที่อยู่คู่ของคนในชุมชนตลอดมา บ้านควนเสม็ด ตั้งอยู่หมู่ที่ 10 ตำบลปรัง อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เข้าไปจากถนนสายหลักสิบสองกิโลเมตรกว่าจะถึงหมู่บ้าน การเดินทางมิได้ลำบากมากนัก เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนเนินเขา รอยต่อระหว่างอำเภอสะเดา กับอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และถูกล้อมรอบด้วยเขาซึ่งเห็นถึงความเปี่ยมป้ออยู่ด้านหลังมองเห็นถึงความเป็นธรรมชาติได้ถึงแม้ว่าบริเวณด้านข้างของชุมชนบางที่ติดอยู่กับหมู่บ้านมีการทำการเกษตรแบบพืชเศรษฐกิจเช่นสวนยางพารา หรือสวนปาล์มแล้วก็ตาม ยังคงมีลำธารเล็กๆ ให้เห็นซึ่งชาวบ้านก็ใช้สายน้ำนั้นในการทำการเกษตร และที่สำคัญพื้นที่ชุมชน

แห่งนี้ก็มีลักษณะของความรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่ปัจจุบันใน วิถีชีวิตของชุมชนที่เรียนรู้และถ่ายทอดกันมา

การสร้างความเป็นหนึ่งเดียวมีขึ้นเนื่องด้วยความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติทำให้คนในชุมชนสร้างสรรค์ขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้นในชุมชน มีประเพณีการสวดบ้านสร้างความเป็นสิริมงคลให้หมู่บ้าน ชาวบ้านเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์นับถือกันมาเกือบร้อยปีซึ่งเรียกว่า “ทวด” หรือ ที่เรียกติดปากว่า “ทวดต้นเคียน” เป็นความสัมพันธ์กับคนกับโลกแห่งนามธรรมที่มีอาจพิสูจนด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ หากแต่เป็นการพิสูจนด้วยวิธีการของชาวบ้านที่เชื่อและยอมรับตามหลักเหตุผลเดียวกัน อันเกี่ยวข้องกับคติทางศาสนา ความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาวพุทธ ความเป็นหนึ่งเดียวกันของความเป็นญาติมิตรที่นับถือผีปู่ย่า ตายาย ผู้เดียวกัน ซึ่งเป็นการสร้างความกลมเกลียวโดยไม่ต้องบังคับแต่อย่างใด การทำไอ้ตุ้มที่ไอ้จูดให้มีเสียงดังในงานบุญ ประเพณีเพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคลให้หมดสิ้นหรือออกไปจากหมู่บ้าน การทำข้าวหลามซึ่งเป็นอาหารเพื่อการประกอบในการจัดงานหรือประเพณีต่างๆ หรืองานที่สำคัญในชุมชน ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ การสืบสานศิลปะการแสดงเรื่องมโนราห์เป็นศิลปะของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับดำรงชีวิตมีคุณค่าทางจิตใจของผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในครุหมอมโนราห์ซึ่งเป็นบรรพบุรุษและเป็นที่เคารพนับถือของผู้ที่ศรัทธาและลูกหลานที่ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจในการดำรงชีวิต หลากหลายกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ค่อยก่อตัวขึ้นและสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้คนในชุมชนครั้งแล้วครั้งเล่าให้สืบต่อกันไป

เดิมทีชุมชนสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ สัตว์ป่า สายน้ำตามธรรมชาติมากกว่าปัจจุบัน กระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ของคนในชุมชนได้ผ่านการปรับเปลี่ยน เรียนรู้สืบทอดของผู้คนแต่ละยุคสมัย ผู้คนที่ย้ายมาอยู่ในสมัยแรกเริ่มนั้น เป็นการอพยพของคนจากถิ่นอื่นซึ่งมาอยู่อาศัยที่ชุมชนแห่งนี้ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ได้หนีโรคไข้ป่ามาจากที่อื่นจนทำให้เกิดความเชื่อการปฏิบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมขึ้นจากคำบอกเล่าของลุงที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมท่านหนึ่งว่า

“หมู่บ้านนี้นั้นแต่แรกเป็นป่าทึบ คนหนีมาจากบ้านค่ายไทร
แถบนาทวี หนี ไข้ป่า มากันไม่กี่คนหรอก ก็มาทำมาหากินหาของป่า ทำไร่ ทำ
สวนปลูกผักกินกันเองไม่ต้องซื้อ พริก เจือ ขี้พริ้ว น้ำเต้า ปลูกกินได้เลี้ยง
ครอบครัวได้ ดักไซได้มั่ง ข้าวก็ไม่ต้องซื้อเพราะเราปลูกข้าวไร่กินกันเอง”

คนส่วนใหญ่ในอดีตการดำรงชีวิตผูกพันกับธรรมชาติอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต ในชุมชนมีรายได้จากการประกอบอาชีพกสิกรรม ปลูกพืชไร่ พืชสวน และผลไม้มาช้านานตั้งแต่สมัยอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาเป็นการเลี้ยงดูครอบครัวในเรื่องอาหารการกินไม่มีการซื้อขาย ปลูกกินเอง แลกเปลี่ยนกัน บ้าง มีประเพณีพิธีกรรมที่ทำให้เห็นฐานความเชื่อและความเป็นอยู่ของชุมชนที่ผ่านการถ่ายทอดและเรียนรู้ท่ามกลางบริบทของชุมชนและสามารถดำรงชีวิตเลี้ยงครอบครัวมาได้ตราบนานทุกวันนี้ จากการเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติพร้อมกับการมีความเชื่อ และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างลงตัวก่อเกิดเป็นวัฒนธรรม หรือประเพณีบางอย่างขึ้น

ประเพณี พิธีกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมานานมิได้เกิดขึ้นอย่างไรเหตุผล หรือเป็นการมองว่างมงายตามฐานความคิดของตะวันตกที่มองทุกอย่างแบบวิทยาศาสตร์หรือมองแง่ว่าสิ่งสัมผัสได้เป็นจริงเท่านั้น แต่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวหรือเป็นบริบทของสังคมนั้น เห็นถึงความสัมพันธ์ที่แค่มองเฉพาะปรากฏการณ์ภายนอกอย่างเดียวไม่ได้ สังคมของการอยู่ร่วมกันแต่ละชุมชน จะบ่งบอกได้ว่าชุมชนนั้นมีความเชื่อหรือยึดมั่นในลัทธิหรือศาสนาใด การกระทำพฤติกรรม การใช้ชีวิต การกินอยู่ เรื่องของประเพณีนั้นบ่งบอกอย่างชัดเจนตามประเพณีที่ปฏิบัติมิได้เป็นตัวบทกฎหมายหรือเป็นลายลักษณ์อักษรที่ตราไว้ในสมุดบันทึก ประมวลกฎหมายใดของวิธีการปฏิบัติ แต่เป็นข้อตกลงของคนในชุมชนที่ถ่ายทอดและเรียนรู้ร่วมกันเป็นลักษณะของความรู้ ความเข้าใจของชุมชน โดยที่ไม่ต้องมีกฎหมายมาบังคับคนในชุมชนว่าต้องปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันเพื่อรักษากฎระเบียบของชุมชน การยึดมั่นอยู่ในความเชื่อความศรัทธาจึงทำให้คนในชุมชน เกรงกลัวต่อการทำบาป กลัวกฎแห่งกรรม หรือการไม่หลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะกลัวว่าสิ่งไม่ดีจะเกิดขึ้นกับตัวเองและครอบครัว รวมถึงชุมชน ผู้คนจึงปฏิบัติตามๆ กันมา โดยยึดถือปฏิบัติร่วมกันจากฐานคิดของความเชื่อทางศาสนากับความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติอันเป็นลักษณะโลกของนามธรรม อันมีความหมายถึงการที่ทำให้มนุษย์ไม่ได้ตกอยู่ในสถานะของผู้กระทำเพียงฝ่ายเดียว แต่ยังหมายถึงเป็นผู้ถูกกระทำอีกด้วยก็ได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมของศาสนาที่เชื่อว่า “กรรมใดใครก่อกรรมนั้นย่อมตอบสนองหรือบาปอยู่ที่ผู้ทำกรรมอยู่ที่ผู้ใช้” ชาวบ้านเชื่อว่า ตัวเอง ครอบครัว บ้านเรือน และชุมชน จะไม่มีภัยอันตรายใดหากเชื่อและปฏิบัติตามความเชื่อตามคำกล่าวหนึ่งของคุณตาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมาตั้งแต่เริ่มแรกสะท้อนให้เห็นว่า

“การสวดบ้านเราทำกันทุกปี ทำกันมานาน เพื่อเป็นสิริมงคล ต่อ โยงสายศิลป์ทุกบ้าน ใช้เชือกค้ายธรรมคานี้แหละ ให้หมอมานไหว้เจ้าที่ตั้งแต่หัวค่ำ ตลอดคืน เริ่มคล้อยตะวันตกดินแต่ละบ้านก็พาชั้นข้าวไป หมอทำพิธีเสร็จพระก็ สวด 3 จบ แล้วก็จุดไอ้ตุ่มตอนพระสวดจุด 3 นัดแล้วหยุดก่อนให้พระสวดต่อสวด เสร็จประมาณ 5 ทุ่ม สวด 7 คำนาน ให้บ้านเจริญรุ่งเรือง รุ่งเช้าก็สวดภาณยักษ์ไล่ ผี สิ่งไม่ได้ออกจากหมู่บ้านแล้วก็มีน้ำมันต์แจกให้แต่ละบ้าน”

ความเชื่อของคนในชุมชนได้สะท้อนออกมาว่าประเพณีการสวดบ้าน เป็น ประเพณีที่ทำกันทุกปีบ่งบอกถึงแนวปฏิบัติ มีพิธีกรรมของการสานสัมพันธ์แห่งความปรองดอง และความสามัคคีของคนในชุมชน มิใช่แค่การอยู่ลำพังเพียงการอาศัยอยู่บ้านหรือครอบครัวเดียว เพียงเท่านั้น ได้บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคมของชาวพุทธที่ชุมชนแห่งนี้ที่แสดงให้เห็น การก่อเกิดประเพณี พิธีกรรม ซึ่งถึงความสัมพันธ์กับบุคคลเพื่อนบ้านเรือนเคียงมีการผูกโยงทุก บ้านมีความหมายถึงการเชื่อมโยงกันอย่างองค์รวมอย่างเป็นภาพลักษณ์ของความเชื่อแห่งโลก นามธรรม ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนแนวปฏิบัติที่เกิดขึ้น เป็นการสื่อสารและผูกโยงโลกของ มนุษย์กับสิ่งที่เคารพนับถือของโลกนามธรรม มีความหมายถึงการเป็นการสืบทอดความรู้สู่สมาชิก รุ่นต่อไป ได้กำหนดพฤติกรรม ความคิดของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอำนาจในการกำกับ ควบคุมการกระทำของมนุษย์อีกทางหนึ่ง เมื่อบ้านที่ผูกโยงสายสัมพันธ์นั้นหมายความว่า บุคคลมี ความเชื่อในลักษณะทำนองเดียวกันที่ต้องเชื่อมต่อและมีปฏิสัมพันธ์กัน การทำอาหาร การเชิญหรือ นิมนต์พระสงฆ์มาสวดและทำพิธีในงานบุญ การติดต่อความสัมพันธ์ การพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยน เรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็นลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการของชาวบ้านด้วยภาษาที่ เข้าใจกันง่าย ด้วยพฤติกรรมการกระทำ การสำรวมที่มีความหมายถึงการอ่อนน้อม ยอมจำนนต่อ อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กริยาลักษณะก็เป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่ปลูกฝังลูกหลานสืบมา เพราะเป็น มารยาทที่ต้องสร้างให้มนุษย์มีความยำเกรง มีอ่อนน้อม ไม่อวดดีและมีสัมมาคารวะ ชาวบ้านเชื่อมั่น ว่าตนมิได้เป็นผู้กระทำเพียงเท่านั้น เพราะในขณะที่เดียวกันตนเองถึงแม้เป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้เอง ก็ต้องตกอยู่ภายใต้สภาวะของผู้ที่ถูกกระทำด้วยเช่นเดียวกัน การที่ไม่ตกอยู่กับการเป็นผู้กระทำนั้น จึงส่งผลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรม อันหมายความว่ามีความเกรงกลัวต่อบาป บุญ คุณ โทษ โดยเฉพาะการมุ่งหวังต่อการเป็นคนดีมีศีลธรรม ซึ่งผูกโยงอยู่กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็น เป้าหมายต่อการที่จะทำให้คนเป็นคนดีมีศีลธรรม ประพฤติปฏิบัติตัวตามกฎเกณฑ์ จริยธรรมที่ ชุมชนเป็นผู้กำหนดกันขึ้น เป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดตามความศรัทธาที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ที่ส่งผลให้กำหนดพฤติกรรมของคนดีว่าจะเป็นคนดีหรือคนชั่ว เพราะผลแห่งการปฏิบัติ

คนตามกฎเกณฑ์และจริยธรรมของชุมชน ส่วนคนชั่วจึงเป็นผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามจริยธรรมหรือกฎเกณฑ์ของชุมชน ผลของการปฏิบัติจึงทำให้ผู้ประพฤติดีมีความเป็นอยู่ที่สงบสุข ส่วนคนชั่วจะรับความลำบาก ทุกข์ยากทั้งกายใจ

ดังนั้นหากมีความเชื่อดังกล่าวการที่จะควบคุมธรรมชาติจึงไม่สามารถทำได้อย่างเบ็ดเสร็จ ชาวบ้านได้พักผ่อนจากการทำงาน และทำให้จิตใจของผู้ศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพุทธศาสนาเจริญขึ้นทางคุณธรรมความดีที่ได้จากการปลูกฝังสั่งสอนของพระสงฆ์ ด้วยบทสวด และภาษาการอบรมสั่งสอนของผู้ที่คุ้นชินกันดีในหมู่บ้าน ไม่ได้เป็นบุคคลภายนอกที่มาจากถิ่นฐานอื่นบนเวที หรือปริมณฑลแห่งการสร้างสรรค์คุณงามความดีดังกล่าว ณ ศาลาหมู่บ้าน วัด อันเป็นพื้นที่สาธารณะแห่งการสร้างสรรค์ระเบียบ ความรู้ ประสานความเข้าใจของการอยู่ร่วมกัน พิธีกรรมที่เกิดขึ้นดังกล่าวต้องมีการดำเนินการด้วยความสัมพันธ์และการปฏิบัติตามหน้าที่การอยู่ร่วมกันของชุมชน ทั้งผู้นำในการประกอบพิธี ได้แก่พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางพิธีกรรม ชาวบ้านที่ต้องร่วมกันทำกิจกรรมนั้น ส่วนในลักษณะของการเชื่อมโยงทางธรรมชาติบ่งบอกได้จากการยังดำรงประเพณีการสวดบ้านของชุมชนได้ว่าเป็นการป้องกันภัยจากภัยพิบัติที่อาจจะเกิดขึ้นได้ และต้องทำกันเป็นประจำทุกปียืนยันจากคำบอกเล่าของคุณป้าที่เข้าร่วมพิธีทุกครั้งว่า

“ สวดบ้านกันทุกปี สวดกันที่ศาลากลางหมู่บ้านนี้แหละ มีปีหนึ่งที่ไม่สวด เด็กในหมู่บ้าน เจ็บไข้ได้ป่วยเป็นไข้ป่า และตายกันหลายคน หลังจากนั้นก็ต้องสวดกันใหญ่ สวดเจ็ดโรง สวดไล่สิ่งไม่ดี สวนภานฉุยชัยขับไล่สิ่งเลวร้ายจากหมู่บ้าน ”

ความสัมพันธ์ดังกล่าวชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผลจากการขาดความสัมพันธ์หรือการไม่สื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เจ้าที่เจ้าทาง หรือเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าของที่อยู่อาศัยทำให้เกิดภัยธรรมชาติเช่นเชื่อว่าเด็กในหมู่บ้านเป็นไข้ป่าจากภัยธรรมชาติ จึงเป็นการเรียนรู้ต่อมาและถ่ายทอดเป็นเงื่อนไขผูกโยงให้รุ่นต่อรุ่นต้องดูแลรักษาความสัมพันธ์ของสิ่งที่อยู่เหนือการสัมผัส ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานความคิดของคนในชุมชน และการมี ปฏิสัมพันธ์กับสถาบันศาสนาให้แน่นยิ่งขึ้น เพราะพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนาทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาด้านคุณธรรม และจริยธรรมเพิ่มขึ้นส่งผลต่อการพฤติกรรมที่แสดงออกทำให้เกรงกลัวต่อบาปและสร้างสรรค์คุณงามความดี

ในส่วนของสถาบันหน่วยย่อยของชุมชน ทุกครัวเรือนย่อมมีศูนย์รวมจิตใจอัน ได้แก่ พ่อ แม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้าน หรือบางครอบครัวของชาวพุทธบางท่านอาจจะมีบรรพบุรุษที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ นอกเหนือจากความศรัทธาในผู้นำศาสนาแล้ว ศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ความเสรมีคือคืออย่างคือ “ทวด” ที่ชาวบ้านยึดมั่นและศรัทธาในทวด ซึ่งเชื่อว่าจะสามารถรักษา และดูแลหมู่บ้านอีกผู้หนึ่งได้ ความสัมพันธ์ที่มองไม่เห็นไม่อาจทำให้ความยึดมั่นหรือความเชื่อมั่น จางหาย เพราะการสัมผัสไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเชื่อหรือยอมรับว่าไม่มี เหมือนการพิสูจน์แบบ วิทยาศาสตร์ แต่ยิ่งทวีและสร้างความมั่นใจนับครั้งไม่ถ้วนของชาวบ้าน วันแล้ววันเล่า ปีแล้วปีเล่า ได้มีการกราบไหว้ทวดในหมู่บ้านประจำทุกปี ชาวบ้านเรียกว่า “ทวดต้นเทียน” ซึ่งชาวบ้านเชื่อ เทวดาหรือสิ่งที่มีอาจมองเห็นได้นี้สถิตอยู่ที่ต้นตะเคียนใหญ่กลางหมู่บ้าน และอยู่หน้าโรงเรียนซึ่ง เด็กนักเรียนที่เป็นลูกหลานก็รับรู้อยู่เป็นนิจสะท้อนจากคำพูดของป้าอายุกว่าเจ็ดสิบปีที่ร่วมกราบ ไหว้ทวดเป็นประจำทุกครั้งที่

“ชาวบ้านนับถือทวดต้นเทียน ทวดต้นเทียนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำหมู่บ้าน มีไม้เทียนใหญ่อยู่กลางหมู่บ้านพอถึงเดือนหก ก็ไหว้ทวดเทียนมี น้ำหลวงจิ้มเป็นคนทรงเทพ แก่ก็เชิญเทวดามาจากที่อื่นด้วยเช่นทวดเขามีเกียรติ แล้วก็บรรพบุรุษที่เกรงจัก เกรงจักหลยหลายองค์ คนอื่นในหมู่บ้านก็ดับอาหาร ของหวาน ของคาว ไปตั้งไหว้ที่โน่น(ที่ต้นตะเคียนใหญ่กลางหมู่บ้าน)ถึงเดือนสิบสอง น้ำหลวงจิ้มแก่ก็ไหว้ครูเหล่าที่บ้านแก แก่ทำทุกปีแหละ”

การนับถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความปลอดภัย และสบายใจว่าจะไม่เกิดเหตุร้ายหรือภัยพิบัติขึ้นในหมู่บ้าน “ทวดต้นตะเคียน” คนในชุมชนให้ ความเคารพร่วมกันสิ่งนี้จึงเปรียบได้เหมือนเป็นพวกเดียวกันที่สร้างความเป็นเอกลักษณ์ของ ชาวบ้านที่ชุมชนแห่งนี้อยู่ทุกปี ผลิตซ้ำ ตอกย้ำความเชื่อให้มั่นใจขึ้นทุกขณะ เมื่อได้ยิบบทสวด เมื่อ ได้เข้าร่วมพิธีกราบของพรจากสิ่งที่เขาเคารพนับถือ ชาวบ้านจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบมีสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องดูแลรักษาให้ปลอดภัยจากภัยพิบัติต่างๆรอบตัว การปฏิบัติประเพณีดังกล่าว ได้สืบทอดผ่านคนในแต่ละรุ่น บางครั้งผู้ใหญ่ก็รู้สึกถึงการไม่สนใจที่จะเรียนรู้เพิกเฉยหรือไม่ทำ ตามของเด็กๆในชุมชน ไม่ว่าเด็กเล็กแดง วัยรุ่น ต่างคนต่างเรียนรู้จากการรับรู้ที่มีการถ่ายทอดอยู่ ทุกครั้งที่มีการปฏิบัติพิธีกรรม เป็นการกระจายถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ ค่อยซึมซับผ่าน ท่าทาง คำพูด การกระทำกริยาต่างๆ จนสามารถทำให้เปลี่ยนทัศนคติสู่การมองทุกอย่างอย่างมี คุณธรรม เช่นความเชื่อเรื่องบาป บุญ การกตัญญู การระวางตัว เป็นต้น ซึ่งจะเป็นบรรทัดฐานของ การปฏิบัติในชุมชน ความศรัทธาหรือความเชื่อดังกล่าวที่อยู่ภายในจิตของคนในชุมชน เป็นฐาน

ของความคิดว่าสิ่งแวดล้อม สังคม ตลอดจนความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมีอาจอยู่ได้เพียงลำพังแก่คนที่มีชีวิตในชุมชน แต่เป็นความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทางที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นองค์รวมเชื่อมโยงกัน ไม่ได้แยกออกจากชุมชนแม้แต่น้อยเพราะเชื่อว่า เมื่อไม่ดูแลบรรพบุรุษ บรรพบุรุษก็ไม่ดูแลคนในชุมชนด้วยเช่นกัน สุดท้ายชาวบ้านเชื่อว่าจะก่อเกิดส่งผลกระทบต่อธรรมชาติที่ชาวบ้านเชื่อที่เกิดจากการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นได้ อีกทั้งเป็นการดำรงชีวิตของการอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยด้วยความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านไม่ใช่เป็นการอยู่แบบตัวใครตัวมัน ฐานความเชื่อดังกล่าวจึงบ่งบอกได้ชัดเจนว่าคนไทยในชุมชนขึ้นอยู่กับฐานความเชื่อแบบฐานคิดตะวันออกที่มองทุกอย่างแบบองค์รวมมีพื้นฐานความเชื่อของศาสนา เชื่อมโยงกันสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงทันสมัยแค่ไหนก็ตามเพราะแนวทางที่ใช้ในการดำรงชีวิตนั้นยังสามารถทำให้สังคมอยู่ได้ตลอดมา

อัตลักษณ์ของความรู้ภูมิปัญญากับการใช้ดำรงชีวิตของชุมชน

ความรู้เกิดขึ้นจากการสร้างสมประสบการณ์ผ่านระยะเวลา ผ่านการประมวลอย่างนับครั้งไม่ถ้วน การสร้างความรู้ภูมิปัญญาอัตลักษณ์ของการสร้างความรู้ที่ผ่านกระบวนการใช้ชีวิตมารุ่นแล้วรุ่นเล่า การเก็บสะสมความรู้ภูมิปัญญา สะสม ทดลอง พิสูจน์โดยผ่านการใช้ชีวิตในแต่ละด้านทั้งด้านการทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ การสร้างความบันเทิงรื่นรมย์แก่ชีวิตจนกลายเป็นศิลปะแต่ละแขนง ซึ่งการทำมาหากินเลี้ยงชีพนั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม สถานที่ และวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมา เช่นถ้าอยู่ติดทะเลก็สร้างความรู้ภูมิปัญญาที่จะเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมติดทะเล คุลมและมรสุม น้ำขึ้นน้ำลงทุกอย่างเป็นความรู้หมด อยู่ติดป่าเขาก็ขึ้นอยู่สภาพดิน น้ำ หรือฤดูกาล เป็นต้น หรือแม้กระทั่งการสร้างความบันเทิงรื่นรมย์แก่ชีวิตก็ถูกผลิตขึ้น โดยมีที่มาเกี่ยวข้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมด้วยเช่น เช่นการทำของเล่นจากเปลือกหอย การทำรถลากจากไม้ไผ่ การทำชิงช้าจากเถาวัลย์ เป็นต้น การสร้างความรู้ภูมิปัญญาจึงมีอัตลักษณ์การสร้างสรรคที่ไม่เหมือนความรู้อื่นที่ถูกจัดระบบ ซึ่งความรู้ภูมิปัญญานั้นจะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อด้วย วัฒนธรรมการดำรงชีวิตการอยู่ร่วมกันในชุมชน ที่ผ่านการสะสมผ่านระยะเวลาเกือบร้อยปีที่เป็นเรื่องของระบบคุณค่าร่วมกัน ของสังคมที่มีการเรียนรู้ส่งผ่านและถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดของวัฒนธรรมที่เป็นตัวความคิดความเชื่อ อารมณ์ความรู้สึก อุดมคติ และแปรเปลี่ยนมาเป็นพฤติกรรมของคน จากระบบความคิดความเชื่อหรือโลกทัศน์จนเห็นเป็นการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันสร้างสรรค์ค่านิยม ประเพณี พิธีกรรม การละเล่น หรือศิลปะวัฒนธรรมต่างๆที่เกิดขึ้น ล้วนแล้วแต่ซ่อนเร้นไปด้วยความรู้ภูมิปัญญาอันเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง การดูอย่างผิวเผินมีอาจสัมผัสถึงความรู้ได้หรือทำได้อย่างผู้ที่สร้างสรรค์ความรู้เองแต่ต้อง

เข้าถึงกระบวนการของของความรู้เหล่านั้นเช่น ประเพณีการสวดบ้านได้บ่งบอกถึงการทำให้ของชาวบ้านหลายอย่าง การมาร่วมในพิธีการสวดบ้านที่มีขึ้นข้ามวัน ข้ามคืน ต้องมีการเตรียมการ เช่น อาหารการกิน ขนม อาหารหวานคาว สำหรับพระสงฆ์ และเพื่อนบ้านที่แลกเปลี่ยนกันกิน ลูกหลานที่มีในครอบครัวก็ต้องช่วยเหลือเตรียมอาหารสำหรับเหล่านั้นด้วย อาหารอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านทำกันทุกบ้านคือข้าวหลาม ที่ใช้ภูมิปัญญาทำอย่างเป็นขั้นตอน มีลักษณะหรือเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนใคร ถูกเรียกในชื่อที่รู้จักกันว่า “เหนียวหลามซักพลุด” หรือการทำขนมอย่างอื่นในการทำเมื่อมีการทำบุญในชุมชนที่เป็นความรู้ที่นับวันนั้นเริ่มจางหาย ตลอดจนความรู้ด้านการทำการเกษตรเพื่อการดำรงชีวิตที่ทำเครื่องไล่สัตว์ที่เรียกว่า ไอ้ตูม ผันแปรมาเป็นสิ่งที่ใช้ขับไล่สิ่งอัปมงคล และความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมเช่นการรำโนราห์ ที่บ่งบอกถึงศิลปะการแสดงและการนับถือครูหมอมโนราห์เป็นที่พึ่งพาทางใจของลูกหลานกับศิษย์ที่เคารพนับถือสืบมา เป็นทั้งเอกลักษณ์ของชุมชนตลอดมา ถ่ายทอดสู่ลูกหลานให้ได้ชื่นชมและเรียนรู้ถึงความเป็นพื้นเพของตนเองและบรรพบุรุษ

อัตลักษณ์ความรู้ภูมิปัญญาที่ใช้ในการทำมาหากินในชุมชน

การดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านควนเสม็ดในอดีตนั้นดำรงอยู่ได้ด้วยการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ เป็นการสร้างความมั่นคงในเรื่องอาหารการกินให้กับครอบครัวมานาน โดยองค์ความรู้ในการทำการเกษตรนั้นทั้งวิธีการปลูกพืชพันธุ์ เวลาการปลูกพืชพันธุ์นั้น ไม่ใช่ว่าจะปลูกตอนไหน เวลาไหนก็ได้แต่ต้องมีวิธีการเลือกอย่างดีและผ่านการเรียนรู้มาก่อนถึงจะสามารถสร้างผลผลิตได้ ซึ่งปัจจุบันในหมู่บ้านถึงแม้ว่าการเกษตรจะเป็นการปลูกพืชทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้นเพราะต้องปรับเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตในเข้ากับสภาพสังคมหรือระบบกลไกตลาด แต่ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดเรื่องการทำไร่ ทำนา การปลูกข้าวนั้นก็ยังมีในอยู่ในชุมชน การปลูกพืชเศรษฐกิจก็จำเป็นต้องใช้ความรู้ที่ได้สะสมมานานเกี่ยวกับการทำการเกษตรเช่นเรื่องฤดูกาล ความรู้เรื่องการใช้ปุ๋ย ความรู้เรื่องระบบน้ำ ความรู้เรื่องสภาพดินที่เหมาะสมกับพืชที่จะปลูก และยังมีความรู้อื่นที่ซ่อนเร้นอันเป็นเกร็ดความรู้ที่ใช้ในการทำมาหากิน รวมไปถึงการให้ความหมายต่อการทำการเกษตรที่สังคมยุคใหม่หรือเด็กสมัยใหม่มองข้ามเช่นความอดทนรอคอยผลผลิต เป็นต้น ทุกกระบวนการมีนัยยะของความรู้ที่เป็นอัตลักษณ์ของภูมิปัญญา ผู้เฒ่าเล่าถึงความรู้ในการทำเกษตรที่ได้เรียนรู้มาอย่างภูมิใจด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มและถ้อยคำที่พูดออกมาอย่างไม่คิดค่า

“ทำไร่ข้าว ปลูกแตง น้ำเต้า พริกขี้หนู ปลูกถั่วใส่ค้ำง ทำไร่ไปตั้งแต่เช้าหลบค่ำปลูกข้าวเจ้า ตอนแรกถางดินจนเจียน ประมาณ 3-4 เดือนเผาเดือน 5 พอถึงเดือน 8 เดือน 9 หน้าข้าวเข้าหยามฝนก็หน้ากันเลยไม่ต้องรดน้ำถางหญ้า พอต้นข้าวขึ้นสูงเท่าเขา (หัวเข่า)เรียกว่าข้างเล่นขอน เพราะขึ้น เหมือนกับขอน พอมีลมพัดข้าวเป็นคลื่นสวย พอถึงเดือน 11 ข้าวออกรวง ต้องไปเผ่ากล้วยสัตว์ไปกิน นี่แหละคนแต่แรกก็คิดหาวิธีไล่สัตว์ คิดทำไอ้ตูมขึ้นมั่ง ทำจากไม้ไผ่เจาะรูตรงกลางใส่ถ่านหินจุดไฟมันก็พุ่งไประเบิดมีเสียงดัง เพื่อยึดสัตว์ ทำเหลาะลมมั่ง ยึดลิง ยึดหมูป่า ข้าง ที่เข้ามากินของในไร่ เหลาะลมนั้นเราทำไว้เวลากลางคืนแหละเพราะไม่มีใครมานั่งเผ่ากลางคืนก็ทำไว้ยึดสัตว์หลอนว่ามีคนอยู่ สัตว์มันไม่หาญเข้ามา เหลาะลมนั้นทำกับใบชิง ใหญ่เหมือนใบพัด เย็บใบชิงเอาผูกไว้กับไม้ที่ทำเป็นคานไว้ ข้างใต้ใบชิงที่ห้อยอยู่ผูกด้วยไม้ 2 โคน(ขึ้น) แล้วที่คานข้างล่างก็เอาไม้ไผ่ที่เจาะรูไว้ผูกตั้งไว้เป็นแนวขวาง ให้พอดีที่ไม้ 2 โคนนั้นตีได้เวลาลมพัดถูกใบชิง ลมพัดถูกใบชิงไม้ก็ทบกกับไม้ไผ่ดัง กร่องๆ ยึดสัตว์ได้”

การเรียนรู้วิธีการทำไร่ การปลูกพืชที่ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ที่ได้ติดตามพ่อแม่ทำมาหากินมาตลอดตั้งแต่เด็กจนโต เกิดความรู้มากมายทุกลำดับขั้นตอนจนสามารถทำได้ ในอดีตการใช้แรงลมทำให้เกิดเสียงดัง ที่เรียกว่า “เหลาะลม” และการทำ “ไอ้ตูม” ให้มีเสียงดังเพื่อให้สัตว์ที่จะมากัดกินหนีออกจากไร่นาเป็นความรู้ที่ชาวบ้านคิดขึ้นในกระบวนการของการรักษาผลผลิตของตนเองเนื่องในชุมชนนั้นสมัยก่อนมีสัตว์ป่าลงมาจากป่ามากินข้าวของชาวบ้านจึงจำเป็นต้องไล่ และการไล่ดังกล่าวยังคำนึงถึงสิ่งที่อยู่บนโลกกับมนุษย์ การยิง ฆ่าสัตว์การใช้ยาฆ่าแมลงให้ตายจึงไม่ใช่วิถีของคนในอดีต จึงไม่ได้ยังมันให้ตายแค่ไถมันไปเท่านั้น การไล่สัตว์ร้ายเมื่อเวลาเข้าป่าเพื่อทำการเกษตรหรืออาหารพืชผักต่างๆในป่า ไอ้ตูมทำจากไม้ไผ่เช่นกัน ในอีกความเชื่อความเป็นหนึ่งที่บอกต่อและถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังถึงความสำคัญอง ไอ้ตูมที่ชาวบ้านได้ทำขึ้นด้วยเมื่อมีพิธีกรรมทางศาสนาเพราะเชื่อว่าเสียงดังจากการจุดไอ้ตูมเป็นการปัดรังควาน ขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้ออกไปจากชุมชน เวลามีพิธีกรรมของหมู่บ้านสิ่งหนึ่งที่คู่กับชุมชนบ้านควนเสม็ดพร้อมกับการทำพิธีหรือประเพณีสวดบ้านซึ่งเป็นผลจากความเชื่อเหนือธรรมชาติ หรือภัยพิบัติของธรรมชาติ หากหาคำตอบหรือสาเหตุการเกิดไม่ได้จึงหาที่พึ่งทางจิตใจ เพราะสิ่งอัปมงคลที่อาจเกิดขึ้นในหมู่บ้านและเป็นผลจากการอยู่ร่วมกับธรรมชาติมานานซึ่งเป็นเหตุผลของการไล่สัตว์เพื่อป้องกันพืชพันธุ์ในพื้นที่ทำมาหากินในอดีต มีลักษณะคล้ายบั้งไฟของชาวอีสาน ชาวบ้านเรียกว่า “ไอ้ตูม” วัสดุที่ทำก็ใช้วัสดุที่มีในชุมชนเช่น จากการบอกเล่าของลุงที่มีอาชีพเป็นเกษตรกรว่า

“ทำไอ้ตูมตอนนี้เราจุดกันเวลาสวดบ้าน หรือว่าเวลาไหว้ทวด เพื่อเป็นการขับไล่สิ่งชั่วร้ายสิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้านไป ให้หมู่บ้านอยู่กันอย่างมีความสุข ไม่มีเหตุร้าย ไอ้ตูมจุดแล้วเสียงดังคนแต่แรกเขาไว้ไล่สัตว์ที่มากินข้าวในไร่นั้นแหละจุดไอ้ตูมให้เสียงสัตว์มันกลัว หมูป่า หมีที่ลงมากินของในไร่มันตกใจก็ไม่กล้ามากิน แต่ตอนนี้เราก็ใช้จุดเวลาสวดบ้านเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดี”

วิธีการทำมาหากินเป็นนั่นเป็นความรู้ที่ถูกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นก่อนที่ศึกษาและปรับเปลี่ยนการใช้ชีวิตมาตลอดเวลา ผ่านการเรียนรู้ผ่านความเชื่อที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสิ่งเหนือธรรมชาติที่ใช้เพื่อไล่สัตว์ในอดีตตลอดจนการใช้ในการขับไล่สิ่งอัปมงคลออกจากหมู่บ้าน เวลามีการทำพิธีสวดบ้านขึ้นในชุมชน ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนเรียนรู้มาตลอดและปฏิบัติตามกันมานานผลผลิตจะดีได้หรือมีไว้รับประทานได้ไม่ใช่แค่การได้มาจากการกระทำของมนุษย์เพียงเท่านั้น ชาวบ้านยังเชื่ออีกว่า ผลผลิตจะมีไว้ให้กินให้ใช้ต้องมีผู้ดูแลและปกป้องรักษาด้วยคำกล่าวที่สะท้อนถึงวิธีการทำมาหากินของคุณลุงที่ทำการเกษตรว่า

“เบิกป่าแก่ ปลุกยาง เผาเดือนห้า เผาเสร็จ ฝนมาเดือนหกเจ็ดหน้า ข้าว เดือน สิบเอ็ดสิบสอง เก็บเสร็จซ่อม ตั้งเจ้าที่ในไร่ หุงข้าวสุกตั้งเจ้าที่เจ้าป่าเจ้าเขา พ่อลุงก็ทำ ไม่มีศาลสะดวกตรงไหนก็ตรงนั้น บอกเจ้าที่เจ้าทาง ถ้าได้กินข้าวแล้วก็ให้เจ้าป่าคุ้มครอง เชื่อว่าผลผลิตได้ไม่เต็มที่ข้าวไม่สมบูรณ์สิบมั่ง นกกินเสียมั่งตอนแรกก็น่าทำางเสร็จ เผาเสร็จ วันแรกก็เอาหัวไพรที่อยู่ตระกูลเดียวกับขิงปลุกหัวไพรก่อนเชื่อว่ามันกันอะไร ได้หมด ถึงปลุกอะไรก็ได้หมด มันเป็นความเชื่อเขาบอกมาก่อนพอเป็นดินคำก็ปลุกอย่างอื่นได้หมด”

การดูแลผลผลิตของผู้คนในอดีตมีความรู้เรื่องวิธีการที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม พี่พันทูจะเจริญออกมาเป็นไปตามฤดูกาลของฝนไม่มีการจัดสภาพแวดล้อมหรือปรับอากาศ ปรับดินเพิ่มแร่ธาตุแต่อย่างใด การเชื่อมั่นของเจ้าที่เจ้าทาง หรือเจ้าป่าเจ้าเขาก็คือเป็นสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ อยู่คู่กับชีวิตของชาวสวนตลอดมา อันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สร้างอำนาจความเชื่อมั่นทางจิตใจ ต่อผลผลิตที่ได้รับว่าจะไม่เสีย ไม่ลืบไม่โดนนกกินสัตว์กิน ก่อนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวเพราะมีผู้ปกป้องรักษาให้ การทำพิธีขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้ยุ่งยากหรือต้องมีพิธีมากมาย ไม่จำเป็นต้องตั้งศาลอย่างสวยงาม แต่ผู้ที่เชื่อมั่นศรัทธาต้องตั้งจิตอธิฐานอย่างจริงจังที่จะขอความคุ้มครองจากเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งเป็นเจ้าที่เจ้าทางให้ดูแล และยังบ่งบอกถึงความยำเกรงต่อผู้ที่

ลวงลับไปแล้ว ถ้าตนเองได้ประโยชน์จากเทือกสวน ไร่ นา การตรวจสอบสภาพดินก็เป็นความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้กันมา ปลุกหัวโพหรือพืชตระกูลเดียวกับจิงก่อน เพราะต้องเลือกพืชที่จะสามารถขึ้นได้ในดินที่พืชเหล่านี้เจริญเติบโตได้พืชอื่นก็สามารถขึ้นได้

ในสมัยก่อนการหุงหาอาหารทำได้ไม่สะดวกเหมือนปัจจุบันที่มีเครื่องอำนวยความสะดวกแบบทันสมัย การเรียนรู้ของคนในอดีตจำเป็นต้องพึ่งพิงธรรมชาติ และคูบริบทของชุมชนนั้นด้วยว่ามีสิ่งใดที่พอจะทำเครื่องมือต่างๆที่ช่วยในการทำมาหากินได้ หรือทำอาหารเพื่อยังชีพได้บ้าง ไม้ไผ่เป็นไม้ชนิดเดียวที่มีลักษณะเป็นปล้อง สามารถนำมาเป็นภาชนะได้มากมายทั้งเป็นกระบอกใส่น้ำ นำมาสานเป็นเครื่องใช้ หรือเป็นกระบอกข้าวหลามก็ดียิ่งนัก ความรู้เกิดขึ้นจากความสัมผัสจากการเรียนรู้ถึงลักษณะของคุณสมบัติของวัตถุดิบที่มีในธรรมชาติ โดยสังเกตจากลักษณะของพืชพันธุ์ว่าควรทำอะไร หรือจะอย่างไรกับมัน เมื่อก่อนการทำไร่ทำนา ทำสวน ต้องออกจากบ้านตั้งแต่เช้ามีดเพื่อดูสวน ดูไร่ นา การออกทำงานตั้งแต่เช้ามีดก็เป็นการทำงานที่ชาวบ้านต้องเรียนรู้สภาพของดินฟ้าอากาศ การทำงานเริ่มต้นตั้งแต่เช้ามองว่าอากาศก็ไม่ร้อนมาก ถ้าออกสายก็ทำงานได้ไม่มาก ทุกอย่างของกระบวนการทำงานทำมาหากินสอดคล้องสัมพันธ์กัน สวน ไร่ นา อยู่ไกลจากบ้านมาก เมื่อจะไปก็ต้องจัดเตรียมอุปกรณ์การทำงานและอาหารให้พร้อม จะเตรียมเสร็จจากที่บ้านหรือไม่ก็หุงหาทำกันในสวนในไร่ตามสภาพแวดล้อมตามคำบอกเล่าของลุงที่ทำเกษตรกรรมว่า

“ไม้ไผ่ไปหา พาไปในน้ำดูคายก่อนแล้วพามาสินวัดให้ค่ากันพา
ไปในน้ำ ไบยี่เร็ดลิกสองซีกคักไม้คลุมม้วนใส่เข้าในบอกราดังไม้นั้นขึ้นหลบมัน
เป็นไม้ลื่นที่อย่าให้ไบยี่เร็ดขึ้นมากนัก ....เอาปลายไม้ไผ่ทำลูกขี้เพราะปลายมันเรียวย
ดิ่งออกง่ายไม่ต้องผ่าบอกไม้ไผ่ บางคนเอาลูกขี้ทำลูกขี้ต้องตุงหัวตุงท้าย ดิ่งออก
ต้องเอาปลาย ไม้ไผ่ที่ทำเป็นไม้ไผ่บาง”

การหุงข้าวหลามก็เป็นวิธีการหนึ่งของชาวไร่ที่ทำกัน อุปกรณ์ก็หาได้ ไม้ไผ่มีทั่วไป ไบยี่เร็ดที่ชาวบ้านเรียกกันก็มีมากให้ใช้สอย ไบยี่เร็ดมีลักษณะง่ายต่อการดึงออกจากกระบอก ลื่น ก้านเล็กพอดีกระบอกไม้ไผ่ ถ้าใช้ไบยี่เร็ดอื่นคงทำไม่ได้ดีพอ ไบยี่เร็ดหนึ่งคล้ายใบตองที่เรียกว่า “ไบยี่เร็ด” ซึ่งมีอยู่ในที่ราบสูง ในป่าเต็มไปด้วยต้นไม้ขนาดชนิดที่ปะปนกันอยู่ กอไผ่ขึ้นอยู่หลายกอ กอใหญ่ยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ มีธารสายน้ำเป็นแนวพาดผ่านป่า น้ำเต็มบ้างแห้งบ้างตามฤดูกาล ที่พื้นดินมีพืชจำพวกเฟิร์น มอส วัชพืชเล็กๆ ขึ้นปกคลุมทั่วไป อากาศค่อนข้างชื้น เป็นที่ทราบกันว่าต้นยี่เร็ดจะขึ้นอยู่ได้ต้นไม้ใหญ่ มีก้านใบชูสูงออกมา ยาวประมาณ 150 เซนติเมตร เหมาะสำหรับการทำข้าวหลามชักพลุดยิ่งนัก มะพร้าวที่ใช้ทำเป็นกะทิกี้หาได้ในชุมชน ไยของ

มะพร้าวที่ใช้สำหรับปิดกระบอกข้าวหลามก็หาได้ในชุมชน ข้าวเหนียวคนสมัยก่อนไม่ต้องซื้อให้ ลิ่นเปลืองชาวบ้านก็ปลูกกันเอง แต่ปัจจุบันอาจจะต้องซื้อเพราะน้อยนักหรือแทบจะไม่มีใครปลูก แล้ว การเรียนรู้ได้ถ่ายทอดสู่รุ่นต่อรุ่น กลวิธีการทำต้องมีภูมิปัญญาที่ต้องดูถึงความสัมพันธ์กับ ลักษณะของไม้ไผ่ที่จะใช้ในการหุงอาหารต้องบาง หนาไม่ดีข้าวสุกยาก การวางไม้ต้องวางให้ สัมพันธ์กับรูปลักษณะของไม้ไผ่เพราะจะง่ายต่อการดึงออกมาสะดวก ไม่ต้องผ่ากระบอกไม้ไผ่ เพราะถ้าส่วนบนของข้าวหลามเล็กกว่าข้าวหลามก็จะดึงออกมาไม่ได้ ไม้ไผ่นั้นสามารถหาได้จาก ป่า ไม้ไผ่ที่มีในชุมชน กระบวนการทำข้าวหลามของชาวบ้านมีวิธีการทำที่ต้องระวังทุกขั้นตอนตั้งแต่ ขั้นตอนการเลือกไม้ ขั้นตอนการเคลื่อนย้ายไม้ ขั้นตอนม้วนใบยี่เร็ด ขั้นตอนผสมเครื่องปรุงร ง ตลอดจนการเผากระบอกเพื่อให้ข้าวเหนียวสุก เป็นความรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้จากความสัมพันธ์และ ลักษณะของพืชธรรมชาติ แต่ละครอบครัวจะเป็นกันทุกบ้านจะมีข้าวหลามซึ่งอาจจะต่างกันที่ รสชาติความหวานมันเค็มของความชอบของคนในครอบครัวเพียงเท่านั้น

ทุกวันนี้ที่นอกเหนือจากการหุงข้าวหลามในสวน ไร่ นา แล้ว ชาวบ้านยังทำกันทุก ครั้งเวลาว่างหรือประเพณีสำคัญทั้งทำเพื่อรับประทานและบางครั้งบางคนก็ทำกินในครอบครัว เมื่ออยากรับประทาน มีบางครอบครัวทำข้าวหลามขายเป็นอาชีพเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว ลูกหลานที่อยู่ในบ้านได้เรียนรู้และทราบถึงกระบวนการทำข้าวหลามที่ทำกันมานานของชุมชนได้ อย่างไม่ต้องสอนอย่างเป็นทางการ เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดผ่านความสัมพันธ์ชั้นปฐมภูมิในครอบครัว อันเป็นการเรียนรู้ของคนรุ่นต่อมา บ้านจึงพื้นที่ของการสร้างสรรค์ความรู้ เป็นสนามแรกของการ สร้างสรรค์ความรู้ขึ้น ความรู้ที่บ้านสร้างเกี่ยวกับการทำมาหากินต้องมีการฝึกฝนทักษะให้อยู่ในนั้น “ทำกินได้เอาตัวรอดได้” ความรู้ที่บ้านสร้างเป็นความสัมพันธ์ และอำนาจอย่างชัดเจน ลูกช่วยสร้าง ความรู้อาหาร ทักษะชีวิตกับพ่อแม่ การก่อเกิดวิถีชีวิต เกิดขึ้นจากบ้านนี้เอง เพราะทั้งความรู้ โดย วิชา “การทำมาหากิน” คนค่อยๆสร้างขึ้นและใช้ในสภาพจริงของบ้าน ความสั่นคลอนของความรู้ จากบ้านทำให้คนต้องหันเหไปพึ่งพาความรู้จากต่างบ้าน ด้วยกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศัพท์ เกี่ยวกับบ้านเชิงสืบค้นปรากฏมากมายตั้งแต่ ที่บ้าน ช้างบ้าน แม่บ้าน พ่อบ้าน ลูกบ้าน(ศรีชัย พรประชาธรรม, 2547:71) ซึ่งพ่อแม่ได้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้นี้ผ่านการทำในครอบครัวและลูกก็ รับรู้และเกิดการเรียนรู้ และสอดคล้องกับชุมชนที่มีการทำข้าวหลามเพื่อใช้ในการทำพิธีในการสวด บ้านเป็นประจำทุกปีสะท้อนจากคุณป้าผู้ทำอาหารเมื่อมีพิธีกรรมว่า

“ เวลาสวดบ้านทุกบ้านก็ทำเหนียวหลามมากันแหละ เหนียวหลามที่นี้ใช้
ใบยี่เร็ด ทำ เวลาอีกิน ไม่ต้องผ่าบอกไม้ไผ่ คึงออกมาเลยหรือแหละ หนมจีนมั่ง
หนมอื่นมั่งหนมจีนนั้นแต่แรกก็ทำกันเอง ปลุกข้าวกันเพเอาข้าวเจ้านั้นแหละมาทำ
บ้านไหนๆก็ทำกันจนเป็นประเพณีไปแล้ว”

การเรียนรู้ภูมิปัญญาทั้งการทำการเกษตรเพื่อการดำรงชีวิตได้ถ่ายทอดจาก
ครอบครัวที่เป็นการสอนโดยการทำให้เห็นจากการใช้ชีวิตของสังคม ข้าหลายครั้งอีกทั้งบริบทของ
ชุมชนที่ต่างเอื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ของคนรุ่นหลังทำให้มีการสืบเนื่องของความรู้ต่างที่มีใน
ครอบครัวและใช้มารุ่นต่อรุ่น โดยการสอนของชุมชนไม่ได้มีสถาบัน ไม่มีการจดบันทึก ไม่มีการ
ประเมินจากใคร แต่ต้องทำเพราะต้องดำเนินในชีวิตจริงเช่นการปลูกพืชผักทางการเกษตรถึงแม้
ปัจจุบันการเกษตรอาจเปลี่ยนเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวแต่นัยยะของสาระที่สำคัญที่รุ่นบรรพบุรุษได้
ถ่ายทอดจากการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม การทำการเกษตรที่ต้องคำนึงถึงฤดูกาล ดิน ฟ้า อากาศ
หรือพื้นที่ในการเลือกปลูกพืชแต่ละชนิดสามารถช่วยในการดำรงชีวิตของรุ่นหลังสืบมา
เช่นเดียวกับภูมิปัญญาอื่น เช่นการทำอาหารแต่ละประเภทการสอนก็ถ่ายทอดผ่านครอบครัว
สังคมที่เอื้อให้เกิดการกระทำดังชุมชนบ้านควนเสม็ดได้เกิดการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ ของการทำ
ข้าวหลามไว้ให้ลูกหลานได้ทำกัน โดยมีวิธีการที่ได้ทำกันคู่กับประเพณีต่างๆที่มีในชุมชนและมีการ
ประกวดเพื่อการสืบสานให้คงอยู่ต่อไปได้

การทำมาหากินของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพในสมัยก่อนที่เป็นเกษตรกรรมการ
เรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เด็กเรียนรู้จากผู้ใหญ่ที่สั่งสอนและบอกเล่าต่อ และเรียนรู้จาก
ประสบการณ์ที่พบเจอกับธรรมชาติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่เป็นการกระทำไปในตัว ความรู้ที่
ได้จึงเป็นสิ่งที่ดีตัว การทำมาหากินก็ไม่ใช่แยกส่วนของใครของมัน งานของเพื่อนบ้านก็สามารถ
ช่วยเหลือพึ่งพากันได้ซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของคุณตาที่เลี้ยงวัว ควายในการทำการเกษตรว่า

“ เราไถนาแต่แรกใช้ควาย วัว เขียบ เขาเรียกว่า การเวียนควาย
ควายหลายตัวของเรามั่งของเพื่อนเขามั่ง ประมาณ 10 ตัวได้ คนแต่แรกเขามีควาย
กันเพที่เขาทำกันนั้น ขอช่วยกันได้ แต่ก่อนเขาช่วยเหลือกัน เราช่วยเขา เขาก็มา
ช่วยเราผลัดกันถึงการไถก็เหมือนกันใช้ควาย ใช้วัวมั่ง ก็ทำกันไถ คล่องวัว 2 ตัว
และก็ลาก ไถตะ ไถแปล ก็ไถไปแหละ”

การดำรงชีวิตที่ช่วยเหลือกันดังกล่าวจึงเป็นอัตลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านที่เรียนรู้ ช่วยเหลือพึ่งพากันซึ่งไม่ใช่มนุษย์เท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กัน การดำรงชีวิต การทำมาหากินของชาวบ้านมีความสัมพันธ์อย่างเป็นองค์รวมเป็นระบบ ซึ่งสัตว์ก็มีความสัมพันธ์กับการทำมาหากิน สัตว์ไม่ได้เป็นแค่สัตว์เลี้ยงไว้ดูเล่น หรือเพิ่มความมั่งมีให้เจ้าของเพียงเท่านั้น มันเป็นความผูกพันของชาวนาด้วยวัวควายที่เราใช้ทำมาหากินก็เหมือนสมาชิกของครอบครัวที่ต้องดูแล เพราะชาวบ้านก็ถือว่าวัว ควายก็ช่วยทำมาหากิน จะนั่งดูคายนานมันป่วยไข้ก็ไม่ได้ จะใช้งานมันมากก็ไม่ได้ ของทุกอย่างถูกใช้อย่างคุ้มค่า กระบวนการทำงาน การทำมาหากินมีความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างที่นั่นทำเพื่ออะไร ซึ่งรับรู้ได้จากกระบวนการการทำมาหากินที่ได้รับ การเล่าสู่ของคุณตาเจ้าของวัวควายว่า

“เวลาว่างหลังจากเก็บเกี่ยวหมดแล้ว ก็ปล่อยให้วัว ควายได้กิน เก็บข้าวมาไว้ในยุ้ง เอามานวด นวดกับเท้ายี่กับดินนี้แหละ เม็ดข้าวมันก็หลุด ฟางที่ได้ก็เอาไว้ให้สัตว์ ทำเป็นรำไก่ พาไปทำปุ๋ยหมัก เป็นอาหารสัตว์มั่ง”

“เวลาสัตว์เลี้ยงเราเป็น โรคมีหนองมีพยาธิที่วัว ที่ควายให้เราว่า กลางสามวัน ทำที่บ้านก็ได้ไม่ต้องไปที่ตัวสัตว์รับรองหายหนอง ไทร หล่นตาย แล้วมันก็หาย”

การทำมาหากินที่ได้จากสิ่งธรรมชาติสามารถคืนกลับสู่ธรรมชาติได้ทั้งหมดไม่สิ้นเปลืองและมีคุณค่ากับสิ่งมีชีวิตอื่น การอยู่ร่วมกันของสิ่งแวดล้อมรอบตัวจึงเกี่ยวพันซึ่งกันและกันและกลับมามีประโยชน์และคุณค่าแก่มนุษย์อีกที การอยู่ร่วมกันไม่ได้เอาเฉพาะผลประโยชน์จากสัตว์เลี้ยงอย่างเดียว แต่การเลี้ยงดูและนำสัตว์มาช่วยทำงานทำให้เกิดความผูกพันเหมือนเป็นสมาชิกในครอบครัว หากสัตว์ที่เลี้ยงไว้หวัดต้องหาให้มันกิน ถ้าสัตว์มันป่วยก็ต้องรักษาด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง อาจจะด้วยมนต์คาถา หรือหายาสมุนไพรมารักษาที่ถือว่าเป็นการพึ่งพิงซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง

อัตลักษณ์ความรู้ภูมิปัญญากับการให้คุณค่าความจรรโลงใจ

การก่อร่างทางความเชื่อได้ถูกรักษาไว้ควบคู่กับพิธีกรรมที่สืบต่อบอกต่อรุ่นต่อรุ่นไว้รักษาและดำรงไว้ สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นเพิ่มของการทำไอ้ตูมในพิธีกรรมร่วมกับความแปรเปลี่ยนไปของสังคมเพื่อการสร้างสรรค์และพัฒนาความเป็นไอ้ตูมของบ้านควนเสม็ดได้มีการจัดประกวดแข่งขัน ไอ้ตูม ซึ่งเกณฑ์ที่ใช้ก็มีคณะกรรมการตัดสินที่ชาวบ้านร่วมกันตั้งขึ้นเพื่อเป็นการสืบสานค่านิยมอีกลักษณะหนึ่งอาจเป็นอุบายสมัยใหม่ เพื่อใช้ในการอนุรักษ์สืบสานค่านิยมเอาไว้ที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่เด็ก และผู้คนในชุมชน ความสนุกสนานเพลิดเพลินอีกอย่างหนึ่งที่สร้างความสุนทรีย์ให้แก่ชาวบ้านมานานคือการรำโนราห์ การรำโนราห์เป็นศิลปะการแสดง เป็นเอกลักษณ์ของชาวภาคใต้ที่มีตำนานเป็นแสดงดั้งเดิมของชาวใต้ที่มีวิวัฒนาการมาจากการทำพิธีบวงสรวงของพราน โดยวิเคราะห์จากเครื่องดนตรีเช่นการใช้ใบไม้เป่าเรียกสัตว์อันเป็นที่มาของเครื่องเป่าคือปีการเคาะไม้เป็นที่มาของเครื่องเคาะจังหวะ เช่น กรับ ฉิ่ง ฉาบ การจับผึ่ง มีการจับผึ่ง มีการกล่อมผึ่งเป็นที่มาของการขับบท หรือการร้องกลอน และในการดำกระบะของพรานได้ใช้ใบไม้รองสูงๆ แล้วตีเป็นจังหวะ ตอนหลังได้ใช้หนังหุ้มกระบอกแทน ซึ่งเป็นที่มาของเครื่องตี คือกลอง และทับ โทนการรำโนราห์ของบ้านควนเสม็ดมีมานานพร้อมกับการอาศัยของชาวบ้านควนเสม็ดในยุคแรก

คนรุ่นหลังต่างเรียนรู้มาตลอดของการดำเนินชีวิตของบรรพบุรุษซึมซับอย่างไม่รู้ตัวจากการเห็น การรับรู้ในชีวิตประจำวัน และการรำโนราห์ทุกครั้งจะมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ต่างให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง จุดสนใจอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ศิลปะการรำโนราห์เกิดขึ้นเพราะเสียงดนตรี ที่ปลูกเร้าใจยิ่งนัก ประกอบไปด้วย กลอง ทับ ปี่ ฆ้อง โหม่ง ฉิ่ง ตีประสานกันอย่างลงตัว และเป็นจังหวะที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน คนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้จริงมีไม่กี่คน ความลึกซึ้งของการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหรือจากผู้เฒ่าผู้แก่เป็นไปในลักษณะของการรำโนราห์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ที่ให้คุณค่าทางจิตใจ ให้ความมั่นใจในกับผู้ที่เชื่อมั่นในครุมนโนราห์ เช่น ใช้ในการแก้การบนบาน เมื่อคำบนบานเป็นสิ่งที่ต้องการก็มีการรำโนราห์ขึ้นที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “รำแก้บน” เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณที่ให้สิ่งที่ดีเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและไม่ให้เกิดโรคร้ายหรือสิ่งที่ไม่ดีแก่ตนเอง มโนราห์เป็นศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นความคิดของชาวบ้านที่ผูกโยงเข้ากับสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป บ่งบอกถึงการรำลึกถึง มีมิติที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ไม่ใช่แค่เป็นการแสดงดนตรี การรำเพื่อความสนุกเพียงเท่านั้น แต่มีความหมายมากกว่านั้นที่ชาวบ้านเรียกว่า มโนราห์โรงครู เป็นการรำมโนราห์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเลือดเนื้อเชื้อสาย เป็นการบูชา แสดงความกตัญญู ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้ที่ดูแลลูกหลานอันเป็นเลือดเนื้อเชื้อสายได้สะท้อนจากป่าผู้รับเชื้อสายการรำโนราห์ว่า

“พ่อของป้าเป็นโนราห์ราศครู เป็นโนราห์ใหญ่เป็นคนตัดเหยบหรือรำแก้บดให้เขาเวลาไครมาบนไว้ว่าให้หายไข้ หรือว่าขอให้ได้นู๋ได้นี้ ป้ารู้มาจากพ่อป้า พ่อเป็นโนราห์ใหญ่ เป็นราศครู ตั้งแต่จำความได้ก็รู้ว่า พ่อเล่นโนราห์โรงครู เล่นแก้บน เล่นถวายครูหมอมโนรา พ่อสอนหัดให้รำมีหลายคนหลายที่เป็นศิษย์ของพ่อในหมู่บ้านพ่อป้าบอกว่าเมื่อก่อนนั้นเพื่อนพ่อกี่แฉ่งกลอนได้และจับบทกลอนได้กันเวลารำกัน”

“ไหว้เดือน 6 อาหารการกินแล้วแต่ลูกหลานבלบาลกัน ลูกก็มาบนมั่งว่า ของนู๋ขอนี้ขอให้สอบได้ที่นั่นที่นี้ ถ้าได้ดังบลก็มาถวายกันมีข้าวแกงกล้วยอ้อย นมเหนียว นมแดง นมโคต้องมี 12 ที่ที่ตั้งให้ครูหมอไหว้เองก็เรียกชมชมเทวดา ไหว้พระ เจริญเทวดาออกชื่ออาจารย์ครู โนราห์ทุกคนออกชื่อให้มาकिनเจริญเทวดาก่อนให้ลุงเจริญเขาเจริญ จอรูปจ่อเทียนในของทุกๆสิ่ง”

“สบายใจ พี่น้องได้มาพบกันทุกๆ คน คนอื่นที่เขาจับถือเขาก็มาเขามาแก้บมั่ง วันก่อนคนนอนไม่บายอยู่ที่โรงพยาบาล เขาให้หมอลูกเขาแล้วถูกไทรพรรณหรือเหินไม่หายง่ายว่าให้หมอนโรราบลให้ พ่อป้าบให้เขาว่าถ้าถูกครูหมอนโรร่าจริงให้คนไข้หาย คนไข้อยู่ห้องไอซียู แล้วอยู่ไม่กี่วันก็หายได้กลับบ้านหลังนั้นเขาก็มาหาป้าให้ไหว้แก้บดให้ เขาก็ตั้งอาหารหัวหมูมั่งป้าก็ทำให้”

การรำโนราห์เป็นการบ่งบอกถึงการมีปฏิสัมพันธ์อย่างรอบด้านที่บ่งบอกถึงการเรียนรู้ในแต่ละมิติที่แฝงอยู่ทั้งสิ่งที่จะต้องสัมพันธ์กับครูหรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว อีกนัยหนึ่งมโนราห์ของชาวบ้านที่ดำรงอยู่ได้สร้างความเชื่อมั่นในสิ่งที่หาข้อพิสูจน์ไม่ได้ทางวิทยาศาสตร์ แต่สิ่งที่ได้คือความสบายใจ ความมั่นใจในการรักษาคุณธรรมความดี ของลูกหลานอันเป็นเลือดเนื้อเชื้อสาย และยังขยายไปถึงผู้ที่นับถือครูหมอมโนราห์ด้วยเช่นกัน การปฏิสัมพันธ์ทำให้เกิดกิจกรรมขึ้นในแต่ละปีที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของลูกหลานและผู้ที่น่าถือ เพราะมีการกราบไหว้และทำพิธีการไหว้ในแต่ละปี ลูกหลานจะกลับมาพร้อมหน้ากันเพื่อทำพิธีร่วมกัน โดยเชื่อว่าจะเป็นที่สิริมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว หิ้งครูหมอมโนราห์ที่อยู่บนบ้านมีพร้อมไปด้วยรูปถ่ายบรรพบุรุษ รูป เทียน ดอกไม้ และเครื่องเซ่นไหว้ ไม่ได้สร้างความเป็นอื่นแต่อย่างใดให้กับสมาชิกในบ้านแต่กลับเหมือนเป็นทำให้เห็นและรับรู้ถึงการมีอยู่เป็นสมาชิกในครอบครัวที่ต้องดูแลและเคารพนับถือของสมาชิก

การร่ำมนโนราห์นั้นหากใครอยากร่ำอยากมีความรู้ก็ได้ แต่เชื่อว่าจะต้องมีการมอบตัวเป็นศิษย์ก่อนต้องมีการไหว้ครู เพื่อให้การเรียนรู้เป็นเร็วขึ้นเป็นลักษณะของการเรียนรู้จากความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติทำให้เห็นถึงการเรียนรู้ของคนสมัยก่อนที่ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นครูบาอาจารย์ เห็นถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนของผู้เป็นศิษย์บ่งบอกถึงเรื่องคุณค่าจริยธรรมทางจิตใจที่ไม่ใช่เรื่องบังคับตามกฎหมายหรือนับถือเพราะความรู้ที่ผ่านสถาบันและมีเกียรติยศรับรองมาตรฐานบางประการ แต่การเคารพนับถือเป็นการยอมรับในการมอบตัวเป็นศิษย์โดยไม่มีเงื่อนไขใดแค่จิตใจที่อยากเรียนรู้จริงเท่านั้นสะท้อนจากครูสอนมโนราห์ว่า

“เด็กที่จะเรียนก็ต้องมาไหว้ครูมอบตัวเป็นศิษย์ก่อน พาหมากพลู 9 คำ ดอกไม้ 9 ดอก รูปเทียน 9 ดอก เงิน 12 บาทต้องมาขอเป็นศิษย์ก่อนถึงจะจำทำร่ำและรำได้ดี”

“ถ้ามาไหว้ในลูกให้ต้องจะเป็นเร็วมีอะไรผิด ครูหมอบช่วยจำได้ไว รำได้ง่าย ทุกครั้งที่ไปสอนก็จุดรูปเทียนไหว้ก่อนมีอะไรผิดพลาดครูหมอก็ได้ช่วย ครูที่โรงเรียนเขาก็บอปป้าทุกครั้งเวลามีการแสดง เขาให้ไปกันถ้าไม่ว่างครูจะไม่รับงาน เพราะเป็นกันเองไม่ได้ เพราะมันไม่ใช่ว่าร่ำเป็นแล้ว แล้วไปกันได้แต่ส่วน ครูเขาทำพิธีไหว้ครูไม่ได้ ทุกทีถ้าไม่ทำให้ถูกต้องครูหมอบโนราห์ต้องทำให้เกิดอะไรขึ้นแน่ ไหว้ครูก่อนแสดงไม่ใช่ว่าต้องทำพิธีตั้งของถวายอะไรมากมาย ทุกวันป้าก็ไหว้อยู่ก่อนแล้วกัน แต่มันก็ต้องตั้งใจจริง เป็นเลื้อยเนื้อเชื้อสายเขาแหละ ครูที่โรงเรียนก็มาไหว้กันบอกให้ครูหมอบรับรู้

“ขอมอบตัวก่อนแหละ สอนเลยก็ได้ แต่ว่าถ้าไหว้ครูก่อนก็จะได้เร็วจำเร็ว เริ่มแรกที่สอนนั้นต้องสอนวันห้าสัปดาห์และเป็นวันดี วันครู”

การมอบตัวเป็นศิษย์ไม่ใช่การลงทะเบียนหรือจ่ายค่าเล่าเรียนที่มากเกินไปจนเกินไป แต่ประการใดเพราะดูจากเงินที่ใช้ไหว้ครูแล้ว ไม่เพียงพอที่จะใช้ซื้ออะไรได้มากมายในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะยุคสมัยผ่านไปนานเท่าไร สิ่งที่ต้องใช้หรือจำเป็นในการไหว้ครูหรือมอบตัวเป็นศิษย์ไม่เคยเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มมูลค่าแต่อย่างใด หมากพลูเก้าคำ ดอกไม้รูปเทียน เก้า ดอก บอกลักษณะความหมายของการเจริญก้าวหน้า คุณค่าของการกระทำยิ่งตรงอยู่อย่างหนาแน่นอยู่ทุกขณะของผู้ศรัทธา เมื่อมีการทำพิธีดังกล่าวเด็กที่เป็นศิษย์และที่สนใจในชุมชนก็เกิดการเรียนรู้จากพิธีการไหว้ครู และต้องยึดมั่นเคารพครูบาอาจารย์ถึงจะสามารถเรียนรู้ได้เร็ว สอนให้เคารพ พร้อม

กับการกตัญญูสำนึกในบุญคุณครู ครูในความหมายนี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะครูที่มีชีวิตเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงความศักดิ์สิทธิ์ของครูบรรพบุรุษล่วงลับไปแล้วด้วย ความเป็นครูที่ถ่ายทอดความรู้ที่ผ่านมา บรรพบุรุษที่เสียชีวิตแล้วก็ต้องเคารพกราบไหว้และเป็นสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ของผู้ที่จะมาเป็นศิษย์เพราะความรู้ที่ท่านได้ประสิทธิ์ประสาทวิชามาให้จึงจำเป็นต้องดูแล ซึ่งลูกศิษย์เชื่อว่าท่านจะช่วยเหลือและดูแล การลบหลู่หรือไม่ให้เกียรติอาจจะถูกตักเตือนได้จากบรรพบุรุษซึ่งแน่นอนสิ่งเหล่านี้จึงอยู่บนพื้นฐานความเชื่อความศรัทธาของลูกศิษย์ลูกหาของนักแสดงมโนราห์ การจะถ่ายทอดต่อของรุ่นลูกหลานที่เป็นเชื้อสายของกรมมโนราห์ก็ต้องมีการขอพรบอกกล่าวก่อนการแสดงทุกครั้ง การเริ่มสอนก็ต้องดูฤกษ์ คือดวงว่าเป็นวันดีหรือเปล่า การสอนที่เหมาะสมต้องเริ่มวันครูถึงจะเป็นการเริ่มที่ดีและเป็นสิริมงคล การเรียนรู้มโนราห์จึงเป็นสิ่งที่ไม่ใช่แค่ศิลปะวัฒนธรรมหรือเป็นเพียงแค่การแสดงแบบทั่วไปเพียงเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่อยู่ลึกลงไปในจิตใจของลูกหลานและควบคู่กับชีวิตและมีความหมายต่อการดำรงชีวิต ที่เชื่อว่าการดูแลบรรพบุรุษต้องสืบทอดต่ออย่าให้ขาดสายเพราะต้องมีผู้ดูแลบรรพบุรุษต่อ การรำมโนราห์มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในลักษณะของครูหมอมโนราห์ที่ชาวบ้านเชื่อนั้นมีผลต่อ การบนบานศาลกล่าวให้ได้สิ่งที่พึงปรารถนายืนยันจากผู้สืบเชื้อสายมโนราห์ว่า

“ จำได้รู้ได้ตั้งแต่จำความได้ ตั้งแต่พ่อเขาเล่นแก้บน เล่นครูหมอมโนราห์ เป็นมโนราห์โรงครู เขาเชื่อครูหมอให้ลงคนที่ตายไปแล้ว พี่น้องบรรพบุรุษแบบเขาเชื่อครูหมอ เขาให้ครูหมอลง เขาเลือกลูกหลานคนไหนเขาก็เอาคนนั้นนี่คนที่เขาทรงก็ตายหมดกันแล้ว ”

“ ราษฎรนั้นเขาเป็นหัวหน้าใหญ่ นายโรง ตัดเบเลยได้ เวลาเขารับให้มาเล่น เวลาเขาแลหมอลแล้วเขาบอกวาถูกครูหมอมโนราห์ก็ให้ไปรำราษฎรเจ้าภาพที่เขาให้ไปแสดงเขาก็บอกชื่อให้ว่า ไหม้มั่ง เวลาโนราห์เล่น ก็ต้องถามว่ายังก็องค์ ชื่อ ไหม้มั่งถามกันก่อน ถ้าไม่ทรงที ก็เล่นเรียกหาทรง เขาถ้าเลเวลเลือกคนไหนชอบลูกหลานคนไหน ถ้าเขาอีเอนางทรงเป็นหญิงถ้าตัวไม่ให้เป็นเขาก็ไม่ทำไม่ให้ลงครูหมอก็ไม่เอากันถ้ามีใครสักคนค้ำไม่ได้พอนั้นรำตัดเบเลยให้ แบบว่าเขานั้นบบาลอะไร ถ้าว่าถูกครูหมอมโนราห์จริงพอก็ตัดเบเลยให้เขาก็จะยกโรงให้กินในโรงถ้าได้ผลดังบลก็ให้รำตัดเบเลยให้ พอนั้นรำตัดเบเลยให้ แบบว่าเขานั้นบนบานอะไร ถ้าว่าถูกครูหมอมโนราห์จริงพอก็ตัดเบเลยให้เขาก็จะยกโรงให้กินในโรงถ้าได้ผลดังบนก็ให้รำตัดเบเลยให้ ”

ความสัมพันธ์อีกทางหนึ่งที่เกิดการสร้างสรรคความรู้คือกับเพื่อนร่วมการรำมโนราห์ ทั้งตัวนักดนตรี ประเภทต่างๆ ก็ต้องมีความสามัคคีกันและมีการเรียนรู้ร่วมกันถึงจะสามารถเล่นดนตรีได้อย่างเข้าจังหวะ อีกทั้งความรู้ในการเล่นดนตรีนั้นเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนและเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของผู้รู้ที่เรียนรู้จากการนำวัสดุอุปกรณ์ที่มีในธรรมชาติมาทำเป็นปี คันทาทำนองเพื่อให้เข้าจังหวะของการรำให้มีจังหวะที่เราใจตื่นเต้นน่าสนใจเมื่อได้ยิน ดังนั้นภูมิปัญญาการแสดงศิลปวัฒนธรรม มโนราห์พื้นบ้านจึงอยู่คู่กับชุมชนสร้างความจรใจให้แก่ชุมชนมาช้านาน

อัตลักษณ์ความรู้ภูมิปัญญากับการดูแลสุขภาพ

การดำรงชีวิตของชุมชนที่เกิดการเรียนรู้ในมิติของการดูแลสุขภาพ ผู้รู้ในชุมชนในเรื่องการรักษาโรคที่มีวิธีการแตกต่างกันไปตามความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การสืบทอดที่บอกต่อ สอนต่ออย่างไม่มีตำราเรียนอย่างแบบเรียนในปัจจุบันเป็นการสอนด้วยการปฏิบัติรักษากันจริงจากผู้ที่บ้านเรียกว่า หมอ ซึ่งเป็นผู้ที่รักษาโรคบางอย่างได้จากการใช้ยาสมุนไพรในการทำลูกประคบ การคัดเลือกพืชมาทำเป็นยารักษาชาวบ้าน การรักษาด้วยมนต์คาถาที่ชาวบ้านบอกเล่าว่าหายจากการปวดเมื่อย และเจ็บป่วยของคนในชุมชนและรวมไปถึงสัตว์เลี้ยงให้หายจากโรคบางโรคได้ หรือการบนบานกับบรรพบุรุษให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นความรู้ของชาวบ้านที่เขาใช้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันก่อนที่มีการรักษาด้วยเทคนิคการแพทย์แบบปัจจุบัน โรคบางอย่างเราสามารถรักษาด้วยความรู้ภูมิปัญญาการรักษาได้ที่ชาวบ้านใช้กันมานานจากอดีตจนกระทั่งปัจจุบันจากคำบอกเล่าของผู้ป่วยที่ไปรักษาว่า

“ลุงเขียนแกรักษาได้ ใครปวดเมื่อยอะไรแก้ไขไม่หาย แก่กว่า
คาถาแล้วแก้คำที่ขวาน แล้วหายไพลหลายคนแล้ว หายจริง ของพันนี้ไม่เชื่อก็อย่า
ลบหลู่ ลุงแกไม่ได้จับได้ต้องที่เราเมื่อยเราปวดเลย ไม่ได้ถูกตัวเราแก้คำที่ขวาน
ของแกนั่นแหละ”

บางครั้งเรามองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ไม่น่าเชื่ออยู่นือสิ่งที่สัมผัสได้ แต่นั่นอาจเป็นกลอุบายของการดำรงชีวิตของคนที่อยู่คู่กับโรคภัยที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ อันเกิดขึ้นจากการมองทุกอย่างที่อยู่บนฐานความเชื่อสู่การปฏิบัติตนในการดำรงชีวิตทั้งการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและมนต์คาถา การบนบานทำให้เกิดกำลังเป็นจิตวิทยาของคนรุ่นก่อนก็อาจเป็นไปได้ภูมิปัญญาความรู้ในชุมชนเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ปรับตัว ถ่ายทอดผ่านการกระทำ การบอกเล่าด้วยวิธีการต่างที่

เริ่มต้นจากฐานความเชื่อและการมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบด้านสู่หนทางการปฏิบัติเป็นพิธีกรรม ประเพณี การละเล่นศิลปวัฒนธรรม การรักษาพยาบาล หรือการทำมาหากินตลอดจนค่านิยมกติกากองการอยู่ร่วมกันของชุมชนที่พร้อมไปด้วยภูมิปัญญา การเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ ในอดีตการรักษาพยาบาลไม่ได้มีเทคนิค วิธีการและความรู้ที่ทันสมัยเหมือนปัจจุบันที่เต็มไปด้วยเครื่องมือทางการแพทย์ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศคนจึงเรียนรู้วิธีการที่หลากหลายใช้วิธีที่ทดสอบกันครั้งแล้วครั้งซึ่งบางคนอาจจะไม่เชื่อเพราะว่าตัวเองไม่หาย แต่บางคนก็เชื่ออย่างสนิทใจเพราะผลหายทันตาซึ่งชาวบ้านที่ไปรักษาหายจากโรคภัยไข้เจ็บจริงๆก็เลยรักษาสืบต่อกันมาเช่นกันรักษาโรคคือกระเจกซึ่งสะท้อนจากเสียงของผู้ป่วยว่า

“ตาเนียนเขาตัดต่อก็ได้ รักษาให้หายปวดเมื่อยก็ได้ น้ำไปรักษา มาแล้วก็หาย ตาเขาก็มีคาถาของเขา หล่าเราก็ไม่รู้ว่าเขาทำอะไรมั่งเขาทำให้เราหายเจ็บก็ได้แล้ว ไปตัดต่อ หลบมา 2-3 วันก็ค่อยๆหาย วันนั้นเป็นต่อและอะไรก็ไม่ค่อยชัด ตาแดง เจ็บตาหมดพอให้ตา รักษาให้ก็หายเจ็บเลยไม่ต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาล ค่ารักษาก็ไม่ต้องเสีย ให้อะไรเป็นสิ่งที่น้ำใจมั่งพันนั้นแหละแต่ต้องให้เขานี้เหมือนเป็นค่าครู”

บางครั้งการรักษาด้วยวิธีการดังกล่าวของชาวบ้านมักมีการซ่อนเร้นไปด้วยการรักษาแบบจิตวิทยาที่ให้กำลังใจผู้ป่วยก็มี และบวกกับการรักษาที่มีการแก้เคล็ดของสิ่งที่มาทำให้เกิดโรคซึ่งทำให้หายจากการเจ็บป่วยได้หรือสมุนไพร พืชต่างๆ ที่ใช้ในการปรุงยาเพื่อรักษาโรคผู้เฒ่าในหมู่บ้านเล่าให้ฟังถึงสภาพชุมชนในอดีตที่เป็นป่ารกและเต็มไปด้วยสัตว์มีพิษ ก็รักษากับคาถาบ้าง สมุนไพรบ้างก็หายมาหลายรายสูตรยาตำหรับยานั้นได้รับจากบรรพบุรุษต่อมาที่เล่าต่อกันมาแรกเริ่มเดิมทีนั้นมีคนมาเข้าฝันบอกให้ และเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับสมุนไพรต่างๆที่รักษาได้ก็เลยมาใช้รักษาคคนสมัยคนเรียกกันว่ายาผีบอกมีทั้งคาถาทั้งวิธีการในการรักษาที่ต้องเคร่งครัดและปฏิบัติตามไม่เช่นนั้นจะไม่หายขาดซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของหมอบ้านที่รักษาด้วยสมุนไพรว่า

“ทำยารักษาคนมาหลายปีแล้ว เมื่อก่อนคนก็ถูกงูขบมากเวลาไปทำสวนทำไร่มั่ง เมื่อก่อนการเกษตรมันอุดมสมบูรณ์ ยาฉีดหญ้าไม่มีสัตว์มันก็เยอะคนถูกงูขบมาตาก็รักษามาเรื่อย รักษาได้ทุกพิษงู มันมีคาถา แล้วก็พันกับหมาก 3 วันก็หาย หายแน่ บางคนมาบวมมาแล้วก็มาให้ตา รักษาให้ก็หายตามปกติ เดือน 10 ที่บ้านตาเขาจะมาเค็ดพิษเต็มหมัดทำน้ำกับทาง(อูดพิษพืชชนิดหนึ่ง) แล้วว่าคาถาแล้วตัดออก 3 ครั้งถึงเอาน้ำนั้นราดเค็ดพิษงูเพื่อไม่ให้พิษงูที่เข้าไปในตัวเราให้ออกไปไม่มาทำร้ายร่างกาย”

สำหรับการรักษาโรคไข้ป่าในอดีตที่ชาวบ้านเป็นกันเยอะที่มีอาการตัวเหลือง ตัวชูปชืด มีอาการจับสันที่เรียกกันว่าไข้มาลาเรียในปัจจุบัน ตาบอดถึงสมุนไพรที่ใช้รักษาในการต้มยาสมุนไพรคือ ที่รุ่นก่อนได้หาทางรักษากันมาและบอกต่อลูกหลานให้รู้ถึงวิธีการรักษาซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของคุณตาที่รักษาโรคนานานว่า

“ให้เอาเปลือกไม้ฝน หัวโค ปุค หรือรากปุค มาลยกับน้ำปูนให้ใส แล้วก็ต้ม ให้กินหลังอาหาร รับรองหายแน่ตัดเปลือกไม้ฝนนั้นตัดเอาแต่เปลือกตัดเอาไม่มากพอประมาณตัดนิดเดียว ไม้ไม่ตาย ต้นไม้ฝนก็จะสร้างเปลือกใหม่ได้แล้ว ต้นไม้ที่จะรักษาโรคมะเร็งก็ทำได้ ตรงนี้ต้องเลือกดี ๆ ระวัง มีวิธีการ เป็น ต้นไม้ต้นเล็ก แล้วต้องเอาต้นที่ถอนขึ้นกัน ถ้าถอนไม่ขึ้น ไม่เอา เพราะเจ้ายาเขาไม่ให้ (สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น) เวลาไปหายาสมุนไพรหรือว่าเอาไม้จากต้นไม้ชนิดนั้นก็ต้องขอ มีเทียน 1 เล่ม หมากรุก ทำเป็นคำ เบี้ยต่างค์ 1 ต่างค์ ไปขอเจ้ายาก่อน ว่าถ้าเอาไปทำยารักษาโรคแล้วนั้นให้รักษาคนให้หายจากโรค ให้เขาได้รับส่วนบุญที่ได้ช่วยคนด้วย แล้วก็ขอให้ตัวหมอเองมีชื่อเสียงรักษาคนได้ด้วย คำรักษาก็ให้เขามีใจให้แล้วแต่จะให้”

การเก็บพืชสมุนไพรของหมอชาวบ้านที่เก็บมาจากป่านั้นมีวิธีการที่คำนึงถึงธรรมชาติและความสัมพันธ์ของสิ่งศักดิ์ เจ้าป่า เจ้าเขาด้วยการจะเก็บพืชสมุนไพรธรรมชาติเวลาจะเอาเปลือกไม้มาทำยานั้นต้องมีศีลธรรมและประเพณีในการจะเอาเปลือกไม้ด้วยอย่าตัดหรือใช้มีดสั้นจนถึงแกนไม้เอาเฉพาะเปลือกเท่านั้นตัดนิดเดียวไม่ให้ไม้ตาย เพราะจะได้ไปเอามาทำยาได้อีก ความรู้การรักษาโรค พืชสมุนไพรที่หามาได้ต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าป่าเจ้าเขาสักดิ์สิทธิ์ซึ่งหมอประจำหมู่บ้านเชื่อเช่นนั้น นั่นอาจเป็นกลอุบายของคนรุ่นก่อนในการให้ช่วยกันดูแลต้นไม้ ต้นที่ถอนไม่ขึ้นห้ามเก็บเอามาทำยาสมุนไพรเพราะอาจจะเป็นต้นไม้ที่แข็งแรงหยั่งรากแก้วพร้อมจะเจริญเติบโตเป็นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงาต่อไป ถึงแม้ว่ามุมมองของหมอบ้านเชื่อว่าเจ้าป่าเจ้าเขาไม่ให้ แต่นั่นก็หมายความว่าทุกสิ่งในธรรมชาติ ไม่ได้เป็นของมนุษย์คนใดคนหนึ่งหรือเป็นของมนุษย์เพียงผู้เดียว แต่ยังมีเจ้าของที่อยู่ในโลกนามธรรมอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ต้องยำเกรงด้วย ก่อนเอาต้องขอก่อนไม่ให้เอาโดยตามใจตนบ่งบอกถึงการมีสัมมาคารวะ และยังสอนให้สามารถเอามารยาทนี้มาใช้กับสังคมมนุษย์ได้อีกด้วยเกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน

ในลักษณะที่เกี่ยวข้องในเงื่อนไขของสุขภาพในประเด็นหนึ่งคือการบนบานศาลกล่าวจากสิ่งศักดิ์ซึ่งชาวบ้านเชื่อมั่น และเป็นกำลังใจ สร้างความหวังให้แก่ผู้ป่วยหรือญาติมิตรของผู้ป่วยทั้งทวดต้นเถียนที่ชาวบ้านนับถือและครูหมอมโนราห์ที่ป่าซึ่งมีครุมนโนราห์อยู่ที่บ้าน ซึ่งจาก

การสังเกตเห็นบ้านชั้นบนของบ้านซึ่งเป็นบ้านไม้เป็นพื้นห้องกว้างและมีรูปถ่ายของบรรพบุรุษที่สอนรามโนราห์ซึ่งคนในชุมชนเรียกว่าครู ซึ่งมีบวงสรวงทุกปี ลูกหลานก็จะมาบนบานให้ชีวิตมีความสุข ประสบผลสำเร็จ และบางคนก็บนบานให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ เพราะเชื่อว่าการที่เป็นโรคร้ายไข้เจ็บครูหมอมโนราห์ เมื่อได้ตั้งสมหวังและหายป่วยก็จะนำของที่จะถวายมาถวายให้ตามที่ได้อธิษฐานไว้ว่าจะถวายอะไร ซึ่งครูสอนมโนราห์เล่าว่า

“ที่บ้านป่าบวงสรวงไหว้ครูหมอมโนราห์ทุกปี นี่ก็เพิ่งทำไป ลูกหลานกลับมาเต็มหมด ถวายของมากมายจากการบนเอาไหว้วันนี้แหละคนที่เขาบนเรื่องสุขภาพไว้ก็ได้มาหายกัน ป้าบบายใจป้าว่าเขาดูแลเราทุกอย่างแหละ ชีวิตทรัพย์สินเขาก็ดูแลสุขภาพถึงออกๆแอดๆตามประสานแก่แต่ก็ไม่มีอะไรร้ายแรงจนน่าเป็นห่วงลูกหลานอยู่กันอย่างสบายใจ”

การดำรงชีวิตของชาวบ้านผ่านกระบวนการเรียนรู้จากบรรพบุรุษจากการบอกเล่า ต่อมา หรือสอนโดยการปฏิบัติให้ดูกันในชีวิตประจำวัน และแม้กระทั่งการเชื่อมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผ่านการดำรงชีวิตที่เรียนรู้มาเป็นระยะเวลาอันทำให้ความรู้เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ไม่อาจละทิ้งไปได้ สอนการถือศีลจะเป็นตั้งว่า การรักษาศีลจะเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต พูดแล้ว ขอแล้ว ต้องกลับมาทำอย่างที่ได้กล่าวเอาไว้ มิเช่นนั้นจะเกิดสิ่งที่ไม่ดีกับชีวิต แอบซ่อนเร้นการสอนว่า เช่นเดียวกับสังคมปัจจุบันถ้าขาดศีลก็จะขาดความน่าเชื่อถือการดำรงชีวิตของชุมชนจึงคงดำเนินต่อไปเพราะเกิดขึ้นจากฐานความเชื่อที่เชื่อมั่น และการดำรงชีวิตด้วยความรู้แบบฉบับของชาวบ้าน ทำให้เขาสามารถดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืน

ความรู้ภูมิปัญญาและความเชื่อของคนในหมู่บ้านที่ใช้ในการดำรงชีวิตมานานมีความสอดคล้องกัน ความเชื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับความรู้ได้มากมาย สัจจะ วาจาที่กล่าวไปต้องทำตาม ความรู้ที่ได้มาต้องรักษาและใช้อย่างถูกต้องอยู่ในศีลธรรม ไม่ละโมภโลกมากหรือเอาความรู้มาใช้เพื่อความร่ำรวยและเอาเปรียบผู้อื่น ซึ่งเห็นได้จากการรักษาโรคที่ไม่ได้เก็บค่ารักษา แต่เก็บเพียงค่าครูและค่าสมุนไพรเล็กน้อยเท่านั้น ความรู้การสอนมโนราห์ต้องอ่อนน้อมต่อครูอาจารย์ ได้โอ้อวดต่อครูที่มีชีวิต และไม่มีชีวิตแล้วที่ส่งต่อความรู้สู่คนรุ่นหลัง ความรู้ภูมิปัญญาเรื่องการทำมาหากินของคนในชุมชนเรื่องการเกษตร การทดสอบดิน หรือดูฝนฟ้าอากาศ เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งรอบตัวทั้งคน สัตว์ และสภาพแวดล้อมที่จำเป็นต้องเรียนรู้ว่าช่วงเวลาใดที่เหมาะสมแก่การทำเกษตร และต้องฟังฟังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คุ้มครองชีวิตทรัพย์สิน ผลผลิตจาก เทือกสวนไร่นาให้ปลอดภัย ให้ได้ผลดี จึงเป็นความรู้ที่มีค่าที่ต้องเรียนรู้และใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป

บทที่ 5

กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียน

กระบวนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนในประเทศไทย ดำเนินสู่เป้าหมายการพัฒนาตามนโยบายการพัฒนาที่เป็นไปเพื่อสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศซึ่งได้กำหนดไว้ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นระบบในรูปของกฎเกณฑ์ มีรูปแบบเป็นระบบระเบียบ แยกย่อยเป็นขั้นตอน เมื่อเกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาในแต่ละแผนระบบโรงเรียนซึ่งเป็นการศึกษาที่เชื่อว่าเป็นประตูดูด่านคน เพื่อให้เป็นไปตามทิศทางที่สังคมและภาคเศรษฐกิจต้องการ การขยายโอกาสทางการศึกษากระจายทั่วประเทศทั้งชนบทและเมืองโดยใช้หลักสูตรและมาตรการเดียวกัน ความแตกต่างของพื้นที่ บริบทของสังคมและความเป็นอยู่ไม่ได้ถูกพิจารณาอย่างควบคู่กันไป มุ่งเน้นการแข่งขันทางความสามารถเชิงสติปัญญา การแข่งขันทางธุรกิจ ผลกำไร สร้างนิสัยการเอาตัวรอด เน้นปัจเจกบุคคลผ่านกระบวนการให้การศึกษาอย่างแยกย่อยโดยมุ่งสร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถในการทำงานเป็นอาชีพเฉพาะทาง เช่น วิศวกร นักบัญชี หรือครู มุ่งหวังถึงประสิทธิภาพ ผลสัมฤทธิ์ที่สูง โดยเทคนิควิธีการนำเข้าจากการสร้างความรู้โดยการสวมรับวัฒนธรรมตะวันตก หวังผลเพื่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คำนึงถึงความรวดเร็วสะดวกสบายทันใจ และคุ้มทุน

หากพิจารณาการพัฒนาคนโดยผ่านการศึกษาย่างถ่องแท้จะเห็นได้ว่า การผลิตคนให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางก็เป็นกลไกหนึ่งของการพัฒนาเหมือนเช่นกับการผลิตสินค้าที่ต้องได้จำนวนตามที่ถูกสั่งเพื่อให้พอกับความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา เช่น ช่วงระยะเวลาหนึ่งต้องการวิศวกรก็เร่งผลิตวิศวกร ช่วงเวลาหนึ่งต้องการนักบัญชีก็เร่งผลิตนักบัญชีเหมือนการผลิตสินค้า และสินค้าส่วนไหนที่ใช้การไม่ได้หรืออยู่นอกเหนือความต้องการของตลาดก็ถูกคัดออก ซึ่งถ้าเปรียบเทียบการศึกษา มนุษย์ไม่ใช่ผู้ถูกกระทำจะเปรียบเทียบเหมือนสินค้าไม่ได้ ไม่ใช่ใครที่ไม่เก่งหรือไม่มีคุณสมบัติตามที่ตลาดต้องการจะเป็นผู้ไร้ค่าเสมอไป แล้วต้องเลือกหรือคัดแยกตามความสามารถของคน จนเกิดความเหลื่อมล้ำและความไม่เสมอภาคขึ้นในสังคม คนในสังคมจำนวนไม่น้อยว่างงานและทำงานไม่ตรงกับวิชาความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมา ทั้งๆที่มีความรู้ที่ผ่านระบบการศึกษาทั้งระดับมัธยมศึกษา อาชีววะ หรืออนุปริญญา และปริญญา ไม่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ ต้องรอการจ้างงานจากนายทุน บริษัทหรือแม้กระทั่งรัฐบาล คนเหล่านี้เมื่อไม่มีใครจ้างงานก็สร้างงานด้วยตัวเองไม่ได้ ฐานะลำบาก รายได้ไม่พอกับรายจ่าย มีภาระหนี้สิน เกิดการแบ่งชั้นทางสังคม โดยการแบ่งชนชั้นล่าง ชนชั้นกลาง และชนชั้นสูง ที่ส่วนหนึ่งให้คุณค่าของชน

ชั้นเชิงนามธรรม คือไม่ได้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนเหมือนกับการแบ่งชนชั้นวรรณะแบบอินเดีย แต่เป็นสิ่งที่รับรู้ได้โดยความรู้สึกและเข้าใจกันในสังคม ซึ่งตีค่าจากระดับการศึกษาและหน้าที่การงานที่เกิดจากการศึกษา อาจสร้างปัญหาแก่บ้านเมืองตามมาซึ่งทำให้เห็นว่าการศึกษาในระบบถึงแม้ว่าให้ความรู้ผ่านกระบวนการมากมายแต่ยังไม่สามารถตอบโจทย์ของชีวิตได้ในส่วนของงานที่จะมีความรู้ความสามารถที่พึงพาและดูแลตัวเองได้

การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนของไทยก็ใช้หลักสูตรและมาตรฐานเดียวกันอยู่ ซึ่งโรงเรียนที่ผู้วิจัยศึกษาถืออยู่ในการดูแลของระบบ และโครงสร้างเดียวกันซึ่งก็ไม่ได้ยอมรับว่าพร้อมไปด้วยการสอนที่บูรณาการอย่างสมบูรณ์แล้ว โรงเรียนแห่งนี้ก็มีการจัดระบบการเรียนการสอนมีลักษณะเหมือนกับโรงเรียนอื่นทั่วไปที่มีอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษา ดังนั้นการดำเนินการในการจัดการศึกษาจึงเป็นไปในลักษณะที่ใช้เกณฑ์เดียวกันเหมือนกับโรงเรียนอื่น โดยทั่วไปที่สอนในระดับประถมศึกษาที่แบ่งลำดับชั้น อนุบาล1,2 และประถมศึกษา1-6 และการสอนได้แบ่งสอนเป็นรายวิชาตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งได้แก่ วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ และเพิ่มเติมในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมแนะแนว ลูกเสือเนตรนารี และกิจกรรมที่เลือกจัด ในบทนี้จึงแสดงให้เห็นถึงในแง่ของการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนซึ่งศึกษาจากเอกสารและจากผู้มีประสบการณ์ที่บ่งบอกว่าเป็นไปดังลักษณะดังต่อไปนี้

การศึกษาในระบบโรงเรียนต่อการพัฒนาสู่ความทันสมัย

การเป็นอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งที่ยาวนานพอสมควรกับการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัยตามอารยธรรมตะวันตกที่สังคมไทยรับมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนิน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายสู่ว่าทกรมการพัฒนา และต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากการต้องชื่อว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนา การที่จะก้าวเข้าสู่การพัฒนาตามความหมายดังกล่าวนี้ จุดยืนคือการต้องพัฒนาระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นตัวตั้ง สังคมต้องทันสมัยด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทุกหน่วยในสังคมต้องร่วมด้วยช่วยกันในการเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเป็นสายพานการผลิตในระบบเศรษฐกิจ และจะเข้าสู่สายพานนั้นได้ก็ต่อเมื่อคนมีการศึกษาอย่างเป็นระบบเท่านั้น เนื่องจากเชื่อว่าระบบการศึกษาเป็นระบบย่อยหนึ่งๆ ในสังคม ควรมีความสัมพันธ์กับระบบย่อยอื่นๆ เช่น ระบบเศรษฐกิจ สังคมการเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น และสังคมไทยได้ลงทุนไปกับการศึกษาจึงคาดว่าควรมีบทบาทในการช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ของประเทศ แม้กระทั่งการปฏิรูปการศึกษาครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2517-2520 การปฏิรูปการศึกษาก็

เกิดขึ้นจากแรงผลักดันของการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ที่ต้องเร่งเตรียมคนไทยให้รับมือความทันสมัย ส่วนการปฏิรูปในปีพ.ศ. 2517 สาเหตุก็มาจากการการผลักดันด้านการเมืองและสังคม และแนวคิดการศึกษาส่วนใหญ่ก็มาจากต่างประเทศ จึงเป็นการลอกเลียนการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน โดยไม่ได้ปรับให้เข้ากับบริบทสังคมไทย (เจือจันทร์ จงสถิตอยู่, 2540:86) แม้กระทั่งระบบการศึกษาในแนวทางการพัฒนายังดำรงอยู่ในระบบการศึกษาอยู่จนถึงปัจจุบันถึงแม้ว่าจะพยายามปฏิรูปจนเต็มความสามารถของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ถูกจัดระบบตามหลักการพัฒนาตามแบบความทันสมัยไปแล้ว

ดังนั้นการให้การศึกษาในระบบก็ต้องให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาของประเทศที่จะนำไปสู่การสร้างรายได้ และการมีฐานะทางสังคม แม้กระทั่งนโยบายทางการศึกษาลบชั้นล่าสุดที่ออกมา กล่าวถึงภารกิจของการมีส่วนร่วมกับภาคอื่นซึ่งเป็นส่วนดีในแง่ที่ให้ความสำคัญแก่สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และชุมชน หรือในภาคเอกชนก็ตามที่แต่ได้เน้นถึงการตอบสนองต่อภาคเอกชนความว่า

“การทำงานกับภาคเอกชน อันเป็นภาคเศรษฐกิจที่ต้องตอบสนองต่อตลาดแรงงาน ให้มีการผลิตนักศึกษาให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาการตกงาน เพราะเป็นการสูญเปล่าทางการศึกษา จึงมีการหากับภาคเอกชน อาทิ สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย หอการค้าและภาคบริการอื่นๆ เพื่อผลิตนักศึกษาให้ตรงตามความต้องการของตลาดอย่างมีคุณภาพและสนองตอบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ (สำนักงานนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน , 2552 :8)”

เห็นได้ว่าระบบการจัดการทางการศึกษายังเน้นการผลิตการศึกษาให้เป็นผลตอบสนองเพื่อเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม รองรับการพัฒนาเศรษฐกิจในอนาคต และก่อรูปเป็นวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่เรียกได้ว่าวัฒนธรรมสังคมอุตสาหกรรมซึ่งกำลังเกิดขึ้นในสมัยทุนนิยมหรือสังคมสมัยใหม่ มนุษย์ในสังคมแห่งการแข่งขันทางเศรษฐกิจ กำลังตกเป็นเหยื่อของสังคมอุตสาหกรรมคำว่าคุณค่าเริ่มมีความสำคัญน้อยลงแต่สิ่งที่สำคัญกว่าคือมูลค่า หรือราคา วิธีของชาวบ้านกำลังถูกล้างล้างอย่างไม่รู้ตัวผ่านระบบการศึกษาที่กำลังผลิตซ้ำ ตอกย้ำการผลิตอยู่ทุกขณะ แทนที่จะเป็นการต่อรอง ต่อต้าน โต้แย้งสิ่งเหล่านี้ เท่ากับว่ากำลังสร้างความชอบธรรม ความถูกต้องของวัฒนธรรมที่ไม่ใช่ของชาวบ้าน ซึ่งอดอร์โน และฮอร์กไฮเมอร์ เห็นว่าการการสร้างวัฒนธรรมอุตสาหกรรม(culture industry) มนุษย์ได้สูญเสียเสรีภาพอันแท้จริงในการผลิตและการ

บริโภคนงานศิลปะ เนื่องจากถูกกำหนดด้วยระบบกำไรขาดทุนของระบบตลาดทุนนิยม การผลิตและการบริโภคจึงต้องเป็นไปตามกลไกตลาด วัฒนธรรมในสมัยทุนนิยมจึงขาดลักษณะของการวิพากษ์ไม่ชี้นำผู้ชม ผู้ฟัง ผู้อ่านให้ชวนสงสัยตั้งคำถาม เป็นวัฒนธรรมที่จะตรึงผู้คนให้จำนน และจำยอมในระบบสังคมที่เป็นอยู่มากกว่าการเป็นพลังปฏิวัติ มวลชนจึงไร้พลังทำให้ขาดจิตสำนึกในการวิพากษ์สังคมเนื่องจากถูกรอบงำด้วยอุตสาหกรรมวัฒนธรรม(Adorno and Horkheimer, 1995) ซึ่งสอดคล้องกับแผนนโยบายทางการศึกษานี้

“นโยบายของการพัฒนาประเทศได้ถูกส่งต่อมายังหน่วยซึ่งถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เฉพาะในการผลิตกำลังคนซึ่งได้แก่ระบบการศึกษาในรูปของแผนนโยบายและแผนงานด้านการศึกษาซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาการศึกษาในระยะเวลาเดียวกันกับแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติภาพปรากฏของระบบการศึกษาซึ่งทำหน้าที่ได้อย่างสอดคล้องกับนโยบายในการพัฒนาประเทศได้แก่การเพิ่มจำนวนการผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยในสาขาวิศวกรรมศาสตร์ช่างเทคนิคช่างฝีมือขณะที่กรมอาชีวศึกษาก็ได้เปิดโครงการสอนในระดับวิชาชีพเพิ่มเติมรวมถึงสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติก็ได้กำหนดนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาเพื่อเร่งให้นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาได้เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้มีจำนวนมากที่สุด(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535 : 159 ; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535 : 12-13)

การให้การศึกษาที่ละระดับ กระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนได้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่โดยไม่ผิดแปลกเพราะถ้าเป้าหมายของรัฐที่จัดการศึกษามีเป้าประสงค์อยากพัฒนาเศรษฐกิจจึงต้องให้ความรู้แก่คนในประเทศเกี่ยวกับเรื่องนั้นตามความต้องการ เช่นพัฒนาอุตสาหกรรมก็ให้ความรู้เรื่องอุตสาหกรรมมาก อยากพัฒนาระบบการค้าหรือเศรษฐกิจก็ให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องเศรษฐกิจการค้า การตลาด หรือพาณิชย์มากขึ้น โรงเรียนและหลักสูตรการเรียนการสอนพาณิชย์ก็เพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจจำต้องตั้งเป้าหมายเป็นระยะเวลาที่นาน โดยผ่านการให้การศึกษาอย่างเป็นระบบ การพัฒนาอุตสาหกรรมยังคงเดินหน้าอยู่ทุกขณะ ด้วยวิธีการที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยหรืออาจเรียกได้ว่าเปลี่ยนตามนโยบาย สอดคล้องกับการก้าวร่วมนานาประเทศเช่น การร่วมมือกันของกลุ่มอาเซียนในปัจจุบัน บวกกับกระแสโลกแห่งยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งกระแสโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบต่อจัดการศึกษาเมื่อกระแสโลกเปลี่ยนแปลง

อย่างรวดเร็วทั้งสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ทำให้การศึกษาต้องเปลี่ยนแปลง และก้าวให้ทันโลกเช่นกัน ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงมีแนวโน้มการพัฒนาที่เป็นไปตามนโยบาย และเลี่ยงจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ยาก หากเป็นการเดินตามอย่างไร้สติ จะทำให้อัตลักษณ์ ของชุมชนหายไปพร้อมกับการพัฒนาตามความทันสมัยได้ ซึ่งพบว่าผลการวิเคราะห์ สภาพแวดล้อมและการพัฒนาที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษา ดังนี้

“ สภาพการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและแนวโน้มการพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ประชากร สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาที่จำเป็นจะต้องปรับปรุงและพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทดังกล่าว จากการทบทวนบริบทต่างๆ ในปัจจุบัน และอนาคตทั้งภายในประเทศและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก สรุปได้ว่าลักษณะของเศรษฐกิจ ในอนาคตจะมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจฐานความรู้ ที่ดำเนินไปในกระแสของการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะทำให้รูปแบบของระบบการค้าโลกเปลี่ยนไป รวมทั้งรูปแบบของระบบการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, 2551:8)”

ดังนั้นการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงให้ความรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนา เศรษฐกิจโดยส่วนใหญ่เน้นที่อุตสาหกรรม และภาวะเศรษฐกิจ ทั้งหลักสูตรในเนื้อหาสาระแต่ละวิชาได้ถูกแบ่งแยกย่อยเพื่อสอนกันระบบโรงเรียนเป็นการถ่ายทอด และการเสริมสร้างความคิดให้ เป็นฐานคิดแบบตะวันตกและความทันสมัย ทุกระดับชั้นในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดตาม สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามเกณฑ์ที่ผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษา เป็นกฎเกณฑ์มาตรฐานที่ ครูต้องสอนให้ได้ตามหลักสูตรทุกรายละเอียด อีกทั้งต้องอย่าให้ตกหล่นเพราะการประเมินการ เรียนการสอนต้องครบตามมาตรฐานของหลักสูตรแต่ขาดการสร้างสรรค์ และการปรับเปลี่ยน เช่น การสอนในรายวิชาสังคมที่เน้นเรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขเข้าใจวัฒนธรรมที่ แตกต่าง มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดีในการดำรงชีวิต ยังต้องอยู่ในกระบวนการการเรียนการสอนที่มี กฎเกณฑ์ของการประเมินตามสาระและมาตรฐานหลักสูตร การประเมินยังต้องมีการทำข้อสอบ ผ่านการเขียน การทำข้อสอบผู้ที่ตอบได้คะแนนมากถือว่าผ่านทั้งที่เป็นไปได้ว่าได้คะแนนจากการ ทำข้อสอบมากแต่การดำรงชีวิตในประจำวันกลับสวนทางกัน อาจเป็นคนเห็นแก่ตัว และขาด ศิลธรรม แต่สอบได้คะแนนวิชาจริยธรรมได้คะแนนมากซึ่งการประเมินการเรียนการสอนหนีไม่

ฟังก์ชันที่ติดตั้งไว้ มากกว่าคำนึงถึงสถานะความเป็นจริงของบุคคลและสังคม การเรียนการสอน ถูกแบ่ง แยกย่อยความรู้เป็นรายวิชาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี คณิตศาสตร์ ภาษา พลศึกษา ฟิสิกส์ เคมี ฯลฯ ถูกแยกและแบ่งความรู้ออกเป็นส่วนๆ เพื่อเข้ากับระบบการทำงานในภาครัฐกิจ และเศรษฐกิจ สังคม การแข่งขันทางเศรษฐกิจถูกให้ความสำคัญเป็นอย่างมากทำให้เกิดการ ปรับปรุงหรือมีการตั้งเป้าต่อการศึกษาในการใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มีคำสั่งว่า

“ เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสอดคล้องกับสภาพการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ เป็นการ สร้างกลยุทธ์ใหม่ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สามารถตอบสนองความ ต้องการของบุคคล สังคม ไทย ผู้เรียนมีศักยภาพในการแข่งขันและร่วมมือ สร้างสรรค์ในสังคมโลก ปลุกฝังให้มีความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึง ประโยชน์ส่วนรวมและยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข .....(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)”

เป้าหมายการศึกษาจึงส่งผลต่อการเรียนรู้เป็นการสอนตามเนื้อหาตามรายวิชา เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ที่จะได้ใช้ในยุคเศรษฐกิจ มีศักยภาพในการแข่งขัน ถึงแม้ว่าหลักสูตรที่มี พยายามเชื่อมโยงในแต่ละส่วนเพื่อการศึกษาให้สอดคล้องกับชีวิตจริงเพียงใดก็ตาม แต่กานิยม การสอนที่ผ่านมาของไทยจนกระทั่งปัจจุบันยังบ่งบอกถึงการเรียนรู้ที่แยกส่วน ตารางเรียน วิธีการ สอน การประเมินที่หนีไม่พ้นการท่องจำ และเนื้อหาเบื้องต้นเพื่อการเตรียมพร้อมสู่หน้าที่ตำแหน่ง ในอนาคต เช่น จะเป็นวิศวกร จะเป็นหมอ ต้องเรียนสายวิทยาศาสตร์ ให้เก่งในระดับมัธยม เรียน คณิตศาสตร์เรียนวิทยาศาสตร์ให้ได้เกรดดีในระดับประถมศึกษาเป็นต้น เป็นสายพานการผลิตบน ฐานคิดของตะวันตกที่สร้างคนในลักษณะที่แบ่งประเภทนักเรียนออกตามความสามารถของคนเชิง ความรู้ที่ได้จากการเรียนโดยประเมินจากข้อสอบหรือแบบประเมินที่สร้างขึ้นในลักษณะเดียวกัน หมดสะท้อนจากคำบอกเล่าของครูท่านหนึ่งที่มีประสบการณ์สอนมาเกือบยี่สิบปี

“การเรียนแบบแยกย่อยเป็นวิชาที่เรียนกัน ไม่ว่าจะวิทยาศาสตร์หรือ คณิตศาสตร์หรือวิชาอื่นๆ เวลาเด็กเรียนในห้องเรียน มีการสอบการประเมินโดยใช้ข้อสอบ บ้าง หรือสอบปฏิบัติ ข้อเขียนบ้างในบางรายวิชาจะสอบเป็นรายบุคคล เช่นพลศึกษา เด็ก ที่อ่อนก็จะคะแนนน้อย เด็กเก่งก็จะได้คะแนนมากซึ่งมีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของ โรงเรียนด้วย เด็กอ่อนทำคะแนนได้น้อยก็จะทำให้คะแนนให้ต่ำลง แต่ถ้ามีคนเก่งทำ คะแนนได้มากผลสัมฤทธิ์ก็สูงขึ้นได้”

ความรู้ในการนำมาสอบคือความรู้ส่วนใหญ่ที่ได้จากห้องเรียนการสอนก่อนหน้า การประเมินที่เห็นได้ว่าถ้าเด็กจำมากก็จะสามารถได้คะแนนที่มากกว่า การสอนและการประเมินแบบลักษณะดังกล่าวถูกถ่ายทอดทุกวัน และมากกว่าการสอนแบบองค์รวมและการสอนที่ควบคู่กับการดำเนินชีวิตจริง ตารางเรียนที่จัดแบ่งวิชา เป็นคาบเรียน เป็นชั่วโมง ชัดเจนสร้างความอยากเก่ง อยากเด่น อยากดัง เพื่อให้ได้คะแนนมากเกรดเฉลี่ยดีๆในแต่ละรายวิชาในขณะเดียวกันคนที่ไม่เก่งในการเรียนเนื้อหาวิชา คิดเลขไม่ออก จำได้ไม่มากก็ต้องถูกมองว่าไร้ความสามารถ ไม่เก่ง ไม่เด่น ไม่ดัง ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ถูกแยกประเภทและสร้างค่าน้อยเนื้อต่ำใจแก่ผู้ที่ต่ำกว่าทางความสามารถในลักษณะดังกล่าวสะท้อนจากคำบอกเล่าของนักเรียนว่า

“ ครูให้จัดกลุ่มทำโน่นทำนี่ในเวลาเรียนอยู่บ่อย พวกเราก็ชอบอยู่กับกลุ่มเพื่อนที่สนิทกันในกลุ่ม ก็มีคนเรียนเก่งบ้าง ไม่เก่งบ้าง มีหลายๆคน เพื่อนบางคนเรียนไม่เก่ง ไม่รู้เรื่องก็มี บางครั้งก็ไม่อยากอยู่กลุ่มของคนไม่เก่ง อยู่กับคนเก่งหรือเรียนกลางๆดีกว่าเยอะ แต่ถ้าเพื่อนที่เก่งทำคะแนนได้มากๆเพื่อนก็ชอบอยู่ด้วยไม่ว่าวิชาอะไร ”

การจัดการเรียนการสอนมีเจตนาที่จะเป็นกลุ่มเพื่อให้เห็นถึงความร่วมมือ แต่ด้วยเนื่องจากการประเมินที่แยกด้วยคะแนนมากกว่าน้อยกว่าทำให้เด็กเห็นความเก่ง ไม่เก่งจากการคะแนนมากกว่าการที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การจัดการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆปัจจุบันจะเน้นเป็นรายบุคคลหรือเรียกได้ว่ามีความเป็นปัจเจก เจกเช่นเดียวกับความเป็นปัจเจกชนของสังคมทันสมัยเข้าทุกที อาจจะถูกต้องหากเจตนาคือการต้องพึ่งพาตัวเองให้รอดถึงจะสามารถดูแลตัวเองได้ แต่การเอาตัวรอดมิได้คำนึงถึงการอยู่ร่วมกัน หรือการช่วยเหลือกันในสังคมถึงแม้ในรายวิชาการสอนอาจมีวิธีการประเมินที่ยืดหยุ่นได้เช่นมีการทำงานเป็นกลุ่มในรายวิชาที่แยกย่อยสะท้อนจากคำกล่าวของครู

“ เรามีการ ให้เด็กทำงานในรายวิชาเหล่านี้เป็นกลุ่มด้วยเพื่อให้เกิดการทำงานเป็นกลุ่ม หรือเพื่อช่วยเด็กที่อ่อนแต่พอจับกลุ่มเด็กเก่งก็ไม่อยากอยู่กับเด็กที่อ่อน เด็กที่เก่งก็อยู่กับเด็กที่เก่งด้วยกัน เด็กที่อ่อนก็ไม่มีใครเอาเข้ากลุ่ม ”

ความพยายามจะช่วยเหลือเด็กให้เกิดการช่วยเหลือกันแต่ผลสุดท้ายของรายวิชาคือคะแนนที่เป็นตัวบ่งบอกความสามารถว่าใครเหนือกว่าใคร จึงเกิดสภาวะการอยากเด่น อยากดังขึ้น เกิดการแข่งขันขึ้นกับตัวเด็กสร้างความเห็นแก่ตัวให้นักเรียน การเรียนรู้ในโรงเรียนส่วนใหญ่จะเป็นการเรียนรู้ให้ตรงตามหลักสูตรและเนื้อหาที่วางเอาไว้ตามวัตถุประสงค์ของแต่ละรายวิชา การเรียนรู้

ในยุคปัจจุบันก็ต้องเป็นการเรียนรู้ที่ทันสมัย ก้าวให้ทันโลกยิ่งอีกไม่กี่ปีข้างหน้าก็จะมีการรวมกลุ่มของกลุ่มประเทศอาเซียนระบบการศึกษาจึงต้องเตรียมความพร้อมรับความทันสมัยมากยิ่งขึ้นซึ่งสะท้อนได้จากคำบอกเล่าของครูว่า

“สังคมทุกวันนี้เป็นสังคมที่ไม่เหมือนเมื่อก่อน เด็กต้องกล้าต้องเก่งถึงจะสามารถสู้กับสังคมได้ มีภาระงาน มีอาชีพที่จะดูแลตัวเองได้ พี่ว่าเด็กต้องเรียนต่อสูงๆนะถึงจะมีความรู้ความสามารถที่จะมีงานทำที่ดี แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเด็กที่จบแค่ป.6 หรือม.3 หรือว่าเรียนไม่จบแล้วชีวิตเขาจะแย่ เขาก็มีงานทำได้แต่ก็เป็นงานที่เหนื่อยหน่อยต้องใช้แรงงาน งานกรรมกร แรงงานอะไรอย่างนั้น ตอนนี้อย่างไรทางโรงเรียนก็ต้องเร่งพัฒนาสิ่งต่างๆให้ทันกับสังคมที่เปลี่ยนไป”

การเรียนการสอนที่แบ่งแยกเนื้อหาการสอนตามเนื้อหาเฉพาะของรายวิชาในระดับประถมศึกษาเพื่อเป็นฐานในการสร้างหรือเป็นการฝึกฝนให้เด็กนักเรียนมีพื้นฐานในการต่อยอดทางการศึกษาให้สูงขึ้นเพื่อการประสบความสำเร็จทางการศึกษาต่อไปในภายภาคหน้ามากกว่าการสอนให้เด็กรู้จักพึ่งพาตัวเองทางความรู้แต่เป็นเพียงผู้ใส่ความรู้หรือรับสาระความรู้เพียงเท่านั้น การสร้างสรรค์ความรู้จะเป็นการสร้างสรรค์ด้วยตัวของตัวเองจากการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ที่บ่งบอกถึงการมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน

การศึกษาในระบบโรงเรียน : การสร้างความรู้เพื่อการแข่งขัน

กระบวนการเรียนการสอนของระบบโรงเรียนของไทยเป็นการสอนที่เป็นลักษณะการรับคำสั่งจากส่วนกลางในการจัดระบบการศึกษา ถึงหลักสูตรที่เหมือนกันทุกโรงเรียน มีการประเมินผลที่ใช้เกณฑ์เดียวกันทุกโรงเรียนเป็นลักษณะการสั่งการแบบแนวดิ่ง ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นโครงสร้างของการศึกษา การรับนโยบายเดียวกันกันจึงมีวิธีการสอนในลักษณะเดียวกันและมองว่าหน้าที่ของครูคือการสอนให้ตรงตามหลักสูตรทั้งที่บางเนื้อหาวิชาที่สอนไม่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในท้องถิ่น เมื่อสนองนโยบายของรัฐเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจึงใช้การศึกษาเป็นการสร้างคนป้อนเข้าระบบการพัฒนาสังคมให้ทันสมัยเพื่อเป็นลำดับขั้นของการผลิตทางการศึกษาตั้งแต่ระดับ อนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษาจนกระทั่งอุดมศึกษา โดยเป้าหมายประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษาไทยที่บ่งบอกถึงสถานะที่ทำให้เกิดการเห็นแก่ตัว หรือการเอาตัวรอดคือเป้าหมายของการหวังถึงความเป็นเลิศทางวิชาการ หรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการสัมฤทธิ์ทางการเรียนยิ่งสูงนับว่าเก่ง ดี เป็นเลิศกว่าใครหมายความว่าเกณฑ์อยู่ที่คะแนน พร้อมรับการแข่งขันทั้งระดับบุคคล ระดับโรงเรียน และระดับของประเทศซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของครูท่านหนึ่งว่า

“การศึกษาหวังให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในระดับดี บางครั้งมีเด็กอ่อนบ้างทำคะแนนได้น้อยก็ทำให้ผลสัมฤทธิ์รวมของโรงเรียนก็ต่ำลงถ้ามีเด็กเก่งก็ทำคะแนนได้มากผลสัมฤทธิ์ของโรงเรียนก็อยู่ในระดับดี”

ในการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของไทย อยู่ในระดับที่ยังไม่เป็นที่พอใจเท่าที่ควรเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น และเป้าหมายทางการศึกษาต่อผลสัมฤทธิ์ในปี 2555 จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาคือ ผลสัมฤทธิ์การเรียนวิชาหลักระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจากการทดสอบระดับชาติ คะแนนเฉลี่ยสูงขึ้นร้อยละ 10 ดังนั้นครูซึ่งอยู่ในภาคการปฏิบัติจึงจำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการเร่งพัฒนาผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน และจากผลการพัฒนาที่การศึกษาที่ผ่านมาพบว่า

“ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาขั้นพื้นฐานปีการศึกษา 2548 ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา พบว่า ผลสัมฤทธิ์วิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาหลักและเป็นกลไกเพิ่มความสามารถในการแข่งขันต่ำกว่าร้อยละ 50 ทุกวิชา โดยเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ต่ำกว่าร้อยละ 35 นอกจากนั้นจากการประเมินคุณภาพการศึกษาศาสนาศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่ผ่านการประเมินคุณภาพทางการศึกษาของสำนักงานรับรองมาตรฐานประเมินคุณภาพการศึกษาจำนวน 30,010 แห่งได้มาตรฐานเพียงร้อยละ 35 เท่านั้น(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ,2551:11)”

จากผลประเมินโดยผลสัมฤทธิ์เป็นที่ตั้ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางการศึกษา จึงมีความจำเป็นต้องเร่งพัฒนานักเรียนในด้านผลสัมฤทธิ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อผลดังกล่าวเกิดขึ้น การสั่งการจากแนวดิ่งก็ถูกส่งต่อเป็นทอดสู่ภาคการปฏิบัติการที่จะกระทำต่อนักเรียน โดยเร่งผลสัมฤทธิ์มากกว่าสิ่งอื่นใด จนทำให้เกิดปัญหาทางการศึกษาที่ต่อเนื่อง คือ การคิดอย่างเป็นระบบของนักเรียนไม่เกิดขึ้น คิดวิเคราะห์ไม่เป็น การแสวงหาความรู้ด้วยตนเองไม่มี รอเพียงการป้อนข้อมูลของครูผู้สั่งการพึ่งพาตัวเองทางความรู้ไม่ได้ ดังนั้นบุคคลที่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาไม่สามารถก้าวเข้าไปทำงานในหน้าที่การงานในตำแหน่งที่สูงได้อันเนื่องจากขาดวุฒิบัตรทางการศึกษาในระดับสูงและอีกทั้งการถูกตัดออกด้วยกระบวนการแข่งขันทางสังคมที่เลือกเอา หัวกะทิ เท่านั้น ทำให้ได้อยู่ในตำแหน่งแค่เพียงงานขั้นต่ำ หรือเป็นเพียงผู้ใช้แรงงานเท่านั้นจากการศึกษาสภาวะการศึกษาไทยปี 2550-2551 พบว่า แรงงานส่วนใหญ่ ร้อยละ 56.1 มี

การศึกษาเพียงแค่ประถมศึกษาและต่ำกว่า และมีสัดส่วนแรงงานที่จบมัธยมศึกษา ซึ่งรวมทั้งสายสามัญ และสายอาชีวศึกษาต่ำกว่าหลายประเทศ สัดส่วนของแรงงานที่จบอุดมศึกษา ในระดับชั้นปริญญาตรีค่อนข้างสูง และเป็นกลุ่มผู้ว่างานสูงด้วย(วิทยากร เชียงกูล,2551:๗)เพราะกระบวนการศึกษาช่วงล่างมิได้สอนเพื่อการดำรงชีวิตได้แต่ต้องต่อยอดทางการศึกษานักเรียนจึงจำเป็นต้องเรียนต่อให้สูงขึ้น เพิ่มแต่ปริมาณและวุฒิการศึกษาให้สูงขึ้น ผลการสรุปสถานะของประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 กล่าวถึงคุณภาพทางการศึกษาของไทยว่า

“ความสามารถในการเรียนรู้โดยการเชื่อมโยงนำความรู้ปรับใช้ของคนไทยยังอยู่ในระดับต่ำคุณภาพทางการศึกษายังไม่เพียงพอในการปรับตัวเท่าทันกระแสเปลี่ยนแปลงและเข้าสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้จึงเป็นประเด็นที่ต้องเร่งให้ความสำคัญในระยะต่อไป แม้การศึกษาของไทยที่จบการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษาเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 39.8 ในปีพ.ศ.2548แต่ประสิทธิภาพการผลิตของแรงงานไทยยังต่ำเมื่อเทียบกับประเทศมาเลเซีย เกาหลี สิงคโปร์ ใต้หวันและญี่ปุ่น ตลอดทั้งคนระดับกลางและระดับสูงยังขาดแคลนทั้งปริมาณและคุณภาพ(แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10,2550:16)”

เมื่อผลสรุปเป็นไปในลักษณะดังกล่าวการพัฒนาการศึกษาที่จะทำให้คนมีคุณภาพมากขึ้นก็ต้องเร่งแข่งขันผลิตในทันอารยประเทศให้คนมีการศึกษาสูงขึ้นและต้องการให้มีคุณภาพมากขึ้นแต่การพัฒนาดังกล่าวมิได้บ่งบอกถึงการสร้างให้เป็นผู้สามารถพึ่งพาตัวเองได้ทางความรู้แต่ให้สูงขึ้นเพื่อการปรับตัวให้พร้อมกระแสเศรษฐกิจตามนานาประเทศ เป็นแรงงานในระดับสูงขึ้นไปไม่ใช่มีประสิทธิภาพเป็นเพียงแรงงานระดับต่ำ ดังนั้นจึงต้องต่อยอดการศึกษาให้สูงขึ้นอีกสอดคล้องกับคำพูดหนึ่งครูผู้สอนที่มีประสบการณ์ทางการสอนมานาน

“เด็กที่จบการศึกษาขั้นต่ำหรือแค่ประถมศึกษาตามระบบแบบที่สอนกันอยู่เขาคงเอาความรู้จากตรงนี้ไปใช้พึ่งพาตัวเองยังไม่ได้ นอกจากเด็กที่เขาเก่งจริงที่สามารถเอาความรู้ตรงนี้ไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เด็กต้องเรียนต่อยอดให้สูงขึ้นอีกถึงจะสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัวได้ ถ้าเรียนให้สูงขึ้นก็ควรจบม. 3 หรือ ม.6 จบปริญญาตรียิ่งดีมากกว่าจบม. 3 ก็ทำงานในโรงงานได้ ถ้าจบปริญญาตรีก็สอบแข่งขันได้งานดีๆสบายกว่า

เมื่อสถานะที่เจือของกลุ่มที่เรียนระดับภาคบังคับ ไม่สามารถไปถึงเป้าหมายแห่งการดำรงชีวิตด้วยตนเองหรือสามารถพึ่งพาตัวเองได้ การเรียนต่อให้สูงขึ้นจึงเป็นทางเลือกเพื่อการประกอบอาชีพในอนาคตและเข้าสู่กระบวนการแข่งขันทางสังคม การแข่งขันในระดับบุคคลโดยประเมินจากผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนนั้นเป็นส่วนของการนำไปปฏิบัติเนื่องจาก การที่ครูได้พัฒนาเด็กนั้นมีการแข่งขันกันขึ้นในชั้นเรียน หรือใน โรงเรียนเอง แท้จริงเป็นสิ่งที่ครูหรือผู้ที่เกี่ยวข้องทางการศึกษามุ่งหวังให้มีการพัฒนาในหลายด้านๆ ทั้งการให้ค่าของการเรียนที่อาจจะถูกเรียกหรือแทนที่ด้วยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และพฤติกรรมของผู้เรียนที่เกี่ยวกับจริยธรรม คุณธรรมด้วยก็ตาม ถือได้ว่าเป็นนิมิตหมายที่ดี จึงมีการประเมินคุณค่าสิ่งที่ยากให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่พึงประสงค์ให้ได้ ในหลายปีที่ผ่านมา มีทั้งการประเมินภายใน การประเมินภายนอก เพื่อตอบโจทย์การพัฒนาผู้เรียน แต่เจตนาของส่วนกลางที่ต้องให้ทุกโรงเรียนได้พัฒนาทั้งผลสัมฤทธิ์ ทั้งพฤติกรรมและมีการประเมินจากส่วนกลางให้จัดลำดับการพัฒนาของแต่ละโรงเรียน โดยมีเกณฑ์ต่างๆหลายด้าน มีบุคลากรทางการศึกษาที่เป็นผู้ประเมินผลตามเกณฑ์ที่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลางสะท้อนจากเสียงผู้ประเมินกล่าวว่า

“การประเมินนั้นผู้ประเมินจะรับผิดชอบในแต่ละวิชา ก็จะมีครบตาม หลักสูตรของแต่ละรายวิชา ก็รับผิดชอบประเมินกันไป มีทั้งวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาไทย และวิชาอื่นๆอีกแบ่งกันตามหลักสูตรคนละรายวิชา และก็ยังมีการประเมินอย่างอื่นอีกที่เป็นฝ่ายสนับสนุน เช่น ห้องสมุด งานแนะแนว กิจกรรม โสต งานวัดผล ก็แยกกันประเมินอีก เกณฑ์การประเมินก็แยกออกไปตามแต่ละวิชา เช่นถ้าเป็นห้องสมุด หนังสือจะต้องมีอัตราที่เพียงพอต่อจำนวนเด็ก ตัวอย่างเช่นหนังสือมีอัตราเฉลี่ยไม่น้อยกว่า 10 เล่มต่อนักเรียนคนหนึ่ง เวลานีเทศแต่ละ โรงเรียนก็ออกประเมินเป็นทีม คือมีหลายๆคน แต่ระยะหลังนี้จะแยกกันเนื่องจากศึกษานิเทศก์มีจำนวนน้อยลง ประเมินทุกรายวิชาต้องมีเกณฑ์การประเมินที่เหมือนกันที่จะใช้ประเมินในแต่ละ โรงเรียน แต่จะแตกต่างกันในเนื้อหา รายวิชา”

การกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาโดยการประเมินผลโรงเรียนตามลักษณะดังกล่าวเป็นสร้างแรงผลักดันให้เกิดการแข่งขันในแต่ละ โรงเรียนเป็นอย่างมาก การประเมินจากภายนอกที่มาจากส่วนกลางนั้นมีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดการแปลผลสู่ภาคปฏิบัติที่จะเกิดขึ้น ในแต่ละ โรงเรียนว่าจะเร่งพัฒนาผู้เรียนอย่างไร ดังนั้นจึงเกิดการแข่งในแต่ละ โรงเรียนอีกด้วยไม่ใช่แค่การแข่งขันในระดับบุคคลหรือเป็นการแข่งขันในชั้นเรียนเท่านั้น การผ่านหรือไม่ผ่านการประเมินจึงมีผลต่อ

โรงเรียนซึ่งภายหลังจากการประเมินก็จะมีการจัดลำดับผลทางการประเมินตามมามีเสียงสะท้อนจากผู้มีประสบการณ์การประเมินว่า

“ศึกษานิเทศก์มีบทบาทในการประเมินให้รางวัล ซึ่งเขตการศึกษา กำหนดเกณฑ์ให้เหมือนกันทั่วประเทศ ซึ่งการประเมินนั้นเราประเมินจากหลายด้าน ประเมินผลการเรียนก็มีข้อสอบกลางไปสอบวัดผลในแต่ละโรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย หรือวิชาอื่นๆด้วยแล้วเอาผลที่ได้มาจัดลำดับออกเป็นแต่ละโรงเรียนซึ่งร่วมกับกรมวิชาการ การประเมินบังคับจากกระทรวงการศึกษา และเขต การศึกษาก็รับต่อ โดยให้ศึกษานิเทศก์ ประเมินแล้วจัดลำดับตามโรงเรียน ถ้าโรงเรียนไหน ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน โรงเรียนนั้นต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ เช่นมีการจัดการอบรม และเร่งพัฒนาในด้านที่ด้อยหรือด้านที่สอบตกในภายหลัง”

คุณภาพของผู้เรียน และมาตรฐานของโรงเรียนจะเป็นที่ยอมรับของสังคมหรือไม่ นั้นขึ้นอยู่กับ การประเมินจากภายนอกซึ่งผลต่อโรงเรียนเป็นอย่างมาก และที่สำคัญคือมีผลต่อบุคลากรในโรงเรียนที่ส่งผลต่อการเลื่อนขั้น หรือเพิ่มรายได้ การแข่งขันจึงไม่ใช่แค่การแข่งขันเรื่องผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็กเท่านั้น จุดประสงค์ของการประเมินเป็นสิ่งที่น่าส่งเสริมให้เกิดการกระตือรือร้นต่อการทำงาน และเพื่อผลต่อการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติการประเมินดังกล่าวที่เกิดขึ้น ผลพวงบางอย่างในทางปฏิบัติที่เกิดขึ้น ในสังคมของการสร้างความรู้ในระบบ โรงเรียนที่ การประเมินเป็นเครื่องมือที่หลอกลวงเพราะผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นนั้นบางแห่งทำให้เกิดการกระทำที่ ทำให้ผลสัมฤทธิ์ไม่ตรงกับความเป็นจริงตามความสามารถของผู้เรียน และผลการประเมินบางอย่าง ไม่ตรงสภาพจริงของสถานศึกษาสะท้อนได้จากคำกล่าวของผู้ประเมินว่า

เกณฑ์การประเมินสถานศึกษาที่ใช้เป็นของกรมสามัญที่ใช้กันทั่วประเทศ ศึกษานิเทศก์จะปฏิบัติตามหน้าที่ไม่ไ้ข้งบประมาณเพิ่มเติม ทำหน้าที่เหมือน สมศ.การประเมินช่วงหลังตั้งแต่มีสมศ.มันมีการโกหกกันมาก โรงเรียน หลอกกันมากเพื่อให้ผ่านการประเมิน เพราะก็มองจากผลการประเมินถ้าผ่านก็ แปลว่ามีการพัฒนา มีการดัดกันหลายอย่าง หรือการสอบวัดผล โอนเน็ต ก็ด้วย มีหลายโรงเรียนที่บอกข้อสอบเด็ก ฐู้ๆกัน ปัจจุบันหลอกกันมากเรื่องผลสัมฤทธิ์ ปัจจุบัน ครุมุ่งแต่ภารกิจเหล่านี้ เรื่องการประเมิน ครูแทนที่จะมีเวลาพัฒนาเด็กจริงๆก็มีเวลาน้อยลง แต่มัวคิดว่าจะใช้หลักฐานอย่างไรให้โรงเรียนดูดี ทำให้คุณภาพการเรียนการสอนลดลง”

“ที่มีการทุ่มเทขนาดนี้เพราะผลของการประเมินโรงเรียนมันมีผลต่อการเลื่อนยศ ตำแหน่งหรือขึ้นเงินเดือน โรงเรียนจึงต้องทำให้ผลของการประเมินออกมาดี เพื่อให้เป็นที่ยอมรับ สร้างหลักฐานที่จกัยอม ศึกษาวิเคราะห์ทั่วไประู้ โรงเรียนก็รู้ที่อยู่กัน ในหมู่ศึกษานิตศกัด้วย ก็พยายามหาทางแก้ไขนะ”

การประเมินของส่วนกลางที่ประเมินหรือวัดผลโรงเรียนโดยหลักจะวัดออกมาเป็นคะแนนและจัดลำดับซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่า ผลสัมฤทธิ์ที่ใช้ข้อสอบที่เหมือนกันกับทุกโรงเรียนเพื่อเป็นมาตรฐานเดียวกันเป็นเกณฑ์ที่การันตีว่ามีการพัฒนาหรือไม่ ถึงแม้ว่าการประเมินก็มิได้มองข้ามในส่วนองพฤติกรรมอื่นๆที่เป็นเกณฑ์ในการประเมินเพิ่มเติมคือเรื่องพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน ซึ่งการประเมินในส่วนนี้จะวัดจากการทำข้อสอบไม่ได้ ก็จะมีวิธีการประเมินที่ต้องใช้เทคนิคในการประเมินอื่นๆกรวมด้วยเห็นได้จากคำบอกเล่าดังนี้

“ปัจจุบันการประเมินจะยึดเอาคะแนนเป็นหลักมาก แต่ของสมศ. การ ประเมินจากภายนอกเป็นการประเมินทุกส่วน เช่นการประเมินเรื่องคุณธรรมจริยธรรมก็จะต้องมีเทคนิคเพราะเราเอาคะแนนการทำข้อสอบไม่ได้ เทคนิคที่จะบ่งบอกถึงการมีคุณธรรมจริยธรรมของเด็กนักเรียนเราก็สุ่มดูพฤติกรรมบ้าง ไปดูในสถานที่ห้องเรียน ห้องน้ำ บางครั้งก็แกลงทำงานตค แล้วเราก็ประเมินจากพฤติกรรมของเด็ก ทังของวางเงินไว้ รัชนีจะ ได้คืนก็ขึ้นพอประเมินได้บ้าง”

ประเด็นเรื่องพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนเป็นการประเมินที่สุ่มจากนักเรียนบางคนไม่สามารถประเมินจากนักเรียนได้ทั้งหมด ซึ่งในประเด็นนี้ก็ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าพฤติกรรมดังกล่าวเกิดจากการพัฒนาที่เกิดจากโรงเรียนหรือไม่ เช่นอาจเกิดจากครอบครัวหรือชุมชนกันแน่

การแข่งขันที่แต่ละโรงเรียนพยายามพัฒนาให้ผ่านการประเมินเพื่อให้ได้โลรางวัลหรือได้รับการยอมรับ ได้รับการยกย่องว่าเป็น โรงเรียนระดับดีก็ยังไม่สามารถการันตีได้ถึงพฤติกรรมของนักเรียนได้ว่าจะมีคุณธรรมจริยธรรมที่ดีขึ้น การประเมินของผู้ประเมินก็พยายามหาข้อเท็จจริง ข้อมูลที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงของโรงเรียนให้ได้มากที่สุด เพราะโรงเรียนเมื่อรู้ว่าจะต้องได้รับการประเมินตามวันเวลาดังกล่าว โรงเรียนก็จะจัด ปรับสภาพแวดล้อม เตรียมพร้อมหลักฐานเพื่อรองรับการประเมินจนกระทั่งหลีกเลี่ยงจากสภาพความเป็นจริงมากไปสะท้อนจากคำกล่าวที่ว่า

“เคยไปประเมินโรงเรียนที่ได้รับรางวัลเป็นโรงเรียนที่ได้รับการยกย่อง แล้วยังมี ต้องดูจากหลายๆส่วนคุณพฤติกรรม ครูร่องรอยของพฤติกรรมก็เห็นได้ด้วย เช่นดูตามฝาผนัง ห้องน้ำ ห้องเรียน โต๊ะ ดูว่าห้องน้ำสะอาดไหม ฝาผนังมีการขีดเขียนอะไรหรือเปล่า โต๊ะ ห้องเรียนเป็นอย่างไร หรือพยายามเข้าไปให้ห้องเรียนห้องใดห้องหนึ่ง พยายามดูและประเมินในสิ่งที่อยู่เหนือการควบคุมของทางโรงเรียนหรือครู ให้เห็นจากสภาพจริงมากที่สุด พุดแล้วก็เหมือนการจับผิดแหละ ถ้าประเมินครูก็ได้ คุณแผนการสอน ดูว่าเด็กนักเรียนเข้าใจหรือไม่ เด็กนักเรียนมีผลงานอย่างไร สุ่มดูนักเรียนว่าจำหรือเข้าใจบทเรียน”

การวัดและการประเมินผลในแต่ละระดับนั้นเห็นผลของการพัฒนา และอีกด้านหนึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดแรงผลักดันสู่ภาคการปฏิบัติของหน่วยงานตั้งแต่ครู นักเรียน และระดับผู้บริหารสถานศึกษาตามมา การวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ที่ถูกระบุไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ว่าการวัดและการประเมินผลของผู้เรียนต้องอยู่บนพื้นฐานสองประการคือการประเมินเพื่อพัฒนาผู้เรียนและเพื่อตัดสินผลการเรียนการวัด

การประเมินผลการเรียนรู้นั้นแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือการประเมินระดับชั้นเรียน, การประเมินระดับสถานศึกษา, การประเมินระดับเขตพื้นที่การศึกษา, การประเมินระดับชาติ ซึ่งในแต่ละระดับก็มีลักษณะการประเมินต่างกันซึ่งเป็นตัวชี้วัดว่าผ่านการประเมินหรือไม่ การประเมินระดับชั้นเรียนทำให้ผู้เรียนมีการแข่งขันกันขึ้น โดยการวัดและการประเมินผลเกิดจากกระบวนการจัดการเรียนรู้ โดยผู้สอนดำเนินการเป็นปกติและสม่ำเสมอในการจัดการเรียนการสอน ใช้เทคนิคการประเมินอย่างหลากหลาย เช่นการซักถาม การสังเกต การตรวจการบ้าน การประเมินโครงการ การประเมินชิ้นงาน/ภาระงาน แฟ้มสะสมผลงาน การใช้แบบทดสอบ ฯลฯ โดยผู้สอนเป็นผู้ประเมินเองหรือเปิดโอกาสให้ผู้เรียนประเมินตนเอง เพื่อนประเมินเพื่อน ผู้ปกครองร่วมประเมิน หากมองย้อนมาดูในภาคปฏิบัติจะเห็นได้ว่าการประเมินที่เกิดขึ้นนั้นจะไม่ครบตามหลักสูตร หมายถึง การประเมินด้วยความหลากหลายนั้นไม่ชัดเจน คือการประเมินตนเองของผู้เรียน หรือจากเพื่อน ผู้ปกครองนั้นเกิดขึ้นน้อยมากอาจด้วยเงื่อนไขที่มีอาจทำให้เกิดขึ้นได้ตามเจตนารมณ์ของหลักสูตร การประเมินจากสภาพที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ในสถานศึกษาที่วัดประเมินผลในชั้นเรียนจึงถูกประเมิน โดยผู้สอนตั้งกฎเกณฑ์ บวกกับใช้วิธีการส่วนใหญ่คือข้อสอบผลออกมาเป็นคะแนนหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสะท้อนจากผู้สอนท่านหนึ่งว่า

“การวัดหรือการประเมินผลนั้น ก็มีวิธีการที่หลากหลายอยู่คือก็มี การวาง กฎเกณฑ์ออกแต่ละเรื่องหรือแต่ละหน่วย แล้วแต่ครูประจำวิชาจะจัดการ กันเองตามความเหมาะสม ตามเกณฑ์ของรายวิชานั้น มันก็มีแตกต่างกันไปถ้าเป็น วิชาที่ต้องปฏิบัติเช่นวิชาพละ หรือวิชาการงานพื้นฐานอาชีพ ก็เก็บจากการปฏิบัติ และทำความเข้าใจความรู้ด้วย ถ้าเป็นวิชาที่ไม่มีภาคปฏิบัติประเมินจากคะแนน เวลาทำข้อสอบ ทำใบความรู้จากที่สอนไป ก็แล้วแต่ว่าครูแต่ละคนจะตั้งเอา ก็มีทั้ง งานกิจกรรมบ้าง ครูก็ประเมินจากสิ่งเหล่านั้น..... การประเมินจากเด็กนักเรียน เองหรือให้เพื่อนประเมินกันเองไม่ค่อยเกิดขึ้นเพราะบางครั้งเด็กนักเรียนหรือ ผู้ปกครองก็ไม่เข้าใจเกณฑ์หรือเนื้อหาวิชามากนักแต่ถ้าครูจะวางกฎเกณฑ์ ส่วนนี้ก็ได้”

จากคำบอกเล่าดังกล่าวทำให้การวัดและการประเมินผลที่เกิดขึ้นในภาคปฏิบัติ นั้น ยังไม่สามารถทำได้ตามเจตนารมณ์ของหลักสูตรที่ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแม้กระทั่งการประเมิน ตนเองด้วยแต่ศูนย์การจัดการจะถูกควบคุมโดยผู้สอนและวัดการประเมินมาจากการทำข้อสอบและ ออกผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของแต่ละคน และผู้เรียนก็ถูกจัดลำดับความสามารถเมื่อผลการเรียน ออกมา การแข่งขันความเป็นเลิศเหนือบุคคลจึงก่อตัวขึ้นในเบื้องต้นก็คือการแข่งขันในระดับชั้น เรียนที่ทำให้เห็นความแตกต่างของบุคคลที่ถูกแบ่งด้วยความสามารถของผลการเรียน ไม่คำนึงถึง ความแตกต่างทางความสามารถของมนุษย์ที่มีความแตกต่างของความเป็นคน การแข่งขันโดยการ ประเมินจากผลที่ถูกออกแบบจากส่วนกลางเพื่อวัดคุณภาพทางการศึกษาของแต่ละ โรงเรียนทำให้ผู้ ปฏิบัติเอง หมายถึงฐานะของครูประจำการและผู้ที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาต้องปรับเปลี่ยนตัวเอง ตามนโยบายที่ต้องแข่งขันให้เท่าเทียมสถานที่อื่น และเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ กระบวนการ เรียนรู้ของระบบการศึกษาในระบบโรงเรียนก็ต้องปรับวิธีการสอนเพื่อผลของการประเมินเช่นกัน จนทำให้การเรียนรู้แบบบูรณาการหรือการเรียนรู้ที่มีกระบวนการครบกลับขาดตอน ถูกตัดทอนให้ เหลือแค่คำตอบของข้อสอบเท่านั้นซึ่งสะท้อนจากครูผู้มีประสบการณ์สอนมานานท่านหนึ่งว่า

“การเรียนการสอนในปัจจุบันแตกต่างจากสมัยก่อนมาก ปัจจุบัน นี้เด็กเรียนมากไป เวลาของความเป็นเด็กที่ต้อง ได้เล่น ได้เรียนรู้สิ่งต่างๆรอบตัว หายไป เรียนกันเฉพาะในห้องเรียน สมองเด็กถูกอัดเต็มไปด้วยเรื่องวิชาการของ โรงเรียน เด็กเรียนและเรียน”

“การแข่งขันที่วัดกันด้วยข้อสอบที่มาจากส่วนกลาง ไม่ว่าจะเป็นการวัด ของระดับของแต่ละ โรงเรียน หรือวัดความสามารถของเด็กเอง ไม่ว่าจะ เป็นคำ เ็นที หรือ โอเน็ต ก็แล้วแต่ก็ใช้ข้อสอบประเมินทั้งนั้น ก็แค่ข้อสอบแต่ว่า วัดทุกสิ่งทุกอย่าง ได้อย่างไร ข้อสอบนั้นมาจากส่วนกลางเป็นข้อสอบกลางที่ใช้ สอบเหมือนกันทุกโรงเรียนของนักเรียน จะสอบช่วงเดือนกุมภาพันธ์ คราวนี้ พอนโยบายออกมาโดยเอาคะแนนเป็นเกณฑ์ก็ต้องเร่งคิวเด็กนักเรียนต้องพยายาม ให้ผ่านเกณฑ์ให้ได้ ก็สร้างความกดดันให้กับครูและนักเรียน เครียดกันเป็นแถวๆ สอบก็ดีแต่ไม่น่าเอาผลคะแนนมาวัดทุกอย่าง ข้อสอบวัดพฤติกรรม คุณธรรม ของเด็กนักเรียนไม่ได้”

ครูประจำการเองก็ไม่สามารถปฏิเสธการแข่งขันที่ต้องเร่งเรื่องวิชาการตามระบบ จากส่วนกลางไม่ได้จึงจำเป็นต้องทำตามนโยบายและคำสั่งที่ถูกส่งต่อให้แก่ผู้ปฏิบัติจนบางครั้งการ กระทำกลับขัดแย้งกับความรู้สึกเพราะการสอนที่ต้องเน้นให้เด็กได้คะแนนดีนั้นก็ต้องมีวิธีการและ เทคนิคที่แตกต่างจากการสอนที่มีกระบวนการครบ แต่ละเรื่องถ้าจะมาสอนให้ทำโครงการ พิสูจน์ ตามกระบวนการหาข้อความจริงนั้นไม่ครบหมดด้วยกระบวนการที่ละเอียด และก็ต้องคำนึงถึง ความแตกต่างของบุคคล หมายถึงความแตกต่างทางความชอบ ความสามารถของตัวนักเรียนแต่ละ คนด้วย แต่การที่ต้องเร่งพยายามให้เด็กนักเรียนทำข้อสอบให้ได้ก็ต้องใช้วิธีการคิวเข้ม เพิ่มเวลา เรียนเข้าไปสอนแนวข้อสอบ และอธิบายข้อสอบซึ่งกระบวนการเรียนการสอนถูกตัดทอนเหลือ เฉพาะคำตอบทำให้เด็กนักเรียนขาดความรู้ความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ้งถึงที่มาที่ไปของบทเรียนแต่ ละเรื่องจนกลายเป็นการฝึกทักษะการทำข้อสอบสะท้อนจากคำบอกเล่าของนักเรียนว่า

“เวลาครูสอนหนูชอบให้ครูพาไปเรียนนอกห้อง แต่ส่วนมากจะ เรียนใน ห้อง ครูให้เขียน ให้อัด และให้ทำแบบฝึกหัด ครูบอกว่าต้องขยันจะได้ เรียนเก่งๆเหมือนเพื่อนที่เรียนเก่ง มีวิชาสอนเสริมครูก็ให้ทำข้อสอบและก็เฉลยว่า เป็นอย่างไรทำไมถึงต้องเลือกข้อนี้ บางข้อก็ทำได้ บางข้อก็ทำไม่ได้มันยาก ก็เดาๆ ไป บางเสาร์หรือวันอาทิตย์ครูบางคนก็ให้พวกหนูมาโรงเรียนเพื่อมาติวเพิ่มเติม เพราะครูบอกว่าเวลาไม่พอต้องเรียนเพิ่มเติม ก็สนุกดีได้มา โรงเรียนอีกแต่บางครั้งก็ ขี้เกียจอยากเล่นอยู่กับบ้าน ”

การเรียนการสอนที่ต้องเร่งให้ทันกับการสอบเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์จึงตกอยู่กับครูและนักเรียนที่ต้องปฏิบัติร่วมกันตามวันเวลาที่นัดหมายกัน เด็กนักเรียนที่เรียนไม่เก่งก็ต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษมากขึ้นอีกเพราะอาจทำให้ผลสัมฤทธิ์ตกได้ การสอนแบบติวเข้มนั้นจึงเป็นการเพิ่มชั่วโมงเรียนให้กับนักเรียนและยังทำให้ครูเกิดความรู้สึกละเลยความเป็นครู สูญเสียจิตวิญญาณของความเป็นครูเพราะครูที่ดี เพราะกระบวนการการสอนที่ละเอียดหายไป ได้ให้เฉพาะคำตอบที่สำเร็จเป็นผลสุดท้ายให้ ทั้งๆที่แท้จริงแล้วครูเองไม่ได้หวังให้เด็กนักเรียนหรือลูกศิษย์เป็นคนเก่งเพียงอย่างเดียว และไม่ใช่ว่าเก่งการทำข้อสอบได้คะแนนมากเท่านั้น แต่หวังให้ลูกศิษย์เป็นคนดี มีคุณธรรม มีความรู้ดูแลตัวเองและผู้อื่นได้ซึ่งยืนยันจากความรู้สึกละเลยที่สะท้อนออกมาว่า

“ครูจะต้องเตรียมพร้อมนักเรียนเพื่อการแข่งขันหรือเพื่อการสอบนั้นแหละ ไม่ใช่ว่าใกล้ถึงช่วงเวลาใกล้สอบเท่านั้นนะ เราจะต้องวางแผนติวเข้ม สอนเสริมกันตั้งแต่เนิ่นๆ สอบวัดประเมินตอน ป. 6 ก็ติวกันตั้งแต่ป. 4 ก็จัดตารางเพิ่มเติมเข้าไปอีก การสอนติวข้อสอบก็เหมือนการเหวี่ยงแห ทางโรงเรียนเองก็ไม่รู้ว่าข้อสอบจะออกมาอย่างไรก็ใช้วิธีการเอาแนวข้อสอบเก่าๆมาสอนเด็กนักเรียนให้เด็กนักเรียนทำกัน เฉลยไปก็บอกเหตุผลไปตามความเหมาะสมเพราะก็ต้องเร่งให้ทันเนื้อหาอื่นๆอีกละเอียดมากไม่ได้”

“การสอนแบบนี้มันก็ทำให้ที่สูญเสียความเป็นครูนะ จะต้องการให้เด็ก คะแนนเยอะๆจนสูญเสียจิตวิญญาณของความเป็นครู กระบวนการบางอย่างถูกมองข้ามไปและสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ตัวครูเองที่ว่าหลายคนก็ไม่อยากทำแบบนี้นะ เครียด กัดค้น กลัว กลัวว่าสอนไม่ทัน เราต้องสอนตามตัวชี้วัด คะแนนออกมาไม่ดีก็ส่งผลต่อผู้สอนว่าไม่ดีไม่มีความรับผิดชอบอีก สอนติวอย่างนี้ความแตกต่างของเด็กแต่ละคนถูกมองข้ามด้วย เด็กไม่ได้ก็ต้องได้เด็ก เครียด จนอาเซียนก็มี เด็กขาดความสุข ครูเครียด ผู้บริหารก็เครียด”

ในสังคมสมัยใหม่ที่มีการแข่งขันทางเศรษฐกิจ การแข่งขันมีในทุกองค์กร ทั้งองค์กร ธุรกิจ อุตสาหกรรม หรือองค์กรของการศึกษา พลังการเปลี่ยนนี้นำไปสู่การจัดการบริหารแบบใหม่ขึ้นในสถาบันการศึกษาที่ต่อยอดการถ่ายทอดความรู้มากกว่าการส่งเสริมการสร้างสรรคความรู้ของผู้เรียน ซึ่งใช้เป็นรูปแบบเชิงธุรกิจหรืออุตสาหกรรมที่เข้ามาจัดการเพื่อหวังผลสัมฤทธิ์ขององค์กรรูปแบบหนึ่งคือ การใช้รูปแบบการบริหารบัญชีและการเงินแบบสมัยใหม่ รูปแบบที่เน้นการสื่อสารเทคโนโลยีอีกทั้งมีการร่วมมือกันระหว่างสถาบันอุดมศึกษากับบริษัท

ธุรกิจ และวงการอุตสาหกรรมในการจัดการศึกษาที่มีการบริหารที่เน้นลูกค้า นักศึกษาหรือผู้ที่จะเรียนรู้หรือสร้างสรรค์ความรู้ได้กลับกลายเป็นลูกค้าที่รอรับบริการ นักศึกษาคือผลผลิต เพื่อให้ผู้ซื้อหรือผู้ต้องการผลผลิตคัดสรรตามความสามารถของผู้ที่เป็นผลผลิต เป็นการแข่งขันของสถาบันการศึกษาที่ต้องสร้างความพึงพอใจแก่ลูกค้า นั่นก็คือนักเรียน นักศึกษา และผู้ปกครองที่จะเลือกจากจุดเด่นที่ผู้บริหารสร้างขึ้น เพื่อเรียกผู้บริโภครให้เข้าสู่กระบวนการจัดการศึกษาแบบเป็นระบบธุรกิจ

การศึกษาในระบบโรงเรียน : การเรียนรู้แบบการแยกส่วน ลดทอน

การสร้างสรรค์ความรู้หรือการเรียนรู้อันจะนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องเป็นการสร้างสรรค์ความรู้ที่ต้องเกิดขึ้นเองของผู้เรียนรู้ไม่ว่าบุคคลเหล่านั้นจะอยู่ในระดับการศึกษาแบบใดก็ตาม การเรียนการสอนอันขาดการบูรณาการมีอาจนำไปสู่การสร้างสรรค์ความรู้ที่จะทำให้สามารถพึ่งพาตัวเองทางความรู้ได้ เนื่องจากกระบวนการดำรงชีวิตนั้นเป็นองค์รวมที่ไม่อาจแยกออกเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งได้ ตลอดระยะเวลาที่เกิดการปฏิรูปทางการศึกษาที่ผ่านมารัฐเองก็พยายามพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาอย่างเต็มที่ด้วยหนทางของการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาร่วมกันของทุกภาคส่วน แต่ปัญหาก็คงไม่คลี่คลาย

การกระจายอำนาจทางการศึกษาเป็นแนวทางของรัฐที่มีเป้าประสงค์ต่อการพัฒนาทางการศึกษาที่มุ่งให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการศึกษาทั้งครู กรรมการสถานศึกษาและบุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งเห็นได้ชัดถึงการแบ่งส่วนแยกในการจัดการจากการกระจายการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้าน ซึ่งไม่ได้หมายถึงประชาชนทั้งหมดของชุมชนที่จะมีส่วนช่วยในการจัดการศึกษาอย่างเต็มที่ คือยังไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมให้มาร่วมจัดการศึกษาเห็นได้ว่าผู้ที่มีส่วนก็คือ กรรมการสถานศึกษาซึ่งมีจำนวนไม่กี่คนตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนที่ถูกจำกัดจากส่วนกลาง หรือจากพระราชบัญญัติการศึกษา ด้วยวิธีการคัดเลือกสรรหาก็แล้วแต่ อีกทั้งผู้ที่ไม่ได้มีโอกาสเรียนในโรงเรียนแห่งนั้นก็ไม่มีส่วนร่วมได้มากอย่างเต็มที่ กรรมการสถานศึกษาที่ดูเหมือนว่ามีบทบาทต่อการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาก็เป็นเหมือนตัวละครที่มาสสร้างความสมบูรณ์ให้ มีองค์ประกอบเพียงเท่านั้น เนื่องมาจากการปฏิบัติการ หรือภาคปฏิบัติผู้ที่เป็นกรรมการสถานศึกษาที่มีความรู้หรือวุฒิการศึกษาที่ดียกกว่าให้ความชัดเจนของหลักการทางปฏิบัติได้ไม่ดีพอเท่าครูประจำการ มีเพียงบทบาทได้บางส่วนเท่านั้นที่ส่งผลกับการศึกษาไม่มากนักซึ่งสะท้อนได้จากคำบอกเล่าของกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งว่า

“การจัดการบริหารของโรงเรียนส่วนใหญ่แล้วเราก็ไม่ค่อยรู้มากเท่าไทรเหมือนครูเขา เป็นกรรมการโรงเรียนเวลามีเรื่องกับทางโรงเรียนต้องปรึกษาหารือกรรมการว่าต้องจัดอะไร เรื่องไหนมันเวลาไหน ถึงเวลาจะไปประชุมตามหนังสือที่เขาให้มา เรื่องที่หารือก็พวกการจัดงานต่างๆของทางโรงเรียนว่าจัดอะไร กันวันไหน จัดพรึ่นพรื่อ ก็ลงความเห็นกันตามเรื่องตามราว กรรมการก็รับรู้ตลอด แต่เรื่องอื่นของการเรียนการสอนไทรก็เป็นเรื่องของครูไปแล้วแต่ว่าเขาจัดการพรึ่นพรื่อครูเขารู้มากกว่าเรา กรรมการก็ช่วยเรื่องอื่นๆที่ช่วยได้.....”

“เวลาครูเรียกประชุมก็เรื่องทั่วไปที่ต่องหารือว่า ทำพรึ่นพรื่ออะไรมัน เหมือนกับ เวลาปีใหม่อัดให้เด็กม่าย วันเด็กก็จัดงานม่าย หรือพึ่นพึ่นอิทำอะไรกันมัน ก็ประชุมหารือกัน เรื่องการสอนไม่ค่อยได้ยุ่งครูเข้าจัดการเอง”

กรรมการสถานศึกษาถูกจัดตั้งขึ้นตราระเบียบการศึกษาที่เกิดจากการกระจายอำนาจเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ทุกท่านที่เกี่ยวข้องตามระเบียบดังกล่าวจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมที่เป็นลักษณะตามที่ทางโรงเรียนเรียกตามวันเวลาที่ต่องมีภาระต่องทำ เช่นเมื่อมีการจัดกิจกรรมในวันเวลาที่สำคัญ จึงเรียกกรรมการหรือผู้ที่เกี่ยวข้องตามที่พระราชบัญญัติทางการศึกษาได้ระบุไว้ตามมาตรา 40 ที่กล่าวไว้ว่า

“ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาของแต่ละสถานศึกษาเพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษาประกอบด้วยผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการและ กรรมการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง(พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ.2542)”

ดังนั้นชาวบ้านจึงมีส่วนร่วมที่ต่องเข้ามาในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาหรือรูปแบบของการเรียนการสอนโดยที่อยู่ในลักษณะกรรมการสถานศึกษา ที่ดูเหมือนว่าบทบาทและหน้าที่ที่ระบุนั้นสามารถมีส่วนร่วมทั้งกระบวนการ ตลอดจนการตัดสินใจ ต่องการพัฒนาสถานศึกษา

และพัฒนาการเรียนการสอน เช่นการพัฒนาหลักสูตรก็ได้ แต่ถ้าหากพิจารณาจากคำสัมภาษณ์ข้างต้นควบคู่กับระเบียบการศึกษามีที่ทว่าเป็นตัวอักษรที่ระบุไว้อย่างสวยหรูเพราะในภาคปฏิบัติจริงเรื่องการมีส่วนร่วมไม่สามารถกระทำได้ทั้งหมด กรรมการสถานศึกษา หรือผู้ปกครองเองก็ยังไม่รู้สึกรู้สีกว่าเป็นตัวประกอบในการจัดการการศึกษาเพียงเท่านั้น จึงเป็นเรื่องของครูซึ่งเป็นไปตามกฎเกณฑ์ระเบียบที่วางไว้อย่างที่กรรมการหรือชาวบ้านเป็นแค่ผู้มีส่วนร่วมในเรื่องบางเรื่องที่สำคัญน้อยกว่านั่นเอง เช่นเรื่องกิจกรรมที่จะจัดในวันสำคัญต่างๆ ว่าจะจัดงานหรือกิจกรรมนั้นอย่างไร หรือการมีส่วนมาช่วยในการจัดงาน ชาวบ้านที่เป็นผู้ชายก็ช่วยงานที่หนัก เช่นการยกของ การจัดทำเวที การเคลื่อนย้ายสัมภาระต่างๆ เป็นงานหนักที่ผู้หญิงและเด็กๆ ทำไม่ได้ ส่วนชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงก็ช่วยจัดกิจกรรมในส่วนของการบริการอาหารการกิน จัดหาน้ำดื่มในวันกิจกรรม และช่วยครูดูแลเด็กๆ เรื่องการแต่งตัวการแสดง เป็นต้น ซึ่งการจัดกิจกรรมในวันสำคัญนั้นถือว่ามีเป้าประสงค์ที่ดีคือให้เกิดความร่วมมือกันในกลุ่มชน หรือเกิดการช่วยเหลือกันในกลุ่มชน แต่หากมองถึงการพัฒนาการศึกษา กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนสำคัญน้อยมาก และไม่ใช่ว่าเป็นการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไม่มีส่วนในเรื่องหลักสูตร ไม่มีส่วนรู้เห็นเรื่องการเรียนการสอนในโรงเรียน จนบางครั้งกิจกรรมเหล่านี้เป็นเพียงการจัดขึ้นของทางโรงเรียนที่ต้องตอบโจทย์การประเมินในส่วนของการมีส่วนร่วมในกลุ่มชนหรือไม่ การศึกษาของโรงเรียนยังมีการจัดการเรียนการสอนที่ยังแยกออกจากชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ ซึ่งในทางปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจึงยังแยกกันคนส่วนอยู่ดี

ลักษณะอย่างหนึ่งในการสังเกตได้ในระบบการศึกษาแบบระบบโรงเรียน คือการจัดระเบียบห้องเรียน ห้องสี่เหลี่ยม แต่ละมุมห้องบ่งบอกถึงสาระการเรียนรู้ตามรายวิชาที่แยกส่วนออกจากกันโดยสิ้นเชิง กระจาดนคำอยู่หน้าเรียนทุกห้องเรียนและที่สำคัญติดฝาผนังไม่สามารถเคลื่อนย้ายหรือปรับเปลี่ยนห้องเรียนได้โต๊ะจัดอย่างเป็นระเบียบแถว เห็นถึงบรรยากาศของความเคร่งขรึมระเบียบของห้องเรียนที่หุดหู่ไม่เอื้อต่อการคิดสร้างสรรค์การออกมาแสดงความคิดเห็นหน้าชั้นเรียนจึงเป็นสิ่งยากมากสำหรับเด็กไทย เป็นการเรียนรู้ในห้องเรียนเป็นส่วนใหญ่ตารางเรียนแต่ละวิชามีอยู่แต่ในห้องเรียนสี่เหลี่ยมออกจากวันวิชาพลศึกษา การเรียนแบบดังกล่าวได้สร้างความ เป็นระเบียบเรียบร้อยแก่โรงเรียน แต่ขณะเดียวกันก็ขาดการเชื่อมโยงกับสภาวะความเป็นจริงขาดการเรียนรู้ที่ต้องเรียนรู้จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และคนรอบข้าง ทำให้ผู้เรียนสามารถแก้โจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ได้ แต่จะไม่สามารถแก้โจทย์ในชีวิตได้ ดังข่าวรายวันที่เคยเกิดขึ้นนิสิตมีหน้าที่ตำแหน่งงานที่ดีในสังคม แต่กลับฆ่าตัวตายเพราะผิดหวังในความรักเป็นต้น ผู้เรียนส่วนใหญ่เบื่อหน่ายต่อการอยู่ในห้องแคบเพราะเหมือนถูกบังคับ โดยเฉพาะเด็กในระดับอนุบาลและประถมศึกษาเด็กจะไม่สามารถอยู่นิ่งได้เหมือนผู้ใหญ่ซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของนักเรียนว่า

“การจัดห้องเรียนครูให้จัดโต๊ะให้เรียบร้อย เป็นแถว เป็นต่องคู่กัน นักเรียนก็จับคู่กันเอง บางวิชาครูก็บอกให้ว่าต้องนั่งกับใคร เพราะบางครั้งครูบอกว่าพวกเราบางคนนั่งกับคนนี้แล้วพูดมากไม่ตั้งใจเรียนก็เลยแยกออกจากกัน ไปนั่งที่อื่นแทน.....แต่ละวิชาส่วนใหญ่แล้วครูให้เรียนในห้องเรียน มีกฎว่าห้ามออกนอกห้องเรียนก่อนได้รับอนุญาต ทุกครั้งที่จะออกจากห้องต้องขออนุญาตคุณครู เวลาที่จะไปไหน เช่น ไปห้องน้ำ ไปดื่มน้ำ ถ้าครูไม่อนุญาตก็ห้ามไป ไปไม่ได้

มีบางวิชาที่ได้เรียนนอกห้องเรียนเช่น วิชาพลศึกษา วิชาลูกเสือ หรือ เวลาว่าง กิจกรรมให้ทำนอกห้อง พวกเราชอบมาก มากกว่าเรียนในห้องเรียน มันสนุก โลง ได้ทำอะไร ได้มากกว่าอยู่ในห้องเรียน”

การเรียนการสอนที่ครูเป็นผู้ถ่ายทอดเพียงผู้เดียวเป็นการกดทับความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนอย่างสิ้นเชิงความสัมพันธ์ของผู้ถ่ายทอดความรู้ที่ส่งผ่านให้ผู้เรียนเป็นการถ่ายทอดที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ครูเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญมากกว่าตัวผู้เรียน โดยเฉพาะในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานความสอดคล้องกับสังคมไทยที่ต้องเคารพผู้อาวุโส สอดรับกับอำนาจของผู้ที่อายุน้อยกว่าต้องรู้จักถ่อมตน จนไม่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ความรู้เท่าที่ควร เนื่องจากการเกรงใจ และอาจถูกมองว่าไม่เคารพครูบาอาจารย์ ทั้งๆที่ความเป็นความแตกต่างย่อมทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ได้ ครูอยู่ในฐานะที่สูงกว่านักเรียน ครูเป็นผู้ป้อนความรู้มากกว่าเป็นการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตัวเอง สังคมการเรียน การถ่ายทอดความรู้กำลังถูกแยกส่วนของความสัมพันธ์ของครูและนักเรียน เพราะครูมีอำนาจและอิทธิพลเหนือกว่านักเรียน ยิ่งรู้สึกแปลกแยกบ่อยครั้งเข้ากับความเป็นทางการในการเรียนการสอนด้วยภาษาที่เรียกว่าภาษาทางการ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกฎเกณฑ์และมาตรฐานตามการกำหนดของส่วนกลางที่ครูต้องให้ความรู้แก่ผู้เรียนให้ครบตามมาตรฐานการเรียนรู้ ใช้ระบบเหมารวมไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ไม่คำนึงถึงความสามารถที่ไม่เหมือนกัน การสอนก็ใช้แบบฝึกหัดชุดเดียวกันทั้งห้องอีกทั้งในระดับขั้นพื้นฐานการสอบที่แสดงความคิดเห็นมีน้อยมากหรือแทบจะไม่เห็นเลย ดังนั้นการทำแบบฝึกปฏิบัติหรือการประเมินผลการเรียนต่างๆจึงใช้ระบบเหมารวม ผลคะแนนเป็นความสามารถของใครก็ประเมินด้วยเกณฑ์เดียวกัน แยกสัดส่วนคะแนนออกเป็นช่วงตามเปอร์เซ็นต์หรือร้อยละ ระบบการฟังพวาอาศัยไม่มีในลักษณะการสอนดังกล่าว การร่วมมือไม่เกิดไม่ส่งผลต่อการเรียนรู้ที่เป็นการสร้างสรรค์ของผู้เรียนด้วยตัวเองเพราะไม่มีการเชื่อมโยงอย่างบูรณาการซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของครูว่า

“การเรียนการสอนของครูแต่ละวิชาที่อยู่ที่การสอนของครูแต่ละคนว่าจะ จัดการสอนเนื้อหาไหนก่อนอย่างไรตามแผนการสอนที่วางไว้ หรือตามจุดประสงค์ที่วางเอาไว้ แต่ต้องสอดคล้องกับเกณฑ์และหลักสูตรของแต่ละช่วงชั้น หรือของแต่ละชั้นว่าจะต้องเป็นอย่างไร เวลาของการสอนก็สอนตามตารางสอนที่ตกลงและวางกันเอาไว้ตั้งแต่ต้นเทอม เด็กก็ตั้งใจเรียนดีนะ ก็มีบ้างบางคนที่ไม่สนใจเรียน พุดมาก เด็กเก่งก็ตั้งใจเรียน เด็กที่อ่อนหมายถึงที่เรียนอ่อนหรือเรียนไม่เก่ง เขาก็เบื่อนายการเรียนเป็นธรรมดา เขาก็จะชอบวิชาอื่นที่เขาทำได้เช่น พลະ ศิลปะมันง่ายไม่ได้ยากนัก

นักเรียนของเราส่วนใหญ่ที่สอนในวิชาของพี่เด็กนักเรียนก็ตั้งใจเรียน แต่ ก็ไม่ได้ซักถามหรือโต้แย้งอะไรมาก เวลาที่ครูให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียน อาจเป็นเพราะไม่กล้าด้วยเพราะเด็กก็กลัวครูเป็นธรรมดาของเด็กนักเรียนแหละ ยิ่งถ้าให้ออกมาพูดหน้าชั้นเรียนยิ่งแล้วใหญ่ ส่วนใหญ่ไม่กล้า ถ้ามีก็น้อยมาก ๆ”

จากคำบอกเล่าดังกล่าวเห็นได้ชัดว่าการเรียนการสอนในลักษณะที่สอนโดยครูเป็นศูนย์กลางนี้ ถึงแม้เจตนาครูเองอยากให้นักเรียนกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าที่จะเรียนรู้หรืออยากซักถามแต่ด้วยการเรียนที่ครูอยู่หน้าชั้นเรียน นักเรียนนั่งอย่างเป็นแถวเรียงกัน โดยครูเป็นผู้สอนเป็นกิจจะลักษณะอยู่ทุกวันจึงทำให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าถ้าจะทำให้ดีพอเท่ากับครูคงทำได้ยากและไม่กล้าทำเพราะกลัวผิด ความสัมพันธ์ของครูและนักเรียนเวลาอยู่ในชั้นเรียนจึงถูกแยกด้วยอำนาจความเหนือกว่าของความรู้ความสามารถจนอาจทำให้เสียโอกาสของกิจกรรมการเรียนการสอนที่จะเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ที่เพิ่มศักยภาพของนักเรียนได้ และการจัดการเรียนการสอนโดยส่วนใหญ่ถูกแยกออกเป็นส่วนในการจัดการที่ง่ายเห็นได้ชัดเจนจากหลักสูตรการศึกษาที่แบ่งเลี้ยวการเรียนรู้ออกเป็นเรื่องๆอย่างเห็นได้ชัดเจนทั้งช่วงชั้นตามมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

1. ระดับช่วงชั้น

กำหนดหลักสูตรเป็น 4 ช่วงชั้น ตามระดับพัฒนาการของผู้เรียนดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

ต่อด้วยการแบ่งส่วนสาระของการเรียนรู้ที่ต้องแยกการเรียนรู้แต่ละสาขาวิชา ออกเป็นสาระตามหลักสูตรดังนี้

2. สาระการเรียนรู้

กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการการเรียนรู้ และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนเป็น 8 กลุ่มดังนี้

2.1 ภาษาไทย

2.2 คณิตศาสตร์

2.3 วิทยาศาสตร์

2.4 สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม

2.5 สุขศึกษาและพลศึกษา

2.6 ศิลปะ

2.7 การงานอาชีพและเทคโนโลยี

2.8 ภาษาต่างประเทศ

สาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนรู้ โดยอาจจัดเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา ศาสนาวัฒนธรรม เป็นสาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างพื้นฐานการคิด และเป็นกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาและวิกฤตของชาติ กลุ่มที่สอง ประกอบด้วย สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ เป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพื้นฐานความเป็นมนุษย์และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์(กระทรวงศึกษาธิการ, 2545: 5)

การเรียนการสอนถูกแบ่งเป็นกลุ่มสาระแต่ละรายวิชา โดยแต่ละวิชาจะถูกแบ่งการเรียนการสอนออกเป็นคาบการสอน หรือเป็นชั่วโมงให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ออกเป็นหน่วยการเรียนรู้ การเรียนรู้ตาม 8 สาระดังกล่าวนี้จากภาคบังคับที่ผ่านนโยบายทางการศึกษาจากส่วนกลาง สู่ภาคปฏิบัติ ก็จะถูกจัดตารางเรียนตามความเหมาะสมของสถานศึกษาว่าจะจัดวิชาหรือสาระใดอยู่ วันใด เข้าหรือบ่ายตามเหตุผลของแต่ละโรงเรียนซึ่งอาจจะเป็นตามเหตุผลว่าเด็กควรเรียนสาระที่เด่นหรือสำคัญก่อนเช่น ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์อยู่ในช่วงเวลาเช้า อันเนื่องจากช่วงเวลาเช้านักเรียนจะมีการเรียนรู้ได้ดีกว่าหรือมีสมาธิมากกว่าช่วงเวลาที่บ่าย หรืออาจจัดตาราง

เรียนให้ครูผู้สอนสะดวกต่อการจัดการเรียนการสอนที่อาจมีการชนกันของตารางสอนของครูด้วยการเรียนรู้ออนไลน์ 8 สาระนี้ส่วนกลางอาจเห็นว่าเป็นสาระวิชาที่มีความจำเป็นต่อเด็กและเยาวชนเป็นอย่างมากแต่ในมุมมองของผู้มีประสบการณ์ยาวนานท่านหนึ่งมองว่าการเรียนการสอน 8 สาระดังกล่าวเป็นการอัดแน่นเนื้อหาวิชาการแก่เด็กนักเรียนมากเกินไปจนเด็กนักเรียนขาดเวลาในการได้เรียนรู้สิ่งต่างๆรอบตัวไปหลายอย่าง มองว่าเวลาของการเล่นสนุกสนานของเด็กนักเรียนน้อยลง การได้เล่นในวันเวลาเรียนน้อยหากเปรียบเทียบกับการเรียนการสอนในอดีตที่ไม่มากขนาดนี้ซึ่งสะท้อนได้จากคำบอกเล่าของครูว่า

“ปัจจุบันนี้ตัวพี่เองคิดว่าเด็กเรียนมากไปนะ เอาความรู้อยัดให้เด็กมากไป น่าจะใช้เวลาส่วนตัวกับเขาบ้าง ถ้าสมมติเด็กกล้าเด็กจะรับรู้อะไรได้ละ รับรู้ได้ไม่มากแล้ววันๆหนึ่งเรียนเต็มเกือบทุกรายวิชา มันไม่ต่อเนื่องวิชานี้ไม่ทันได้เข้าใจ เอ้าวิชาใหม่ครูอีกคนเข้ามาแล้ว ยิ่งเด็กเล็กๆอีกเขาจับได้ไม่มากหรือเด็กเรียนมากเกินไป 8 สาระนะ วันหนึ่ง 6 ชั่วโมงครึ่งบางช่วงเวลาเพิ่มเติมสอนเสริม ทิวเข้มเพื่อสอบวัดผลอีก เด็กกำลังสูญเสียความเป็นเด็กไป เมื่อก่อนไม่ได้เรียนมากขนาดนี้เราวัดผลกันตามความเหมาะสมที่ว่ามันยังคำนึงถึงความแตกต่างของเด็กได้มากกว่า ไม่แข่งขันกันมาก เหมือนทุกวันนี้”

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดเวลาในการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและ ประเมินแยกออกเป็นส่วนแต่ละหน่วยการเรียนรู้โดยชั่วโมงเรียนทั้งหมดในแต่ละช่วงชั้นไว้ดังนี้

“ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4-5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4-5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 1,000 – 1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 5-6 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 มีเวลาปีละ ไม่น้อยกว่า 1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ ไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545:7)”

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระบบโรงเรียนจะมีลักษณะการปฏิบัติในแต่ละรายวิชาที่สอนไม่แตกต่างกันเป็นไปตามการแบ่งชั่วโมงตามหลักสูตรดังกล่าวที่มีช่วงเวลาให้ผู้เรียนเรียนตามเวลาที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเป็นไปตามกฎเกณฑ์ตามหลักสูตรสถานศึกษาการแบ่งการเรียนการสอนแยกย่อยออกเป็นรายวิชาเพื่อจัดหมวดหมู่ของสาระเนื้อหาที่เรียนเพื่อไม่ให้เกิดความสับสน การบูรณาการที่จะเอาแต่ละวิชามีทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างครบองค์ประกอบทำได้ยากหากหลักสูตรยังคงแยกสาระการเรียนรู้เป็นหน้าที่ของครูผู้สอนในการจัดการเรียนการสอนอย่างบูรณาการเพื่อให้เด็กนักเรียนเกิดความคิดรวบยอดให้ได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นความพยายามของครูเองก็ยังไม่ได้รับบรรลุเป้าหมาย การสอนแบบบูรณาการยังไม่สามารถทำได้เป็นอย่างดีเป็นรูปแบบเป็นเพียงการเชื่อมโยงและสอดแทรกความรู้ในเรื่องอื่นๆ ให้ได้มากที่สุด การจัดการเรียนการสอนจึงยังคงอยู่ในลักษณะของการแยกชั่วโมงการเรียนออกอย่างปัจจุบันทั้งระบบการศึกษาตั้งแต่อนุบาล จนถึงระดับมัธยม และส่งต่อด้วยระดับอุดมศึกษาแต่ถูกจัดอยู่ในรูปเฉพาะของสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งอันเป็นวิชาเฉพาะทางไป การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนเป็นการเรียนรู้จากสิ่งสำเร็จรูปที่แยกความรู้ออกจากประโยชน์การใช้งานสะท้อนจากคำบอกเล่าของนักเรียนว่า

“หนูมาเรียนทุกวันค่ะ ไม่ค่อยขาดถ้าไม่มาเรียนก็วันที่เป็นไข้ไม่สบาย ชอบมาโรงเรียนได้เจอเพื่อน ได้เล่นสนุก แต่เวลาเรียนหลายๆก็ไม่ชอบเหมือน กันครูสอนหลายคน วิชาหนึ่งก็ครูคนหนึ่ง ครูบางคนก็สอนสองวิชาที่มี.... ถ้าครูสอนวิชาคณิตศาสตร์ครูก็ให้พวกหนูทำแบบฝึกหัดแล้วก็เฉลยบอกคำตอบอธิบาย ว่าเป็นอย่างไร เรียนจากหนังสือในบทเรียน ครูก็ให้การบ้านบ้าง วิชาอื่นๆก็เหมือนกันสอนและให้ทำแบบฝึกหัด ตอบคำถามวิทยาศาสตร์ก็มีการทดลองด้วย”

“เลิกเรียนกลับบ้านก็ทำการบ้านที่ครูสอน และก็เล่นกับเพื่อนบ้าง ช่วยงานพ่อแม่ ทำเรื่องของตัวเองที่ครูให้จากโรงเรียนให้เสร็จก็ดี แล้วก็ทำสิ่งที่พ่อแม่ให้ทำที่บ้าน สิ่งที่ครูสอนก็ไม่ได้ใช้ที่บ้านสักเท่าไรหมั่นเป็นเรื่องการเรียน ใช้เวลาเรียนหนังสือ เวลาทำข้อสอบที่โรงเรียนมากกว่าไม่ค่อยเอามาใช้ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกัน ก็มีแค่ที่ครูบอกว่าต้องเป็นคนดีช่วยเหลือพ่อแม่ปู่ย่าตายายจะเป็นเด็กที่ดี และน่ารักค่ะ”

ความรู้ที่ได้จากบทเรียนในเรื่องเนื้อหาสาระการเรียนรู้ สามารถใช้ได้ในเรื่องเฉพาะเท่านั้น เช่น หากจะใช้สอบแข่งขันในเรื่องใด ก็เอาความรู้นั้นมาใช้ แต่หากนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวัน ได้นั้นน้อยมาก นักเรียนยังไม่สามารถเกิดความคิดรวบยอดที่จะนำบทเรียนที่ได้มาใช้ ในชีวิตประจำวันได้ทุกเรื่อง ถ้าเป็นสาระวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมหรือเกี่ยวข้องกับการอยู่ ร่วมในสังคม เนื้อการเรียนรู้ยังแยกออกจากการมาใช้ประโยชน์ได้จริง เช่น วิชาคณิตศาสตร์ในบาง หน่วยการเรียนรู้ วิชาวิทยาศาสตร์ที่ทดสอบสารเคมี เป็นต้น ซึ่งเมื่อนักเรียนกลับถึงบ้านบทเรียนที่ เรียนที่โรงเรียนก็ถูกแยกออกวางไว้ใช้เมื่อทำข้อสอบเท่านั้น เพราะเนื้อหาสาระการเรียนรู้ไม่ สอดคล้องกับการงานและการดำรงชีวิตในชุมชน นักเรียนเป็นผู้รับความรู้มากกว่าเป็นผู้สร้างความรู้ ที่จะทดลองเรียนรู้ผิดถูก ของกระบวนการต่างๆ ที่ได้ลอง แล้วเอามาปรับเปลี่ยนมาใช้ในการ ดำรงชีวิตในชุมชน ความรู้ที่สำเร็จรูปของระบบโรงเรียนได้ผ่านการจัดการเรียนการสอนให้เป็นไป ตามหลักสูตรเนื้อหาสาระของผู้ที่เชี่ยวชาญทางการศึกษาและระบุเป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้น ผู้เรียนจึงถูกจัดระเบียบตามแบบฉบับดังกล่าวไปด้วยว่าผู้เรียนในช่วงเวลาอายุใดจะเหมาะสมให้ เรียนรู้เรื่องใด เช่น เด็กนักเรียนประถมก็ต้องเรียนได้แค่เนื้อหาที่ง่ายกว่าเด็กมัธยม เป็นต้น โรงเรียน จึงเป็นที่ถ่ายทอดความรู้ที่มีกฎเกณฑ์ ระเบียบและแบบแผนตามหลักสูตรที่ถูกลงเอาไว้ และจะถูก ส่งต่ออย่างเป็นระบบเพื่อเข้าสู่สังคมนำมาพัฒนาเพื่อความทันสมัยต่อไป

บทที่ 6

การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน

ความรู้เป็นสิ่งที่สามารถหาได้ในทุกมิติของสังคม และการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่นั้นย่อมเกี่ยวเนื่องกับบริบทต่างๆ ที่แวดล้อมเชื่อมโยงต่อกันวัฒนธรรมทางสังคมเป็นตัวบ่งบอกนัยยะสำคัญของการสร้างสรรค์ความรู้ รวมถึงแบบแผนพฤติกรรมของวิถีชีวิตการปฏิบัติของคนที่มีในชุมชนหรือสังคมนั้นที่มีความหลากหลาย เพราะกระบวนการการเรียนรู้จะเป็นตัวนำไปสู่การกำหนดทิศทางการพัฒนา การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการเชื่อมต่อของสรรพสิ่งตามความเป็นอิสระ มิใช่การเรียนรู้แบบเชิงเดี่ยว แบ่งเสี้ยว หรือควบคุม มิใช่การมองว่าสภาวะธรรมชาติเป็นเรื่องตัดขาดจากสภาวะจิต จะศึกษาต้องแยกตัวออกมาและดูความเป็นไปของสรรพสิ่งหรือมองว่ามนุษย์เป็นผู้ควบคุมสรรพสิ่งได้ ต่างกับฐานความเชื่อของชาวตรงข้ามที่มองทุกอย่างแบบองค์รวมมีความหลากหลาย เพราะทุกสิ่งในโลกมีความเกี่ยวพันกัน และสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ได้ การเรียนรู้ที่จะนำมาสู่การสร้างสรรค์ความรู้ย่อมรอบด้านเช่นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาที่ชาวบ้านใช้ควบคู่กับการดำรงชีวิตนั้นมีกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เมื่อการเรียนรู้ในโรงเรียนถูกแยกส่วนในบางประเด็นโรงเรียนก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเรียนรู้แบบบูรณาการเพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งรอบตัว เพราะการเรียนรู้ในชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมและการดำรงชีวิตของผู้สร้างสรรค์ความรู้ที่บ่งบอกถึงการมีความสัมพันธ์แบบบูรณาการทุกอย่างในตัวอยู่แล้ว การใช้วิธีการของบูรณาการทำให้มองทุกอย่างอย่างเชื่อมโยงและกว้างขึ้นมีกระบวนการแบบองค์รวม ก็หมายถึงการมองเห็นถึงความสัมพันธ์กันของระบบสังคม เช่นเดียวกับการดำรงอยู่ของโรงเรียนหากดำรงอยู่อย่างเอกเทศเพียงลำพัง ขาดการติดต่อสัมพันธ์ขาดการเชื่อมโยงกับส่วนอื่นนั้นก็ไม่ใช่บ่งบอกถึงการดำรงชีวิตแบบองค์รวมหรือหากแม้ชุมชนไม่สนใจโรงเรียนซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนก็ขาดการสร้างสรรค์อันจะเกิดการบูรณาการของความรู้ขึ้นไม่ได้เช่นกัน ดังนั้นหนทางของการสร้างสรรค์ความรู้แบบองค์รวมจึงสามารถเห็นภาพได้จากการมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงกันของชุมชนตามบทบาททางสังคมโดยผ่านเงื่อนไขหรือกระบวนการบางอย่างที่จะทำให้เกิดการกระทำร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับความรู้ในระบบโรงเรียนและชาวบ้านผู้มีความรู้ภูมิปัญญา เพื่อจะทำให้เกิดการสร้างสรรค์ความรู้ที่สมบูรณ์เหมาะสมแก่สภาพสังคมและการดำรงอยู่ที่สามารถพึ่งตัวเองทางความรู้ได้

การสร้างตัวตนของความรู้ภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน

ความเป็นมาของชุมชนมีวิถีการดำรงชีวิตที่เรียนรู้จากประสบการณ์ที่สั่งสมมาในอดีตเป็นระยะเวลานาน ความรู้ที่มีในชุมชนมีความหลากหลาย ทั้งในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่เป็นธรรมชาติในบริบทของสังคม ความสัมพันธ์ต่างๆที่มีทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจและปรับตัวอยู่กับธรรมชาติได้อย่างลงตัว ธรรมชาตินี้ไม่ได้หมายถึงแค่ทรัพยากรทางธรรมชาติเท่านั้น แต่หมายรวมถึงทรัพยากรทางสังคมด้วย และอีกความหมายหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ได้มีการเชื่อมต่อและทำให้เกิดการปฏิบัติจนเกิดประเพณีค่านิยม ถือเป็นลักษณะของความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือจากการมองแค่ประสาทสัมผัส มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ทำให้อยู่ในสังคมร่วมกันได้อย่างสันติ เกิดการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดความรู้การเข้าใจในการดำรงชีวิต และถ่ายทอดกันมาโดยผ่านพฤติกรรมและการดำรงชีวิต

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนควนเสม็ดเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธตั้งแต่สมัยแรกเริ่มที่มีการอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนและเกิดสังคมขึ้น เพิ่มจำนวนสมาชิกในชุมชนขึ้นอย่างต่อเนื่องและเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยมาทำให้คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและเกิดการร่วมมือในการอยู่ร่วมกันในสังคมจากการทำกิจกรรมต่างๆในชุมชนอย่างเช่นเมื่อเกิดประเพณีการสวดบ้านของชุมชนบ้านควนเสม็ด การรำโนราห์ที่เป็นศิลปะการแสดงที่อยู่คู่ชุมชนมานาน อีกทั้งเป็นที่สำหรับสร้างความสุขให้แก่ผู้นับถือลูกศิษย์ลูกหาของครูหมอมโนราห์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเรียกว่าทวด ชาวบ้านนับถือเพื่อเป็นการสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองและหมู่บ้าน ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันมาด้วยอาชีพการทำกรเกษตรที่เริ่มตั้งแต่เกษตรแบบผสมผสาน และเกษตรเชิงเดี่ยวเช่นปลูกยางพารา ทำสวนผลไม้ ปัจจุบันอาชีพในชุมชนมีหลากหลายมากขึ้นเพราะชุมชนเริ่มขยายตัวและได้รับอิทธิพลความเจริญจากในตัวเมืองบวกกับคนได้รับการศึกษาที่สามารถทำงานนอกพื้นที่ที่ไม่ใช่การทำกรเกษตรได้ เช่นเมื่อจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาที่ทำงานรับจ้าง ซึ่งส่วนมากก็จบระดับมัธยม ทำงานอยู่ในชั้นการใช้แรงงาน หรือถ้าประกอบอาชีพอื่นก็คือค้าขายและอาชีพบริการ โดยผ่านการให้การศึกษาในระบบโรงเรียนในชุมชนเป็นเบื้องต้น

โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนควบคู่มากับชุมชนเป็นเวลานานคือโรงเรียนบ้านควนเสม็ดที่เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึงระดับประถมศึกษา โดยปรัชญาของโรงเรียน คือ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข มีวิสัยทัศน์ของโรงเรียนคือมุ่งจัดการศึกษาให้ได้มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น ให้ชุมชนมีความพึงพอใจและไว้วางใจให้โรงเรียนเป็นสถาบันทางการศึกษาในชุมชน โรงเรียนมีการจัดระบบการเรียนการสอนมี

ลักษณะเหมือนกับโรงเรียนอื่นทั่วไปที่มีอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาซึ่งสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสงขลาเขต 3 ดังนั้นการดำเนินการในการจัดการศึกษาจึงเป็นไปในลักษณะที่ใช้เกณฑ์เดียวกันเหมือนกับโรงเรียนอื่น โดยทั่วไปที่สอนในระดับประถมศึกษาที่แบ่งลำดับชั้น อนุบาล1,2 และประถมศึกษา1-6 และการสอนได้แบ่งสอนเป็นรายวิชาตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งได้แก่ วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ และเพิ่มเติมในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมแนะแนว ลูกเสือ เนตรนารี และกิจกรรมที่เลือกจัดแต่สิ่งพิเศษที่ทำให้เห็นการบูรณาการการสอนคือการนำเอาภูมิปัญญาที่มีในชุมชนมาสอนในโรงเรียนซึ่งทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ควบคู่กับวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น และชุมชนก็มีพื้นที่ตอบสนองการเรียนรู้อย่างสอดคล้องกับการเรียนรู้ในโรงเรียนเช่นกันซึ่งเป็นการร่วมมือของชาวบ้านและครูในโรงเรียน

การสร้างสรรค้ความรู้ภายในโรงเรียนช่วยให้เกิดการถ่ายโอนการเรียนรู้แก่ผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาในลักษณะองค์ประกอบรวมภาพรวมมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชา และลดความซ้ำซ้อนของเนื้อหาในแต่ละวิชาผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง โดยผสมผสานสาระความรู้ต่าง ๆ คุณธรรม ค่านิยม และลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียนอย่างไม่จำกัด เพราะผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถนำความรู้ที่ได้ ไปใช้ใน ชีวิตจริงได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่พยายามมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยส่งเสริม กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้ เพื่อป้องกันและ แก้ไขปัญหาส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับการปกครองแบบประชาธิปไตย รู้จักการเคารพสิทธิเสรีภาพ ของผู้อื่น โดยคำนึงถึงความคิดเห็นและผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก ในโรงเรียนมีการ จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการที่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชนมาสอนพัฒนาผู้เรียน มีการเชิญชวนครูภูมิปัญญาหรือผู้รู้ในชุมชนมาสอนในโรงเรียน เช่น เรื่องการรำมโนราห์ ศิลปะการแสดงของท้องถิ่นซึ่งเป็นการรำมโนราห์แบบดั้งเดิมของหมู่บ้านมีการเล่นดนตรีต่างๆของ มโนราห์ก็ใช้เครื่องดนตรีแบบดั้งเดิม มี ปี่ โหม่ง ฆ้อง ฉิ่ง ทับ ซึ่งสอนให้เด็กได้รู้ถึงวัฒนธรรมของ ศิลปะการแสดงของชุมชน ซึ่งเป็นความพยายามของทางโรงเรียนที่สร้างสรรค้ความรู้ภูมิปัญญาให้ ควบคู่โรงเรียน และมีการจัดการเรียนการสอนเรื่องการทำข้าวหลาม ซึ่งข้าวหลามของที่นี่มี เอกลักษณะในแบบฉบับที่ไม่เหมือนใคร การปลูกฝังให้เด็กรู้ที่มาและความเป็นของหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความรักและความภาคภูมิใจต่อท้องถิ่น วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชนยังส่งเสริมให้เด็ก และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกัน จากการทำกิจกรรมต่างๆ เช่นเมื่อมีการจัดนิทรรศการ

หรือการจัดงานในโรงเรียนและนอกโรงเรียนชาวบ้านก็จะร่วมมือกันช่วยเหลือในการทำงาน สิ่งหนึ่งที่ทั้งฝ่ายทำร่วมกันคือการสร้างรายได้แก่โรงเรียนเช่นทำข้าวหลามที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ ร่วมกับนักเรียนและครู เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกันในการสร้างสรรค์ความรู้ระหว่างชุมชนและโรงเรียนการมีส่วนร่วมกันของชุมชนและโรงเรียนทำให้เห็นถึงเป้าหมายของการที่จะบูรณาการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะคณะกรรมการสถานศึกษาในปัจจุบันนั้นได้มาจากคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ที่จะเอาภูมิปัญญาและบ่งบอกถึงความต้องการในการจัดการการศึกษาด้วยซึ่งการประชุมของคณะกรรมการสถานศึกษาของโรงเรียนต้องรับทราบและร่วมในการตัดสินใจในการทำกิจกรรมต่างๆ ในโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอสะท้อนจากคำบอกเล่าของครูว่า

“เวลาเราจะทำอะไรกรรมการต้องรับรู้หมด กรรมการมาจากสมาชิกในชุมชนที่รับสมัครและร่วมกันเลือกประธาน กรรมการต้องรับรู้ และเราประชุมผู้ปกครองเดือนละ 2 ครั้ง ปีหนึ่งก็ 4 ครั้งนี่คือผู้ปกครอง แต่กรรมการสถานศึกษาจะพบกันบ่อยมากกว่าอีกเพราะเวลาจะมีกิจกรรมอะไรก็ต้องประชุมและร่วมกันดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เราต้องการทำอะไรต้องถามกรรมการตลอด และเราด้วยกันคุยกันว่าต้องการอะไร เสนอกันชาวบ้านก็มาร่วมด้วยไม่ใช่แค่กรรมการเท่านั้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน รู้ว่าต้องปรับปรุงเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงอย่างไร ชุมชนเข้ามาก็ร่วมกิจกรรมทั้งช่วยกิจกรรม บริจาคเงินร่วมแรงช่วยกันทำอาหาร เตรียมการต่างๆ อย่างดี”

เป็นเสียงสะท้อนจากครูที่ทำให้เห็นถึงการให้ความร่วมมือกันในการจัดการร่วมกันที่ให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ ในการพัฒนานี้คือส่วนหนึ่งที่จะทำให้เห็นถึงการบูรณาการเพราะถ้าต่างคนต่างอยู่ ปฏิสัมพันธ์ก็จะไม่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับโรงเรียนเป็นในลักษณะของการร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาว่าต้องการพัฒนาไปในทิศทางใด ส่วนหนึ่งที่เป็นจุดร่วมของทั้งสองฝ่ายคือการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเห็นว่าในชุมชนมีของดีที่ควรรักษาไว้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้ถึงคุณค่าของการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นไปในลักษณะการทำตามหน้าที่และแบ่งงานกันทำ ชาวบ้านไว้วางใจครูและผู้บริหารในการจัดการการศึกษาเพราะถือว่าระบบต่างๆ ในโรงเรียนเป็นเรื่องของครูที่ได้รับการศึกษามาทางด้านการสอนเป็นอย่างดี และครูในโรงเรียนก็ทำตามหน้าที่ที่ต้องพัฒนาการศึกษาเพื่อค้ำประกันความต้องการ

ของชุมชนและขณะเดียวกันก็ต้องสอดคล้องกับการจัดการศึกษาตามระบบการศึกษาที่ถูกกำหนดเช่นกัน การประชุมของคณะกรรมการสถานศึกษา หรือชาวบ้านเองก็ตามเป็นไปอย่างเป็นกันเองอันเนื่องจากเกิดความคุ้นชินและคุ้นเคยต่อคณะครูที่อยู่ในชุมชนเป็นเวลานานพอสมควร อีกทั้งมีกิจกรรมต่างๆ ที่มีขึ้นในโรงเรียนบ่อยครั้งทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างชุมชนและโรงเรียนคุณป้าที่เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนเป็นประจำเล่าว่า

“เวลามีการจัดงานอะไรขึ้นในโรงเรียนชาวบ้านก็เข้าไปร่วมด้วยทุกครั้ง ทางโรงเรียนเข้าเชิญชาวบ้านไปร่วม ผอ.สุภาพก็ดี แก่นั่นดีแหละเข้าถึงชาวบ้านแกอยู่ที่นี่นานแล้วกันแกมาอยู่ที่นี่เหมือนกับเป็นคนในหมู่บ้านเสียแล้ว ผอ.แกมาอยู่ที่นี่สองรอบแล้วรอบนี้อยู่นานผอ.แกก็ลูกทุ่งนี่แหละกันเป็นกันเองมีอะไรก็บอกกล่าวกันได้ แกเชิญทั้งกรรมการ โรงเรียนและผู้ปกครองเด็กนักเรียนหมดแหละ”

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในการเข้ามาร่วมกิจกรรมในโรงเรียนนั้นส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการผู้อำนวยการสถานศึกษาสร้างความเป็นกันเองต่อชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกว่าครูเป็นผู้ที่อยู่เหนือกว่าชาวบ้านเพราะอย่างไรชาวบ้านก็มีความสำคัญต่อการจัดการของโรงเรียนด้วย แต่การให้ความร่วมมือของชาวบ้านที่ถูกเชิญจากทางโรงเรียนนั้น ชาวบ้านยังไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมต่อการจัดการศึกษาได้อย่างเต็มที่อันเนื่องจากการจัดการศึกษานั้นชาวบ้านมองว่าเป็นเรื่องของครูสะท้อนจากคำบอกเล่าของกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งว่า

“เรื่องการเรียนการสอนครูก็สอนกันคืออยู่แล้ว เห็นเด็กนักเรียนมาเรียนกันดี ตอนเช้าก็เข้าแถว ไทรกันเรียบร้อยร้องเพลงชาติ เข้าห้องเรียนก็ดีแล้ว กรรมการ โรงเรียน ผอ.เขาก็เรียกประชุมเวลามีเรื่อง ไทรต้องหารื้อที่ก็ไปประชุม เป็นกรรมการกันแหละ เราก็รับรู้เรื่องต่างๆ ในโรงเรียนนะ คือว่ามีอะไรเขาก็แจ้งชาวบ้านว่าพร้อ เด็กไปแข่งขัน ได้รางวัลที่ไทรก็รับรู้กัน ผลอะไรเป็นอย่างไรรู้แต่เรื่องสอนนั้นมันเป็นเรื่องของครูเขาเราก็เข้าไปช่วยในเรื่องอื่นๆ”

เห็นได้ว่าการที่ชาวบ้านหรือกรรมการสถานศึกษาซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่นั้นยังรู้สึกต่อการจัดการศึกษาว่าไม่ใช่เป็นเรื่องของตนเพราะการจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นหน้าที่ของครูประจำการมากกว่าแต่ตนเองถึงแม้เป็นกรรมการสถานศึกษาที่จริงแต่หน้าที่นั้นไม่มีความรู้พอ อีกทั้งข้อกำหนดที่รับรู้นั้นเข้าใจว่าแค่การมามีส่วนร่วมในเรื่องกิจกรรมมากกว่าเรื่องการจัดการเรียน

การสอน แม้การสอนในบางเรื่องมีบ้างที่ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมเช่นเรื่องภูมิปัญญาการรามโนราห์ หรือการทำข้าวหลามก็ตาม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนเป็นลักษณะที่อยู่คู่กับชาวบ้านคนเสมีดมายาวนาน วัฒนธรรมการดำรงชีวิตของภูมิปัญญามีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งชาวบ้านเองก็ไม่สามารถ ปฏิเสธได้ว่าวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาบางอย่างกำลังจะปรับเปลี่ยนไป แต่ถึงอย่างไรความภูมิใจใน ความเป็นชุมชนคนเสมีดที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ใช้ในการดำรงชีวิตก็ยังคงดำรงอยู่มาเป็น ระยะเวลาเกือบร้อยปี การปรับเปลี่ยนความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนหลายๆด้านไม่เหมือนเดิม อย่างในอดีต เช่นการดำรงชีวิตที่เป็นเกษตรก็มีการเปลี่ยนแปลงอันด้วยเหตุผลทางสังคม ค่านิยม และธรรมชาติที่เปลี่ยนไป แต่กระบวนการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาเรื่องการให้คุณค่าจะแฝงเร้นอยู่คู่ ชุมชนก็ยังมีอยู่คู่กับความทันสมัยที่เข้ามาพร้อมกับการศึกษาซึ่งถูกให้ความสำคัญที่เกิดขึ้นจาก ความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งชาวบ้าน กรรมการสถานศึกษา ครูและผู้อำนวยการสถานศึกษา การพยายามนำเอาความรู้ที่มีค่าที่มีอยู่ในชุมชนมาทำให้มีตัวตนขึ้นในระบบโรงเรียนนั้นเกิดขึ้นจาก การให้ความสำคัญหรือความสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องข้างต้นที่กล่าวมา เพราะแต่ละคนย่อมมีความ ชำนาญที่ต่างกัน ภูมิปัญญาความรู้ในชุมชนมีลักษณะแตกต่างจากความรู้ที่อยู่ในโรงเรียน ดังนั้นการ จะนำเอามาสอนไว้ในระบบโรงเรียนจึงต้องแตกต่าง

เงื่อนไขการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่อยู่กับชาวบ้าน การทำมาหากิน การดำรงชีวิตทุก แง่มุม หากจะมองให้ละเอียดลงไปความรู้ที่ว่าเป็นความรู้ที่มีอยู่คู่กับผู้คนตั้งแต่เกิดจนกระทั่ง เสียชีวิตก็ได้ เพราะทุกการดำรงชีวิตมีความรู้แฝงอยู่ การทำมาหากินก็มีวิธีการว่าจะทำอย่างไรให้ ได้ผลผลิตดีและถาวร จะสร้างบ้านต้องสร้างอย่างไรให้อยู่ได้นาน เมื่อถึงคราวป่วยไข้ ไม่สบายการ รักษาที่มีองค์ความรู้เรื่องยาที่มีมานานก่อนยาแผนปัจจุบัน รักษาได้สร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ป่วย ได้ดี หากแต่เป็นความรู้ที่ไม่ได้ถูกจัดให้เป็นระบบ และมีสถาบันเป็นเรื่องเป็นราว ภูมิปัญญา ท้องถิ่นเป็นความรู้ที่แข็งแกร่งอยู่ในชุมชนดังนั้นการสร้างสรรคความรู้ภูมิปัญญาให้มีตัวตนเช่น ความรู้ในระบบโรงเรียนจึงเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความพยายามจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ซึ่งเห็น ชัดเจนขึ้นตั้งแต่การมีหลักสูตรให้มีการเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาในระบบโรงเรียนที่โรงเรียน ต่างๆในกระทรวงศึกษาธิการต้องดำเนินการยืนยันจากคำบอกเล่าจากครูท่านหนึ่งว่า

“ภูมิปัญญาเริ่มมีให้การสอนในโรงเรียนชัดขึ้นเมื่อมีการปรับปรุงหลักสูตรจากปี 51 เนื่องจากที่มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติ ปี 51 และโรงเรียนก็ต้องทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เหมาะกับสภาพของแต่ละท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่ หลายโรงเรียนก็ตื่นตัวในเรื่องนี้มากขึ้นการจัดการเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาก็มีไม่เหมือนกัน ก็แต่ละพื้นที่ก็มีความรู้ไม่เหมือนกันอยู่แล้ว”

“การสอนก็สอดแทรกเข้าไปในรายวิชาใดๆบ้างที่สอนได้ เช่น การงานพื้นฐานอาชีพ สอนทำอาหารที่บ้าน ขนมที่ชาวบ้านทำกันให้เด็กๆ พอรู้ แต่ภูมิปัญญาก็มีหลายด้านแล้วแต่ว่าจะเลือกเอามาสอน”

ภูมิปัญญาในท้องถิ่นเริ่มมีพื้นที่ในการสร้างสรรค์ในโรงเรียนเมื่อมีหลักสูตรที่คำนึงถึงความแตกต่างของพื้นที่และผู้ที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาเห็นความสำคัญของความรู้ในชุมชน การสอนในเบื้องต้นจึงมีพื้นที่แค่สอดแทรกในบางชั่วโมงของวิชาหนึ่งที่มีในหลักสูตรของสาระวิชาที่มีอยู่เท่านั้น และสามารถสอนได้ในชั่วโมงการพัฒนานักเรียน หรือตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานในชั่วโมงเรียนที่เรียกว่า กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ที่มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองตามศักยภาพ พัฒนาอย่างรอบด้าน เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม เสริมสร้างให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม สามารถจัดการตนเองได้ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ตามหลักสูตรปีพุทธศักราช 2551 นั้นได้จัดกิจกรรมออกเป็น กิจกรรมแนะแนว ,กิจกรรมนักเรียน และกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณะประโยชน์ กิจกรรมที่สอนภูมิปัญญาทางโรงเรียนจะสอนก็จะสอนในกิจกรรมนักเรียน คือแบ่งเป็นกิจกรรมชุมนุม ชมรม กิจกรรมนักเรียนนี้มุ่งพัฒนานักเรียนให้มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รู้จักแก้ปัญหา มีเหตุผล ช่วยเหลือผู้อื่น เน้นการทำงานเป็นกลุ่มตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับวุฒิภาวะของผู้เรียนและเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาและท้องถิ่น ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมีหลายด้านแต่การที่จะนำมาสอนให้เป็นระบบยังไม่ชัดเจนมากเท่าสาระวิชาปกติที่สอนกันประจำเพราะเป็นลักษณะที่จัดหลักสูตรสมบูรณ์มากกว่าแต่ก็สามารถทำได้ขึ้นอยู่กับว่าผู้สอนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทางการศึกษา จะให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาอย่างน้อยเพียงใดยืนยันจากคำบอกเล่าของครูได้ว่า

“ภูมิปัญญาไม่ว่าเป็นด้านใด เป็นสิ่งสำคัญที่มีค่าถูกรักษาไว้ให้
ถูกหลาน เพราะภูมิ ปัญญาทั้งหลายด้าน ด้านศิลปะก็ตาม อาหารก็ตามหรืออื่นๆ
เป็นความรู้ของคนรุ่นก่อนที่อยู่ชุมชนที่จะให้เด็กรุ่นใหม่ได้รู้ถึงความเป็น
ท้องถิ่นของตน การจัดภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาอยู่ในสถานศึกษาแล้วแต่ว่า
สถานศึกษาแต่ละแห่งจะจัดให้มีการสอนอย่างไรรูปแบบไหน จะให้อยู่ในสาระ
ใด จะจัดตลอดทั้งปีการศึกษาหรือในลักษณะชมรมก็ได้ หรือบูรณาการให้เข้ากับ
สาระอื่นเช่น วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ หรือวิชาศิลปะก็ได้ทั้งนั้น เช่นจะเชิญ
วิทยากรภายนอกมา จะประจำหรือไม่ประจำมันขึ้นอยู่กับงบประมาณ และขึ้นอยู่กับ
การเห็นความสำคัญเนื่องจากเรื่องงบประมาณนี้รัฐหรือส่วนกลางไม่ได้ให้มา
เป็นรูปแบบ”

ความรู้ภูมิปัญญามีในทุกชุมชน ภูมิปัญญาอยู่คู่มากับการดำรงชีวิตของผู้คนในอดีต
ที่คนเหล่านั้นได้สร้างสรรค์ขึ้นทีละน้อยจากความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ในบริบทของชุมชน
ภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นก็มีเอกลักษณ์และลักษณะที่แตกต่างกันไป บางพื้นที่อาจจะมีลักษณะ
คล้ายกันเช่นความรู้เรื่องการทำการเกษตร หรือประเพณีของชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นบริบทของ
ชุมชนทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการอยู่อาศัย และศิลปวัฒนธรรมซึ่งเหล่านี้เป็นการเชื่อมโยง
สัมพันธ์กันในชุมชน ภูมิปัญญาที่มีในชุมชน ซึ่งภูมิปัญญาจะมีพื้นที่ในโรงเรียนได้นั้นจึงอยู่ที่ว่าทาง
โรงเรียนหมายถึงครูหรือผู้อำนวยการสถานศึกษาเองได้ให้ความสำคัญมากน้อยเพียงใด และเห็นว่า
ควรค่าแก่การสืบสานให้เด็กนักเรียนรุ่นหลังได้เรียนรู้หรือไม่ อีกทั้งการจัดการเรียนการสอนก็
สามารถออกแบบได้ว่าทางโรงเรียนจะให้อยู่ในส่วนใด สามารถสอดแทรกได้ทุกเนื้อหาวิชาอยู่
ที่ว่าครูจะสอนหรือไม่ ซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของครูว่า

“ทาง โรงเรียนเราก็มีการสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้เรื่อง
ภูมิปัญญามานานก่อนการที่จะเริ่มมีหลักสูตรท้องถิ่นอีก เริ่มแรกก็อยู่ในรูปแบบ
การแสดงที่พอ.คนก่อนคืออาจารย์สุภาพท่านมีความชอบเรื่องภูมิปัญญาอยู่แล้ว
เช่นกัน ก็ให้ป้ามาสอนเด็กgram โนราห์แสดงโชว์ในงาน โรงเรียน ชาวบ้านชอบใจ
เด็กๆ สนุกสนานก็เลยทำกันมาเรื่อยๆ มีการแสดงที่ไหนก็ไปที่นั่น ได้รางวัลมา
หลายที่ เด็กๆที่รำเป็น เป่าปี่เป็นก็มีความสามารถพิเศษติดตัวเข้าโรงเรียนมัธยม
ด้วยความสามารถพิเศษก็มีหลายคน”

ความรู้ภูมิปัญญาในโรงเรียนจึงถูกให้ความสำคัญอันเนื่องจากผู้อำนวยการให้การสนับสนุน ส่งเสริม และครูปฏิบัติเป็นผู้ที่ให้ความร่วมมือในการจัดการซักซ้อมร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน การมีผู้รู้ในชุมชนจึงเป็นอีกเงื่อนไขสำคัญอีกข้อหนึ่งที่ส่งเสริมให้ภูมิปัญญาที่มีแสดง หากในหมู่บ้านไม่มีทางโรงเรียนก็ไม่มีความรู้เพียงพอที่จะสอนเด็กให้รำเป็นเพราะการรำโนราห์ทางโรงเรียนมีวงรำโนราห์ของเด็กนักเรียนที่ฝึกกันมาในแต่ละรุ่น บ้านควนเสม็ดที่เป็นเอกลักษณ์ของที่นี่คือ การรำโนราห์ การมีที่ประเพณีสวดบ้าน การไหว้ทวดเคียนก็ทำให้มีการทำอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของที่นี่คือ การทำข้าวหลาม ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนนี้เมื่อความรู้มีอยู่ในท้องถิ่นสิ่งที่ทำให้เกิดการบูรณาการความรู้ภูมิปัญญาระหว่างโรงเรียนและชุมชนขึ้นได้จำเป็นต้องดึงความสำคัญส่วนนี้ออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยบทบาทของสมาชิกของชุมชนที่ช่วยทำให้เกิดการร่วมมือในการทำให้เกิดการเรียนรู้ผู้อำนวยการสถานศึกษาซึ่งเป็นผู้ที่มีทัศนคติว่า

“ภูมิปัญญาที่อยู่ทุกท้องถิ่น ชุมชนแต่ละชุมชนย่อมมีของคือ ภูมิปัญญา หรือความรู้ของชาวบ้านนั้นจะแตกต่างกันไป แต่อยู่ที่ว่าเราจะดึงความรู้ นั้นออกมาอย่างไรประมาณปี 2534 เมื่อผมมาดำรงตำแหน่งที่นี่ จากการสัมผัสพูดคุยกับชาวบ้านทำให้รู้ว่าที่นี่มีอะไรดีมากกว่าที่เราจะส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้เรื่อง ภูมิปัญญาสิ่งหนึ่งที่เจอคือข้าวหลามที่มีลักษณะที่ไม่เหมือนที่อื่น ความตั้งใจได้จุดประกายขึ้นอีกครั้งเมื่อมีงานฉลองโรงเรียน ชาวบ้านและทางโรงเรียนร่วมมือกัน จัดกิจกรรมสิ่งที่กรรมการและชาวบ้านอยากทำรับแขกเพื่อให้เห็นถึงอาหารที่มีไม่เหมือนใครคือข้าวหลาม ซึ่งมีรสชาติอร่อย และงานในวันนั้นก็มีการจัดแสดงการ รำโนราห์ซึ่งวันนั้นมโนราห์ที่แสดงไม่ใช่ของดั้งเดิมที่นี่แต่มาจากที่อื่น ชาวบ้าน อยากให้ทางโรงเรียนได้จัดการสอนมโนราห์ในโรงเรียนขึ้นและการสนทนาก็ทำให้ทราบว่าที่แห่งนี้ก็มีผู้รู้เรื่องมโนราห์ที่จะสอนนักเรียนได้”

จากการได้รับรู้ของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนเกี่ยวกับภูมิปัญญาครูจึงดำเนินการจะให้นำความรู้เหล่านี้มาสอนให้เด็กนักเรียนในโรงเรียนได้รับรู้ถึงคุณค่า และเอกลักษณ์ของชุมชนที่อยู่อาศัยความตั้งใจของผู้อำนวยการสถานศึกษาที่อยากสนับสนุนและส่งเสริมในส่วนนี้เข้ามาสอนในโรงเรียนให้เห็นภาพมากขึ้นในแง่ของการนำภูมิปัญญาจัดการเรียนการสอนถึงแม้ว่าเด็กในชุมชนนี้รับรู้อยู่ทุกครั้งที่ตลอดเทศกาลที่มีงานประเพณีแล้วมาการทำข้าวหลามรับประทานกันก็ตาม การมีประเพณีการสวดบ้าน และการไหว้ทวดที่เป็นสิ่งศักดิ์ของหมู่บ้านนักเรียนรู้จักเพราะชีวิตหลังจากการ กลับจากโรงเรียนไปอยู่บ้านทำให้นักเรียนได้รู้ว่าเกิดอะไรขึ้นในหมู่บ้าน คนในชุมชนเขามีประเพณี

โตขึ้น และทำไม และมีกระบวนการอย่างไร การเรียนรู้ลักษณะดังกล่าวเป็นบอกต่อด้วยการแสดงพฤติกรรมและปลูกฝังกัน เรื่อยมารุ่นต่อรุ่นเป็นเวลาหลายสิบปี ประเพณีในลักษณะที่มาจากความเชื่อมีพื้นที่ได้ถ่ายทอดอยู่ในชุมชนรับรู้ได้และที่สำคัญเด็กๆ และผู้คนในชุมชนเรียนรู้ได้จากการถ่ายทอดเพราะทำขึ้นทุกปี แต่การร่ำมนโหราห์นั้นนับวันยิ่งหาคุณได้ยากกว่าการแสดงแบบสมัยใหม่เป็นสิ่งที่น่ารักษาไว้กับชุมชนต่อไป ผู้นำของโรงเรียนให้ความสนใจที่จะพัฒนาในส่วนนี้ การทำงานในเรื่องจึงได้ถูกดำเนินการอย่างเป็นระยะ บวกกับการส่งเสริมของหลักสูตรการศึกษาที่ให้เพิ่มการเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาในท้องถิ่นในการสอนของโรงเรียน ระยะเวลาหลังจากนั้นทางโรงเรียน โดยนำด้วยผู้อำนวยการจึงดำเนินการสืบหาข้อมูลในชุมชนว่าใครที่มีความรู้เรื่องดังกล่าวจึงได้ทราบว่ามีหลายท่านมีความรู้ ผู้อำนวยการจึงสนใจในสิ่งที่จะสามารถนำมาสอนให้เด็กได้เรียนรู้และทำได้ก่อนคือเรื่องการแสดงมนโหราห์ ซึ่งเด็กสามารถเรียนรู้และทำได้ จึงได้ขอความร่วมมือกับป้าครูที่จะมาสอนร่ำมนโหราห์

ครูใหญ่เขาหาคนที่ร่ำมนโหราห์เป็น ถามว่าป้ารำเป็นใหม่พอสอนเด็กได้ ใหม่ ถ้าได้ก็ขอช่วยไปสอนเด็กที่โรงเรียนบ้างป้าบอกว่าก็รำเป็นแต่นานแล้วเหมือนกันที่ไม่ได้รำ ทำท่าลืมนั่งแต่ไม่พรี้อค่อยสอนไปก็รับตกลงครูใหญ่เครื่องดนตรีไหนตอนนั้นก็ไม่มีพร้อม ที่มีที่บ้านก็เสีย ต้องแต่งต้องซ่อมก่อน เครื่องดนตรีที่มีก็ของพ่อป้าที่เขารำเมื่อก่อนนั้น ป้าให้โรงเรียนเอามาช่วยสอนเด็กพอเรียบร้อยก็สอนให้เด็กร่ำมนโหราห์แรกที่เข้าไปสอนนั้นไปสอนวัน ห้าส เพราะว่า เป็นวันดีเป็นวันครู คนตรีป้าก็สอนให้ตีทับ ตีฉิ่งสอนมานานแหละปี 33 34 โนนแหละ ตอนนี้เด็กนักเรียนก็เล่นเองได้ มีกลุ่มรำ และกลุ่มเล่นดนตรี เป็นดั้งเดิมไม่ใช่โนราห์สมัยใหม่ถึงมีน้ำหลวงอีกคนที่เขาเข้าไปช่วยสอนเรื่องเป่าปี่ เมื่อก่อนเด็กผู้ชายเป่าปี่แต่เดี๋ยวนี้เด็กผู้หญิงเป่าปี่ช่วงแรกป้าไปสอนเกือบทุกวัน ตอนเย็นก็ไปแล้วแหละสอนให้เด็กได้ และเวลาจะไปแสดงที่ไหนก็ต้องสอนซ่อมกันเพิ่มอีก เพราะบางทีก็มีงานที่นักเรียนต้องแสดงให้เขาดูด้วย ลุงแก(สามี) ก็ให้ความร่วมมือด้วยให้ป้าไปช่วยสอนเด็กแกไม่ว่าไหน ถ้าหัวหน้าครอบครัวไม่ร่วมมือด้วยป้าก็ทำไม่ได้จนทุกวันนี้ ตอนนี้นำป้าเข้าไปสอนอยู่มีการแสดงป้าก็ไปด้วยทุกครั้ง”

เมื่อได้ผู้รู้เรื่องการรำโนราห์ที่จะสามารถสอนถ่ายทอดให้เด็กได้ ก็ถูกมอง เชื่อมต่อไปสู่ดนตรีที่จะเป็นการควบคู่กับการรำโนราห์ ดังนั้นก็ต้องหาผู้รู้ทางการเล่นดนตรี การ เล่นดนตรีในการแสดงมโนราห์มีทั้งถึง ทับ ซอ โหม่ง และปี่ ทุกอย่างเป็นการตีที่ต้องผ่านการ ฝึกฝนให้เป็นไปตามจังหวะที่สอดคล้องและสัมพันธ์กันถึงจะเป็นการสร้างความสุข จึงต้องหาผู้รู้ มาช่วยสอนเรื่องการเล่นดนตรี ครูผู้รู้คือผู้ที่เรียกได้ว่า อาวุโสแล้วในหมู่ความรู้ที่เกิดขึ้นของครู ดนตรีเกิดขึ้นด้วยการปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตัวเอง เพราะเมื่อก่อนไม่ได้มีใคร ที่รู้อย่างเชี่ยวชาญ หรือมีตัวโน้ตอย่างปัจจุบันลุ่มลึกผู้มีความสามารถในการเป่าปี่เป็นอย่างดี และสามารถรู้ถึง จังหวะการเล่นดนตรีอื่นในวงมโนราห์ ก็ต้องสอนให้เด็กได้รู้ด้วย ผู้อำนวยการเชิญผู้รู้ให้มาสอน เด็กการสอนของลุงไม่ได้สอนให้เด็กจำเป็นเพลงเป่าจำไปที่ละเพลง แต่สอนให้เด็กเป่าตามตัวโน้ต ที่ลุงเขียนรู้และสร้างสรรค์จับจังหวะทำนองด้วยตัวเองเด็กที่เรียนอย่างตั้งใจจึงสามารถเล่นได้ตาม ตัวโน้ตได้ทุกเพลงซึ่งลุงที่สอนการเป่าปี่แล้วว่า

“ครูใหญ่ก็มาชวนให้ไปสอนเด็กที่โรงเรียน การเป่าปี่นี้เป็น ศิลปะที่ต้องมีใจรักในการเรียนรู้ ต้องชอบ คนที่ชอบจะเรียนได้ได้เร็ว การสอนก็ สอนบอกแล้วก็สอนให้รู้ตัวโน้ตก่อนเด็กจะได้เข้าเล่นได้ทุกเพลง ลุงก็เขียนขึ้น กระดานด้วย วันนี้สอนเพลงนี้มีตัวโน้ตให้ ตำราเพลงตาก็มีที่ใช้เล่นนั้นก็เขียนกัน มา เมื่อวันนี้สอนเพลงหนึ่ง ก็ให้กลับบ้านไปเป่าเพลงอื่นอีกเด็กจะได้เรียนรู้อยู่นั้น ไม่ลืม เป็นเร็ว ปี่ก็ทำได้ทำเองให้เด็กหัดไปเป่าที่บ้านได้เลย บางคนเป็นเร็วหัวไว บางคนไม่อดทน ไม่ชอบก็ไต่ยาก ไม่บังคับให้เรียนหรอก ต้องอยากเรียน เมื่อก่อนมีเด็กคนหนึ่งเป่าปี่ได้ดีมากตั้งใจ เป่าดีแสดงงานไหนก็ได้ เป็นเร็วรู้จัก โน้ตเป็นเด็กผู้ชายเวลาแสดงที่ไหนเขาก็เป่าปี่ได้ดี ตอนนี้งมโนราห์ของโรงเรียน เด็กหญิงเป่าก็เป่าได้ เด็กไหนสนใจก็ได้ดี”

จากความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนบวกการให้ความสำคัญของผู้นำของโรงเรียนทำให้เกิด การนำภูมิปัญญาการสอนในโรงเรียนขึ้นซึ่งหากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปก็ไม่สามารถเกิดการเรียน การสอนที่จะสร้างสรรค์ ส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาได้จากหลายรุ่นที่ผ่านการสอนเด็ก นักเรียนได้มีการเรียนรู้ในเรื่องมโนราห์เพิ่มจำนวนมากขึ้นในชุมชนเนื่องจากก่อนที่ป่าไม่ได้เข้ามา สอนที่โรงเรียนก็ไม่มีพื้นที่ที่จะถ่ายทอดตรงส่วนนี้โรงเรียนจึงเป็นพื้นที่ส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอด ได้ เพราะการเรียนรู้ในแบบลักษณะอื่นที่เป็นภูมิปัญญานั้นที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน หรือการ ทำอาหารและเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีคนในชุมชนเรียนรู้ร่วมกับชีวิตประจำวันได้ แต่

มโนราห์ หรือการเล่นดนตรีนั้นการสอนท่ารำและการเล่นดนตรีมีพื้นที่ในการสอนน้อยมากในชีวิตประจำวัน และเป็นสิ่งที่หาเรียนได้ยาก การเรียนการสอนให้เล่นดนตรีทั้งการเป่าปี่ ตีกลอง ตีทับ ครูภูมิปัญญาก็จะเข้ามาสอนตามวันเวลาที่ครูประจำการบอกมาว่าให้ไปสอนช่วงเวลาใด ส่วนมากก็เป็นเวลาเดียวกับที่สอนรำมโนราห์ แรกเริ่มสอนแยกก่อนนางรำก็มีครูมโนราห์สอนครูในโรงเรียนก็เรียนรู้พร้อมกันไปด้วย ส่วนการเป่าปี่ตีกลองก็สอนแยกมาจนนักเรียนสามารถรู้และเข้าใจจังหวะได้ การเรียนรู้จังหวะการเป่าปี่ตีกลองนักเรียนจะทำได้ไม่เหมือนกันหมายความว่าไม่ใช่เด็กทุกคนที่จะสามารถเรียนแล้ว เป่าได้ หรือตีกลอง ตีทับได้ เพราะอยู่ที่ความตั้งใจจริงของนักเรียนบวกกับพรสวรรค์ก็ได้ซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของครูสอนเป่าปี่ว่า

“ครูใหญ่ให้ตาไปสอนดนตรีเด็กๆทั้งเป่าปี่ตีกลอง ตีทับ หรือ สีซอก็มี ตาสอนเด็กๆ ได้ ก็สอนตามวันเวลาที่ครูเขาจัดให้ ไม่ได้ไปทุกวัน คือมันอยู่เวลาที่เขามีกิจกรรม แค่ถึงวันเวลาที่อยากให้เด็กไปแสดงอะไรที่ไหนก็จะเข้าไปสอนกันบ่อย ตอนแรกเด็กก็ไม่เป็นกัน สอนยากอยู่กับเด็กบางคน แต่ต้องใจเย็น ตาสอนให้เด็กรู้จักตัว โน้ต โด เร มี อะ ไร นั้นแหละที่มีให้รู้จักไล่เสียง เด็กที่เรียนฝึกฝนจนเก่งตอนนี้ก็ไปเรียนต่อ โรงเรียนที่อื่นแล้ว แต่ก็มีทุกวัน เด็กๆก็สอนต่อกันได้บ้างแต่ก็ไม่ทั้งหมดตาที่ต้องเข้าไปสอน เด็กเป่าปี่ ตีกลอง ได้เงินเป็นวงมโนราห์ของเด็กเวลาไปแสดงที่ไหนคนเขาก็ชื่นชมกัน ได้รางวัลก็หลายหน ”

การมีปฏิสัมพันธ์ที่ทำให้เด็กเกิดการเรียนอีกด้านหนึ่งที่หมายถึงการเชื่อมโยงคือศิษย์ที่เป็นลูกศิษย์นั้นครูภูมิปัญญาจะพามาเคารพครูบาอาจารย์ก่อน ซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดเรื่องมโนราห์ให้แก่ท่านที่สืบต่อกันมาที่บ้าน ซึ่งการไหว้ครูมโนราห์จะมีขึ้นทุกปีสะท้อนจากคำบอกเล่าของครูสอนมโนราห์ว่า

“ก่อนไปสอนเด็กที่จะรำก็ต้องพาขันหมากมามอบตัวเป็นศิษย์ก่อน พาขันหมากพลู ๑ คำ ดอกไม้ ๑ ดอก ฐูปก้านเทียน ๑ เล่ม ต้องเอามาเพื่อขอเป็นลูกศิษย์เด็กมาไหว้ครูทุกวัน วันนี้อันนี้ไป วันอื่นก็มาเหล่า ป้าไหว้เวลาเดือน ๖ ของทุกปีบรรดาลูกศิษย์ก็พาขันหมากมาทุกปี บางปีก็รำหว่ายกัน การไหว้ครูถ้าพามาให้ถูกต้องเด็กจะรำเป็นเร็ว ครูหมอโนราจะได้อไปช่วยเราเวลาไปรำออกงานไหนๆ ก็ต้องจ่อรูปจ่อเทียนว่าจะรำที่นั่นที่นี้ ให้ครูหมอมาช่วยกัน”

ปฏิบัติการหรือการกระทำดังกล่าวที่เกิดขึ้นที่ทำให้เห็นได้ว่าการสอนของครู ภูมิปัญญาจำเป็นต้องเน้นเรื่องการเคารพครูบาอาจารย์ถึงแม้ว่าท่านจะล่วงลับหรือเสียชีวิตไปแล้ว ซึ่งได้บ่งบอกถึงการมีคุณธรรมจริยธรรม มีความกตัญญูไม่ลบหลู่ครูอาจารย์และจะทำให้เป็นผลดี แก่ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ให้เร็ว ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ถึงค่านิยมหรือความเชื่อดังกล่าวและปฏิบัติ ตามอย่างดี การถ่ายทอดความรู้ถึงศิลปะการแสดงสอนในลักษณะแบบเดิมไม่ได้มีตำรา ขึ้นตอน หรือแบ่งเนื้อหาออกเป็นส่วน ครูภูมิปัญญาสอนให้ปฏิบัติจริงและเล่าว่า

“ป่าสอนให้เต็กร้าเป็นร้าได้ ไปบอกไปสอนให้เต็กร้าแต่ละทำร้าวร้า แบบไหน สอนแต่ละทำ หัดให้ร้าเป็นจริง คนตรีก็ช่วยฟังช่วยแล้วตรงทำนองไม่ได้ เวลา ไปแสดงที่ไหนป่าก็ไปด้วยไปช่วยเรื่องการแต่งตัวของเด็กว่าต้องทำอะไรระว่างแรกเด็กก็ไม่ สนใจหรอกแต่ก็บอกว่าย่าทำแบบนี้คือให้ระว่างวางให้คืออย่าข้ามก็สอนเขาให้เคารพครู อาจารย์”

เมื่อการสอนรามโนราห์ได้ถ่ายทอดสู่เด็กหลายรุ่นการสร้างสรรคความรู้เพิ่มขึ้น ในโรงเรียน การสอนก็เป็นการอย่างลักษณะเดิมแต่การจัดการให้สอดคล้องกับหลักสูตรถึงการ ประเมินเป็นหน้าที่ของครูในโรงเรียนที่ต้องช่วยเหลือกัน ครูในโรงเรียนจึงนำความรู้ภูมิปัญญามา จัดการความรู้และส่งเสริมมาสอนให้เห็นรูปธรรมมากขึ้น ในอีกทิศทางชุมชนที่สะท้อนกลับมาอีก มิติหนึ่งในชุมชน บ้านควนเสม็ดได้มีงบประมาณสนับสนุนในการรวมกลุ่มกันอนุรักษ์สืบสาน วัฒนธรรมทางกลุ่มสตรีของหมู่บ้านจึงร่วมมือกันจัดวงมโนราห์ของหมู่บ้านควนเสม็ดขึ้นและผู้ที่ เป็นนางรำก็คือเด็กในชุมชนที่ได้รับพื้นฐานการร่ำมโนราห์จากโรงเรียนแล้ว การรวมกลุ่มจะซ้อม กันทุกวันอาทิตย์ และซ้อมบ่อยขึ้นหากมีการแสดงที่ไหน การแสดงตรงส่วนเป็นการแสดงของ ชาวบ้านและเด็กในชุมชน ส่วนใหญ่ นางรำก็เป็นลูกหลานของชุมชนที่จบจากโรงเรียนบ้านควน เสม็ดซึ่งพวกเขาเหล่านี้มีพื้นที่ของการแสดงอยู่แล้ว พื้นที่ในการฝึกซ้อมคือศาลาวัดเสียงดนตรีจากเครื่อง คนตรีอย่างเร็วใจ เด็กสาวในหมู่บ้านหลายคนเริ่มทยอยเข้ามาซ้อมกันตามทีนัดหมาย นักดนตรีมีทั้ง ผู้เฒ่าที่คอยชี้แนะเด็กหนุ่มให้เล่นดนตรีแต่ละประเภทอยู่ข้างเป็นภาพที่เห็นได้อันเกิดจากการ ร่วมมือช่วยเหลือกันของกลุ่มในองค์กรของชุมชนทั้งภาคของโรงเรียน ชาวบ้าน และสถาบันศาสนา ที่ให้ความร่วมมือช่วยกันพัฒนาอย่างบูรณาการและรอบด้านมีพื้นที่ของการเรียนรู้ร่วมกันบ่งบอก ถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและสอดคล้องกันทั้งชุมชนและโรงเรียน

สำหรับการนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับเรื่องการทำข้าวหลามของที่นี่และได้ให้ผู้รู้หรือวิทยากรที่เป็นชาวบ้านมาช่วยสอนในโรงเรียนจากคำบอกเล่าของครู

“การสอนเรื่องเหนียวหลามเราบูรณาการเอาทุกสาระวิชามารวมกันให้เด็กเข้าร่วมกิจกรรมทุกฐาน แบ่งเป็นฐาน ตามเนืยนแก่งเรื่องข้าวหลาม อยู่แล้วตามเนืยนแก่งเป็นคนที่นี้และเป็นภารโรงของโรงเรียนแก่งก็สอนได้ บางครั้งเราก็เชิญชาวบ้านคนอื่นมาเป็นวิทยากรช่วยสอนเราจะแบ่งเป็นฐาน เราจะใช้เวลาประมาณ 3 วันทอมละครั้ง เด็กเกิดการเรียนรู้ดีมาก เด็กจะทำเป็น และด้วยความที่เหนียวหลามที่นี้คนรู้จักเวลาเราออกงานที่ไหนเราก็มักเอาเหนียวหลามขายด้วยเราก็ได้เงินเข้าโรงเรียน ทำงานร่วมกับเด็ก ในแต่ละฐานเห็นผลงานชัดเจนเป็นที่ประจักษ์ เด็กช่วยกันทำงานให้สำเร็จ”

ลักษณะการสอนไม่ได้สอนทุกวันแต่เป็นการสอนแบบเป็นกิจกรรมให้เด็กได้เรียนรู้ว่าการทำข้าวหลามที่เป็นเอกลักษณ์ของที่นี่เป็นอย่างไร มีวิธีการสอนอย่างไร ครูให้นักเรียนเรียนรู้จนกระทั่งปฏิบัติจริง โดยกิจกรรมดังกล่าวก็ใช้เวลาการทำกิจกรรม 1-3 วัน ขึ้นตอนการสอนโดยที่มีผู้รู้มาสอนตั้งแต่ขั้นการตัดไม้ไผ่ในป่า การเลือกไม้ไผ่ การหาอุปกรณ์ต่างๆ การปรุงจนกระทั่งการเผาด้วยไฟที่ตั้งบนรางเผา วิทยากรชาวบ้านจะช่วยสอนทุกขั้นตอน และการสอนการทำข้าวหลามโดยใช้หลักการสอนแบบแบ่งเป็นฐานตามรายวิชาเรียนรู้หลักการปฏิบัติตามรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาเรื่องนั้น ฐานที่แบ่งนั้นให้เด็กได้เรียนรู้ได้แบ่งออกเป็นรายวิชาทำให้เด็กเห็นภาพของการเชื่อมโยง เมื่อเรียนศิลปะเด็กต้องวาดสร้างสรรค์ภาพข้าวหลาม เป็นต้น การแบ่งฐานการเรียนรู้ออกเป็นรายวิชานั้นก็นำความรู้เรื่องการทำข้าวหลามเป็นสิ่งสำคัญและนักเรียนเห็นภาพว่าจะเกี่ยวข้องกับวิชาเรียนอย่างไร แบ่งกลุ่มแต่ละกลุ่มก็มีสมาชิกทั้งพี่และน้องรวมกัน การสอนลักษณะดังกล่าวมีขึ้นประจำทุกทอมอาจเห็นว่าเป็นเวลาไม่มากนักเพราะการสอนภูมิปัญญามายอยู่ในกิจกรรมที่พัฒนาผู้เรียนไม่ได้อยู่ในแต่ละรายวิชาที่สอนทุกวันแต่ก็สามารถช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญการเรียนรู้ในลักษณะการบูรณาการให้เห็นความเชื่อมโยงกันเช่นนี้ทำให้เกิดความร่วมมือกันในการทำงาน การสอนให้นักเรียนทำได้จากการปฏิบัติจริงนั้นเวลามีงานที่ไหนทางโรงเรียนจึงจัดให้นักเรียนและครู รวมถึงชาวบ้านเข้าร่วมและช่วยกันทำซึ่งเป็นสินค้าขายนำรายได้เข้าโรงเรียนอย่างดีทีเดียว การเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวถือเป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครูประจำการ ครูภูมิปัญญา ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องรวมถึงตัวนักเรียนเองการเรียนการสอนมีปัญญาท้องถิ่น ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในโรงเรียนหากไม่มีความร่วมมือและครู ชาวบ้าน ไม่ให้ความสำคัญ

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นย่อมเกิดขึ้นจากการที่มีความรู้ภูมิปัญญาในชุมชนหลายเรื่องแล้วนำมาสอนให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนขึ้น กิจกรรมการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาอาจจะไม่มีทุกวันเหมือนการเรียนวิทยาศาสตร์ ภาษาไทย หรือวิชาอื่นที่ถูกจัดวางในหลักสูตรแต่ก็ถูกให้ความสำคัญเพราะความรู้ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แต่ละโรงเรียนต้องมีการเรียนการสอนไว้ด้วย

การดำรงอยู่ของความรู้ภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน

สมาชิกในชุมชนไม่ว่าอยู่ในภาคส่วนใดการร่วมมือกันคือสิ่งสำคัญในการทำกิจกรรม การร่วมมือกันในการทำกิจกรรมต่างที่เกิดขึ้นทั้งในชุมชนและโรงเรียนเองทำให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ของทั้งสองที่ต้องปรับตัวจากการเรียนรู้ที่ผ่านระยะเวลานาน การบูรณาการเป็นการเชื่อมต่อที่เกี่ยวข้องด้วยการมีส่วนร่วมต่อกันจึงจะทำให้เกิดการเรียนรู้ การสอนที่ทำให้เกิดการเรียนในส่วนโรงเรียนที่นำเอาภูมิปัญญามาบูรณาการ ทั้งเรื่องมโนราห์ และข้าวหลามที่อาจมองว่าเป็นแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่สิ่งนี้คือสิ่งที่เป็นเรื่องของชุมชน และเป็นตัวเชื่อมโยงอันอันเกิดขึ้นระหว่างชุมชนและ โรงเรียน ความจริงแล้วโรงเรียน และชุมชนนั้นเป็นส่วนที่เกี่ยวพันทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดเวลาที่มีการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การสอนภูมิปัญญาบ่งบอกให้เห็นถึงการเป็นองค์รวมที่ต้องสอดคล้องกับชุมชน สิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนคือสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันในชุมชนกับโรงเรียนว่ามีส่วนที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงกันได้ การเชื่อมโยงถึงกันทั้งในลักษณะของหน้าที่ของบุคคล บทบาทของคนในชุมชน เช่น ครูกับนักเรียนย่อมมีบทบาทในการแสดงออกบ่งบอกถึงการเรียนรู้ร่วมกัน ครูมิได้มีแค่ครูประจำการในโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังมีผู้รู้ที่เป็นครูได้เช่นกัน ทำให้รู้ว่าความรู้ไม่ได้มีแค่ในโรงเรียนเพียงอย่างเดียวแต่ยังมีอยู่ในบริบทนอกโรงเรียน การบูรณาการที่นำเอาภูมิปัญญาการสอนเป็นวิธีการแบบธรรมชาติที่สอดคล้องกับความ เป็นจริงแล้วเรียนรู้ได้สอดคล้องกับชุมชน ผู้เรียนเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้นเพราะผลไม่ได้อยู่นอกจากความเป็นจริงที่รับรู้การเรียนที่จะถือว่าการเรียนรู้ที่ดีไม่ใช่แค่รู้เพียงทฤษฎีแต่การเรียนรู้อันดีเยี่ยมย่อมต้องสามารถเชื่อมโยงเห็นถึงความเป็นจริง ความจริงตรงนี้ก็คือความจริงในแง่ของการดำรงชีวิต ความร่วมมือที่เกิดขึ้นระหว่างครูและชาวบ้านในการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้นเมื่อเกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครู นักเรียน และชุมชน ครูมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนโดยที่ชาวบ้านเป็นวิทยากรมาช่วยสอนตามการจัดตาราง หรือวางระบบที่ครูประจำการวางไว้ว่าเป็นไปในวันเวลาใด ชั้นใดต้องเรียนรู้เรื่องใดและสอนให้ครบกระบวนการมากที่สุดในเรื่องภูมิปัญญาที่เรากำลังเลือกมาสอนในวันที่จัดกิจกรรมนั้น การจัดกิจกรรมก็ให้เหมาะสมกับวัยของเด็กนักเรียนที่นักเรียนพอที่จะมีความสามารถร่วมทำได้จริง ดังนี้

เด็กนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 1 เด็กต้องเรียนรู้เรื่องโรงเรียนของเรา รู้ที่มาประวัติ และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนโดยมีวิทยากรและครูร่วมกันสอน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ต้องเรียนรู้เรื่องวิถีชีวิตในชีวิตในชุมชน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ต้องเรียนรู้เรื่องไอ้ตุ้ม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เรียนรู้เรื่องนิทานพื้นบ้านผิวยาว นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เรียนรู้เรื่องตำนานบ้านควนเสม็ด และนักเรียนชั้นปีที่ 6 เรียนรู้เรื่องการทำข้าวหลามซักพลูด ทางโรงเรียนจัดทำโครงการ มีกิจกรรมให้เด็กนักเรียนทำและเชิญปราชญ์ชาวบ้านมาช่วยเป็นวิทยากร การสอนภูมิปัญญาเรื่อง การทำข้าวหลาม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เหนียวหลามซักพลูดนั้นทางโรงเรียนได้นำมาสอนโดยจัดทำโครงการให้นักเรียนได้เรียนรู้โดยครูจัด ผู้รับผิดชอบการสอน มีส่วนช่วยรวบรวมข้อมูลกระบวนการทำและจัดทำข้อมูลให้เป็นระบบเรียบเรียงขั้นตอนให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้เพราะครูมองว่าชาวบ้านที่มาสอนไม่สามารถเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเชิงวิชาการได้ แต่สามารถบอกเล่าและทำให้ดูได้ สอนได้ด้วยวิธีการประสาชาวบ้านเอง ครูจึงจัดการเรื่องเนื้อหาก่อนการสอนจริงเตรียมพร้อมข้อมูลที่ได้ศึกษาจากชาวบ้านมาก่อนโดยมีสาระอธิบายได้ ดังนี้

อธิบายถึงขั้นตอนการทำเหนียวหลามซักพลูด ว่าไม้ไผ่ที่ใช้เป็นไม้ไผ่บาง ชื่อว่า ไม้ไผ่ “โป๊ะ” ตามเสียงที่มันดัง ต้องเลือกลำที่ ไม่อ่อนหรือแก่เกินไปวิธีการสังเกตจะเห็นว่ากาบไผ่ ฟุ้งหลุดออก และเลือกลำที่ไม่มีรู มีขนาดเหมาะสมพอดีกับปล้น การเลือกไม้ไผ่ที่ถูกต้องจะทำให้เหนียวสุกได้อย่างทั่วถึง ไม่ดิบและไม่ไหม้ กายของไม้ไผ่จะทำให้ผิวหนังคันได้ ดังนั้นต้องล้างกายของมันออกก่อนโดยใช้กาบมะพร้าวหรือใบไม้ที่มีความคายดูไปมาในน้ำจนเกลี้ยงดี การนำพาไม้ไผ่ ต้องถือไม้ไผ่ไว้ข้าง ๆ ตัว ให้ปลายยื่นออกไปข้างหน้าประมาณ 1 ฟุต อย่าถือให้ตรงกับตัวเพราะปลายของไม้ไผ่แหลมอาจเกิดอุบัติเหตุได้เมื่อได้ไม้ไผ่มาแล้วต้องเลือกลำที่ไม่มีตำหนิ คือ ไม่มีรู ลำตรง ความยาวระหว่างตาไม้ไผ่ มีขนาดเท่ากับปล้น เลือยส่วนที่ไม่ต้องการทิ้ง วัดความยาวระหว่างตาของไม้ไผ่ให้มีขนาดเท่ากับปล้น และให้มีก้นเหลือออกไปอีกประมาณ 2-3 นิ้ว แล้วทำเครื่องหมายไว้ เลือยส่วนที่ไม่ต้องการทิ้งไป ให้ใช้ส่วนโคนทำเป็นปากกระบอกเพราะจะมีความกว้างมากกว่า ทำให้กรอกข้าวเหนียวง่าย และเมื่อดึงออกก็ดึงออกง่ายเช่นกัน กระบอกที่ตัดแล้ว ต้องใช้มีดปลายแหลม ลบเหลี่ยม ที่ปากกระบอกให้เรียบ เพื่อป้องกันไม่ให้บาดใบยี่เร็ด ตอนที่ ม้วนใบยี่เร็ดใส่ลงในกระบอกนั้นต้องมีไม้สำหรับม้วน ไม้ม้วนมีไว้สำหรับใช้ม้วนใบยี่เร็ด ใส่ลงในกระบอกนิยมทำจาก ต้นคล้า บางแห่ง เรียก ต้นคลุ้ง เอาต้นคล้าใส่ในกระบอก ให้ถึงก้นกระบอก และให้ทำเครื่องหมายไว้ ที่ปากกระบอกพอดี วัดความยาวจากปากกระบอกออกไปเพื่อทำเป็นด้ามจับประมาณ 5 นิ้วและตัดส่วนที่เหลือทิ้งไป ใช้มีดขูดเปลือกสีเขียวออก ตรงส่วนที่เป็นด้ามจับจะได้ไม้ม้วน 1 อัน ต้นยี่เร็ด เป็นพืชชนิดหนึ่ง มีปรากฏอยู่ตามแถบเทือกเขาทั่ว ๆ ไป ชอบขึ้นอยู่ ในที่ชื้นได้ร่มเงาไม้ใหญ่ มีลำต้นอยู่ใต้ดิน มีก้านยาวประมาณ 150 เซนติเมตร ลักษณะของ

ใบคล้าย พาย ความกว้างสุดของใบยาวประมาณ 25-32 เซนติเมตร ความยาวจากหูใบถึงปลายใบยาวประมาณ 72 เซนติเมตร ต้นยี่เร็ด หากค้นคว้าจากอินเทอร์เน็ตมีแต่คำว่า *ใบเร็ด* ไม่มีคำว่า *ยี่* นายสุภาพ แก้วได้ปาน ผู้อำนวยการโรงเรียน วิเคราะห์ให้ฟังว่า ยี่ เป็นภาษามลายูแปลว่า ผู้ใหญ่ เมื่อนำคำมา สมasakan เป็น *ยี่เร็ด* น่าจะ หมายถึง ใบเร็ด ที่มีขนาดใหญ่ การนำพาใบยี่เร็ด เพื่อไม่ให้ใบมันขาด และไม่ทำให้ใบแห้งเหี่ยว มีวิธีการคือ นำใบที่ไม่สวยกว่าไว้ด้านล่างสุด หลังจากนั้นนำใบอื่น ๆ มาวางซ้อนทับกันไปเรื่อย ๆ ประมาณ 50 ใบแล้วเริ่มม้วนจากข้างใบด้านหนึ่ง ไปยังข้างใบอีกด้านหนึ่ง ใช้เชือกมัด ส่วน โคน ตรงกลาง และปลาย การนำใบยี่เร็ดมาใช้ นั้น ต้องเช็ดให้สะอาดก่อน โดยเช็ดทั้งหน้าใบ และหลังใบ ให้ดูตามเส้นใบ จากโคนใบไปปลายใบนำใบยี่เร็ด มาฉีก เป็นสองส่วนเท่า ๆ กัน โดยเริ่มที่ปลายใบ ฉีกออกให้มีน้ำหนักเท่า ๆ กัน อย่างเบามือ จะได้ ใบยี่เร็ด สำหรับใส่ในกระบอก 2 ชั้นใช้ไม้ม้วนใส่ลงในกระบอกเพื่อวัดดูความถูกต้อง ว่า ไม้ม้วน ได้ระดับกับกระบอกหรือยัง โดยสังเกตจากขอบกระบอกและด้ามไม้ม้วนต้องอยู่ในระดับเดียวกันทาบไม้ม้วนให้ได้ระดับกับหูใบวางไม้ม้วนด้านหลังใบตามแนวยาวและม้วน การม้วนนี้เป็นการม้วนที่ฝืนธรรมชาติเพราะเมื่อนำใบยี่เร็ดใส่ลงในกระบอก ใบยี่เร็ดก็จะคลายตัวออกจนเต็มกระบอกทำให้ง่ายต่อการกรอกข้าวเหนียวพับปลายให้เรียบร้อย ยาวประมาณ 3 นิ้ว ถ้ายาวเกินไปให้ตัดออกนำไปยี่เร็ดซึ่งอยู่ในไม้ม้วนใส่ลงในกระบอก กระแทกกันกระบอกเบาๆ และค่อย ๆ ดึงไม้ม้วนขึ้นเมื่อใบยี่เร็ดอยู่ในกระบอกแล้ว ให้ใช้มีดตัดส่วนของใบที่โผล่ออกมาด้านนอกออกให้หมด และให้เหลือก้านใบไว้ เพื่อใช้ดึงเหนียวตอนที่รับประทาน จะได้กระบอกที่พร้อมสำหรับกรอกข้าวเหนียว ต่อไป มะพร้าวที่ใช้จะใช้มะพร้าวสุกเขียว และมะพร้าวสุกแดง อย่างละครึ่งรวมกัน 1 กิโลกรัม ต่อข้าวเหนียว 1 กิโลกรัม มะพร้าวสุกเขียวนั้น จะให้ความมัน ความหอม ความหวาน มะพร้าวสุกแดงจะให้ความมัน และทำให้ข้าวเหนียวใสแวววาวการนำมะพร้าวทั้ง 2 ชนิดนี้มารวมกันอย่างละครึ่ง จะทำให้ได้น้ำกะทิที่มีความหอม หวาน มัน และทำให้เหนียวน่ารับประทาน

เมื่อนำมะพร้าวมาปอกแล้วควรเก็บพดพร้าวไว้ใช้สำหรับทำจุกอุดต่อไป การชูดมะพร้าว อาจใช้กระต่าย หรือเครื่องชูดไฟฟ้าก็ได้ นำมะพร้าวทั้งสองชนิดมาคลุกเคล้าเข้าด้วยกัน ใส่ น้ำสะอาดลงไปในอัตราส่วน มะพร้าว 1 กิโลกรัม ต่อน้ำ 1 ลิตรนำมาใส่ในเครื่องคั้นกะทิและใช้กระชอนกรองกากของมะพร้าว ไม่ต้องแยกหัว หรือ หางของกะทิแต่อย่างใดการคั้นกะทินั้นต้องใช้ มะพร้าวสุกเขียว และสุกแดงอย่างละเท่า ๆ กัน และต้องคั้นไปพร้อม ๆ กันด้วย ควรใช้เครื่องมือที่ทันสมัย ในกรณีที่ทำครั้งละมาก ๆ ส่วนผสมในน้ำกะทิ ใช้เกลือสมุทร เพราะจะมีความเค็มที่เข้มข้นใช้น้ำตาลทรายแดง เพราะมีความหอมหวาน นำเกลือสมุทร และนำน้ำตาลทรายแดงใส่ลงในน้ำกะทิคนให้ละลาย ชิมรสให้ออกรส หวาน เค็ม มัน อย่างละ เท่า ๆ กัน ใช้ข้าวเหนียวที่มีคุณภาพมีเมล็ดสวยแน่น และดึง ส่วนมากจะใช้เหนียวเขียวงูนำข้าวเหนียวมาล้างน้ำให้สะอาด 2-3 ครั้ง วิธีการ

ล้างต้องใช้มือขวาให้ทั่วก่อนแล้วจึงเทน้ำทิ้ง นำข้าวเหนียวที่ล้างเสร็จแล้วมาใส่ในกระเชอ ตັงทิ้งไว้ให้สะเด็ดน้ำเมื่อข้าวเหนียวสะเด็ดน้ำแล้วนำมากรอกใส่ในกระบอกกระแทกกันกระบอกเป็นระยะเพื่อให้ข้าวเหนียวสม่ำเสมอใส่จนกระทั่งเกือบเต็มกระบอก ให้ห่างจากปากกระบอกประมาณ 2 นิ้ว กรอกน้ำกะทิลงไป เมื่อถึงขั้นตอนนี้แล้ว ที่รางไฟต้องเริ่มก่อไฟใส่น้ำกะทิตັงทิ้งไว้จนมันไม่สามารถชิมได้อีก ใช้นิ้วชี้วัดให้น้ำกะทิต่อห่างจากข้าวเหนียวประมาณ 1 นิ้วนำพดพร้าวมาวางบนใบยี่เร็ด ห่อพดพร้าว ทำให้เป็นจุก นำมาอุดที่ปากกระบอก ย้ำอีกครั้งว่า เมื่อเริ่มกรอกกะทิจำให้เริ่มก่อไฟได้ เพราะไฟจะลุกไหม้ได้ทันพอดี อุปกรณ์ที่ใช้คือ รางไฟ และพดพร้าว 1 กิโลกรัม ต่อข้าวเหนียว 1 กิโลกรัม ยางแผ่นสำหรับเป็นเชื้อไฟ ถุงมือ และเหล็กคียบถ่าน ก่อไฟในรางไฟจนลุกไหม้ได้ที่ นำกระบอกที่เสร็จสมบูรณ์มาหลาม โดยวางพดพร้าวให้เป็นแถววงกระบอกเหนียวทั้งสองด้านให้เต็มพดพร้าวเพราะรังสีความร้อนจากการหลามจะกระจายได้ทั่วถึงและสม่ำเสมอจนคอยสังเกต และหมุนกระบอกไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ความร้อนถูกกระบอกอย่างทั่วถึง ต้องใส่ถุงมือเพื่อกันความร้อน ระยะเวลาในการหลามประมาณ 45 นาที พิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ขาดเสียมิได้ เมื่อเหนียวหลามสุก นั้น ก็คือ “การเซ่นนายเตา” จะนำเหนียวส่วนท้าย ส่วนกลาง และส่วนหัว อย่างละ 1 นิ้ว นำมาวาง ในกระถางใบยี่เร็ด หลังจากนั้น ผู้ที่หลามเหนียว จะวางกระถางไว้ที่รางไฟ นั่งคุกเข่า สองมือ ประนมเหนือศีรษะ และอธิษฐาน ถึงเจ้าที่เจ้าทาง ครูบาอาจารย์ ที่ได้ให้ความรู้ แก่ตน ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีแล้วจึงสามารถนำเหนียวหลามซักพลุดไปรับประทานได้ การสังเกตว่าเหนียวสุกหรือไม่ นั้นให้ดูที่จุกอุด ซึ่งจะกลายเป็นสีทองถ้าให้แน่ใจก็เปิดจุกออกดู น้ำกะทิจะแห้ง เม็ดเหนียวใสแวววาวคุณสมบัติพิเศษของเหนียวหลามซักพลุดคือสามารถดึงเหนียวออกมาได้ทั้งกระบอก หากดึงให้ถูกจังหวะจะเกิดเสียงดัง “พลุด” ตามที่มาจากชื่อนั่นเองเหนียวหลามซักพลุดนี้ เหนียวหลามซุกพลุด สามารถรับประทานโดยตรงก็ได้ หรือจะรับประทานกับอาหารอย่างอื่นก็ได้เช่นกับ ไอศกรีม แกงมัสมั่น กาแฟ ฯลฯ

ความรู้การทำข้าวหลามของชาวบ้านที่ทำกันมานานใช้ในการดำรงชีวิตในอดีต ตั้งแต่การทำกินในไร่ นา จนกระทั่งการทำกินเมื่อมีงานฉลองประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน ก็ถูกนำมาจัดระบบความรู้เข้ามาสู่การเรียนการสอนของเด็กนักเรียน ไม่ใช่แค่เรื่องข้าวหลามแต่ยังมีการเรียนรู้เรื่องไอ้ต๋ม ซึ่งมีสาระดังนี้

ไอ้ต๋มฟังจากชื่อ น่าจะเป็นผู้ชาย แต่เมื่อได้ข้อมูลจากผู้รู้และผู้ที่มีประสบการณ์ โดยตรงจึงทำให้ทราบว่า ไอ้ต๋ม แท้ที่จริงแล้วเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยได้แนวคิดจาก ถ่านหิน ซึ่งใช้อยู่ในชีวิตประจำวันนั้น เมื่อหยคน้ำลงไป มันจะเกิดก๊าซ ชนิดหนึ่ง เป็นกลุ่มควันซึ่งสามารถทำให้เกิดไฟได้ จากแนวคิดดังกล่าว ได้มีการนำมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือไล่สัตว์ที่เข้ามากินพืชไร่ และข้าวในนาของชาวบ้าน โดยใช้พืชที่มีลำต้น

กลาง เช่น มะละกอ ไม้ไผ่ เครื่องมือนี้ เมื่อใช้ถ่านหินใส่ลงไป หยอดน้ำลงไปเมื่อจุดไฟ จะเกิดเป็นประกายไฟ และเกิดเสียงดังสนั่นหวั่นไหว เสียงที่เกิดขึ้นเองจึงเป็นที่มาของชื่อว่า “ไอ้ตูม”

ชุมชนบ้านควนเสม็ด มีประเพณีที่เก่าแก่ และสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ได้แก่ ประเพณี “สวดบ้าน” ซึ่งมีความเชื่อว่า เป็นการปิดป่าสิ่งชั่วช้าให้ออกจากหมู่บ้าน จัดขึ้นทุกปี ในเดือนห้า ข้างแรม มีการพันด้ายสายสิญจน์ รอบ ๆ บ้าน ทุกบ้าน และนำมาเชื่อมโยงต่อกันทั้งหมู่บ้าน ไปยังจุดศูนย์รวม ช่วงค่ำมีการไหว้เจ้าที่ และ สวดภาณยักษ์ ตลอดทั้งคืน ขณะที่สวดภาณยักษ์ นั้น จะมีการนำทางมะพร้าวมาทุบกับพื้นดิน เพื่อให้เกิดเสียงดัง เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการขับไล่ ผี และขับไล่สิ่งชั่วช้าให้ออกไปจากหมู่บ้าน ต่อมามีการพัฒนา โดยการใช้ปืนแก๊ปยิงเพื่อให้เกิดเสียงดังแทนการทุบด้วยทางมะพร้าว และ พัฒนามาเป็นการจุดไอ้ตูม เพื่อทำให้เกิดเสียงดัง มาจนถึงปัจจุบันนี้ ตอนหัวค่ำเมื่อพระเริ่มสวด “นะ โม” ครบสามจบ ก็จะมีการจุดไอ้ตูมครั้งที่ 1 หลังจากนั้นจะมีการจุดไอ้ตูมลูกอื่น ๆ ตามมา พร้อม ๆ กับที่พระสวดภาณยักษ์ ตลอดทั้งคืน และจะสิ้นสุดการจุดไอ้ตูมในตอนหัวรุ่งของวันใหม่ และมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า “ไอ้ตูม” จัดว่าเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่ทำให้เกิดเสียงดัง ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านเมื่อก่อนใช้ในการขับไล่สัตว์ พัฒนามาเป็นส่วนหนึ่งในการสวดบ้าน จากความดัง ความแปลก และมีขั้นตอนการประดิษฐ์ที่ ไม่ยุ่งยาก จึงมีการประกวดไอ้ตูมขึ้น เพื่อเป็นสีสัน ในประเพณีสวดบ้าน ของชุมชนบ้านควนเสม็ด และยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยใช้ความดัง เป็นเกณฑ์ ในการตัดสินแพ้ ชนะ “ไอ้ตูม” นิยมทำจากไม้ไผ่ เพราะจะมีเสียงดังกว่า การทำด้วยพีช ชนิดอื่น ไม้ไผ่ที่ใช้ ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ตง ที่มีขนาดใหญ่ และหนา ใช้ลำที่แก่จัด ความยาว ประมาณ 1.50 เมตร เมื่อตัดไม้ไผ่มาแล้ว ให้ใช้เหล็กแหลมกระทุ้งส่วนที่เป็นข้อของไม้ไผ่ที่อยู่ในลำไม้ไผ่ออกให้หมด จนข้างในกลวง ให้เว้น ข้อสุดท้ายไว้เพื่อทำเป็นก้น หลังจากนั้น จึงเจาะรูบนตัวไม้ไผ่ ตรงส่วนที่เป็นก้น ให้มีขนาด กว้างประมาณ 1.50 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2 เซนติเมตร โดยระยะห่างระหว่าง รูกับข้อที่เป็นก้น ให้มีความยาว เท่ากับ เส้นผ่านศูนย์กลาง ของปากกระบอก ใช้สิ่ว เจาะให้เป็นรูจนทะลุ ลงไปในกระบอก จะได้ตัวไอ้ตูม 1 ตัว วิธีจุดไอ้ตูมใส่ถ่านหินประมาณกำมือ ลงในกระบอก ให้ถ่านหินลงมาอยู่ที่ก้นของกระบอก หยอดน้ำลงทางรูที่เจาะไว้ ประมาณ 3-4 ช้อนชา หลังจากนั้น ประมาณ 30-45 วินาที จะเกิดเป็นกลุ่มควันขึ้น จนเต็มกระบอก และพุ่งออกมาทางรูที่เจาะไว้ ให้ใช้ไฟจ่อที่รูจะเกิดประกายไฟพุ่งออกจากปากกระบอกพร้อมกับเสียงดังสนั่นหวั่นไหว ความดังของไอ้ตูมขึ้นอยู่กับ วัสดุที่ใช้ทำตัว ไอ้ตูม ซึ่งจะใช้ไม้ไผ่เพราะ จะมีเสียงดังกว่าพีชชนิดอื่น นอกจากนั้น การเจาะรู เพื่อใช้จุดไฟ ก็มีผลต่อเสียงของไอ้ตูมด้วย ถ้าขนาดของรูใหญ่เกินไปจะทำให้เกิดเสียงเบา ความยาวของตัว ไอ้ตูม ก็มีผลทำให้เกิดเสียงต่างกัน กระบอกยาวจะทำให้เกิดเสียงแหลม กระบอกสั้นทำให้เกิดเสียงทุ้ม

ระยะเวลา ในการจุดไฟ ควรจะจุดช่วง 30-45 วินาทีแรกหลังจากหยอดน้ำลงไป ถ้าปล่อยทิ้งไว้ให้นานกว่านั้นจะทำให้ก๊าซเจือจางลงเรื่อย ๆ จนหมด ทำให้เกิดเสียงเบา หรืออาจจะไม่ดัง ไอ้ตูม 1 ตัว สามารถใช้จุดได้หลายครั้ง จนกว่าตัวของมันจะแตก จึงใช้การไม่ได้ ความเป็น “ไอ้ตูม” คงไม่ใช่ปริศนาอีกต่อไป การสวดบ้านในเดือนห้าของชุมชนบ้านควนเสม็ด นับจากนี้ น่าจะมีไอ้ตูม จากต่างถิ่น มาร่วมประกวด เพิ่มสีสัน สร้างความสามัคคี รักษาประเพณีให้คงอยู่คู่ ลูกหลานต่อไป โดยทั้งชาวบ้านที่ยังสืบทอดให้คงอยู่และการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนที่ ชาวบ้านมีส่วนร่วม

การเรียนการสอน โดยเป็น โครงการในลักษณะนี้ ผู้เรียนมีความอิสระในการเรียนรู้ ไม่อยู่ภายใต้กดขี่ของการแยกส่วนเห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบในชุมชน เพราะเด็กรู้ว่าสิ่งที่เรียน ไปในชุมชนเขาเอาไปใช้ในเรื่องใด ผู้เรียนมีอิสระและพอใจการเรียนรู้แบบลักษณะดังกล่าว

“การบูรณาการเรียนแบบบูรณาการเด็กเขาได้ช่วยเหลือกัน เรา เอา ภูมิปัญญาของชาวบ้านเรื่องการทำเหนียวหลามหรือการทำ ไอ้ตูมนั้น ทำให้ เด็กร่วมกันทำแต่ละฐานมีชาวบ้านที่รู้เรื่องมาสอนนักเรียน เด็กบางคนที่เขาไม่เก่ง เวลาเรียน ในชั้นแต่ละรายวิชาที่แยกออกไปหรือเรียนเนื้อหาที่มีระบบขั้นตอนนั้น สังเกตเห็นว่าเขามีความสุขเมื่อ ได้เรียนแบบนี้เขาทำได้ที่สำคัญเขาช่วยเหลือเพื่อน ได้เขากลายเป็นพระเอกไปเลย ช่วยเพื่อนทำในแต่ละขั้นตอน”

เห็นได้ว่าการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้ และ ร่วมกันมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับชุมชนเป็นลักษณะที่สังคมใน ชุมชนต้องการ การร่วมมือกันไม่ใช่แค่การร่วมกันช่วยสอนเรื่องภูมิปัญญาให้สืบทอดต่อไปเพียง เท่านั้นแต่ยังสามารถสร้างความภูมิใจให้คนในชุมชนว่าสิ่งที่เขามีเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจ กิจกรรมที่จะ พัฒนาเด็กให้รับรู้ถึงวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชนส่งผลให้เด็กได้เรียนรู้ถึงคุณค่าของชุมชน รู้ถึง ที่มาของชุมชน รู้ถึงแนวทางปฏิบัติของชุมชนว่าต้องทำอย่างไรควบคู่กับการเรียนรู้ใน โรงเรียนที่ ต้องเรียนรู้ร่วมกัน และการเรียนรู้ถ่ายทอดในลักษณะดังกล่าวเป็นความพอใจของทั้งสองฝ่ายที่จะ คงความเป็นเอกลักษณ์ชุมชนไว้ และเป็นผู้ที่ร่วมช่วยกันสร้างสรรค์ความรู้ชุมชนซึ่งครูประจำการเองก็ยอมรับว่าการสอนในลักษณะนี้เด็กๆจะชอบและมีความสุขมากมันไม่แบ่งคนให้เห็นถึงความแตกต่างของคนแต่ได้เห็นถึงน้ำใจของเด็กๆที่ได้ช่วยเหลือกัน เห็นน้ำใจของชาวบ้านที่ช่วยเหลือเด็ก เห็นความสัมพันธ์ของความแตกต่างระหว่างอายุที่ผู้สอนไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้แต่สอนด้วย วิธีการแบบชาวบ้านที่เป็นกันเองเด็กเรียกครูว่า ลุง ป้า น้า อา ไม่เรียกครูเป็นความสัมพันธ์ใกล้ชิด

ระหว่างกันทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข เด็กที่เรียนวิชาการไม่เก่งก็จะรู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่า ในตัวเองด้วยการเรียนการสอนดังกล่าว คือได้ช่วยเหลือเพื่อนในสิ่งที่เด็กเก่งวิชาการทำไม่ได้ เช่นการตัดไม้ ก่อไฟ หรือทำอุปกรณ์ต่างๆในการทำกิจกรรม สอนตามลักษณะดังกล่าวเด็กได้ครบ กระบวนการแต่ต้องเตรียมตัวมากในการเรียนการสอนแบบนี้ซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของครูที่รับผิดชอบว่า

“กระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการความรู้
ท้องถิ่นนั้นเราจัดปีละครั้ง เพราะเราไม่ได้มีเวลามาก แต่ก็ก็ได้กระบวนการครบ
ได้ความคิดสรุปรวบยอด วันเวลาที่จัดไม่ตรงกันในแต่ละปี และเป็นการบูรณาการ
ทักษะกับรายวิชาอื่นได้อีก ทั้งภาษาไทย อังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศิลปะ
สุขศึกษาก็ได้นะก็คือคุณค่าทางโภชนาการ คณิตศาสตร์ก็คำนวณ สังคมก็ความรู้
ภูมิปัญญาวิถีชีวิตในสังคม ได้หลายวิชา เราก็จัดแบ่งเป็นฐานแต่ละรายวิชาไป”

การเรียนที่จัดการเรียนการสอนอย่างบูรณาการ รายวิชาต่างๆก็ได้ครบ
กระบวนการทั้งวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์เด็กได้วัดมาตรา เรียนรู้อัตราส่วนขององค์ประกอบ ศิลปะ
เด็กก็ได้วาดรูป การเรียนรู้ความเป็นมาของความรู้ภูมิปัญญา ความเชื่อหรือเรื่องเล่าก็ถูกนำมาสอน
เด็กๆให้รับรู้โดยผ่านการจัดข้อมูลเพื่อให้เข้าหลักสูตร หรือเนื้อหาของรายวิชา เช่นวิชาภาษาไทย
นำเรื่องราวมา จัดทำเป็นกลอนเพื่อให้เด็กเปลือด และได้เรียนรู้นิทานที่เล่าสู่กันมาของหมู่บ้านเรื่องผี
คอยาว ซึ่งครูจิตร ได้ประพันธ์ไว้ดังต่อไปนี้

“มีนิทานพื้นบ้าน

ผีคอยาวชื่อคัง

มีพรานปลาล่าสัตว์

ได้อยู่สมดังใจ

เวลาสังดังเจียบ

คอยจ้องอยู่ตั้งนาน

ลมพัดทวีเพิ่ม

คนหนึ่งไม่รู้ใคร

พรานเห็นก็แปลกใจ

ผู้นั้นไม่รอรี้

ปากคาบบุหรีดูด

เล่าลูกหลานสู่กันฟัง

ตามนิทานตำนานไพร

ทำห้ำมัดกับต้นไทร

ไว้ดอมสัตว์ที่เดินผ่าน

เอาปืนเทียบตั้งตระหง่าน

จิตมุ่งมั่นของพรานใหญ่

ท้องฟ้าเริ่มแปรปรวนไป

โผล่หน้ามาขอบุหรี

ส่งให้ไปในทันที

รับของมาแล้วขอบใจ

สูงชะลูดกว่าไหนไหน

พรานเห็นแล้วตกใจ
 เท้าลอยเหนือพื้นดิน
 หันหลังแล้วก็ท้าว
 พ่อพรานทำหน้าที่หลอ
 ทำหน้าไม่สู้ดี
 รุ่งเช้าป่าวประกาศ
 ชาวบ้านหัวเราะราว
 หลายวันผันผ่านมา
 สร้างห้างบนต้นไม้
 ได้เจอผีคอยาว
 รุ่งเช้าไปเล่าขาน
 เรื่องนี้แพร่ออกไป
 เชื่อบ้างไม่ลบหลู่
 แต่นั่นเป็นต้นมา
 วันใดฟ้ามีดมัว
 เพราะเป็นฤกษ์ไม่ดี
 ชั่วร้ายเสียเวลา
 นิทานพื้นบ้านนี้
 ให้อ่านพอหวานหอม

คนอะไรถึงคอยาว
 ยืนแลบลิ่นยืนหน้าขาว
 เดินจากไปไม่ไยดี
 เพราะว่าเจอเข้ากับผี
 เมื่อเห็นมีผีคอยาว
 มิได้หวาดว่าตาขาว
 ว่าลุงเพี้ยนแปรเปลี่ยนไป
 มีพรานป่าไปล่าไก่
 นั่งคอยดูอยู่ไม่นาน
 ตามคำกล่าวทุกประการ
 จนชาวบ้านได้รับรู้
 ขยายไกลใหญ่พอดู
 พวกพรานป่าเลยหวาดกลัว
 เหล่านักฆ่าเริ่มออกตัว
 มีลมพัดให้หยุดล่า
 อาจเจอผีมาคอยทำ
 ไม่มีสัตว์มาให้คอม
 ตามที่มีนำมาหลอม
 เป็นนิทานบ้านควนเหม็ด”

ความตั้งใจของครูประจำการได้ผ่านการศึกษาด้านภาษาไทยจากการเรียนในระบบ การศึกษาสามารถนำความรู้ที่ร่ำเรียนมา บวกกับประสบการณ์มาจัดการเรียนการสอนให้นักเรียน มากยิ่งขึ้นจากเรื่องเล่า ตำนานที่เล่าสู่กันฟัง การแต่งกลอนที่มีสัมผัสไพเราะเสนาะหู น่าฟังเช่นนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นจากเจ้าของตำนานเอง ชาวบ้านเพียงเล่าเป็นภาษาใต้ ภาษาท้องถิ่น ดังนั้นความรู้ต่างๆ จึงถูกจัดระบบให้เข้ามาสอดคล้องกับการเรียนการสอนให้เป็นระบบขึ้น ทั้งเรื่องข้าวหลาม ไอ้ตุ้ม ตำนานผีคอยาว และเรื่องอื่น เพราะครูเอง และปราชญ์ชาวบ้านก็เชื่อว่า ครูภูมิปัญญาฯ ยังไม่มีความรู้ และวิธีการในการจัดทำหลักสูตรการสอนทั้งหมดได้เอง ครูภูมิปัญญาฯ จึงเป็นเพียงต้นทางสู่ กระบวนการสอนให้ภูมิปัญญาสู่การศึกษาในระบบ โรงเรียนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ของโรงเรียนจึงไม่ใช่แค่การสอนหรือถ่ายทอดเรื่องที่แปลกแยกกับชุมชนอีกต่อไป แต่บทบาทของโรงเรียนพยายามสร้างสรรค์และช่วยกันจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่นั้น ให้ได้มีพื้นที่ในการถ่ายทอดและเรียนรู้ร่วมกัน กรณีตัวอย่างนี้เป็นแค่ส่วนหนึ่งของสังคมเท่านั้นที่ชี้ให้เห็นว่าชุมชน การถ่ายทอดอย่างบูรณาการร่วมกันทั้งสองฝ่ายที่จะช่วยให้เห็นถึงความสำคัญจะเป็นการเกื้อหนุนให้ร่วมกันพัฒนา สืบสานสร้างสรรค์องค์ความรู้อย่างสัมพันธ์กัน ไม่ใช่ต่างคนต่างดำรงอยู่

ความรู้ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ควบคู่กับชุมชนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต หากเมื่อความรู้ดังกล่าวในยุคปัจจุบันนั้นเป็นความรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย หรือบางเรื่องราวถูกเลื่อนหายไป ผู้เฒ่าหรือกลุ่มวัยอาวุโสที่พอมีความรู้อยู่บ้างก็ยังคงรักษาความรู้บางอย่างให้คงอยู่ต่อไป การดำรงอยู่ส่วนใหญ่ก็คือยังเอาใช้ในชีวิตประจำวันอยู่ ทั้งการรำมโนราห์ที่ควบคู่กับชีวิตลูกหลานครุหม่อมโนราห์ยังคงนับถือและกราบไหว้ รับวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษส่งต่ออย่างภาคภูมิใจ ลูกที่เล่นดนตรีเป็นก็ยังคงเป่าปี่ ตีกลองเมื่อยามว่างและก็สอนเด็กๆ ในชุมชนบางคน สอนลูกสอนหลานที่อยากเรียนรู้อยู่เมื่อมีโอกาส การรักษาสุขภาพก็มีทั้งใช้สมุนไพรตามตำราบรรพบุรุษ การนวดตามแบบฉบับของชาวบ้าน การว่ามนต์คาถาสั่งกำลังในก็ยังคงดำรงอยู่ ประเพณีต่างๆ ที่อยู่คู่กับชุมชนก็สืบสานต่อร่วมกันระหว่าง หมอบ้าน ที่เป็นผู้ทำพิธี พระสงฆ์ และชาวบ้านก็ยังมีปฏิกริยาร่วมกัน ถึงแม้ว่าความรู้ภูมิปัญญาไม่อยู่ครบสมบูรณ์อย่างในอดีต หมายความว่าความรู้บางอย่างที่ไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันก็เริ่มเลือนหายไป เช่นการทำนา การทำไร่ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกตัดแปลงการปลูกพืชการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวไปแล้วซึ่ง ผู้มีความรู้ทางภูมิปัญญาบอกเล่าให้ฟังถึงความรู้ที่ดำรงอยู่อย่างช้านานและยังคงมีให้เห็นว่า

“ตอนนี้ลูกก็รักษาโรคแต่ละโรคก็มีคนมาหาขอความช่วยเหลือว่าให้ช่วย รักษาที่ คนที่มาเขาก็หายกันก็มีแล้วเขาก็บอกต่อกันก็รักษาทุกคนด้วยวิธีการเหมือนกันแหละของลูกก็มีคาถาแล้วก็เป่า ลูกรักษาได้ทั้งการตัดต่อที่ตา มันมีคาถาที่ลูกรับต่อมาจากพ่อ เขาให้ต่อกันมา ถ้าไม่รับก็ได้แต่มันก็จะหายไปหมด ไม่มีใครทำได้ ไม่ใช่ว่าจะเอาได้ทุกคนเขาต้องเลือกคนที่เหมาะสมกันว่า เกรม่าย พารอดม่าย มีวิธีการรักษาที่ไม่เหมือนกันเล็กน้อยในเรื่องของต่อกระจกที่ตา ต้องดูอาการการว่าเป็นต้อเนื้อ หรือต้ออะไรแล้วก็รักษากันไปคนที่หายเขาก็เอาของมาให้ ช่วยเหลือกันไปเล็กๆน้อยๆสบายใจดี”

ความรู้เรื่องการรักษาโรคที่รับต่อจากบรรพบุรุษโดยไม่ได้ผ่านการอบรมสั่งสอนแบบเป็นระบบเหมือนการแพทย์ปัจจุบันแต่การรักษานี้ก็ยังดำรงอยู่ในหมู่บ้านให้ลูกหลานและผู้คนที่ได้รับรู้และรักษาดูแลสุขภาพอย่างไม่ต้องกังวลเรื่องค่าใช้จ่ายและได้รับความสบายใจทั้งผู้ให้และผู้รับการรักษา แต่ความรู้ภูมิปัญญาบางอย่างยังมีข้อจำกัดบางอย่างที่ไม่สามารถนำมาสอนให้ปฏิบัติได้จริงในโรงเรียน แต่ก็สามารถที่จะบอกเล่าให้เด็กๆ ได้รู้ในข้อมูลเบื้องต้นได้ ผู้รู้หลายท่านก็ได้เขามาสอนในโรงเรียนและลูกก็สอนด้วยแต่ก็ไม่ได้สอนได้หมดทุกเรื่องซึ่งลูกได้บอกเล่าให้ฟังว่า

“เด็กๆ ที่โรงเรียนลูกก็สอนแต่สอนเรื่องอื่นที่เด็กทำได้จริงที่มันไม่ ข้อจำกัด เหมือนเรื่องกาลานี้ก็สอนกันไม่ได้ทั้งหมดเอามาใช้กันเล่น ไม่ได้เดี๋ยวมันเสื่อมหมดลูกสอนเรื่องการทำเหนียวหลาม และลูกมีความรู้เรื่องนี้ร่วมกับชาวบ้านคนอื่นกันมาช่วยกัน แล้วก็ร่วมสอนเรื่องการดูแลธรรมชาติของหมู่บ้านร่วมกับกลุ่มธรรมรักษ์ ก็มาปลูกจิตสำนึกให้เด็ก แล้วก็มาเล่าความเป็นมาของหมู่บ้าน ให้เด็กๆ ฟังบ้างให้เขาารู้เรื่องความเป็นมาของหมู่บ้านเขาว่ามาหรือเด็กก็ชอบบางครั้งพาเด็กขึ้นไปเรียนที่ควนแม่เหิม็ด เด็กหนุกกันใหญ่”

การสอนของปราชญ์ชาวบ้านที่มามีส่วนร่วมในโรงเรียนเป็นไปตามลักษณะการสอนที่ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์มากมายเหมือนการเรียนการสอนที่มีหลักสูตรสมบูรณ์แบบรายวิชาทั่วไปเช่นวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ หรืออังกฤษตามกลุ่มสาระที่มีในโรงเรียนการเรียนการสอนเป็นอย่างไรบ้างที่มีข้อตกลงร่วมกันระหว่างครู กับปราชญ์ชาวบ้านที่มาสอนด้วยน้ำใจ และใช้เทคนิคการสอนที่เป็นกันเองทั้งภาษาและการกระทำ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างหาได้ในชุมชน ความร่วมมือหาได้จากชาวบ้านโดยไม่ต้องจ้างหรือเสียค่าใช้จ่ายใดๆ โดยครูบอกกล่าวให้ฟังว่า

“ชาวบ้านที่ทางโรงเรียนเชิญมาเป็นวิทยากรมาสอนเด็กนักเรียนเราเชิญมา โดยมีหนังสือเชิญจากโรงเรียนให้มาช่วยสอนเด็กๆ แต่ก่อนหน้านี้ทางโรงเรียนก็บอกกล่าวลูๆ ป้าเขาบอกว่าให้มาช่วยสอนเด็กกันหน่อย เขาก็ยินดี เราทำกันแบบนี้หลายปีแล้วไม่ได้เข้ามาสอนทุกวันคือมาเฉพาะช่วงเวลาที่มิงาน หรือโครงการตามวันเวลาที่ตกลงกันในโรงเรียนว่าวันไหนจะให้เด็กทำอะไรเช่น สอนทำข้าวหลาม พาเด็กนักเรียนไปข้างนอกศึกษาประวัติหมู่บ้าน หรือร่วมกับกลุ่มธรรมรักษ์ทำฝายกันน้ำ ชาวบ้านน่ารักให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี พี่ว่าชาวบ้านเขาภูมิใจนะที่ได้มีส่วนร่วมตรงนี้”

การจัดการเรียนการสอนที่ให้ชาวบ้านสอนเรื่องภูมิปัญญาที่มีในชุมชนแก่เด็กเป็นการสอนอย่างไม่ได้มีขึ้นทุกวันเป็นคาบหรือชั่วโมงที่อยู่ในตารางเรียนของนักเรียนแต่เป็นโครงการที่เป็นช่วยส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาตนเองจึงถูกจัดให้อยู่ในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยครูผู้รับผิดชอบจะดำเนินการจัดทำโครงการดังกล่าวตามที่ได้รับมอบหมายจากการประชุม การได้รับมอบหมายจากผู้อำนวยการให้ครูรับผิดชอบนั้นต้องดูความถนัดของครูด้วยซึ่งครูก็ต้องมีความชอบในเรื่องดังกล่าว มีความสามารถในการประสานงานกับชาวบ้านซึ่งการจัดการดังกล่าวก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามนโยบายของผู้บริหารและปฏิบัติตามภาระงานของครูด้วยว่าเหมาะสมหรือไม่ อีกทั้งครูยังบอกว่าเป็นช่วงเวลาของภูมิปัญญาด้วย หมายความว่าในระยะเวลาหนึ่งความรู้ภูมิปัญญาถูกปลูกกระแสให้มีตัวตนขึ้นในโรงเรียน โดยมีนโยบายส่งเสริมจากส่วนกลางในไม่กี่ปีที่ผ่านมา ภูมิปัญญาจึงได้รับการยอมรับในระดับหนึ่ง แต่เมื่อกระแสอื่นเข้ามา ภูมิปัญญาที่ถูกกลบบทบาทลงมาบ้าง ตอนที่มีการส่งเสริมจากส่วนกลางให้ทำหลักสูตรท้องถิ่นก็มีผู้สนใจทำ ส่วนหนึ่งอาจเกี่ยวข้องกับผลงานและเพื่อผ่านเกณฑ์การประเมิน แต่เมื่อนโยบายส่งเสริมเรื่องสมาคมอาเซียนเรื่อง ภูมิปัญญาที่ไม่ได้รับความสนใจ การศึกษาที่สอดคล้องกับนโยบายจากส่วนกลางเรื่องอื่นแทนตามสมัยซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของครูผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสอนว่า

“นโยบายของโรงเรียนก็มีผลต่อทิศทางการพัฒนามาก ผอ.แต่ละคนก็มี นโยบายต่อการพัฒนาการศึกษาต่างกัน ท่านผอ.ท่านก่อนท่านให้ความสำคัญเรื่องภูมิปัญญามากก็ส่งเสริมเรื่องภูมิปัญญาแต่ก็ไม่ได้ละเลยเรื่องวิชาการหรืองานอื่นๆ แต่ผอ.คนใหม่ที่เพิ่งมาดำรงตำแหน่งท่านก็มีความสามารถมาก เช่นกันแต่นโยบายการพัฒนาก็ไม่เหมือนกัน ท่านเน้นหนักทางวิชาการแต่ก็ไม่ได้ทิ้งภูมิปัญญาไปเลยที่เดียวอยู่ที่ว่าให้ความสำคัญกับอะไรมากกว่ากัน ความรู้ภูมิปัญญาให้คงมีไว้เพื่อให้ผ่านตามมาตรฐานของโรงเรียน”

ดังนั้นการดำรงอยู่ของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะอยู่ในระบบโรงเรียนได้ย่อมขึ้นอยู่กับหลายองค์ประกอบ และนโยบายทางการศึกษาว่ามุ่งสนองหรือสนับสนุนเรื่องใด และผู้ที่ต้องรับช่วงต่อและปฏิบัติก็คือโรงเรียน หมายถึงผู้อำนวยการ ครูและบุคลากรในโรงเรียนที่จะนำมาสอนแก่นักเรียน ซึ่งอยู่ที่การให้ความสำคัญแก่ความรู้ภูมิปัญญาว่าจะรักษาและสร้างให้มีตัวตนขึ้นอย่างไร จะแค่เสริมเพิ่มเติมหรือเป็นตัวโชว์เพื่อการแสดงเท่านั้น ทั้งนี้ทั้งนั้นจึงขึ้นอยู่กับความร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาที่จะมีส่วนร่วมต่อการสร้างความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่อย่างมีศักดิ์ศรีเทียมเท่ากับความรู้สากลนั้นได้ เพราะความรู้ภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ที่มีกระบวนการต่างๆที่สามารถสร้างให้เกิดความรู้ความเข้าใจ แก่ผู้เรียน อย่างน้อยภูมิปัญญา

ท้องถิ่น อาจเป็นทางเลือกให้แก่ผู้เรียนที่อาจจะไม่ถนัดด้านความรู้แบบสมัยใหม่ เพราะความแตกต่างของคนเมือง กับคนชนบทย่อมแตกต่างกันทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคมและความเป็นอยู่ของคนในสังคมจึงเป็นทางเลือกที่ดีต่อการพัฒนาได้ต่อไป

บทที่ 7

บทสรุปเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนา

ความเป็นอยู่อย่างราบรื่นของสังคมย่อมเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ความเข้าใจ อันก่อเกิดความรู้สู่การปรับตัว ปรับเปลี่ยนของการอยู่ร่วมกัน ในสังคมที่จะเกิดจากความสัมพันธ์ต่างๆ ในชุมชนทั้งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส และสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส ชุมชนบ้านควนเสม็ดเป็นชุมชน แห่งวัฒนธรรมแห่งหนึ่งที่มีความเป็นมาหลายชั่วอายุคน ผู้คนนับถือศาสนาพุทธมีประเพณีที่สืบสานต่อกันมาอย่างไม่สิ้นสุด และไม่มีวันเลือนหายของชุมชนแห่งนี้ เป็นอัตลักษณ์ที่อยู่คู่ของคนในชุมชนตลอดมาจากรฐานความเชื่อและความสัมพันธ์กับธรรมชาติทำให้คนในชุมชนสร้างสรรค์ขนบธรรมเนียมประเพณีการสวดบ้าน การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือและเรียกว่า ทวดต้นเทียน มีการทำไอ้ตุ้มที่ใช้จุดเพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคล การนับถือศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความปลอดภัยและสบายใจว่าจะไม่เกิดเหตุร้ายหรือภัยพิบัติขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องดูแลรักษาให้ปลอดภัยจากภัยพิบัติต่างๆรอบตัว การปฏิบัติประเพณีดังกล่าวได้สืบทอดผ่านคนในแต่ละรุ่น ผ่านความเชื่อ บ่งบอกได้ชัดเจนว่าคนในชุมชนยืนอยู่บนฐานความเชื่อแบบฐานคิดตะวันออกที่มองทุกอย่างแบบองค์รวมมีพื้นฐานความเชื่อของศาสนา เชื่อมโยงกัน สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต ประเพณีการสวดบ้านได้บ่งบอกถึงการกระทำของชาวบ้านหลายอย่าง การมาร่วมในพิธีการสวดบ้านที่มีขึ้น ข้ามน้ำ ข้ามน้ำมัน ต้องมีการเตรียมการ เช่นอาหารการกิน ขนม อาหารหวานอาหารขาว สำหรับพระ และเพื่อนบ้านที่แลกเปลี่ยนกันกิน ลูกหลานที่มีในครอบครัวก็ต้องช่วยเหลือเตรียมอาหารสำหรับเหล่านั้น อาหารอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านทำกันทุกบ้านคือข้าวหลาม ที่ใช้ภูมิปัญญาทำอย่างเป็นขั้นตอน มีลักษณะที่ไม่เหมือนใคร ถูกเรียกในชื่อที่รู้จักกันว่า “เหนียวหลามซักพลุด” การทำข้าวหลามที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้เมื่อมีประเพณี หรืองานที่สำคัญในชุมชนเป็นผลผลิตของความรู้ของชาวบ้าน

การสืบสานศิลปะการแสดงเรื่องมโนราห์เป็นศิลปะในชุมชน ที่ผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นที่มีนัยยะของความสัมพันธ์สิ่งที่เหนือการสัมผัส เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนในหมู่บ้านอีกลักษณะหนึ่งคือเรื่องความสุนทรีย์ และการบนบานในสิ่งที่ตั้งใจ และบนบานเพื่อการรักษาสุขภาพซึ่งเป็นการเชื่อทางด้านจิตใจของผู้นับถือเห็นถึงความสัมพันธ์และความสำคัญของบรรพบุรุษ มีเอกลักษณ์ของการรำมโนราห์ของชุมชนที่มีดนตรีที่เร้าใจ การเล่นดนตรีที่เป็นจังหวะตามแบบฉบับของชุมชนก็เป็นความรู้ที่ไม่ได้เป็นกันง่าย ๆ แต่ต้องเรียนรู้ถึงตัว โน้ตจังหวะถึงจะเล่น

ได้สัมพันธ์กัน และต้องสัมพันธ์กับการรำด้วย นี่เป็นความรู้ของชุมชนที่น่าชื่นชมเป็นความรู้ด้านการแสดงที่อยู่กับชุมชนที่สามารถสร้างความรื่นเริง ความจรรโลงให้แก่ผู้ที่ได้ชื่นชมได้

ความรู้ของชุมชนมีหลากหลายไม่ใช่แค่เรื่องที่ถูกกล่าวมาเท่านั้นแต่สังเกตรับรู้ได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นที่เราเห็น ได้นั้นมีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งรอบตัวอย่างเชื่อมโยงมีที่มาจากความรู้ของชุมชนเกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ใช้ในการทำการเกษตรที่ต้องดูสภาพแวดล้อมตามฤดูกาล ดูสภาพดินว่าเหมาะแก่การปลูกพืชชนิดไหน ต้องมีความศรัทธาและเชื่อมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเจ้าป่าเจ้าเขาให้ปกป้องรักษาผลผลิต และไม่มีบุญคุณต้องไหว้ขอพรเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี ยึดมั่นการทำความดี รวมถึงการอยู่ร่วมกันกับสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงเพื่อใช้งานแต่ให้ความสำคัญเหมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว ยามสัตว์ป่วยไข้ต้องดูแล เพราะสัตว์ก็มีบุญคุณช่วยทำมาหากิน การดูแลสุขภาพก็เป็นความรู้มีปัญญาในชุมชนที่จะอยู่คู่กับสังคมชนบทของไทยได้อีกยาวนาน เพราะเป็นความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพที่รักษาโดยไม่ได้หวังการริคไถ หรือความร่ำรวย ไม่ได้คิดการค้ารักษาที่แพง มีเพียงแค่เก็บค่าครู การรักษาต้องมีสัจจะทั้งผู้ป่วยและผู้ทำการรักษา เป็นการรักษาความดีเพื่อความรู้จะได้อยู่กับผู้รักษาอย่างยาวนานและถึงจะสามารถรักษาโรคได้ผล ไม่เสื่อมวิชา โดยเฉพาะการรักษาด้วยมนต์คาถา ที่ได้รับวิชาความรู้จากบรรพบุรุษมีอัตลักษณ์การรับมาโดยการสืบเชื้อสายการคัดเลือกในการรักษาบางโรค เช่นการรักษาโรคต่อกระจก ส่วนการรักษาการปวดเมื่อยก็มีมนต์คาถาในการรักษาด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นจิตวิทยาอย่างหนึ่งในการรักษาที่ทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้ การขอพรหรือการบนบานบอกกล่าวให้หายจากโรคของผู้ที่ศรัทธาในครุหมอบผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นการหวังให้สุขภาพแข็งแรงดี และปลอดภัย แล้วจะมาถวายเพื่อแก้ตามที่บนบานเอาไว้ ถือเป็นการรักษาสัจจะ รักษาคำมั่นสัญญา การดูแลสุขภาพที่อยู่คู่ชุมชนมายาวนาน อีกลักษณะหนึ่งคือการรักษาด้วยสมุนไพรที่หมอชาวบ้านใช้รักษาผู้ป่วยมานับครั้งไม่ถ้วน การรักษาด้วยสมุนไพรมีกระบวนการขั้นตอนที่มีความหมายตั้งแต่การเก็บตัวยาสสมุนไพร โดยคำนึงถึงสรรพสิ่งทั้งธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น การเก็บตัวยาสสมุนไพรเป็นอัตลักษณ์ของความรู้ที่ต้องคำนึงถึงความดีมีศีลธรรม ห้ามขโมย ห้ามโลภมาก เก็บต้องนึกถึงอนาคตเช่นเก็บพืช ต้นไม้เล็กๆ ถ้าถอนไม่ขึ้นห้ามเอา ถึงแม้หมอบ้านอาจจะเชื่อว่าเจ้าป่าเจ้าเขาไม่ให้ แต่นั่นก็ยังมีหมายถึงเป็นการรักษากล้าไม้ที่ยังรากลึกแล้วให้เติบโตเป็นไม้ใหญ่ต่อไปด้วย หรือถ้าจะเอาเปลือกไม้มาทำยาสมุนไพรก็เอาแต่เปลือกลอกอย่าให้ถึงแก่นไม้เพราะจะทำให้ต้นไม้ตายได้ ต่อไปก็จะไม่มียารักษาโรคอีกป่าไม้ก็จะถูกทำลาย ทุกครั้งที่เจ้าป่าเก็บสมุนไพรต้องจุดธูปเทียนขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่าเจ้าเขาก่อนถึงจะเก็บมาใช้ทำยาสมุนไพรได้ต้องคำนึงถึงบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ที่ให้ความรู้ควบคู่กับการรักษาความดีห้ามโลภเก็บการค้ารักษาแพงๆมีเพียงแค่ค่าครู หรือค่ายาเล็กๆน้อยๆ เพราะถ้าไม่ทำวิชาที่ได้รับบอจจะเสื่อมไปได้ ดังนั้นความรู้ภูมิปัญญาไม่ว่าจะเป็นด้านการทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ

สุขภาพ หรือการจรรโลงใจก็เป็นความรู้ที่ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนเรียนรู้มาโดยใช้ระยะเวลาาน เรียนรู้มาร่วมกับพื้นฐานความเชื่อ ความศรัทธา และการดำรงชีวิต เพื่อแก้ไขปัญหา ลองผิด ลองถูก สังคมประสบการณ์ จนส่งผลเป็นพฤติกรรม เป็นวิถีชีวิต เป็นประเพณี พิธีกรรมเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตลอดมา

จากความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน โรงเรียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาการดำรงชีวิต ให้การศึกษาอย่างเป็นระบบตามหลักการการศึกษาของชาติที่ไม่สอดคล้องกับชุมชน ไปสนับสนุน การเรียนรู้เพื่อการต่อยอดให้สูงขึ้นสู่การมีอาชีพเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ อีกทั้งการสอนที่ขาด การบูรณาการทำให้เกิด ปรากฏการณ์บางอย่างเช่นเมื่อผู้เรียนไม่สามารถเรียนต่อยอดความรู้ได้ ความรู้ที่ได้ จากการศึกษาจึงไม่สามารถทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งพาตัวเองได้ เพราะการเรียนที่ไม่บูรณาการไม่เห็นถึงความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์กับสิ่งที่มีในชุมชน การเรียนในระบบของ โรงเรียนเป็นการเรียนรู้เพื่อรองรับสังคมความทันสมัย นโยบายทางการศึกษารับมาจากส่วนกลาง การศึกษาในแต่ละโรงเรียนส่วนใหญ่ใช้หลักสูตรแกนกลางและมาตรฐานเดียวกันจากรัฐ แต่ก็มี ความแตกต่างบ้างในหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งนั่นหมายถึงความรู้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นของชุมชนมี แตกต่างกัน การให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยังไม่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน เป้าประสงค์ของการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนแตกต่างจากการเรียนของระบบชุมชน เพราะการ เรียนรู้ในระบบโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมความทันสมัย ผู้เรียนต้องมีความรู้ความสามารถแข่งขันกับสังคมภายนอกได้โดยต้องมีทั้งความรู้ที่ไม่ใช่แค่ความรู้ในชุมชน เท่านั้น แต่เป็นความรู้แบบคลอบจักรวาล และจะเป็นผลดียิ่งขึ้นหากผู้เรียนเชี่ยวชาญด้านทักษะ เฉพาะทาง หรือเป็นผู้ชำนาญด้านสาขาใดสาขาหนึ่ง

การเรียนการสอนในแต่ละระดับแบ่งการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบไม่ว่าจะเป็น การแบ่งช่วงชั้นการเรียนออกเป็นช่วงชั้นที่ 1 หรือช่วงชั้นที่ 2 เป็นลำดับไปเป็นขั้นๆ และเมื่อ เข้าสู่ระดับมัธยมศึกษา การแบ่งสายการเรียนรู้อีกถูกแยกออกมาว่าผู้เรียนจะเรียนสายใด เช่นสายศิลป์ สายวิทยาศาสตร์ การแบ่งสายการเรียนรู้นั้นยะของการต่อยอดทางความรู้ที่เป็นสายพานการผลิต ต่อไป หมายความว่าผู้เรียนถูกจัดให้อยู่ในระบบการผลิตตั้งแต่ขั้นแรกๆของการศึกษา เพราะหาก จะเรียนเป็นแพทย์นักเรียนสายวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่มีโอกาส เพราะต้องใช้วิชา ฟิสิกส์ เคมี และ ชีววิทยา หากจะเรียนแค่ระดับมัธยมศึกษาผู้เรียนก็ยังไม่สามารถใช้ความรู้ที่ได้เรียนมาใช้ในการ พึ่งพาตัวเองทางความรู้ได้ดีเท่ากับผู้ที่เรียนในระดับที่สูงกว่า ได้แค่อยู่ในฐานะผู้ใช้แรงงานที่ได้ เพียงค่าแรงขั้นต่ำ จึงต้องต่อยอดทางการศึกษา จนกระทั่งถึงระดับอุดมศึกษาก็แบ่งเป็นสาขา ออกไปตามความชอบ โรงเรียนจึงเป็นหน่วยสำคัญของสังคมที่จะเป็นกลไกการพัฒนาคนสู่สังคมที่ จะพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเป็นการเรียนรู้เพื่อการการแข่งขันที่

สั่งสมความรู้สึกและความคุ้นชินของการต่อสู้ เอาตัวรอดตั้งแต่เข้าสู่ระบบ ถึงแม้เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการแข่งขันจะนำมาสู่การพัฒนา แต่ในทางกลับกันการแข่งขันกำลังสร้างให้คนอยากเด่นอยากดัง อยากได้ และอยากมี โดยการแข่งขันในระบบโรงเรียนนั้นเป็นการแข่งขันในแต่ละระดับมีการวัดว่าอยู่ในระดับใด โดยอยู่ในรูปแบบการประเมินทั้งการวัดการประเมินในระดับชั้นเรียน ระดับโรงเรียน ระดับชาติก็ตาม ในระดับชั้นเรียนนักเรียนก็ต้องมีการถูกวัดด้วยมาตรฐานของข้อสอบวัดผล ซึ่งเป็นเครื่องตัวเดียวกันที่วัดออกมาเป็นคะแนน แม้กระทั่งวิชาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมหรือจริยธรรมก็สามารถวัดออกมาเป็นคะแนนด้วยเช่นกัน ทั้งที่ความเป็นจริงผู้ได้คะแนนมากในวิชาจริยธรรมไม่ได้หมายถึงผู้ที่มีคุณธรรมจริงๆ ยิ่งในรูปแบบการศึกษาแบบล่าสุดที่มีการวัดผลโอเน็ตหรือเอเน็ต การประเมินผลยิ่งมีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ผู้เรียนถูกวัดและประเมินผลด้วยมาตรฐานเดียวกัน และเป็นข้อสอบชุดเดียวกันที่ออกมาจากส่วนกลางนั้นหมายความว่า ข้อสอบยิ่งห่างไกลจากความรู้ในชุมชนมากยิ่งขึ้นเป็นข้อสอบแบบเหมารวมที่ประเมินผู้เรียนโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน เรียกได้ว่าเป็นข้อสอบแบบครอบจักรวาลการสอบ และการประเมินแต่ละครั้งจึงเกิดการคาดหวังของผู้เรียนเป็นอย่างมากว่าจะมีผลอยู่ในระดับใดได้คะแนนเท่าไร เพราะผลดังกล่าวมีผลต่ออนาคตของผู้เรียนที่จะต่อยอดทางการศึกษาได้หรือไม่ ผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนยังเกี่ยวข้องไปถึงผลสัมฤทธิ์ของโรงเรียนว่าโรงเรียนผ่านเกณฑ์มาตรฐานการประเมินหรือไม่ โดยมีทั้งการประเมินภายนอก และการประเมินภายในที่จะส่งผลต่อบุคคลกรในโรงเรียนตั้งแต่ระดับหัวหน้า จนถึงระบบผู้ปฏิบัติการที่มีผลต่อการเพิ่มขึ้นวิทยฐานะ และเงินเดือน จึงมีการประเมินที่ไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงขึ้นในบางโรงเรียน

การเรียนการสอนในระบบโรงเรียนเป็นการเรียนรู้ที่ยังไม่เป็นการบูรณาการอย่างเต็มรูปแบบ ยังเป็นการแยกส่วนอยู่ยังมีการวัดผลด้วยข้อสอบครูก็สอนออกมาในเชิงการสอนข้อสอบแต่ละวิชา เพราะการเรียนรู้ถูกแบ่งออกเป็นสาระการเรียนรู้แต่ละวิชา การจัดการเรียนการสอนออกเป็นชั่วโมงตามสาระวิชา วิชาใดก่อนหลังก็อยู่ที่การจัดตารางการสอนซึ่งวิชาที่ถูกให้ความสำคัญหลักในระดับประถมศึกษาคือภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ซึ่งมองว่าเป็นวิชาสำคัญที่ผู้เรียนต้องได้ความรู้ให้ชัดเจนมากกว่าวิชา พละ หรือศิลปะ ความรู้ของระบบโรงเรียนเป็นความรู้ที่สำเร็จรูปที่ครูส่งให้ผู้เรียน โดยมีตำรา และห้องเรียนเป็นตัวเชื่อมไม่ได้เป็นความรู้ที่ผู้เรียนเกิดจากการเรียนคิด เรียนถูกแล้วสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจและมาแก้ไขชีวิตประจำวัน ผู้เรียนได้ความรู้ก็จริงแต่เป็นความรู้ที่แยกออกจากการใช้งาน หรือนำมาใช้ประโยชน์ชีวิตจริงกับการเรียนรู้อย่างแยกออกจากกัน เมื่อผู้เรียนกลับจากโรงเรียนความรู้ของโรงเรียนไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการทำงานในครอบครัวอย่างเต็มที่ แต่จะใช้เพื่อต่อยอดทางการศึกษาต่อไป การเรียนการสอนของครูและนักเรียนยังไม่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะสร้างศักยภาพแก่ผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ เพราะผู้เรียนยังรู้สึกถึงความ

แตกต่างทางความรู้ และอำนาจอิทธิพลที่ครูเหนือกว่าผู้เรียน ทั้งระเบียบการจัดห้องเรียนที่ครูคือตัวละครที่เด่น ส่วนนักเรียนเป็นตัวละครตัวรอง การกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าแสดงออก และกล้าที่จะเรียนรู้ยังเป็นการกดทับการเรียนรู้อยู่ทุกขณะทั้งกฎกติกา มารยาทก็ถูกวางระเบียบด้วยหลักวิชาการอย่างเป็นทางการ คำนึงการศึกษาในระบบของเรียนจึงเป็นไปตามลักษณะดังที่การเรียนรู้อันใหญ่ยังไม่สอดคล้องกับชุมชนและยังไม่ได้ตอบโจทย์การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถพึ่งพาตัวเองทางความรู้ได้

ผลดังกล่าวทำให้เกิดการปฏิรูปต้องปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมให้การศึกษาสอดคล้องกับชุมชนหรือเอาภูมิปัญญามาสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการดำรงชีวิตในชุมชนสามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในชุมชน ทางโรงเรียนจึงนำความรู้ส่วนหนึ่งที่มีในชุมชนมาบูรณาการสอนให้เชื่อมโยงตามระบบการถ่ายทอดความรู้แบบบูรณาการ ความรู้ที่นำมาสอนต้องเป็นความรู้ที่ถูกถ่ายทอดด้วยผู้รู้ของชุมชน ซึ่งเป็นการนำผลผลิตของภูมิปัญญาถ่ายทอดให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชน การเรียนรู้ภูมิปัญญาผู้เรียนได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาที่ดำรงอยู่ในชุมชนแล้ว และการนำมาสอนในโรงเรียนเป็นการเปิดพื้นที่การสอน การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีที่อยู่ในระบบโรงเรียนมี เงื่อนไขและกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องศิลปวัฒนธรรมของชุมชนสู่การถ่ายทอดความรู้แบบบูรณาการระหว่างโรงเรียนและชุมชน คือชาวบ้านกับโรงเรียน หมายถึงบุคคลากรในโรงเรียนเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาบวกกับนโยบายที่ส่งเสริมสนับสนุนให้สอนภูมิปัญญาเป็นความรู้ภูมิปัญญาจากฐานความเชื่อสู่การปฏิบัติ เป็นความเชื่อที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และธรรมชาติ และการเห็นค่าของผู้มีบทบาทในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชน การเสียสละเวลาของบุคคลที่มีความรู้ภูมิปัญญาในการสืบสานถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียนเพราะการสอนนั้นไม่ได้รับค่าสอนที่เป็นเงินหรือสิ่งของแต่ประการใดเงื่อนไขที่เข้ามาสอนเนื่องจากอยากสอน ต้องการถ่ายทอดความรู้ให้เด็กนักเรียนได้ความรู้ เป็นความภูมิใจในการที่จะถ่ายทอดความรู้มากกว่าผลประโยชน์ เพื่อการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างรอบด้าน

ผลจากการสร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาให้มีตัวตนขึ้นในโรงเรียน เป็นการสร้างความรู้จากการมีส่วนร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงเรียน คือการดำรงคุณค่าของความรู้ภูมิปัญญาไว้ ทั้งโรงเรียนและชุมชนร่วมมือกันและมีความต้องการตรงกันในการที่จะร่วมสร้างความรู้ให้อยู่คู่กัน เป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องใช้ความพยายาม และการร่วมมือกันทั้งส่วนต่างๆ ในชุมชนอันเป็นหน่วยของการเรียนรู้ที่อยู่คู่ในชุมชน เช่นหมอชาวบ้าน พระ ผู้เฒ่าผู้แก่ ตลอดจนผู้นำชุมชน ที่จะต้องมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาการศึกษาที่จะนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์แตกต่างจากความรู้ที่ถูกจัดระบบแบบความรู้ในโรงเรียนให้อยู่ร่วมกันได้ ถึงแม้ว่าผลที่

เห็นถึงการนำความรู้ภูมิปัญญามาสอนบูรณาการคือเป็นเพียงส่วนเลี้ยว หรือได้แค่ผลผลิตของความรู้ภูมิปัญญาเท่านั้น เช่นการสอนเรื่องการการร่ำมโนราห์ ถูกสอนให้ได้แค่เพียงเลี้ยวหนึ่งของมโนราห์หมายความว่า ครูสอนมโนราห์ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านมาสอนนั้นมาแค่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง เช่นช่วงที่มีการแสดงที่ทางโรงเรียนจะต้องจัดเตรียมความพร้อมของเด็กนักเรียนเพื่อเป็นตัวแทนไปแสดงและสอนในคาบกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนสัปดาห์ละหนึ่งชั่วโมงเพื่อเตรียมเด็กนักเรียนไปแสดงการรำ ที่จะมียุเป็นประจำ ครูสอนมโนราห์และครูที่สอนดนตรีประกอบการรำมโนราห์ก็ต้องเข้ามาดูแล ทั้งเครื่องแต่งกาย ทำรำและดนตรี ครูประจำการก็เรียนรู้ร่วมกันแต่ก็มีบางเรื่องที่ครูประจำการทำไม่ได้ เช่นการสักการะหรือไหว้ครูหมอมโนราห์ เพราะถ้าการรำมโนราห์ที่เป็นของชุมชนจะมีครูหมอมโนราห์ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งต้องมีการไหว้ครูก่อนนี่คืออัตลักษณ์อย่างหนึ่งของมโนราห์เพื่อการดำรงชีวิต ไม่ใช่เพื่อการแสดงอย่างเดียว และสำหรับการสอนเรื่องการทำมาหากินก็ไม่สามารถนำมาสอนได้ทั้งกระบวนการเพราะเกี่ยวโยงไปถึงพื้นที่ที่จะใช้ปลูก ระยะเวลา ฤดูกาล จึงไม่สามารถสอนให้ได้เหมือนกับความรู้ของชุมชน ครูหรือผู้รู้ ในภูมิปัญญาจึงยกมาได้แค่เรื่องเล่ามาเล่าสู่กันฟังว่าเป็นอย่างไร ในรูปแบบบทกลอนที่สอนบูรณาการเข้ากับวิชาภาษาไทย เรียนรู้ขั้นตอนวิธีการแต่ไม่ได้ลงมือทำจริงจัง แต่ก็ยังนำบางส่วนเลี้ยวที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินมาสอนได้เช่นการทำไอ้ตุ้มเพื่อไล่สัตว์ การทำข้าวที่เมื่อก่อนทำเพื่อกินในไร่นาเพราะอยู่ไกลจากบ้านและหาวัสดุทำได้ง่าย จนกลายมาเป็น “ข้าวหลามซักพลูด” ตั้งตามชื่อลักษณะการดึงออกมาได้ง่ายโดยไม่ต้องผ่าไม้ไผ่ มีอัตลักษณ์ของข้าวหลามแบบชุมชนบ้านควนเสม็ด การสอนทำข้าวหลามหรือทำไอ้ตุ้ม และการสอนการรำมโนราห์จึงเป็นแค่เพียงผลผลิตของความรู้ภูมิปัญญาที่จะสามารถนำมาสอนเด็กนักเรียนได้ ผ่านการทำโครงการผ่านกิจกรรม และบางครั้งเพื่อตอบโจทย์การประเมินในบางหัวข้อเท่านั้น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านก็ยังเป็นแค่บางส่วนไม่เต็มรูปแบบ ครูภูมิปัญญาสอนอย่างอย่างภูมิปัญญาที่ได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับเด็กนักเรียนเพราะคำตอบแทนที่ได้ไม่ได้เหมือนครูประจำการ และยังรู้สึกว่ามีแตกต่างจากครูประจำการ ด้วยวุฒิการศึกษาที่ต่างกัน การจัดการหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องของครูประจำการที่จัดการว่ามีเนื้อหาอย่างไร จะสอนตอนไหนแล้วแต่ครูทางโรงเรียนจะเชื่อเชียว แต่ทุกครั้งที่มา ก็ด้วยความเต็มใจและภูมิใจ เพราะมองว่าคุณค่าของความรู้มีคุณค่ามากกว่าเงินทองที่จะได้จากโรงเรียน

การเรียนรู้การสร้างอัตลักษณ์ภูมิปัญญากับการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม

ความรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเกิดขึ้นจากการสร้างความรู้ด้วยตนเองและสามารถพึ่งพาตัวเองได้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ภูมิปัญญาหรือความรู้ในระบบโรงเรียน ถึงแม้ว่าความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่สร้างขึ้นจากการทดลอง จากประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ซ่อนเร้นไปด้วยความเชื่อความศรัทธา ต่างจากความรู้ในระบบโรงเรียนที่เป็นความแบบสำเร็จรูป เป็น

หลักสูตร มีกฎเกณฑ์ หากแต่ต้องเรียนรู้และทดลองว่าเป็นจริงสมเหตุสมผลหรือไม่ โดยการใช้ชีวิตและประสบการณ์เช่นกัน ก็เป็นการเรียนรู้ที่มีค่าหากพิจารณาและเลือกใช้ให้เหมาะกับบริบทของสังคม จึงอาจจะเป็นทางเลือกที่ดีที่เรียนรู้ร่วมกันทั้งสองด้าน แต่การจะนำความรู้ทางภูมิปัญญามาท้องถิ่นมาสอนทั้งหมดหมายถึงทั้งกระบวนการ และความหมายต่างที่ซ่อนเร้นอยู่นั้นเข้าไปในโรงเรียน อาจทำได้ไม่ทั้งหมด เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต แต่การเรียนรู้ในโรงเรียนเป็นการเรียนแค่ช่วงหนึ่งเท่านั้น

อย่างไรก็ตามการนำความรู้ภูมิปัญญามาบูรณาการในการถ่ายทอดความรู้เพื่อสร้างสรรค์ความรู้ร่วมกันเป็นทางเลือกที่สอดคล้องกับทั้งสองฝ่ายมากกว่าการยึดทางสายเดียวอย่างแน่นอน เพื่อให้ผู้เรียนอยู่ในฐานะที่สร้างความรู้ของตนเองได้มากกว่าการรอรับความรู้เพียงอย่างเดียว จึงจะสามารถพึ่งพาตัวเองทางความรู้ได้ การเรียนรู้ที่อยู่ในระบบโรงเรียนยังดำเนินตามนโยบายที่ถูกสั่งจากส่วนกลางซึ่งภูมิปัญญา จะอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี หรืออยู่ได้อย่างถาวรและมั่นคง ก็ขึ้นอยู่กับ การให้ความสำคัญของทุกฝ่ายที่หวังให้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในระบบโรงเรียน ทั้งต่อตัวผู้รู้ภูมิปัญญา ครู และผู้เรียนเพราะทุกฝ่ายก็มีศักดิ์ศรี สิทธิเสรีภาพของความเป็นมนุษย์เท่ากัน ทุกฝ่ายต้องมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน เพราะจากการศึกษาคุณค่าของความรู้ภูมิปัญญาที่แท้จริงอยู่ที่เจ้าของความรู้ที่สร้างขึ้น ไม่ใช่ครูประจำการหยิบยกผลผลิตมาสอนเพื่อให้โรงเรียนมีองค์ประกอบที่ดีขึ้น แต่ควรอยู่เป็นการร่วมสร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาคู่กัน และให้ครูภูมิปัญญา ตัวความรู้ภูมิปัญญา อยู่อย่างมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับความรู้สากล เพราะแท้ที่จริงไม่ว่าความรู้ในระบบโรงเรียนหรือความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ้าหากสามารถทำให้มนุษย์พึ่งพาตัวเองได้ ย่อมเป็นความรู้ที่มีค่าต่อการรักษาและเรียนรู้ เพื่อให้มนุษย์อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี สามารถพัฒนาชีวิตและสังคมที่ดีต่อไป

บรรณานุกรม

- กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร. 2547. “ภูมิปัญญาท้องถิ่น : นวัตกรรมของชุมชนในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาตำบลบางขุนไทรอำเภอบ้านแหลม จังหวัด
เพชรบุรี”. ในทรัพยากรกับความรู้. หน้า 1-37.การประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่
3 .วันที่ 24-27 มีนาคม 2547 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- กระทรวงศึกษาธิการ.2535. **หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533).**
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
- กระทรวงศึกษาธิการ. 2552. **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551.** พิมพ์ครั้งที่
ที่1. กรุงเทพฯ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์.2536. “แนวคิดเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยในสังคมไทย” ในภูมิปัญญา
กับการพัฒนาชนบท เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ.มูลนิธิภูมิปัญญา. อัมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป
- จิตติมา เจือไทย. 2551. การสร้างอัตลักษณ์แห่งตัวตนของคนพิการ. ปรินญาณิพนธ์การศึกษา
ดุสิตบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- จางค์ แรกพินิจ.2536. “เกษตรชาติสู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาไทย ประสบการณ์ของปะหรณ
หมัดหลี่” ในภูมิปัญญากับการพัฒนาชนบท เล่มที่ 1.กรุงเทพฯ. มูลนิธิภูมิปัญญา. อัมรินทร์
พรินต์ติ้งกรุ๊ป
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. “อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง.” [ระบบออนไลน์].
แหล่งที่มา http://www.soc.cmu.ac.th/~wsc/data/Identity28_3_05.pdf (สืบค้นวันที่ 15
กรกฎาคม 2553)
- ฉัตรวิทย์ องค์กรงษ์. 2545. กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชาวนา.ปรินญาณิพนธ์ กศ.ด.
(พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ.บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2548. **แนวทางและวิธีวิจัยสังคมไทย.**กรุงเทพฯ.สำนักพิมพ์สร้างสรรค์
- ชัชวาล ทองดีเลิศ. 2549. การวิเคราะห์และประเมินชุมชนในสถานการณ์โลกาภิวัตน์. พิมพ์ครั้งที่ 1.
กรุงเทพฯ. สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2539. “การจัดการแบบภาคี เพื่อการเรียนรู้อย่างมีองค์รวม” ในปฏิรูปการศึกษา การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ. อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง
- ณัฐกฤต คิฐวิรุพพ์. 2547. “การสื่อสารเพื่อการเรียนรู้และผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน”, วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช. 17ฉบับที่ 2(กรกฎาคม-ธันวาคม) หน้า 6-14
- ถวัลย์ มาศจรัส. 2546. ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ. ไทยวัฒนาพานิช
- ธารา อ่อนชมจันทร์. 2536. “การรักษาพื้นบ้าน” ในภูมิปัญญากับการพัฒนาชนบท เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ. มูลนิธิภูมิปัญญา. อัมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป
- นภาพรณี หะวานนท์. 2539. “วิธีการสร้างความรู้ทางด้านพัฒนศึกษาศาสตร์” ในพัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา หน้า 99-108. กรุงเทพฯ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ประทุม บุญน้อมและคณะ. 2546. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. ลำปาง
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554). 2550. กรุงเทพฯ. วิญญูชน
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. พ.ศ.2542. พระราชบัญญัติกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานการปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2542. สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (องค์กรมหาชน)
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. พ.ศ.2542. แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ.2545. กรุงเทพฯ. เดอะบุคส์
- พรรณิภา โสคติพันธ์และคณะ. 2547. วัฒนธรรมतालโตนด: กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2542. การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิต หรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต. กรุงเทพฯ

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พิศิษฐ์ คุณวโรตม์ . 2545. **อัตลักษณ์และกระบวนการต่อสู้เพื่อชีวิตของผู้ติดเชื้อ HIV.**
 วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พิชัย สุขวุ่น. 2551. **“การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวิถีชีวิตชุมชน กรณีศึกษาชุมชน วัดเวียง ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ”**
 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม) 118
- พจน์ เทียมศักดิ์. 2543. **ปฏิสัมพันธ์การเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์).** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรจน์
- พิน ดอกบัว. 2532. **ปวงปรัชญาจีน. โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.กรุงเทพฯ**
- มงคล พนมมิตร. 2551. **การดำรงอัตลักษณ์ของชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ.ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ.มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**
- มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ. 2547. **ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์).**มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรจน์
- _____ . 2552. **การศึกษาในระบบโรงเรียน: ปฏิบัติการสร้าง ความหมายและอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชน.สงขลา. มหาวิทยาลัยทักษิณ**
- ยุค ศรีอาริยะ. ม.ป.ป. **“อภิวัดน์การศึกษา สู่วิถีความเป็นไทยและบูรณาการ” ในกระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง.กรุงเทพฯ**
- ยุวบุษ ทินนะลักษณ์. 2549. **ปริศนาภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ. สถาบันวิถีทรรศน์**
- รัตนา โตสกุล. 2548. **มโนทัศน์เรื่องอำนาจ.กรุงเทพฯ.คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ**
- เลิศชาย ศิริชัย. 2547. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศนความเข้มแข็งชุมชน.นครศรีธรรมราช.ศิลปศาสตร์มหาวิทยาลั้วยลักษ์**

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วรารุช สุวรรณฤทธิ์และคณะ. 2546. **วิถีไทย**. กรุงเทพฯ. โอเดียนสโตร์
- วิทยากร เชียงกุล. 2542. **วิกฤติและโอกาสในการปฏิรูปการศึกษาและสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ. สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ
- วิทย์ วิศทเวทย์. 2547. **ปรัชญาทั่วไปมนุษยโลกและความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ. อักษรณ์เจริญทัศน์
- วิระดา สมสวัสดิ์ บรรณาธิการ. 2545. **พลวัตสังคมผ่านสายต่านักวิชาการไทย: หกสิบปี ฉลาดชายรมิตานนท์**. ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมูลนิธิผู้หญิงกฎหมายและการพัฒนาชนบท
- วิษุตา หุ่นวิไล. 2532. **การศึกษานอกระบบ**. กรุงเทพฯ. บารมีการพิมพ์
- วีระ สมบูรณ์. 2550. **แบบแผนและความหมายแห่งองค์รวม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ. มูลนิธิโกมลคีมทอง
- ศิริลักษณ์ ยี่มประสาทพร. 2548. **กระบวนการทัศน์กับการเรียนรู้ชุมชน**. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเป็นสุข. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- ศิริกาญจน์ โกสุม. 2542. **การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. ปรินูญานิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ศรีชัย พรประชาธรรม. 2547. **วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย**. ปรินูญานิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- เสน่ห์ จามริก. 2546. **บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความรู้ของมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ 1. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2547. **ทางสายวัฒนธรรมรวมบทความพิเศษในรอบทศวรรษ**. กรุงเทพฯ. สุขภาพใจ

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สุรัชย์ หวันแก้ว. 2548. พลังสังคมไทยในทศวรรษหน้า: ทางเลือกกับความจริง?. กรุงเทพฯ.
คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา นักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สมพันธ์ เตชะอธิก. 2549. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการเรียนรู้ของชุมชนด้านการจัดการ
องค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.2541.แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาในการจัด
การศึกษา.พิมพ์ครั้งที่ 1.กรุงเทพฯ.พิมพ์ดี
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2550. แนวทางการกระจายอำนาจการบริหารและการ
จัดการศึกษาให้คณะกรรมการ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ตาม
กระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา
พ.ศ.2550. สำนักงานการศึกษายกระดับพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.2551.กรอบทิศทางการพัฒนาการศึกษาในช่วงแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔) ที่สอดคล้องกับแผนการ
ศึกษาแห่งชาติ(พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๕๕) : ฉบับปรับปรุง.กรุงเทพฯ. สกศ.กระทรวงศึกษาธิการ
- เสรี พงศ์พิศ. 2529. คีนสู่รากเหง้า. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ. เค็ดดีไทย
- เสกสรร สรรสรพิสุทธิ์. 2546. อัตลักษณ์ของไทยล้อและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายใต้ระบบ
เศรษฐกิจทุนนิยม: กรณีศึกษานานแม่สาย ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่.
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อดัม เคล แพลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู. 2538. การศึกษาเพื่อความเป็นไทย Education for liberation.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ.มูลนิธิเด็ก
- อภิญา เพ็องฟูสกุล. 2546. อัตลักษณ์(Identity)การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด.
กรุงเทพฯ. สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติอาภรณ์ จันทรสมวงศ์.
2543. การวิจัยท้องถิ่นเพื่อรากฐานแห่งพลังปัญญา. กรุงเทพฯ

บรรณานุกรม (ต่อ)

เอกวิทย์ ณ ถลางและคณะ. 2546. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ. อมรินทร์

อุดม เขยกีวงศ์. 2547. **วิถีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ. บรรณกิจ

อุทัย คุลยเกษมและอรศรี งามวิยาพงศ์. 2540. **กรอบความคิดและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

อุษณีย์ ธโนศวรรย์. 2545. **การศึกษาในระบบ: ปฏิบัติการทางอำนาจผ่านความรู้และการสร้างเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน**. ปรินญาณพนธ์ กศ.ค. (พัฒนศึกษาศาสตร์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อรทัย พรหมเทพ. 2551. **การเรียนรู้ของผู้แสดงหนังตะลุงเพื่อการดำรงอยู่ของหนังตะลุงในสังคมทันสมัย**. วิทยานิพนธ์ (พัฒนามนุษย์และสังคม). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Apple, Michael W. 1979. **Ideology and education** : London :Routledge and Keganpaul

Thomas ,Alan M. 1991. **Beyond Education : A New Perspective on Society's Management of Learning**.

Adorno, Theodore and Max Horkheimer. 1995 **“Culture Industry : Enlightenment as Mass Deception”** In O .Boyd-Barrtt&C.Newbold, eds, **Approaches to Media** London: Edward Arnold

ภาคผนวก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ประกอบไปด้วยแนวคำถามในการสัมภาษณ์ จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ 1. ผู้รู้ในระบบโรงเรียน 2. ผู้รู้ในชุมชน 3. นักเรียนหรือเยาวชนผู้วิจัยได้แบ่งแนวคำถามในการสัมภาษณ์เพื่อให้ครอบคลุมถึงข้อมูลดังนี้

ชุดที่ 1. ผู้รู้ในระบบโรงเรียน

ชุดที่ 1.1 ผู้บริหารสถานศึกษา

ชุดที่ 1.2 ครู

ชุดที่ 1.3 ผู้รู้ในชุมชนที่มีส่วนร่วมในระบบโรงเรียน

ชุดที่ 2 ผู้รู้เรื่องภูมิปัญญาในชุมชน

ชุดที่ 2.1 ผู้รู้ในภูมิปัญญาเรื่องด้านการเกษตร ชาวสวน ชาวนา ผู้เลี้ยงสัตว์

ชุดที่ 2.2 ผู้รู้ในภูมิปัญญาเรื่องดนตรีและศิลปะการแสดง

ชุดที่ 2.3 ผู้รู้ในภูมิปัญญาเรื่องการดูแลสุขภาพ

ชุดที่ 3 นักเรียนและเยาวชน

ชุดที่ 3.1 นักเรียนที่อยู่ในระบบโรงเรียนและที่สำเร็จการศึกษาในระบบโรงเรียน

ชุดที่ 3.2 นักเรียนที่อยู่ในระบบโรงเรียนและที่ได้เรียนหลักสูตรท้องถิ่น

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 ผู้รู้ในระบบโรงเรียน

ชุดที่ 1.1 ผู้บริหารสถานศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์

1.1 ท่านได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับใด สาขาใด สำเร็จการศึกษาจากสถาบันใด เพราะเหตุใดจึงเข้าเลือกเข้ารับการศึกษา

1.2 ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งด้านการศึกษาในตำแหน่งใด เล่าความเป็นมาตั้งแต่เริ่มแรกของการปฏิบัติงานด้านการศึกษา จนกระทั่งได้รับตำแหน่ง

1.3 เมื่อท่านดำรงตำแหน่งผู้บริหารในสถานศึกษานี้ท่านมองบริบททางการศึกษาอัน ได้แก่ ชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน อย่างไร

2. ฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน อุดมการณ์ของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียนบนฐานการพัฒนาแบบสมัยใหม่ การมองการศึกษาแบบแยกส่วนและการใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาของรัฐ กระบวนการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียนบนฐานการพัฒนาแบบสมัยใหม่

2.1 การก่อตั้งโรงเรียนเริ่มขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง และในการก่อตั้งโรงเรียนมีที่มาหรือวัตถุประสงค์อย่างไร (ฐานคิด)

2.2 ท่านคิดว่าการมีโรงเรียนเกิดขึ้นในชุมชนเกี่ยวข้องกับพัฒนาให้เป็นไปตามการพัฒนาแบบสมัยใหม่หรือไม่อย่างไร หรือมีผลต่อความทันสมัยใหม่ที่จะเข้ามาในชุมชนหรือไม่อย่างไร (เป้าหมาย)

2.3 ท่านคิดว่าการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนทำให้ผู้เรียนเป็นคนสมัยใหม่ตามความหมายของการพัฒนาให้ทันสมัยแบบตะวันตกบ้างหรือไม่อย่างไร เช่นคนทำงานด้านอุตสาหกรรมมากกว่าเกษตรกรรม หรือไม่ ท่านคิดว่าเป็นเพราะสาเหตุใด

2.4 กระบวนการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนใช้วิธีการหรือหลักการในการถ่ายทอดความรู้ความสามารถด้านใดบ้างให้แก่ผู้เรียน และหวังสิ่งใดที่จะเกิดแก่ผู้เรียนมากที่สุด คาดหวังผู้เรียนให้มีทักษะในด้านการทำงานด้านใด อย่างไรบ้าง

2.5 ท่านคิดว่าการจัดกระบวนการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร ทั้งด้านวิธีการสอน และผลที่ได้รับเมื่อจบการศึกษา

2.6 ท่านคิดว่าการจัดกระบวนการเรียนการสอนในอนาคตของโรงเรียนจะเป็นไปในทิศทางใด ยังคงลักษณะเหมือนปัจจุบันหรือไม่ หรือถ้าเปลี่ยนจะเป็นไปในทิศทางใด

2.7 ท่านคิดว่าการจัดการเรียนการสอน การถ่ายทอดความรู้ในลักษณะดังกล่าว

ผู้เรียนที่จบหลักสูตรตามระบบโรงเรียนผู้เรียนได้อะไร และจบหลักสูตรแล้วท่านคิดว่าผู้เรียนสามารถใช้ความรู้ที่ได้ได้อย่างไร เช่นจบแล้วทำงานอะไร ที่ไหนอย่างไร

2.8 ท่านคิดว่าผู้ที่จบหลักสูตรการศึกษาระดับใด หรือมีความรู้ระดับใดผู้เรียนจึงสามารถพึ่งพาตัวเองได้และการพึ่งพาตัวเองได้ของผู้เรียนนั้นท่านคิดว่าเป็นการพึ่งพาในลักษณะการทำงานอะไร และอย่างไร

2.9 ท่านคิดว่าการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนให้ความสำคัญกับทักษะของผู้เรียนที่จะได้นั้น เป็นทักษะหรือความสามารถด้านใด และมีการถ่ายทอดทักษะดังกล่าวอย่างไรทักษะดังกล่าว เหมาะสมกับงานในลักษณะใด

2.10 การวัดและการประเมินผลของผู้เรียนถ้ามีความแตกต่างกันในเรื่องความรู้ความสามารถของผู้เรียนมีลักษณะอย่างไร และมีความหมายอย่างไรหากการประเมินมีความแตกต่างกัน และการประเมินคุณค่าของผู้เรียนด้านอื่นอย่างไร

2.11 ท่านคิดว่าหาผู้เรียนจบหลักสูตรการศึกษาผู้เรียนมีความสามารถที่ได้รับจากการเรียนมาใช้ในการพึ่งพาตัวเองหรือมีความรู้ที่สามารถทำงานในชุมชนได้หรือไม่ ทำงานอะไรในชุมชน และอย่างไร

การศึกษาในระบบโรงเรียน(การมองการศึกษาแบบแยกส่วน)

2.12 หลักสูตรที่นำมาใช้ในโรงเรียนมีลักษณะอย่างไร เช่นมีการกำหนดรายวิชา อัตราเวลาเรียน จุดประสงค์ การวัดผลและประเมินผลอย่างไร และใครเป็นผู้กำหนด และในหลักสูตรมีการ กล่าวถึงเรื่องภูมิปัญญาบ้างหรือไม่

2.13 โรงเรียนจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรอย่างไรการเรียนการสอนมีการจัดเนื้อหาวิชาเรียน อย่างไร เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2.14 ในการจัดการเรียนการสอน ท่านให้ครูวางแผนการเรียนการสอนอย่างไรหรือท่านบริหารการเรียนการสอนอย่างไร เช่น การศึกษาหลักสูตร คู่มือครู แบบเรียน

2.15 การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนต้องยึดหลักสูตรอย่างไร มีผลในทางปฏิบัติอย่างไร ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ มีการเรียนในรายวิชาต่างๆ ผู้เรียนมีการเตรียมการอย่างไร (เช่น การเตรียมแบบเรียน)

2.16 บรรยากาศในการเรียนเป็นอย่างไร การจัดห้องเรียนจัดกิจกรรมเป็นอย่างไร เด็กนักเรียนแสดงออกอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นอย่างไร

2.17 ในรอบหนึ่งปีการศึกษา โรงเรียนได้รับการประเมินผลหรือการนิเทศเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร การจัดการเรียนการสอนจากหน่วยงานใดบ้าง ใครเป็นผู้ประเมิน ประเมินอย่างไร โรงเรียนมีการเตรียมการอย่างไร ผลของการประเมินเป็นอย่างไร และมีความสำคัญ

ต่อโรงเรียนอย่างไร

2.18 การประเมินผลนักเรียนประเมินอย่างไรเน้นเนื้อหาสาระหรือการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างไร และทางโรงเรียนให้ความสำคัญแก่เรื่องใดที่สุด เพื่ออะไรและเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2.19 โรงเรียนมีการรายงานผลการจัดการศึกษาต่อหน่วยงานใดบ้าง รายงานผลช่วงเวลาใดมีการเตรียมการอย่างไร ผลการจัดการศึกษาของโรงเรียนมีความสำคัญอย่างไร

2.20 ท่านคิดว่าความรู้ในลักษณะใดมีความสำคัญและจำเป็นต่อการเป็นผู้บริหารโรงเรียนการเป็นครู ในโรงเรียนต้องมีลักษณะอย่างไร ระดับความรู้ของครูควรเป็นอย่างไรเพราะอะไร

2.21 ระบบการคัดเลือกครูเข้ามาสอนในโรงเรียนเป็นอย่างไร โรงเรียนมีอำนาจในการจัดการหรือไม่อย่างไร

2.22 บทบาทหน้าที่ของครูและนักเรียนเป็นอย่างไร ถูกกำหนดจากกฎ ระเบียบใดบ้าง

การใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาของรัฐ

2.23 ภาระงาน หรือหน้าที่หลักที่โรงเรียนต้องปฏิบัติเกี่ยวข้องกับเรื่องใดบ้าง (เช่น หลักสูตร การจัดการ เรียนการสอน การกำหนดบทบาทครู ผู้เรียน การวัดและการประเมินผลฯ) แต่ละด้าน โรงเรียนมี การปฏิบัติอย่างไร ข้อปฏิบัติในแต่ละด้านถูกกำหนดเป็นกรอบการปฏิบัติในลักษณะใด และหน่วยงานใดเป็นผู้กำหนดแนวทางการปฏิบัติ มีการนำเสนอว่าการปฏิบัติดังกล่าวมีความสำคัญอย่างไร

2.24 การจัดระเบียบการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดถูกส่งผ่านโรงเรียนในช่องทางใดบ้างมีการปฏิบัติอย่างไร (เช่น การให้ความรู้ หรือข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ)

2.25 ด้านการศึกษา การเผยแพร่เอกสารหลักสูตร เทคนิควิธีการจัดการเรียนการสอนโรงเรียน มีแนวดำเนินการนำคนในชุมชนให้เข้ามารับการศึกษาในโรงเรียนอย่างไร

2.26 บุคลากรที่ทำหน้าที่ในโรงเรียนได้แก่ใครบ้าง บุคลากรแต่ละท่านทำหน้าที่อย่างไร และมีอำนาจแตกต่างกันอย่างไร

2.27 ท่านคิดว่าการจัดการศึกษาที่กระทรวงศึกษากำหนดถูกส่งผ่านโรงเรียนเมื่อนักเรียนจบหลักสูตรขั้นพื้นฐานนักเรียนมีความรู้ในการทำงานที่สามารถดูแลตัวเอง รับผิดชอบครอบครัวได้มากน้อยเพียงใด อย่างไรบ้าง

2.28 ท่านคิดว่าการจัดการศึกษาที่กระทรวงกำหนดผ่านโรงเรียนนักเรียนหรือผู้ที่

จบหลักสูตรระดับถึงเรียกได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถหรือมีงานทำที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้
ควรอยู่ในระดับใด เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2.29 ท่านคิดว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาตามกำหนดของรัฐสามารถตอบสนองตามความ
ต้องการในชุมชนหรือไม่อย่างไร และการจัดการศึกษาดังกล่าวได้คำนึงถึงความแตกต่างของชุมชน
ในมิติต่างๆหรือไม่อย่างไร เช่น มิติทางวัฒนธรรม ภูมิประเทศ ค่านิยม เป็นต้น

2.30 ท่านคิดว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาตามระบบโรงเรียนจะต้องมีความความรู้ถึง
ระดับใดจึงจะสามารถพึ่งพาตนเองได้ และหากสำเร็จการศึกษาดังกล่าวได้ความรู้ได้อย่างไร และ
ความรู้ที่ได้สามารถนำไปประกอบอาชีพหรือเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัวได้อย่างไร

**3. การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน (การศึกษาใน
ประเด็นนี้เป็นการศึกษาข้อมูลจากโรงเรียนในช่วงที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัด
การศึกษา)**

การสร้างความรู้ความจริงเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบโรงเรียน

3.1 กระบวนการคิดเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาของ
โรงเรียนเกิดขึ้นได้อย่างไร ใครเป็นผู้กำหนด และแนวคิดดังกล่าวมีบทบาทต่อโรงเรียนอย่างไร

3.2 สาระของการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่
การศึกษาในระบบโรงเรียนถูกกำหนดอยู่ในรูปแบบใดบ้าง เช่น นโยบายในการจัดการศึกษา
แนวนโยบายในการปฏิรูปการศึกษา หลักสูตรฯลฯ และแต่ละรูปแบบดังกล่าวส่งผลในทางปฏิบัติ
ของโรงเรียนอย่างไร

3.3 โรงเรียนได้รับแนวคิดเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัด
การศึกษาจากแหล่งใดมีสาระอย่างไร และโรงเรียนมีแนวคิดในเรื่องนี้อย่างไร

3.4 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนถูกนำเสนอใน
แนวนโยบายต่างๆ เช่น การจัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนการมีส่วนร่วมของ
โรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษา การกระจายอำนาจในการจัดการศึกษา แนวนโยบาย
ดังกล่าวถูกนำเสนอในลักษณะอย่างไร

3.5 ท่านมีความเห็นว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการจัดการศึกษาของ
โรงเรียนน่าจะทำให้เกิดผลต่อใครอย่างไร เพราะเหตุใด

การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้อุดมการณ์ความรู้วิชาการในระบบโรงเรียน

3.6 โรงเรียนมีการตอบรับต่อแนวคิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างไร เช่น มีการจัดประชุมคณะกรรมการ โรงเรียน การประชุมครู ผู้ปกครอง ฯลฯ และโรงเรียนมีวิธีดำเนินการในเรื่องดังกล่าวเมื่อใด อย่างไร ชุมชนมีการตอบรับ หรือปฏิเสธ อย่างไร

3.7 เมื่อมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา โรงเรียนมีขั้นตอนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรระดับสถานศึกษาอย่างไร ผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรได้แก่ใครบ้าง

3.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกบรรจุอยู่ในวิชาใด เพราะอะไร การเรียนการสอนในวิชาดังกล่าวถูกกำหนดให้เรียนในวันใด เวลาใด

3.9 ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวิธีการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียนอย่างไร หมายถึงเหมือนหรือต่างกันอย่างไรกับการสอนที่มีอยู่ในชุมชน

3.10 ผู้อำนวยการของโรงเรียนมีบทบาทในการดูแลครุภูมิปัญญาหรือไม่ อย่างไร เช่น การดูแลเรื่องการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรระดับการศึกษา การเขียนแผนการสอน การควบคุมชั้นเรียน การประเมินผลผู้เรียน ฯลฯ

3.11 โรงเรียนมีกระบวนการหล่อหลอมความเป็นครุภูมิปัญญาอย่างไร เช่น การส่งครุภูมิปัญญาไปเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตร การเขียนแผนการสอน หรือการให้สวัสดิการในรูปแบบเงินเดือน การดูแลเรื่องการพูด วิธีสอน การแต่งกาย ฯลฯ

3.12 หน่วยงานทางราชการได้มาประเมินเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรระดับสถานศึกษาบ้างหรือไม่ หากมีการประเมิน กระบวนการประเมินเป็นอย่างไร โรงเรียนเคยส่งผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผู้เรียน โครงการของการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ เข้าประกวดบ้างหรือไม่ หากโรงเรียนเคยส่งเข้าประกวดมีกระบวนการในการส่งเข้าประกวดอย่างไร กฎเกณฑ์ในการเข้าประกวดเป็นอย่างไร ผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้จิตสำนึกของการมีส่วนร่วม

3.13 ในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรระดับสถานศึกษา ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือครุภูมิปัญญา มีบทบาทหน้าที่อย่างไร เช่น ในด้านการร่วมสร้างหลักสูตร การเขียนแผนการสอน การถ่ายทอดความรู้ การประเมินผลผู้เรียน ฯลฯ

3.14 ความสัมพันธ์ระหว่างครุภูมิปัญญา กับครูประจำการ และนักเรียนเป็นอย่างไร

3.15 ภายในโรงเรียนมีการสร้างพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือไม่ หากมีการสร้างเป็นอย่างไรใครเป็นผู้ริเริ่มในการสร้าง มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร โรงเรียนเคยได้รับรางวัลเกี่ยวกับการมีโครงการการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาหรือไม่ อย่างไร

3.16 คนในชุมชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการที่โรงเรียนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างไร

3.17 โรงเรียนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องใดเข้ามาถ่ายทอดในโรงเรียนบ้าง โรงเรียนดำเนินการอย่างไร เพราะเหตุใดจึงต้องเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องนี้

3.18 การดำรงไว้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกเหนือจากการที่มีการดำเนินในโรงเรียนแล้ว ทางโรงเรียนมีการจัดการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เด็กด้วยวิธีการอื่นอีกหรือไม่ เช่น นักเรียนไปเรียนนอกสถานศึกษาหรือให้เด็กศึกษาจากสถานที่จริงเป็นต้น

3.19 มีบุคคลใดบ้างหรือมีองค์กรใดบ้างที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำรงภูมิปัญญาท้องถิ่นและบุคคล หรือองค์กรดังกล่าวนี้มีกระทำหรือให้ความช่วยเหลืออย่างไร

3.20 ท่านคิดอย่างไรในการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และคิดว่าการดำรงไว้ซึ่งคุณค่าในภูมิปัญญาท้องถิ่นจะส่งผลดีต่อผู้เรียน ชุมชนอย่างไร

3.21 ท่านคิดว่าการจะดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นควรมีการจัดการดูแลอย่างไร หรือการ ให้ความร่วมมือควรอยู่ในลักษณะใด ใครควรทำหน้าที่อะไรอย่างไรบ้าง ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 ผู้รู้ในระบบโรงเรียน

ชุดที่ 1.2 ครู

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์

1.1 ท่านได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับใด สาขาใด สำเร็จการศึกษาจากสถาบันใด เพราะเหตุใดจึงเข้าเลือกเข้ารับการศึกษา

1.2 ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งด้านการศึกษาในตำแหน่งใด เล่าความเป็นมาตั้งแต่เริ่มแรกของการปฏิบัติงานด้านการศึกษา จนกระทั่งได้รับตำแหน่ง

1.3 เมื่อท่านดำรงตำแหน่งในสถานศึกษานี้ท่านมองบริบททางการศึกษา อันได้แก่ ชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน อย่างไร

2. ฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน อุดมการณ์ของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียนบนฐานการพัฒนาแบบสมัยใหม่ การมองการศึกษาแบบแยกส่วนและการใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาของรัฐ

กระบวนการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียนบนฐานการพัฒนาแบบสมัยใหม่

2.1 การก่อตั้งโรงเรียนเริ่มขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง และในการก่อตั้งโรงเรียนมีที่มาหรือวัตถุประสงค์อย่างไร (ฐานคิด)

2.2 ท่านคิดว่าการมีโรงเรียนเกิดขึ้นในชุมชนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาให้เป็นไปตามการพัฒนาแบบสมัยใหม่หรือไม่อย่างไร หรือมีผลต่อความทันสมัยใหม่ที่จะเข้ามาในชุมชนหรือไม่อย่างไร (เป้าหมาย)

2.3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนใช้วิธีการหรือหลักการในการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถด้านใดบ้างให้แก่ผู้เรียน และหวังสิ่งใดที่จะเกิดแก่ผู้เรียนมากที่สุด คาดหวังผู้เรียนให้มีทักษะในด้านการทำงานด้านใด อย่างไรบ้าง

2.4 ท่านคิดว่าการจัดกระบวนการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนในปัจจุบันเป็นอย่างไร ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไรทั้งด้านวิธีการสอน และผลที่ได้รับเมื่อจบการศึกษา

2.5 ท่านคิดว่าการจัดการเรียนการสอน การถ่ายทอดความรู้ในลักษณะดังกล่าว ผู้เรียนที่จบหลักสูตรตามระบบโรงเรียนผู้เรียนได้อะไร ผู้เรียนสามารถใช้ความรู้ที่ได้อย่างไร เช่น จบแล้วทำงานอะไร ที่ไหนอย่างไร

2.6 ท่านคิดว่าผู้ที่จบหลักสูตรการศึกษาระดับใด หรือมีความรู้ระดับใดผู้เรียนจึงสามารถพึ่งพาตัวเอง ได้และการพึ่งพาตัวเองได้ของผู้เรียนนั้นท่านคิดว่าเป็นการพึ่งพาในลักษณะการทำงานอะไร และอย่างไร

2.7 การทำงานของผู้เรียนที่จบหลักสูตรของสถานศึกษานักเรียนที่จบไปทำงานในชุมชนบ้างหรือไม่ถ้ามีทำงานอะไร และทำอย่างไร

2.8 การทำงานของนักเรียนที่จบไปจากสถานศึกษาหรือสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรแล้วทำงานนอกชุมชนมีมากน้อยเพียงใด และงานดังกล่าวเป็นงานอะไร ทำอย่างไร

2.9 การวัดและการประเมินผลของผู้เรียนถ้ามีความแตกต่างกันในเรื่องความรู้ความสามารถของผู้เรียนมีลักษณะอย่างไร และมีความหมายอย่างไรหากการประเมินมีความแตกต่างกัน และการประเมินคุณค่าของผู้เรียนด้านอื่นอย่างไร

การศึกษาในระบบโรงเรียน(การมองการศึกษาแบบแยกส่วน)

2.10 โรงเรียนมีการจัดการกิจกรรม หรือตัวครูเองในฐานะครูประจำการมีการจัดการเรียนการสอนแต่ละวันอย่างไร ให้ท่านเล่าตั้งแต่ เริ่มเรียนจนเลิกเรียน

2.11 ในฐานะที่ท่านเป็นครูท่านและมีตำแหน่งใน โรงเรียนท่านรับหน้าที่อะไร และท่านรับผิดชอบหน้าที่นั้นอย่างไร

2.12 โรงเรียนจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรอย่างไรการเรียนการสอนมีการจัดเนื้อหาวิชาเรียน อย่างไร เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อท่านได้รับหน้าที่สอนในรายวิชาที่ท่านต้องรับผิดชอบท่าน มีการเตรียมการสอนอย่างไร และท่านสอนอย่างไร

2.13 บรรยากาศในการเรียนเป็นอย่างไร การจัดห้องเรียนจัดกิจกรรมเป็นอย่างไร เด็กนักเรียนแสดงออกอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเป็นอย่างไรท่านคิดว่านักเรียนเป็นอย่างไรและอยากให้นักเรียนที่ท่านสอนเป็นอย่างไร

2.14 การเป็นครูในโรงเรียนต้องมีลักษณะอย่างไร ระดับความรู้ของครูควรเป็นอย่างไรเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2.15 ระบบการคัดเลือกครูเขามาสอนในโรงเรียนเป็นอย่างไร โรงเรียนมีอำนาจในการจัดการหรือไม่อย่างไรให้ท่านเล่าประสบการณ์การได้รับคัดเลือกมาเป็นครู

2.16 บทบาทหน้าที่ของครูและนักเรียนเป็นอย่างไร ถูกกำหนดจากกฎ ระเบียบใด บางกฎระเบียบดังกล่าวได้มีขึ้นอย่างไร มีกฎหรือกฎเกณฑ์อะไรบ้างที่ท่านเห็นว่านักเรียนทำไม่ได้จำเป็นต้องทำทั้งตัวท่านและนักเรียนเองเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2.17 ท่านคิดว่ากระบวนการเรียนการสอนดังกล่าวจะทำให้เด็กมีความรู้ความสามารถที่จะนำไปใช้ใน ชุมชนได้มากน้อยเพียงใด ด้านใดบ้าง มีความสอดคล้องกับการ

ดำรงชีวิตในชุมชนอย่างน้อยแค่ 1 หน อย่างไร

การใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาของรัฐ

2.18 ภาระงาน หรือหน้าที่หลักที่ท่านต้องปฏิบัติเกี่ยวข้องกับเรื่องใดบ้าง (เช่น หลักสูตร การจัดการ เรียนการสอน ผู้เรียน การวัดและการประเมินผลฯ) แต่ละด้าน ท่านมีการปฏิบัติอย่างไร ข้อ ปฏิบัติในแต่ละด้านถูกกำหนดเป็นกรอบการปฏิบัติในลักษณะใด

2.19 หน่วยงานใดเป็นผู้กำหนดแนวทางการปฏิบัติ มีการนำเสนอว่าการปฏิบัติดังกล่าวมีความสำคัญอย่างไร

2.20 การจัดระเบียบการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดถูกส่งผ่านโรงเรียนในช่องทางใดบ้างมีการปฏิบัติอย่างไร (เช่น การให้ความรู้ หรือข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ)

2.21 บุคลากรที่ทำหน้าที่ในโรงเรียนได้แก่ใครบ้าง บุคลากรแต่ละท่านทำหน้าที่อย่างไร และมีอำนาจแตกต่างกันอย่างไร

2.22 ท่านคิดว่าการจัดการศึกษาที่กระทรวงศึกษากำหนดถูกส่งผ่านโรงเรียนเมื่อนักเรียนจบหลักสูตรขั้นพื้นฐานนักเรียนมีความรู้ในการทำงานที่สามารถดูแลตัวเอง รับผิดชอบครอบครัวได้มากน้อยเพียงใด อย่างไรบ้าง

2.23 ท่านคิดว่าการจัดการศึกษาที่กระทรวงกำหนดผ่านโรงเรียนนักเรียนหรือผู้ที่จบหลักสูตรระดับถึงเรียกได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถหรือมีงานทำที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ควรอยู่ในระดับใด เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2.24 ท่านคิดว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาตามกำหนดของรัฐสามารถตอบสนองตามความต้องการในชุมชนหรือไม่อย่างไร และการจัดการศึกษาดังกล่าวได้คำนึงถึงความแตกต่างของชุมชนในมิติต่างๆหรือไม่อย่างไร เช่น มิติทางวัฒนธรรม ภูมิประเทศ ค่านิยม เป็นต้น

2.25 ท่านคิดว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาตามระบบโรงเรียนจะต้องมีความรู้ถึงระดับใดจึงจะสามารถพึ่งพาตนเองได้ และหากสำเร็จการศึกษาดังกล่าวได้ความรู้อย่างไร และความรู้ที่ได้สามารถนำไป ประกอบอาชีพหรือเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัวได้อย่างไร

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 ผู้รู้ในระบบโรงเรียน

ชุดที่ 1.3 ผู้รู้ในชุมชนที่มีส่วนร่วมในระบบโรงเรียน

คำถาม สำหรับผู้รู้ในชุมชน ในช่วงที่นำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาที่บ่งบอกถึงการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน สำหรับผู้รู้ในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

1. การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้อุดมการณ์ความรู้วิชาการในระบบโรงเรียน

1.1 ท่านเคยเข้าร่วมประชุมกับโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง และท่านเข้าร่วมประชุมในฐานะใด เช่น ผู้ปกครองนักเรียน คณะกรรมการ โรงเรียน หรือการเป็นครูภูมิปัญญา เป็นต้น หากเคยเข้าร่วมให้ท่านเล่ารายละเอียดของการประชุม เรื่องที่ประชุม และผลของกิจกรรมที่เกิดขึ้น

1.2 ท่านได้รับข่าวสารการประชุมจากแหล่งใดบ้าง ใครเป็นผู้เชิญท่านเข้าร่วมการประชุมและท่านเคยเป็นผู้ตัดสินใจในการจัดกิจกรรมบ้างหรือไม่ อย่างไร

1.3 ท่านทราบเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาที่ทำให้ผู้รู้ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาบ้างหรือไม่ อย่างไร ท่านเข้าใจว่าอย่างไร เช่นทางโรงเรียนมีระบบการเรียนการสอนเป็นอย่างไรและท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็นหรือเหตุผลในการสอนภูมิปัญญาในท้องถิ่นหรือไม่อย่างไร

1.3 ก่อนที่ท่านจะเข้ามามีส่วนร่วมจัดการเรียนการสอนกับโรงเรียน หรือก่อนเข้ามาเป็นครูภูมิปัญญานั้น ใครเป็นผู้เชิญท่านและผู้นั้นอธิบายสาระหรือเหตุผลนั้นอย่างไร

1.4 ก่อนท่านจะเข้าร่วมจัดการเรียนการสอนหรือเป็นครูภูมิปัญญาท่านมีข้อสงสัยหรือมีความกังวลหรือไม่อย่างไร เช่นเกี่ยวกับกระบวนการสอน หรือผลตอบแทนหรือเงื่อนไขอื่นที่เกี่ยวข้อง

1.5 เมื่อท่านเข้าสู่การจัดการเรียนการสอนหรือเข้าร่วมเป็นครูภูมิปัญญาแล้วท่านทำหน้าที่นั้นอย่างไร ทำอะไรบ้าง เหมือนกับครูที่สอนอยู่ในระบบหรือไม่อย่างไร ท่านว่าหน้าที่ดังกล่าวมีความจำเป็นหรือไม่ อย่างไร ท่านทำได้หรือไม่ มีความกังวลหรือไม่อย่างไร

1.6 ในการทำหน้าที่ของท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนนั้น สิ่งที่ท่านต้องปฏิบัติมีความแตกต่างจากสิ่งที่ท่านเรียนรู้มาในเรื่องภูมิปัญญาทั้งเรื่องการทำนา ทำสวน การรักษาโรค หรือการแสดงต่างๆหรือไม่อย่างไร (เป้าหมายการเรียนรู้, ความสัมพันธ์ผู้เรียนและผู้รู้)

1.7 ในการที่ท่านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ท่านคิดว่ามีปัญหาอะไรบ้างในการทำงานเป็นเพราะอะไร เช่นท่านต้องทำแผนการสอน หรือปรับตัวเองในเรื่องการสอนหรือไม่อย่างไร

1.8 ในการทำหน้าที่การเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาของท่านมีครูในโรงเรียน แนะนำการสอน หรือการปฏิบัติตัวแก่ท่านหรือไม่อย่างไร และท่านได้สอนหรือบอกกล่าวกับนักเรียนอย่างไรถึงเหตุผลที่ท่านเข้ามาสอนนักเรียน

1.9 การเรียนการสอนของท่านสอนอย่างไรเหมือนหรือแตกต่างกับการสอนของครูที่อยู่ในระบบโรงเรียนหรือไม่อย่างไร การสอนของท่านสอนด้วยภาษาใด บรรยากาศการสอนเป็นอย่างไรและนักเรียนมีปฏิสัมพันธ์กับท่านอย่างไร

1.10 ท่านคิดว่าความรู้ภูมิปัญญาที่ท่านถ่ายทอดแก่ผู้เรียนตามหลักสูตรนี้เมื่อผู้เรียนเรียนจบหลักสูตรสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตในชุมชนได้หรือไม่ อย่างไรเหมาะสมในการนำมาทำเป็น อาชีพในการดำรงชีวิตได้ หรือนำความรู้ไปใช้สอบเข้าศึกษาต่อได้หรือไม่ อย่างไร

1.11 ท่านคิดว่าความรู้หรือภูมิปัญญาที่ท่านได้ถ่ายทอดแก่เด็กนักเรียนเด็กเหล่านั้นมีความรู้ ความสามารถที่จะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ได้บ้าง มากน้อยเพียงใด เช่นใช้ในการดำรงชีวิตได้ในลักษณะใดหรือใช้เป็นคุณสมบัติของคนต่อการศึกษาได้หรือไม่อย่างไร

2.การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบโรงเรียน

2.1 ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆในโรงเรียนเนื่องในโอกาสใดบ้าง และเข้าไปร่วมในฐานะใด ท่านมีความรู้สึกอย่างไรในการเข้าร่วมในแต่ละครั้ง และมีการพูดถึงภูมิปัญญาอย่างไร

2.2 เมื่อท่านเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของโรงเรียนทางโรงเรียน หมายถึงครูที่อยู่ในโรงเรียนดูแลและให้ความสำคัญดูแลท่านอย่างไรบ้างในเรื่องสวัสดิการต่างๆ ท่านเป็นผู้ที่เริ่มหรือคิดในการจัดกิจกรรมต่างๆด้วยตัวเองบ้างหรือไม่อย่างไร

2.3 บรรยากาศในการสอนหรือการทำกิจกรรมที่ท่านได้รับผิดชอบนั้นที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นอย่างไร ท่านทำอย่างไร หรือท่านสอนอย่างไร ทำไมท่านถึงสอนภูมิปัญญาเรื่องนี้และนักเรียนที่ท่านสอนปฏิบัติตัวต่อท่านอย่างไร

2.4 การสอนของท่านที่ท่านได้ถ่ายทอดแก่นักเรียนมีความเหมือนหรือแตกต่างกับการที่ท่านได้เรียนรู้มาในอดีตอย่างไร มีการคัดเลือกเด็กมาเป็นศิษย์หรือไม่อย่างไร หรือมีพิธีกรรมต่างๆมาเกี่ยวข้องในการเรียนการสอนบ้างหรือไม่อย่างไร

2.5 เมื่อมีใครมาถามท่านหรือพูดคุยกับท่านในเรื่องการจัดการเรียนการสอนของท่านในโรงเรียนท่านเล่าอย่างไรคนในชุมชนยกย่องท่านหรือไม่ อย่างไร

2.6 ความรู้ที่ท่านสอนนักเรียนนั้น ทางโรงเรียนได้นำนักเรียน และผลผลิตของนักเรียนและตัวท่านเองไปร่วมแสดงในงานต่างๆบ้างหรือไม่ หากแสดงในงานใดบ้าง ผลตอบรับเป็นอย่างไร และท่านรู้สึกอย่างไรกับผลตอบรับที่ได้รับ

2.7 ทางโรงเรียนให้การยกย่องท่านอย่างไรบ้าง เช่นมอบเกียรติบัตร การประกาศความสำคัญ การส่งท่านเข้าประกวดหากท่านได้รับการยกย่องดังกล่าวและท่านรู้สึกอย่างไร

2.8 การเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โรงเรียนเป็นผู้จัด ท่านคิดว่าเป็นอย่างไรมีคุณค่าหรือไม่ และการเรียนดังกล่าวมีความแตกต่างจากความรู้ที่เคยเรียนในชุมชนหรือไม่อย่างไร และท่านคิดว่าลักษณะดังกล่าวที่เป็นอยู่เหมาะสมมากน้อยเพียงใดควรปรับเปลี่ยนหรือไม่ อย่างไร

3.การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้จิตสำนึกของการมีส่วนร่วม

3.1 ทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรมต่างๆที่ได้เชิญท่านไปเข้าร่วมบ่อยแค่ไหนและท่านเข้าร่วมกิจกรรม ดังกล่าวหรือไม่อย่างไร

3.2 การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่ทางโรงเรียนจัดขึ้นท่านมีส่วนช่วยคิดพิจารณาตั้งแต่เริ่มต้นหรือไม่ อย่างไรและมีการกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด

3.3 การเข้าร่วมกิจกรรมท่านเข้าร่วมในฐานะใด มีบทบาทมากแค่ไหน อย่างไร ทางโรงเรียนให้ความสำคัญแก่ท่านอย่างเท่าเทียมเสมือนครูในโรงเรียนหรือไม่อย่างไรสวัสดิการหรือผลตอบแทนที่ท่านได้รับเป็นอย่างไร

3.4 การทำกิจกรรมต่างๆที่ท่านเข้าร่วมกับโรงเรียนท่านคิดว่ามีผลดีต่อชุมชนหรือมีผลต่อใครบ้างอย่างไรและเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

3.5 กิจกรรมที่ทางโรงเรียนจัดขึ้นมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำความรู้ภูมิปัญญามาใช้มีขึ้นบ่อยแค่ไหน และกิจกรรมนั้นเป็นไปตามกระบวนการอย่างไรบ้าง

3.6 บุคคลใดบ้างที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมที่เอา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในระบบ โรงเรียน หรือมีการนำเด็กไปเรียนรู้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ่อยแค่ไหน อย่างไร

3.7 ท่านคิดว่าการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนร่วมกับโรงเรียนนั้นท่านคิดว่ามีความสำคัญหรือไม่มากน้อยเพียงใด และกิจกรรมที่จัดขึ้นมีประโยชน์กับบุคคลใดอย่างไร เช่นมีประโยชน์กับนักเรียน ตัวท่าน หรือชุมชนอย่างไร

3.8 ท่านคิดว่าการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ร่วมกับโรงเรียนแตกต่างจากการ เรียนรู้ในชุมชนที่ท่านได้เรียนรู้มาหรือไม่ อย่างไร และท่านคิดว่าควรให้เกิดการมีส่วนร่วมใน ลักษณะร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนต่อไปหรือไม่ อย่างไร

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 2 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

ชุดที่ 2.1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในภูมิปัญญาเรื่องด้านการเกษตร ชาวสวน ชาวนา ผู้เลี้ยงสัตว์

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์

1.1 ประวัติและความเป็นมาของท่าน ภูมิฐานะของท่านอาศัยที่ไหน เป็นคนที่อยู่ในภูมิฐานะท้องถิ่นนี้หรือไม่ และทำไมจึงมาอาศัยอยู่ที่ภูมิลำเนานี้ อายุเท่าไร พ่อ แม่ของท่าน และตัวท่านเองประกอบอาชีพอะไร

1.2 บรรพบุรุษของท่านเป็นบุคคลที่อยู่ที่นี่นานเท่าไรและบรรพบุรุษของท่านได้เล่าอะไรที่เกี่ยวกับภูมิลำเนาที่นี่หรือไม่ อย่างไร และมีอะไรที่น่าสนใจ

1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ ถ้าได้เรียนจบชั้นใด

1.4 ทางโรงเรียนได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในโรงเรียนหรือไม่ และท่านมีส่วนร่วมหรือไม่อย่างไร

2 อุดมการณ์ การสร้างสรรค์ความรู้ในการดำรงชีวิตและการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาของชุมชน

2.1 ในสมัยก่อนท่านประกอบอาชีพอะไรบ้าง ยึดอาชีพใดเป็นหลัก ทำไมจึงยึดอาชีพนั้นเป็นหลักหมายถึงอาชีพที่ท่านทำนี้มีข้อดีอย่างไร(อุดมการณ์)

2.2 ในช่วงที่ท่านยังมีอายุน้อยในวัยเด็ก ท่านได้เรียนรู้เรื่องการทำนา ทำสวน ทำไร่หรือเลี้ยงสัตว์เมื่ออายุเท่าไร เรียนรู้จากใครและท่านเหล่านั้นสอนอย่างไร(การสร้างสรรค์ความรู้)

2.3 ในการที่พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ จะฝึกสอนการทำนา ทำสวนทำไร่ เลี้ยงสัตว์แก่ท่าน ผู้สอนเตรียมการอย่างไร มีการศึกษาธรรมชาติ ฤดูกาล หรือสภาพแวดล้อม พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์หรือไม่อย่างไร เช่นมีการคัดเลือกพันธุ์พืช เตรียมดิน ฯลฯ หรืออะไรอย่างใดบ้าง (การสร้างสรรค์ความรู้)

2.4 ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ต้องอาศัยพื้นดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ หรือธรรมชาติอื่น ๆ อย่างไรหมายถึงความรู้เกี่ยวกับดิน แหล่งน้ำ หรือป่าไม้มีผลต่อการทำหากินของท่านมากน้อยเพียงใด (อุดมการณ์ การสร้างสรรค์ความรู้)

2.5 ในการทำนาทำสวนทำไร่ของท่านนั้นในครอบครัวมีการจัดการการทำงานอย่างไรบ้างแต่ละคนมีบทบาทอย่างไรหมายถึงทำหน้าที่อะไร และทำไมแต่ละคนจึงได้รับบทบาทนั้น(การแบ่งงานกันทำ)

2.6 ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ หรือเลี้ยงสัตว์ มีการทำงานอย่างไร ใครช่วยบ้าง หรือไม่ นอกจากครอบครัวท่านแล้วยังมีใครช่วยท่านในการทำงานบ้างหรือไม่ ถ้ามีการแบ่งงานกันทำหรือไม่อย่างไร หรือมีเงื่อนไขของการทำงานหรือไม่อย่างไร(การสร้างสรรค้ความรู้, อดุมการณ้)

2.7 หากมีการช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านหรือบุคคลอื่นเขาเหล่านั้นช่วยในขั้นตอนใดบ้าง ช่วยท่านอย่างไร ท่านมีวิธีการอย่างไรที่สามารถให้เพื่อนบ้านหรือบุคคลอื่นมาช่วยท่าน และการช่วยเหลือหรือการทำงานนั้นมีข้อกำหนดหรือผลตอบแทนอื่นบ้างหรือไม่ (ความสัมพันธ์ของคนในสังคม)

2.8 สถานที่ทำงานของท่านซึ่งหมายถึงสวน ไร่ นา หรือสถานที่เลี้ยงสัตว์อยู่ห่างไกลจากที่พักอาศัยมากหรือไม่อย่างไร และมีการวางแผนอย่างไรเมื่อจะไปทำงานแต่ละวัน เช่น ใครทำหน้าที่อะไร ใครทำอะไรอย่างไร(การสร้างสรรค้ความรู้)

2.9 การทำนาทำสวน หรือทำไร่ของท่านนั้นท่านทำเฉพาะคนในครอบครัวของท่านหรือมีผู้อื่นเช่นเพื่อนบ้านเกี่ยวข้องบ้างหรือไม่ ถ้ามีบุคคลอื่นมาเกี่ยวข้องเป็นเรื่องใด และมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร(การสร้างสรรค้ความรู้)

2.10 ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ในการทำนา ทำสวนทำไร่ หรือการเลี้ยงสัตว์ให้แก่ลูกหลานหรือไม่หากสอนท่านสอนอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างจากที่ท่านเคยได้รับจากบรรพบุรุษของท่านหรือไม่อย่างไร และที่ท่านสอนท่านหวังหรือมีเป้าหมายต่อสิ่งนั้นอย่างไร(อดุมการณ้)

2.11 ท่านเคยร่วมทำกิจกรรมทางความเชื่อในชุมชนของท่านหรือไม่ อย่างไรบ้าง เช่นท่านให้ความสำคัญต่อสิ่งศักดิ์ที่ท่านเคารพนับถือต่อการดำรงชีวิตประจำวันของท่านด้านใดบ้าง และพิธีกรรมดังกล่าวมีลักษณะอย่างไรมีประวัติความเป็นต่อการเคารพนับถืออย่างไร(การสร้างสรรค้ความรู้, อดุมการณ้)

2.12 ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ท่านเคารพนับถือมีผลต่อการดำรงชีวิตของท่านในด้านใดบ้าง และถ้ามีผลต่อด้านการทำมาหากินหรือไม่ ถ้ามีท่านได้มีการขอพรหรือมีพิธีกรรมต่างๆเพื่อให้การทำมาหากินของท่านประสบผลสำเร็จหรือไม่อย่างไร (การสร้างสรรค้ความรู้, อดุมการณ้, ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์)

2.13 ท่านและเพื่อนบ้านไปวัด หรือประกอบพิธีกรรมต่างๆในชุมชนร่วมกันหรือไม่ และทำพิธีกรรมในโอกาสใดบ้าง ไปทำกันที่ไหน ใครเป็นผู้นำ และทำมานานมากเท่าไร ทำอย่างไร(อดุมการณ้และการสร้างสรรค้ความรู้, ความสัมพันธ์ของคนในสังคม)

2.14 การประกอบพิธีกรรมต่างๆในชุมชนของท่านท่านทำแล้วมีความรู้สึกอย่างไร และท่านคิดว่าการทำพิธีกรรมความเชื่อต่างๆที่มีในชุมชนนั้นส่งผลอย่างไรกับตัวท่านบ้าง หรือส่งผลต่อชุมชนบ้างหรือไม่ อย่างไร(อดุมการณ้)

2.15 ในชุมชนมีถนน มีไฟฟ้า มีน้ำประปาเมื่อไร มีการใช้ยานพาหนะที่ทันสมัย ความทันสมัยที่เข้ามามีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนหรือไม่อย่างไร ท่านได้นำปัจจัยดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ต่อการทำมาหากินอย่างไร

2.16 ปัจจุบันท่านยังทำอาชีพนี้อยู่หรือไม่ และท่านมีความภาคภูมิใจในอาชีพนี้หรือไม่

2.17 อย่างไร ท่าน ยังให้ลูกหลานของท่านสืบต่ออาชีพอย่างท่านหรือไม่ เพราะอะไรความรู้ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 2 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

ชุดที่ 2.2 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในภูมิปัญญาเรื่องดนตรีและศิลปะการแสดง

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์

1.1 ประวัติและความเป็นมาของท่าน ภูมิลำเนาของท่านอาศัยที่ไหน เป็นคนที่อยู่ในภูมิลำเนาท้องถิ่นที่นี่หรือไม่ และทำไมจึงมาอาศัยอยู่ที่ภูมิลำเนาที่นี่ อายุเท่าไร พ่อ แม่ของท่าน และตัวท่านเองประกอบอาชีพอะไร

1.2 บรรพบุรุษของท่านเป็นบุคคลที่อยู่ที่นี่นานเท่าไรและบรรพบุรุษของท่านได้เล่าอะไรที่เกี่ยวกับภูมิลำเนาที่นี่บ้างหรือไม่ อย่างไร และมีอะไรที่น่าสนใจ

1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ ถ้าได้เรียนจบชั้นใด

1.4 ทางโรงเรียนได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในโรงเรียนหรือไม่ และท่านมีส่วนร่วมหรือไม่อย่างไร

2. อุดมการณ์ การสร้างสรรค์ความรู้ในการดำรงชีวิต และการสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาของชุมชน

2.1 ในสมัยที่ท่านเป็นเด็ก พ่อแม่ของท่านทำอาชีพอะไร ท่านต้องช่วยพ่อแม่ในการทำงานหรือไม่อย่างไรบ้าง(การสร้างสรรค์ความรู้)

2.2 ท่านมีความรู้สึก สนุก สบายใจ หรือเพลิดเพลินใจอะไรบ้างที่ได้จากการพ่อแม่ บรรพบุรุษของท่านที่ทำให้เพลิดเพลินได้เช่น มีการละเล่นหรือมีการแสดงศิลปะอะไรบ้างในชุมชนที่ท่านได้รู้มา และมีความเพลิดเพลินที่สามารถสร้างความสุนทรีย์ในแก่ท่านและชุมชนได้ และการแสดงหรือการละเล่นนั้นมีลักษณะอย่างไรบ้างทำกันอย่างไร(อุดมการณ์,การสร้างสรรค์ความรู้)

2.3 สิ่งที่ทำให้ท่านบันเทิงมีความเพลิดเพลิน หรือรู้สึกสบายใจที่เกี่ยวข้องกับ ศิลปะและการแสดงรวมถึงการละเล่นต่างๆที่มีในชุมชนท่านเคยรับรู้มานั้นท่านเรียนรู้จากใคร และเขาเหล่านั้นสอนท่านอย่างไร (อุดมการณ์,การสร้างสรรค์ความรู้)

2.4 มีอุปกรณ์ หรือมีสิ่งใดบ้างที่จะทำให้เกิดความเพลิดเพลินบันเทิงใจ แก่ท่านในอดีตตอนที่ท่านยังมีอายุน้อยเช่น การละเล่นในชุมชน การแสดงที่มีเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดหมายถึงเป็นช่วงเวลาที่มีความเกี่ยวข้องตามฤดูกาลต่างๆหรือไม่อย่างไร(การสร้างสรรค์ความรู้ , ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ)

2.5 ความเพลิดเพลินบันเทิงใจ หรือสิ่งที่จะทำให้ท่านสบายใจมีส่วนเกี่ยวข้องกับ

พิธีกรรม หรือ เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ท่านเคารพนับถือ หรือเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของท่านและคนในชุมชนด้วยหรือไม่อย่างไร(อุดมการณ์,ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์)

2.6 ศิลปะการแสดง หรือความเพลิดเพลินที่ท่านได้รับมาจากบรรพบุรุษมี

ความสำคัญต่อท่านอย่างไร เช่นมีผลต่อการดำรงชีวิตของท่านด้านใดอย่างไร

2.7 ศิลปะการแสดง การละเล่น หรือการเล่นดนตรีพื้นบ้านต่างๆ ที่ท่านได้จากบรรพบุรุษท่าน ถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวให้แก่ผู้อื่นหรือไม่ และท่านมีวิธีการสอนนั้นอย่างไรบ้าง (กระบวนการสร้างสรรค์ความรู้)

2.8 ก่อนที่ท่านจะรับใครเป็นศิษย์มาสอนนั้นท่านมีกระบวนการอย่างไรบ้าง เช่น การศึกษาอุปนิสัยใจคอ การทำพิธีรับเป็นศิษย์ การมีเงื่อนไข หรือข้อตกลงหรือไม่อย่างไร ท่านทราบ หรือไม่ว่าเพราะอะไร(อุดมการณ์)

2.9 ท่านคิดว่ากระบวนการสอนหรือการรับศิษย์มาสอนของท่านมีความสำคัญอย่างไรกับการสอนของท่านและมีข้อแตกต่างจากบุคคลอื่นหรือไม่ เหมือนในอดีตที่ท่านเคยได้รับการสอน หรือไม่อย่างไร (การสร้างสรรคความรู้)

2.10 การสอนศิลปะการแสดงต่างๆหรือการละเล่นที่ท่านทำนั้นมีค่าตอบแทนอะไรอย่างไรบ้าง มากน้อยแค่ไหน สามารถทำเป็นอาชีพได้อย่างถาวรหรือสร้างรายได้ได้หรือไม่ หรือสามารถ สร้างคุณค่าอย่างอื่นให้กับท่านบ้างและท่านคิดว่าท่าน จะคงทำการสอน การเผยแพร่ต่อไปหรือไม่อย่างไร (อุดมคติ)

2.11 ท่านคิดว่าความเพลิดเพลินหรือความสุนทรียะที่มีในชุมชนที่ท่านเคยได้รับการสั่งสมหรือได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษนั้นเป็นสิ่งควรค่าที่จะรักษา ถ่ายทอดให้กับลูกหลานอีกได้ หรือไม่อย่างไร

2.13 ท่านคิดว่าความเพลิดเพลินจรร โลงใจที่ได้ นั้น มีความแตกต่างกับการเพลิดเพลินใจที่ได้รับจาก สังคมที่ทันสมัยหรือไม่อย่างไร

ข้อคิดเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
ชุดที่ 2 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน
ชุดที่ 2.3 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในภูมิปัญญาเรื่องการดูแลสุขภาพ

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์

1.1 ประวัติและความเป็นมาของท่าน ภูมิลำเนาของท่านอาศัยที่ไหน เป็นคนที่อยู่ในภูมิลำเนาท้องถิ่นนี้หรือไม่ และทำไมจึงมาอาศัยอยู่ที่ภูมิลำเนานี้ อายุเท่าไร พ่อ แม่ของท่าน และตัวท่านเองประกอบอาชีพอะไร

1.2 บรรพบุรุษของท่านเป็นบุคคลที่อยู่ที่นี่นานเท่าไรและบรรพบุรุษของท่านได้เล่าอะไรที่เกี่ยวกับภูมิลำเนาที่นี้บ้างหรือไม่ อย่างไร และมีอะไรที่น่าสนใจ

1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ ถ้าได้เรียนจบชั้นใด

1.4 ทางโรงเรียนได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในโรงเรียนหรือไม่ และท่านมีส่วนร่วมหรือไม่อย่างไร

2. อุดมการณ์ การสร้างสรรค์ความรู้ในการดำรงชีวิต การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาของชุมชน

2.1 ในสมัยที่ท่านยังเป็นเด็ก พ่อแม่ของท่านประกอบอาชีพอะไร ท่านต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน อย่างไรบ้าง

2.2 ท่านเรียนรู้การรักษาการเจ็บป่วย (หมอสมุนไพร หมอดำยา หมอบีบวด) จากใครขณะนั้นท่านอายุเท่าไร ทำไมท่านจึงเรียนรู้สิ่งนี้หมายถึงการดูแลสุขภาพด้วยวิธีการดังกล่าว (การสร้างสรรค์ความรู้)

2.3 การเรียนรู้ของท่านในเรื่องการรักษาโรค หรือการหาสมุนไพรรักษา ท่านได้มาด้วยวิธีการอย่างไรบ้าง เช่นท่านหาจากป่า ปลูกเองหรือซื้อมา ต้องมีพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับบ้างหรือไม่ (อุดมการณ์, ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์)

2.4 ผู้ที่ได้สอนเรื่องการดูแลรักษาความเจ็บป่วยแก่ท่านนั้นสอนอย่างไร มีขั้นตอนการสอนอย่างไร เช่นนำท่านไปด้วยเมื่อรักษาผู้ป่วยหรือไม่ ถ้านำท่านไปด้วยท่านได้ทำอะไร และอย่างไรบ้าง(การสร้างสรรค์ความรู้)

2.5 มีตัวยาสสมุนไพรอะไรบ้างที่ใช้ในการรักษา บรรเทา ผู้เจ็บป่วยหรือผู้ที่ต้องการรักษา ยาสมุนไพรนั้นได้มาจากไหนรู้ได้อย่างไรว่ารักษาโรคอะไรได้ การรักษาแต่ละชนิดใช้รักษาด้วยสมุนไพรตัวใด อัตราส่วนการผสมเป็นอย่างไร(การสร้างสรรค์ความรู้)

2.6 หากการหาด้วยสมุนไพรที่ท่านได้มานั้นท่านหาเองจากป่าท่านทราบได้อย่างไรว่าพืชชนิดนั้นอยู่ที่ใด หมายถึงท่านต้องมีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่การมีอยู่ของพืชกับสภาพแวดล้อมด้วยหรือไม่อย่างไร ตัวยาแต่ละชนิดนั้นเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมหรือไม่อย่างไร

2.7 การหาด้วยสมุนไพรท่านมีวิธีการหาอย่างไร เช่นตัดมาทั้งรากทั้งต้นหรือมีกระบวนการนำพืช นั้นมาเป็นตัวยาอย่างไร ถ้าหากนำมาเฉพาะบางส่วนหรือทั้งหมด ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

2.8 ก่อนที่ท่านจะได้รับการถ่ายทอดหรือได้รับการเป็นศิษย์นั้น มีกระบวนการอย่างไรบ้าง เช่นศึกษาอุปนิสัยบ้างหรือไม่อย่างไร มีเงื่อนไข ข้อตกลง หรือพิธีการอย่างไรบ้าง และท่านทราบหรือไม่ว่าทำไม

2.9 ท่านรู้ว่าท่านมีความสามารถประกอบอาชีพได้เองเมื่อไร รู้อย่างไร และท่านคิดว่าเป็นหมอสุมไพร หรือหมอบิณฑวัดต้องมีลักษณะแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร

2.10 ตัวความรู้ที่ท่านได้เรียนรู้ด้านสมุนไพร การบิณฑวัด หรือหมอคำแยที่ท่านได้รับมา รวมถึง หน้าที่การดูแลความเจ็บป่วย มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เช่นวิธีการหรือตัวยาใหม่เพิ่มขึ้นในการดูแลรักษาหรือไม่อย่างไร

2.11 เมื่อคนในชุมชนเจ็บป่วย ปวดเมื่อย หรือไม่สบายมาปรึกษาท่านท่านได้ให้ข้อเสนอแนะอย่างไร ให้ตัวยาไปรักษา หรือไม่ หรือทำอย่างไร ในการให้คำปรึกษาการทำการรักษา หรือให้ยาท่าน คิดเงินบ้างหรือไม่ มากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

2.12 ในชุมชนมีหมอรักษาความเจ็บป่วยที่ท่าน แต่ละท่านมีความรู้ความถนัดแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร ตัวท่านมีความถนัดพิเศษในด้านไหน เพราะอะไร

2.13 ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ความสามารถ แก่ลูกหลานของท่านหรือไม่ เพราะอะไร และปัจจุบัน ท่านยังทำอาชีพนี้อยู่หรือไม่ เพราะอะไร ถ้าไม่ได้ทำอาชีพนี้แล้วจะหยุดทำอาชีพนี้เมื่อไร เพราะอะไร

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 3 แนวคำถามการสัมภาษณ์นักเรียนและเยาวชน

ชุดที่ 3.1 นักเรียนที่อยู่ในระบบโรงเรียนและที่สำเร็จการศึกษาในระบบโรงเรียน

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์

1.1 ให้นักเรียนได้เล่าประวัติของนักเรียน โดยเล่าเริ่มจากเป็นภูมิลำเนาใด พ่อแม่มีอาชีพอะไรในครอบครัวมีสมาชิกคน เป็นลูกคนที่เท่าไร ในครอบครัวมีใครได้เรียนหนังสือบ้าง และถ้าเรียนเรียนอยู่ชั้นใด หรือปีใด

1.2 ขณะนี้นักเรียนเรียนอยู่ชั้นใด อายุเท่าไร ได้เข้าเรียนอยู่ที่โรงเรียนนี้ตั้งแต่ชั้นใด อายุเท่าไร ปีใด

2. กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในระบบโรงเรียน(การศึกษาในประเด็นนี้เป็นการศึกษาให้เห็นถึงระบบการเรียนในฐานคิด กระบวนการ เงื่อนไขของการศึกษาที่เป็นส่วนของการศึกษาระบบโรงเรียน)

2.1 เมื่อนักเรียนมาโรงเรียนในแต่ละวันนักเรียนทำอะไรบ้างให้นักเรียนเล่าตั้งแต่เข้าโรงเรียนและเลิกเรียนโดยละเอียด และทำไมต้องทำอย่างนั้น

2.2 ทางโรงเรียนได้สอนหรือถ่ายทอดความรู้ของนักเรียนอย่างไร สอนวิชาอะไรบ้าง และแต่วิชาสอนอย่างไร ให้เล่าโดยละเอียด

2.3 การเรียนการสอนที่ครูได้สอนนักเรียนในแต่ละรายวิชาครูสอนเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง และใช้ภาษาใดในการสอน มีขั้นตอนการสอนอย่างไร การประเมินผลเป็นอย่างไรบ้าง

2.4 นักเรียนคิดว่าสิ่งที่นักเรียนได้จากการเรียนการสอนที่อยู่ในโรงเรียนนักเรียนได้อะไรบ้าง และเอา สิ่งนั้นไปใช้อย่างไร

2.5 นักเรียนชอบเรียนวิชาอะไรและทำไมจึงชอบรายวิชานั้น

2.6 ทางโรงเรียนได้นำนักเรียนหรือเพื่อนนักเรียนไปแข่งขันหรือนำนักเรียนไปข้างนอกโรงเรียนบ้าง หรือไม่ ถ้ามีการนำนักเรียนไปนอกสถานศึกษา ทางโรงเรียนหรือครูได้มีการพานักเรียนไปแข่งขันในเรื่องใดบ้างให้นักเรียนเล่าให้ฟังถึงประการณ์ดังกล่าวโดยละเอียด

2.7 นักเรียนชอบหรือมีความรู้สึกมีความสุขมากน้อยเพียงใดในการเรียนการสอนของครูประจำ สิ่งที่นักเรียนอยากได้จากการสอนจากครูควรเป็นอย่างไร และเหตุใดจึงต้องการเช่นนั้น

2.8 ผลการเรียนของนักเรียนอยู่ในระดับใด ครูวัดผลนั้นอย่างไร หมายถึงนำส่วน

ใดมาเป็นการประเมินและวัดผลของนักเรียนว่าแต่ละคนมีผลการประเมินอยู่ในระดับใดอย่างไร และนักเรียนอยู่ในระดับใดและในระดับนั้นมีความหมายอย่างไร

2.9 นักเรียนพอใจหรือรู้สึกรู้สึกอย่างไรกับผลการประเมินทางการเรียนของตน และผลการเรียนของนักเรียนมีผลอย่างไรต่อนักเรียนบ้าง มีความหมายมากน้อยเพียงใด

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 3 แนวคำถามการสัมภาษณ์นักเรียนและเยาวชน

ชุดที่ 3.2 นักเรียนที่อยู่ในระบบโรงเรียนและที่ได้เรียนหลักสูตรท้องถิ่น

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์

1.1 ให้นักเรียนได้เล่าประวัติของนักเรียน โดยเล่าเริ่มจากเป็นภูมิลำเนาใด พ่อแม่มีอาชีพอะไร ในครอบครัวมีสมาชิกคน เป็นลูกคนที่เท่าไร ในครอบครัวมีใครได้เรียนหนังสือบ้าง และถ้าเรียนเรียน อยู่ชั้นใด หรือปีใด

1.2 ขณะนี้นักเรียนเรียนอยู่ชั้นใด อายุเท่าไร ได้เข้าเรียนอยู่ที่โรงเรียนนี้ตั้งแต่ชั้นใด อายุเท่าไร ปีใด

2. การสร้างอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียน (การศึกษาในประเด็นนี้เป็นการศึกษาข้อมูลจากโรงเรียนในช่วงที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา)

2.1 เพราะเหตุผลใดนักเรียนจึงได้เรียนรู้เรื่องภูมิปัญญา การเรียนเรื่องภูมิปัญญาในโรงเรียนมีอะไรบ้างและนักเรียนเลือกเรียนได้ตามความสนใจหรือไม่อย่างไร ถ้านักเรียนไม่ได้กำหนดใครเป็นผู้กำหนดให้เรียน และรู้หรือไม่เพราะเหตุใด

2.2 การเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นใน โรงเรียนที่เกิดขึ้นมีใครบอกเหตุผลเกี่ยวกับการเรียนรู้ภูมิปัญญาหรือไม่อย่างไร จำเป็นมากน้อยเพียงไรในการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3 นักเรียนเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร อยู่ภายใต้วิชาใดวิชาหนึ่งหรือไม่ หรืออยู่ในส่วนใดของหลักสูตร การเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับวิชานั้นหรือหลักสูตรนั้นอย่างไร

2.4 ใครเป็นผู้สอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้างและแต่ละท่านที่มาสอนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสอน อย่างไร สอนด้วยภาษาอะไร สอนอย่างไร แต่งกายอย่างไร

2.5 บรรยากาศในการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร นักเรียนรู้สึกอย่างไร การสอนเหมือนหรือแตกต่างจากการสอนในรายวิชาอื่นหรือไม่อย่างไร

2.6 นักเรียนเคยมีความสัมพันธ์กับครูภูมิปัญญามาก่อนหรือไม่ถ้ามีความสัมพันธ์ในลักษณะใด และนักเรียนเคยรับทราบถึงความรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้มาก่อนในชุมชนบ้างหรือไม่อย่างไร

2.7 สิ่งที่นักเรียนได้จากการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีผู้มาสอนในโรงเรียนเหมือนหรือแตกต่างจากสิ่งที่นักเรียนรู้ในชุมชนหรือไม่ อย่างไร

2.8 การประเมินผลของการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร นักเรียนคิด

ว่าการที่นักเรียนได้เรียนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นมีประโยชน์หรือไม่อย่างไร ตัวนักเรียนหรือเพื่อนของนักเรียนได้นำความรู้ดังกล่าวที่ได้ทำอะไรอย่างไรบ้าง

2.9 ทางโรงเรียนได้มีการนำความรู้ ผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการเรียนการสอนอยู่ในโรงเรียนไปเผยแพร่หรือไม่อย่างไร และตัวนักเรียนเคยนำความรู้ภูมิปัญญาไปเผยแพร่บ้างหรือไม่อย่างไร และนักเรียนรู้สึกอย่างไรกับการได้เป็นผู้เผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาดังกล่าว

2.10 เมื่อนักเรียนจบหลักสูตรการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษานักเรียนคิดว่าความรู้ที่ได้สามารถนำไปใช้ดำรงชีวิตในชุมชนได้หรือไม่อย่างไร หรือสามารถนำไปใช้ในด้านอื่นได้หรือไม่ เช่นถ้าต้องการเรียนในระดับที่สูงขึ้นความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้เรียนมีประโยชน์หรือไม่อย่างไร

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อสกุล	นางสาวสายใจ เบ็ญโญ๊ะ	
รหัสประจำตัวนักศึกษา	5111121048	
วุฒิการศึกษา		
วุฒิการศึกษา	ชื่อสถาบัน	ปีที่สำเร็จการศึกษา
ประถมศึกษาปีที่ 6	โรงเรียนบ้านทุ่งไม้ด้วน 1	2540
มัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนป่าดงศึกษา	2543
มัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนนวมินทราชูทิศทักษิณ	2545
ศิลปศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา)	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	2548
ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน	บริษัท แอนน์ทัวร์แอนด์ทราเวล ปี 2548 โรงเรียนทุ่งไม้ด้วน 1 อ.สะเตา จ. สงขลา ปี 2549 โรงเรียนสังคมอิสลามวิทยา อ.สะเตา จ. สงขลา ปี 2550 โรงเรียนทุ่งไม้ด้วน 2 อ.สะเตา จ.สงขลา ปี 2551 อาจารย์สอนวิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา จ.ยะลา ปี 2552	